

Errata

stro- na	szpal- ta	wiersz	jest	winnobyć
49	lewa	24 od dołu	wczesny	wczesny
49	prawa	20 od góry	jastorfskiej	jastorfskiej
52	lewa	18 od dołu	podfazach	podfazach
60	prawa	8 od góry	stanowisko	stanowiska
61	prawa	7 od dołu	stylistycznychnie	stylistycznych nie
69	lewa	32 od dołu	Gesellschaft Bildener	Gesellschaft Bilden- der
72	prawa	5 od dołu	polonia	Polonia
73	lewa	8 od góry	wernisaż	wernisaż
76	lewa	6 od dołu	(cudzysłów zamyka- jący)	usunąć
77	lewa	14 od góry	Küntlerhaus	Künstlerhaus
77	prawa	26 od góry	wypisy	wpisy
79	lewa	12 od dołu	polonią	Polonią
80	prawa	12 od góry	wczesnośredniowiecze	wczesnośredniowiecze
83	lewa	29 od dołu	ruchomy	był ruchomy
84	lewa	14 od góry	środków używanych	środki używane
84	lewa	26 od góry	zian	ziarn
84	lewa	8 od dołu	Chrubieszowa	Hrubieszowa
88	lewa	34 od dołu	bydła	była
89	prawa	28 od dołu	Nieustronnie	Niestronnie
90	prawa	11 od góry	konopii	konopi
91	prawa	24 i 25 od góry	tenże, Polska przed tysiącem lat, wyd. III uzup., Wrocław- -Warszawa-Kraków 1967	} usunąć
94		żywa pagina	Wanda Tetzlaff	Włodzimierz Bła- szczyk
96		w tytule	Wielkopolska	Wielkopolska
98	prawa	8 od góry	przedstawiający	przedstawiająca
102	prawa	2 i 4 od góry	zainwentaryzowano	zinwentaryzowano
103	prawa	6 od góry	Błaszcyk	Błaszcyk
104	prawa	19 od dołu	Międzynarodowego	Międzynarodowego
105	prawa	23 od dołu	opracowano	opracowywano
106	prawa	3 od dołu	dotyczyły	dotyczyła
107	prawa	21 od dołu	o	i
107	prawa	7 od góry	teorii	torii
111	lewa	24 od góry	i	:
111	lewa	12 od dołu	Janaszczek	Janaszek
111	prawa	20 od dołu	Dobrzyeniu	Dobrzyeniu
112	lewa	6 od dołu	szpica	szpica
IV strona okładki			110	120

M U Z E U M A R C H E O L O G I C Z N E W P O Z N A N I U

FONTES
ARCHAEOLOGICI POSNANIENSES

ANNALES MUSEI ARCHAEOLOGICI POSNANIENSIS

VOL. XXIX (1978)

POZNAŃ

1 9 8 0

Rada Redakcyjna

Włodzimierz Błaszczyk (przewodniczący), Aleksander Dymaczewski,
Stanisław Jasnosz (sekretarz), Jan Żak

Redaktor

Włodzimierz Błaszczyk

Sekretarz Redakcji

Stanisław Jasnosz

Adres Redakcji

ul. Wodna 27
61-785 Poznań

Tłumaczenia

Stanisław Jasnosz i Andrzej Prinke

Rysunki

A. Błaszczyk, T. Panowicz, B. Promiński, E. Zaitz

Fotografie

Archiwum fot. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (E. Knychała, K. Kucharska); Katedra Archeologii UAM w Poznaniu (A. Pniak); Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie; Muzeum we Wschowie; L. Krzyżaniak

Printed in Poland

ISSN 0071-6863

MUZEUM ARCHEOLOGICZNE-POZNAŃ

Nakład 600+25 egz. Ark. wyd. 15,8. Ark. druk. 18,00. Papier druk. sat.
kl. III 80 g. Oddano do składania 4. VI. 1980 r. Druk. ukończono w grudniu 1980 r.
Zamów. 397/25 T-3/802, Cena 120.-

DRUKARNIA UNIWERSYTETU IM. A. MICKIEWICZA W POZNANIU

SPIS TREŚCI

PRACE I MATERIAŁY

Emil Zaitz: Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej we Włoszakowicach, woj. Leszno	1
Janusz Górecki: Z badań ratowniczych na cmentarzysku ludności kultury wejherowsko-krotoszyńskiej w Imielenku, woj. Poznań	46
Henryk Machajewski: Kultura wielbarska a kultura przeworska w Wielkopolsce	49
Lech Krzyżaniak: Siódma kampania badań wykopaliskowych w Kadero (Sudan)	65

DZIAŁALNOŚĆ MUZEALNA I WYSTAWIENNICZA

Włodzimierz Błaszczyk: Pierwsza polska wystawa pt. „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych” w Wiedniu	69
Włodzimierz Błaszczyk: Przetwórstwo rolno-spożywcze w starożytności, wczesnym średniowieczu i średniowieczu (Scenariusz części archeologicznej wystawy stałej w Narodowym Muzeum Rolnictwa w Szreniawie k. Poznania)	80
Stanisław Jasnosz: Archeologia w Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa w Uzarzewie	96
Wanda Tetzlaff: Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w 1978 r.	101

INNE

Stanisław Jasnosz: Problemy badań archeologiczno-antropologicznych nad dziejami Słowiańszczyzny (Symposium poświęcone 15-tej rocznicy śmierci profesora dr. Wojciecha Kóčki)	109
--	-----

OMÓWIENIA

Rocznik Akademii Rolniczej w Poznaniu, t. 115, „Archeozoologia”, t. V, Poznań 1979, s. 182 (Włodzimierz Błaszczyk)	111
--	-----

CONTENTS

STUDIES AND MATERIALS

Emil Zaitz: Cemetery of the Lusatian Culture at Włoszakowice, Voiv. of Leszno	1
Janusz Górecki: From the rescue excavations on the cemetery of the Wejherowo-Krotoszyn Culture in Imielenko, Com. of Łubowo, Voiv. of Poznań	46
Henryk Machajewski: The Wielbark Culture in relation to the Przeworsk Culture in Wielkopolska (Great Poland)	49
Lech Krzyżaniak: Seventh excavation campaign in Kadero (Sudan)	65

MUSEUM ACTIVITIES AND EXHIBITIONS

Włodzimierz Błaszczyk: First Polish exhibition "Origin of Polish cities in the light of archaeological sources" in Vienna	69
Włodzimierz Błaszczyk: Processing of food products in prehistory and in the Middle Ages (scenario of the archaeological part of the permanent exhibition in the National Museum of Agriculture in Szreniawa near Poznań)	80
Stanisław Jasnosz: Archaeology in the Great Polish Museum of Hunting in Uzarzewo	96
Wanda Tetzlaff: Report on the activity of the Archaeological Museum in Poznań in 1978	101

MISCELLANEA

Stanisław Jasnosz: Problems of the archaeologico-antropological research on the history of Slavs — a symposium on the occasion of the 15th anniversary of the death of Prof. Dr. Wojciech Kóčka	109
---	-----

DISCUSSIONS

Rocznik Akademii Rolniczej w Poznaniu (Yearbook of the Agricultural Academy in Poznań), vol. 115, "Archeozoologia", vol. 5, Poznań 1979, pp. 182 (Włodzimierz Błaszczyk)	111
--	-----

INHALTSVERZEICHNIS

STUDIEN UND MATERIALIEN

Emil Zaitz: Gräberfeld der Bevölkerung der Lausitzer Kultur in Wioszankowice, Wojewodschaft Leszno	1
Janusz Górecki: Rettungsgrabungen auf dem Gräberfeld der Wejherowo-Krotoszyn-Kultur in Imielenko, Wojewodschaft Poznań	46
Henryk Machajewski: Die Wielbark-Kultur und die Przeworsk-Kultur in Wielkopolska (Grosspolen)	49
Lech Krzyżaniak: Siebente Ausgrabungskampagne in Kadero (Sudan)	65

MUSEUMSTÄTIGKEIT UND AUSSTELLUNGEN

Włodzimierz Błaszczuk: Die erste polnische Ausstellung: „Anfänge der polnischen Städte im Lichte der Bodenforschung“ in Wien	69
Włodzimierz Błaszczuk: Lebensmittelverarbeitung im Altertum, im frühen Mittelalter und im Mittelalter (Drehbuch des archäologischen Teiles der ständigen Ausstellung im Nationalem Museum der Landwirtschaft in Szreniawa bei Poznań)	80
Stanisław Jasnosz: Vorgeschichtliches im Grosspolnischen Jagdmuseum in Uzarzewo	96
Wanda Tetzlaff: Tätigkeitsbericht des Archäologischen Museums in Poznań in 1978	101

VARIA

Stanisław Jasnosz: Probleme der archäologisch-anthropologischen Forschungen über die Geschichte der Slawen (Symposium anlässlich des 15. Todestages von Professor Dr. Wojciech Kóčka)	109
---	-----

BÜCHERBESPRECHUNGEN

Rocznik Akademii Rolniczej w Poznaniu (Jahrbuch der Akademie der Landwirtschaft in Poznań), t. 115, „Archeozoologia“ (Archäozoologie), t. V, Poznań 1979, s. 182 (Włodzimierz Błaszczuk)	111
--	-----

PRACE I MATERIAŁY
STUDIES AND MATERIALS
STUDIEN UND MATERIALIEN

Emil Zaitz

Cmentarzisko ludności kultury łużyckiej we Włoszakowicach,
woj. Leszno

Cemetery of the Lusatian Culture at Włoszakowice, Voiv. of Leszno

Gräberfeld der Bevölkerung der Lausitzer Kultur in Włoszakowice, Wojewodschaft Leszno

WSTĘP

Cmentarzisko ludności kultury łużyckiej we Włoszakowicach położone było ok. 1-1,5 km (2000 kroków) na zachód od wsi, na północnym i północno-wschodnim stoku wzniesienia zwanego Suchą Górą (Dürrer Berg). Stanowisko znajdowało się pomiędzy drogą prowadzącą do Dominicy a drogą do Zaborowca¹.

Cmentarzisko zostało odkryte w początkach drugiej połowy XIX wieku. W latach 1872-1896 rozkopywane było przez archeologów-amatorów („inwalida” Obiora, nauczyciel Gruhn i Romuald Erzepki). Materiały pochodzące z badań Obiory i R. Erzepkiego zostały zakupione przez Museum für Völkerkunde w Berlinie, natomiast zabytki odkryte przez nauczyciela Gruhna przekazane były do Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu. Pewna część zabytków pozostała jednak w prywatnych kolekcjach (Wł. Jażdżewskiego, B. i R. Erzepkich, A. Kalkego z Sokołowa i A. Malczewskiego z Trzemeszna oraz M. Zindlera ze Środy) i dopiero w latach późniejszych niektóre zabytki zostały przekazane do Muzeum TPN w Poznaniu².

Według J. Kostrzewskiego, w 1914 roku znaczna część cmentarzyska została zniszczona w czasie niwelacji terenu³. W późniejszym okresie brak wiadomości o odkrywaniu zabytków na cmentarzysku, dopiero w 1930 roku na polu S. Stankowiaka położonym na terenie omawianego cmentarzyska wyorane zostały trzy naczynia. Zabytki te pozostały u odkrywcy. Prawdopodobnie na terenie Włoszakowic Z. Zakrzewski prowadził badania powierzchniowe, niestety brak jakichkolwiek wiadomości o wynikach tych badań. W 1962 roku z ramienia Muzeum Archeologicznego w Poznaniu przeprowadzono na terenie cmentarzyska badania powierzchniowe odkrywając jedynie fragmenty naczyń kultury łużyckiej. Wydaje się, że cmen-

tarzysko we Włoszakowicach zostało całkowicie zniszczone w początkach XX wieku.

St. Kurnatowski⁴ i T. Malinowski⁵ na terenie Włoszakowic lokalizują dwa cmentarzyska kultury łużyckiej. Cmentarzysko I położone na północ od wsi i rozkopane w XIX w. oraz cmentarzysko II położone na zachód od wsi a odkryte w 1930 r. na polu S. Stankowiaka. Lokalizowanie cmentarzyska I nie posiada potwierdzenia w notatkach archiwalnych przechowywanych w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, w liście A. Kalkego do „Dziennika Poznańskiego”⁶ oraz w sprawozdaniu R. Erzepkiego w „Dwutygodniku Naukowym”⁷. Opis cmentarzyska przedstawiony przez A. Kalkego i R. Erzepkiego pokrywa się z lokalizacją cmentarzyska II, wydaje się więc, że mamy do czynienia tylko z jednym cmentarzyskiem. Błędne lokalizowanie i wyróżnienie dwóch stanowisk mogło wynikać z niedokładnego odczytania opisu położenia cmentarzyska zamieszczonego przez R. Erzepkiego⁸ i konfrontacji tego opisu z lokalizacją zabytków odkrytych w 1930 r. Wyróżnienie drugiego stanowiska mogło być podbudowane również informacją J. Kostrzewskiego o zniszczeniu cmentarzyska I w 1914 r.

Jak już wspomniano, część materiałów zabytkowych z cmentarzyska we Włoszakowicach została zakupiona przez Museum für Völkerkunde w Berlinie. Większość z nich to materiał luźny bez przynależności do zespołów grobowych. W związku z tym, że materiały archiwalne i część zabytków przechowywanych w Museum für Völkerkunde uległa zniszczeniu w czasie działań drugiej wojny światowej, jedynym źródłem wiadomości o tych zabytkach jest księga katalogowa. Na podstawie zapisów w tej księdze udało

¹ St. Kurnatowski, op. cit., s. 179-180.

² T. Malinowski, *Katalog cmentarzyska ludności kultury łużyckiej w Polsce*, t. 2, Warszawa 1961, s. 250.

³ A. Kalke, *Wykopaliśko we Włoszakowicach*, „Dziennik Poznański”, nr 123, 29. V. 1878 r.

⁴ R. Erzepki, *Wykopaliśko we wsi Włoszakowicach*, „Dwutygodnik Naukowy”, r. 2:1879, s. 17-18.

⁵ Uważam za stosowne przytoczenie w tym miejscu pełnego brzmienia opisu położenia stanowiska: „zblizając się od wschodnio-północnej strony (od wsi Busówca) do Włoszakowic, o kilkaset kroków już dojrzeć można po drugiej stronie wsi, nieco na prawo, wzgórze powszechnie Suchą Górą w okolicy zwane. Wzgórze to na półtora może kilometra oddalone od Włoszakowic w kierunku północno-zachodnim, znajdując się na brzegu poczynnającego się lasu, tuż obok drogi prowadzącej do wsi Dominicy. U stóp jego mostwo płyt kamiennych różnemi czasy powydobywanych, skorupy od urn i kości niedopalone, porozrzucane tu i ówdzie, świadczą o istniejącym tu cmentarzysku przedchrześcijańskim...” (R. Erzepki, op. cit. s. 17).

¹ Opis położenia stanowiska sporządzono w oparciu o informacje zawarte w liście A. Kalkego do Dziennika Poznańskiego („Dziennik Poznański”, nr 123, 29. V. 1878 r.), w sprawozdaniu R. Erzepkiego zamieszczonym w Dwutygodniku Naukowym („Dwutygodnik Naukowy”, r. 2: 1879, s. 17-18) oraz w notatkach archiwalnych przechowywanych w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu.

² J. Kowaleńkowska, *Nowe nabytki działu archeologicznego Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu z lat 1919-1921*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 2:1924, s. 116; oraz notatki archiwalne.

³ St. Kurnatowski, *Materiały do środkowego okresu epoki brązu w Wielkopolsce*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 1: 1966, s. 179.

się ustalić zawartość 41, mniej lub bardziej pełnych, zespołów grobowych. Zarówno księga katalogowa jak i ocalałe zabytki przechowywane są obecnie w Muzeum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie. W Muzeum Archeologicznym w Poznaniu przechowywane są zabytki z Włoszakowic pochodzące ze zbiorów Muzeum PTPN. Są to, podobnie jak większość zabytków w Berlinie, materiały bez przynależności do zespołów

Ryc. 1. Włoszakowice, woj. Leszno. Plan sytuacyjny cmentarza (X)

Fig. 1. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. Situation plan of the cemetery (X)

Abb. 1. Włoszakowice, Wojew. Leszno. Situationsplan des Gräberfeldes (X)

grobowych. W Muzeum Archeologicznym w Poznaniu przechowywana jest również korespondencja między nauczycielem Gruhnem a Towarzystwem Przyjaciół Nauk w Poznaniu, na podstawie której możliwa jest częściowa rekonstrukcja form obrządku pogrzebowego.

Materiały z cmentarza w Włoszakowicach nie doczekały się jak dotąd pełnego opracowania. Znane były w literaturze z krótkich wzmianek zamieszczanych w czasopismach i w różnego rodzaju opracowaniach dotyczących ogólnych zagadnień kultury łużyckiej⁹. Jedynie część zabytków odkrytych przez R. Erzepkiego została opublikowana w 1879 roku w „Dwutygodniku Naukowym”¹⁰. Cmentarzisko znane było w starszej literaturze polskiej jako Włoszakowice, pow. Wschowa, zaś w literaturze niemieckiej jako Luschwitz, Kreis Fraustadt.

Opracowanie materiałów z cmentarza w Włoszakowicach było tematem mojej pracy magisterskiej wykonanej w Katedrze Archeologii Polski Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie pod kierunkiem prof. dr. M. Gedla. Wykorzystano w niej materiały przechowywane w Muzeum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie i w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, a także całość literatury traktującej o cmentarzystwie¹¹.

⁹ T. Malinowski, op. cit., s. 250 (tam zestawiona wcześniejsza literatura) oraz: St. Kurnatowski, op. cit., s. 179-180; S. Alfawicka, *Ceramika malowana okresu halsztackiego w Polsce*, Wrocław 1970, s. 137, 170; B. Gediga, *Motywy figuratywne w sztuce ludności kultury łużyckiej*, Wrocław 1970, s. 74 i ryc. 19d.

¹⁰ R. Erzepki, op. cit., s. 18-20.

¹¹ Ta droga przyniosła serdeczne podziękowanie kierownictwu Muzeum für Vor- und Frühgeschichte w Berlinie i dyrekcji Muzeum Archeologicznego w Poznaniu za udostępnienie zbiorów, oraz prof. dr. M. Gedłowi za cenne wskazówki i uwagi w trakcie opracowania materiałów i pisania pracy magisterskiej.

MATERIAŁY

Grób 1

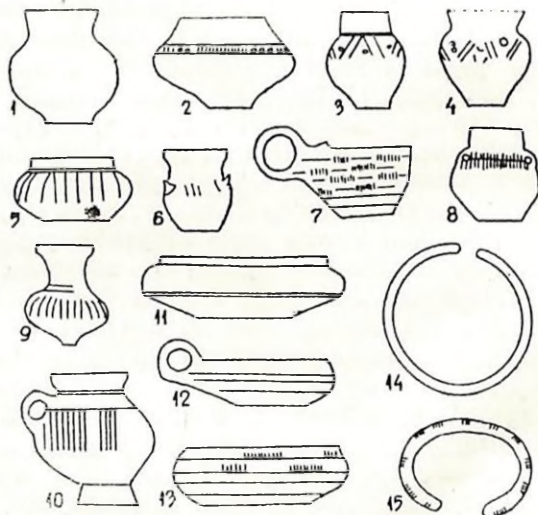
Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w trzech naczyńkach. Oprócz popielnic z grobu pochodzi 13 naczyń, w tym 5 malowanych, oraz 3 przedmioty brązowe.

1. Duża popielnica o baniastym brzuścu stopniowo przechodzącym w lejkowato rozchyloną szyjkę. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 21 cm, otw. 17 cm, średn. brzuśca 25 cm, dno 10,4 cm (ryc. 2:1). Id 1265 — brak zabytku¹².

2. Popielnica o dwustożkowatym brzuścu z silnie zakręglonym załosem. Dno płaskie, lekko podkreślone. Nad załosem zdobienie pasmem złożonym z grup dołków i pionowych żłobków, ograniczonych dookołnymi liniami rytymi. Powierzchnia silnie wygładzona, grafitowana. Wys. 18,5 cm, otw. 18,6 cm, średn. brzuśca 29 cm, dno 8 cm (ryc. 2:2). Id 1266 — brak zabytku.

3. Popielnica o baniastym brzuścu i lekko zwężającej się szyjce, oddzielonej od brzuśca dookołnym żłobkiem. Dno płaskie, lekko podkreślone. Górna część brzuśca zdobiona pojedynczymi dołkami oddzielnymi od siebie parami ukośnych żłobków. Powierzchnia gładka, czerniona. Wys. 20,5 cm, otw. 10,5 cm, średn. brzuśca 20 cm, dno 7,8 cm (ryc. 2:3). Id 1268 — brak zabytku.

4. Naczynie wazowate o baniastym brzuścu przechodzącym stopniowo w lejkowato rozchyloną szyjkę. Dno płaskie, niewyodrębnione. Na największej wydętości brzuśca zdobienie układem ukośnych żłobków i linii rytych. Powierzchnia silnie wygładzona i czerniona. Wys. 15,4 cm, otw. 11,4 cm, średn. brzuśca 16,2 cm, dno 6,7 cm (ryc. 2:4). Id. 1269 — brak zabytku.

Ryc. 2. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-15 — zabytki z grobu 1

Fig. 2. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-15 — finds from grave 1

Abb. 2. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-15 — Funde aus dem Grabe Nr. 1

5. Naczynie o baniastym brzuścu przechodzącym stopniowo w lejkowato rozchyloną szyjkę. Dno płaskie, niewyodrębnione. Na górnej części brzuśca występuje zdobienie trzema różkowatymi guzami, otoczonymi dookołnym żłobkiem. Guzy oddzielone od siebie grupami ukośnych żłobków. Powierzchnia czerniona, mocno wygładzona. Wys. 13,5 cm, otw. 11,5 cm, średn. brzuśca 13,8 cm, dno 6,7 cm (ryc. 2:6). Id 1270 — brak zabytku.

6. Małe, dwuuchne naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym od cylindrycznej szyjki dookołnym żłobkiem. Dno płaskie, niewyodrębnione. Na wysokości uch zdobienie dwoma rzędami pionowych nakład. Powierzchnia grafitowana. Wys. 6,6 cm, otw. 3,2 cm, średn. brzuśca 6,2 cm, dno 2 cm (ryc. 2:8). Id 1274 — brak zabytku.

¹² Przy poszczególnych zabytkach przechowywanych w Muzeum w Berlinie podawana jest sygnatura księgi katalogowej (Id) oraz kolejny numer wpisu (numer inwentarzowy). Przy zabytkach, które zaginęły podawano informację „brak zabytku”.

7. Małe naczynko o baniastym brzuścu i niskiej cylindrycznej szyjce, oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie, niewyodrębnione. Górna część brzuśca zdobiona pionowymi żłobkami. Powierzchnia czerniona, silnie wygładzona. Wys. 5,5 cm, otw. 8,6 cm, średn. brzuśca 11,8 cm, dno 4,2 cm (ryc. 2:5). Id 1272 — brak zabytku.

8. Naczynko o baniastym brzuścu stopniowo przechodzącym w wysoką, lejkowatą rozchyloną szyjkę. Dno wyodrębnione. Brzusiec zdobiony pionowymi żłobkami. Powierzchnia grafitowana. Wys. 4,2 cm, otw. 2,6 cm, średn. brzuśca 3,5 cm, dno ? (ryc. 2:9). Id 1277 — brak zabytku.

9. Małe naczynko o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej szyjce. Dno wklęsłe, powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 7,5 cm, otw. 3,6 cm, średn. brzuśca 4,7 cm, dno 2 cm (ryc. 3:6). Id 1276.

10. Szerokootworowe naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od niskiej, lejkowatej szyjki. Dno płaskie, niewyodrębnione. Brzusiec zdobiony różkowatymi guzami oraz układem linii rytych i dołków. Powierzchnia czerniona, silnie wygładzona. Wys. 11,4 cm, otw. 15,7 cm, średn. brzuśca 20 cm, dno 9,4 cm (ryc. 3:1). Id 1271.

11. Misceczka w kształcie wycinka kuli, z brzegiem lekko zagiętym do wewnątrz. Dno niewyodrębnione. Wewnętrzne ścianki zdobione trzema profilowanymi guzkami wygniatanymi od zewnątrz oraz układem żłobków tworzących ornament stylizowanej gwiazdy. Powierzchnie grafitowane. Wys. 3,5 cm, otw. 11,5 cm, średn. brzuśca 12 cm (ryc. 3:2). Id 1275.

12. Misceczka o dolnej części brzuśca w kształcie odwróconego stożka, górnej baniastej, silnie wyodrębnionej od niskiej, cylindrycznej szyjki. Powierzchnia zewnętrzna malowana, koloru czerwobrunatnego. Wys. 4,7 cm, otw. 12,5 cm, średn. brzuśca 14,9 cm, dno 6,7 cm (ryc. 2:11). Id 1281 — brak zabytku.

13. Misa o baniastym brzuścu i płaskim, niewyodrębnionym dnie. Brzusiec zdobiony szerokimi, poziomymi żłobkami, ślady malowania. Powierzchnia barwy jasnożółtej. Wys. ?, otw. 12,2 cm, średn. brzuśca 14 cm, dno ? (ryc. 2:13). Id 1280 — brak zabytku.

14. Misceczka o baniastym brzuścu i niskiej, lekko rozchylonej szyjce. Pod brzegiem umieszczone małe uszko. Dno płaskie, niewyodrębnione. Na brzuścu ślady malowania w kolorze czerwobrunatnym. Wys. 4,8 cm, otw. 11,7 cm, średn. brzuśca 13,1 cm, dno ? (ryc. 3:4). Id 1282.

15. Czerpak o baniastym brzuścu z uchem wystającym ponad krawędź wylewu. Brzusiec zdobiony szerokimi żłobkami, ślady czarnego malowania. Powierzchnia jasnożółta. Wys. ?, otw. 10 cm, średn. brzuśca 11 cm, dno ? (ryc. 2:12). Id 1279 — brak zabytku.

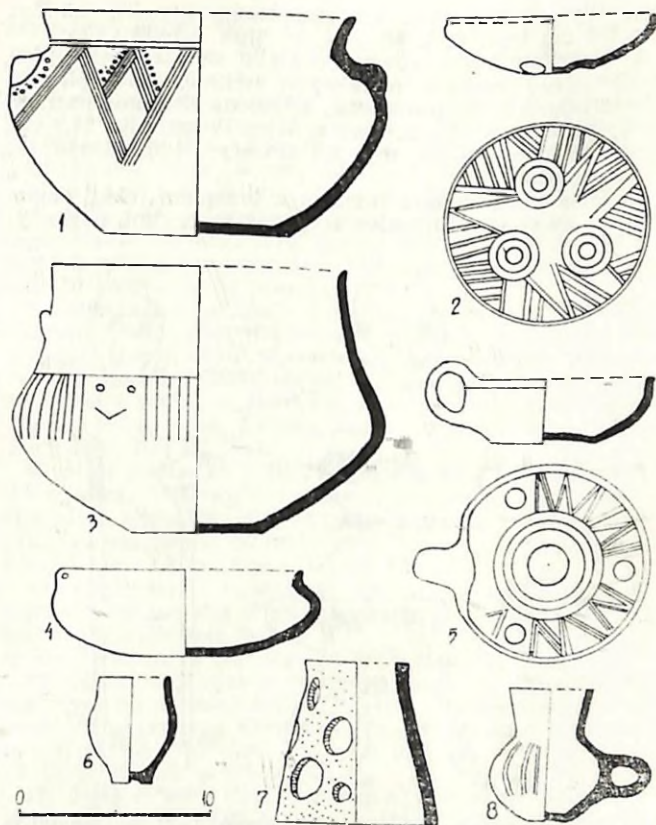
16. Stożkowaty kubek o brzegu lekko zagiętym do wewnątrz, zaopatrzony w szerokie, taśmowate ucho wystające ponad krawędź. Dno płaskie. Ścianki zdobione poziomymi żłobkami i grupami pionowych nakłuc (silnie starte). Na wylewie dwa małe guzki symetrycznie rozmieszczone koło ucha. Powierzchnia czerniona, mocno wygładzona. Wys. 6 cm, otw. 10,6 cm, dno 3,7 cm (ryc. 2:7). Id 1273 — brak zabytku.

17. Kubek o baniastym brzuścu i lekko zwężającej się ku górze szyjce, do której przymocowane było taśmowate ucho. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pionowymi żłobkami oraz czterema symetrycznie rozłożonymi guzkami, nad którymi znajdują się pary dołków. Powierzchnia dobrze wygładzona, grafitowana. Wys. 14 cm, otw. 15 cm, średn. brzuśca 21,3 cm, dno 6,4 cm (ryc. 3:3). Id 1267.

18. Naczynie o baniastym brzuścu zaopatrzonym w taśmowate ucho i lejkowatej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno dobrze wyodrębnione w kształcie stożkowatej nóżki. Górna część brzuśca malowana trzema pionowymi pasmami barwy czerwobrunatnej. Powierzchnia dobrze wygładzona, koloru żółtego. Wys. 11,7 cm, otw. 7,9 cm, średn. brzuśca 11,5 cm, dno 6,1 cm (ryc. 2:10). Id 1278 — brak zabytku.

19. Masywny naszyjnik wykonany z drutu brązowego o średn. 0,5 cm, niezdobiony. Średn. naszyjnika 18,4 cm (ryc. 2:14). Id 1283 — brak zabytku.

20. Dwie podobne bransolety otwarte o prosto ściętych końcach, wykonane ze sztabki brązowej o przekroju pła-

Ryc. 3. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-4, 6 — naczynia z grobu 1; 5, 7-8 — naczynia z grobu 2

Fig. 3. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-4, 6 — vessels from grave 1; 5, 7-8 — vessels from grave 2

Abb. 3. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-4, 6 — Gefäße aus dem Grabe Nr. 1; 5, 7-8 — Gefäße aus dem Grabe Nr. 2

skowypukłym. Zdobienie ornamentem jajownika. Średn. bransolet 7,9 cm i 8,2 cm (ryc. 2:15). Id 1284 — brak zabytku.

Grób 2

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w dwu popielnicach. Oprócz popielnic z grobu pochodzi 8 naczyń, 1 kadzielnica oraz 4 przedmioty metalowe. Wśród naczyń wystąpiła malowana misa.

1. Popielnica o baniastym brzuścu i zwężającej się ku górze szyjce, oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie, wyodrębnione. Na największej wyętkości brzuśca zdobienie grupami pionowych żłobków. Górna część naczynia wygładzona i czerniona, dolna schropowana. Wys. 20,9 cm, otw. 17,5 cm, średn. brzuśca 26,2 cm, dno 10 cm (ryc. 4:2). Id 1286 — brak zabytku.

2. Duża jajowata popielnica o niewyodrębnionej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, górą lekko czerniona. Wys. 25 cm, otw. 15,1 cm, średn. brzuśca 24,5 cm, dno 10,5 cm (ryc. 4:1). Id 1285 — brak zabytku.

3. Naczynie dwuuche o baniastym brzuścu i lekko zwężającej się ku górze szyjce. Dno płaskie, niewyodrębnione. Górna część brzuśca zdobiona układem linii rytych, tworzących zygzakowate pasmo. Powierzchnia wygładzona, czerniona. Wys. 10,1 cm, otw. 5,2 cm, średn. brzuśca 9,5 cm, dno 3,6 cm (ryc. 4:4). Id 1288 — brak zabytku.

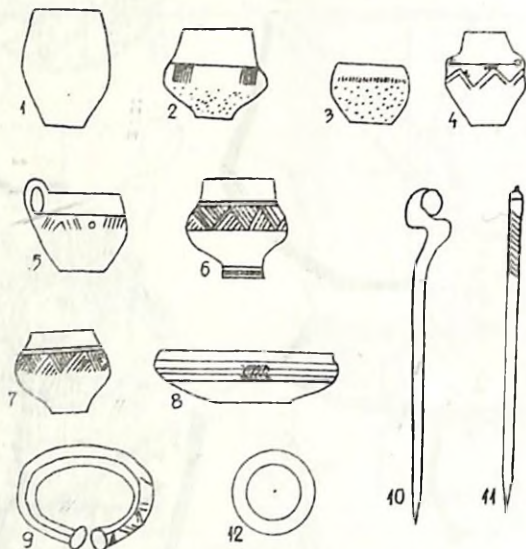
4. Pucharek na stożkowatej nóżce zdobionej poziomymi żłobkami. Brzusiec baniasty, oddzielony dookólnym żłobkiem od cylindrycznej szyjki. Górna część brzuśca zdobiona pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 9,5 cm, otw. 7,5 cm, średn. brzuśca 10,9 cm, dno 4,4 cm (ryc. 4:6). Id 1290 — brak zabytku.

5. Małe naczynko o baniastym brzuścu i zwężającej się ku górze szyjce oddzielonej od brzuśca dwoma dookólnymi żłobkami. Dno płaskie, niewyodrębnione. Górna część brzuśca zdobiona pasmem zaplatanych trójkątów.

tów. Wys. 6 cm, otw. 4,4 cm, średn. brzuśca 6,3 cm, dno 2,8 cm (ryc. 4:7). Id 1291 — brak zabytku.

6. Naczynie beczułkowate o słabo zaznaczonej szyjce, podkręślonej rzędem pionowych nakłuć. Dno płaskie. Powierzchnia schropowana, zdobiona dołkami paznokciowymi. Barwa żółtobrunatna. Wys. 10 cm, otw. 10,8 cm, średn. brzuśca 14 cm, dno 6,5 cm (ryc. 4:3). Id 1287 — brak zabytku.

7. Misa o baniastym brzuścu z brzegiem lekko zagiętym do wewnątrz. Brzusiec zdobiony szerokimi, poziomymi

Ryc. 4. Włoszakowice, woj. Leszno 1-11 — zabytki z grobu 2

Fig. 4. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-11 finds from grave 2

Abb. 4. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-11 — Funde aus dem Grabe Nr. 2

mi żłobkami, ślady malowania. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 4,6 cm, otw. 11 cm, średn. brzuśca 12,5 cm, dno 4,2 cm (ryc. 4:8). Id 1295 — brak zabytku.

8. Czerpak o szerokim, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno lekko wklęsłe. Wewnętrzne ścianki zdobione trzema guzkami wygniatanymi od zewnątrz oraz układem żłobków, tworzących ornament stylizowanej gwiazdy. Powierzchnie grafitowane. Wys. 3,6 cm, otw. 11,1 cm, dno 5,2 cm (ryc. 3:5). Id 1293.

9. Małe naczynko o baniastym, prawie kulistym brzuścu i wydodrębnionej, lekko rozszerzającej się ku górze szyjce. Dno wklęsłe. Na największej wydętości brzuśca umieszczone jest duże, taśmowate ucho. Na brzuścu ślady pionowych żłobków. Powierzchnia grafitowana. Wys. 7 cm, otw. 4,3 cm, średn. brzuśca 5,9 cm, dno 2 cm (ryc. 3:8). Id 1292.

10. Mały profilowany kubek o baniastym brzuścu i niskiej, stożkowej szyjce zaopatrzonej w taśmowate ucho wystające ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych linii rytych i pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy żółtej, w górnej części czerniona. Wys. 6,8 cm, otw. 7,8 cm, średn. brzuśca 9,4 cm, dno 4 cm (ryc. 4:5). Id 1289 — brak zabytku.

11. Izw. kadzielnica z misowatą częścią górną i stosunkowo wysoką, stożkową częścią dolną, zaopatrzoną w owalne otwory. Brzeg części misowatej zdobiony trójkątnymi występami. Powierzchnia schropowana, barwy brunatnej. Wys. 11,2 cm, otw. 9,1 cm, dno 8,2 cm (ryc. 3:7). Id 1294 — zachowana fragm.

12. Masywny naramiennik wykonany z żelaznej sztabki o przekroju czworobocznym. Końce naramiennika płaskokuliste zgrubiałe. Po zewnętrznej stronie ślady zdobienia grupami linii rytych. Średn. naramiennika 8,3 cm (ryc. 4:9). Id 1296 — brak zabytku.

13. Szpila brązowa o dwustozkowej główce zakończonej małym guzkiem. Szyjka zdobiona spiralną linią rytą. Dłg. 4,3 cm (ryc. 4:11). Id 1297 — brak zabytku.

14. Szpila żelazna z łabędzią szyjką, silnie skorodowana. Dłg.? (ryc. 4:10). Id 1298 — brak zabytku.

15. Małe, żelazne, silnie skorodowane kółko. Brak wymiarów, (ryc. 4:12). Id 1299 — brak zabytku.

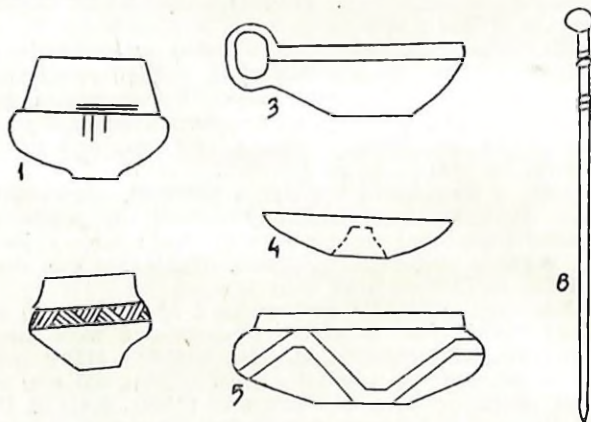
Grób 3

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednej popielnicy. Poza tym z grobu pochodzi 5 naczyń i szpila brązowa. Wśród naczyń wystąpiła malowana misa.

1. Popielnica o baniastym brzuścu wyraźnie oddzielnym od wysokiej, zwężającej się ku górze szyjki. Dno płaskie, wydodrębnione. Na górnej części brzuśca zdobienie grupami pionowych listewek. Powierzchnia barwy brunatnoczerwonej. Wys. 19,3 cm, otw. 18,6 cm, średn. brzuśca 26 cm, dno 8,8 cm, (ryc. 5:1). Id 1300 — brak zabytku.

2. Małe naczynko o baniastym brzuścu, słabo oddzielnym od prawie cylindrycznej szyjki. Dno płaskie, niewydodrębnione. Górna część brzuśca zdobiona pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej, górna część grafitowana. Wys. 7,2 cm, otw. 6,1 cm, średn. brzuśca 9,3 cm, dno 3,1 cm (ryc. 5:2). Id 1302 — brak zabytku.

3. Misa w kształcie wycinka kuli, o brzegu lekko zagiętym do wewnątrz. Na wewnętrznej stronie dna umieszczony jest guz w kształcie ściętego stożka. Dno niewydodrębnione. Powierzchnia barwy brunatnej, wewnątrz czerniona. Wys. 3 cm, otw. 13 cm, (ryc. 5:4). Id 1303 — brak zabytku.

Ryc. 5. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-6 — zabytki z grobu 3

Fig. 5. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-6 — finds from grave 3

Abb. 5. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-6 — Funde aus dem Grabe Nr. 3

4. Misa o baniastym brzuścu i krótkiej cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony zygzakowatym pasmem, malowanym czerwioną farbą. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 5,4 cm, otw. 11 cm, średn. brzuśca 13,7 cm, dno? (ryc. 5:5). Id 1305 — brak zabytku.

5. Stożkowaty czerpak z taśmowatym uchem wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Wys. 4,4 cm, otw. 11,9 cm, dno 5 cm (ryc. 5:3). Id 1304 — brak zabytku.

6. Jednouche naczynie o baniastym brzuścu, przechodzącym w wysoką, lejkowato rozchyloną szyjkę. Górna część brzuśca zdobiona układem żłobków i linii rytych. Szyjka oddzielona od brzuśca dookólnym rzędem dołków. Wys. 12 cm, otw. 6,6 cm, średn. brzuśca 11 cm, dno 2,6 cm (ryc. 7:1). Id 1301.

7. Szpila brązowa z kulistą główką. Górna część trzonka zdobiona ornamentem jajownika. Dłg. 13 cm (ryc. 5:6). Id 1306 — brak zabytku.

Grób 4

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w dwu popielnicach. Oprócz popielnic z grobu pochodzi 14 naczyń, płacek gliniany, 4 przedmioty metalowe i 1 paciorek bursztynowy. Wśród naczyń wystąpiło 5 egzemplarzy malowanych.

1. Popielnica o baniastym brzuścu, przechodzącym w zwężającą się ku górze szyjkę oddzielną od brzuśca

dookołym żłobkiem. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami pionowych listewek oddzielonych od siebie parami dołków. Powierzchnia wygładzona, w dolnej części schropowana. Wys. 24,6 cm, otw. 23,3 cm, średn. brzuśca 29,4 cm, dno 13 cm (ryc. 6:1). Id 1307 — brak zabytku.

2. Szerokootworowa popielnica o baniastym brzuścu, wyraźnie odcinającym się od niskiej, cylindrycznej szyjki. Dno płaskie, niewyodrębnione. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych żłobków i kolistymi żłobkami otaczającymi płytkie dołki. Powierzchnia grafitowana. Wys. 19,6 cm, otw. 20,2 cm, średn. brzuśca 25 cm, dno 9 cm (ryc. 6:2). Id 1308 — zachowane fragm.

3. Naczynie o baniastym brzuścu przechodzącym w stosunkowo wysoką, lejkowato rozchyłoną szyjkę oddzieloną od brzuśca dookołym żłobkiem. Dno płaskie, wyodrębnione. Górna część brzuśca zdobiona trzema stożkowatymi guzami, oddzielonymi od siebie dołkami i grupami żłobków. Powierzchnia czerniona. Wys. 13,8 cm, otw. 13 cm, średn. brzuśca 16,2 cm, dno 7,6 cm (ryc. 6:3). Id 1309 — brak zabytku.

4. Naczynie o baniastym brzuścu, stożkowatej szyjce i lekko rozchyłonym na zewnątrz brzegu. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona pojedynczymi dołkami i grupami ukośnych linii rytych. Powierzchnia grafitowana. Wys. 9,6 cm, otw. 6,2 cm, średn. brzuśca 9,9 cm, dno 3,5 cm (ryc. 6:4). Id 1311 — brak zabytku.

5. Niskie naczynie o baniastym brzuścu stopniowo przechodzącym w lejkowato rozchyłoną szyjkę. Dno płaskie. Na brzuścu ślady czerwonego malowania. Powierzchnia

barwy żółtej. Wys. 4,7 cm, otw. 7 cm, średn. brzuśca 10,4 cm, dno? (ryc. 6:6). Id 1322 — brak zabytku.

6. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i zwięzającej się ku górze szyjce. Krawędź wylewu lekko rozchyłona na zewnątrz. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych linii rytych. Powierzchnia grafitowana. Wys. 9 cm, otw. 6,1 cm, średn. brzuśca 9,8 cm, dno 2,7 cm (ryc. 6:5). Id 1312 — brak zabytku.

7. Naczynie jajowate o słabo wyodrębnionej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 13,4 cm, otw. 9 cm, średn. brzuśca 13,4 cm, dno 7,2 cm (ryc. 6:8). Id 1310 — brak zabytku.

8. Jednoucha naczynie o baniastym brzuścu, przechodzącym w wysoką, lejkowato rozchyłoną szyjkę. Dno wklęsłe. Górna część brzuśca zdobiona trzema rożkowatymi guzkami oddzielonymi od siebie kolistymi wgłębieniami i grupami żłobków. Powierzchnia grafitowana. Wys. 9,4 cm, otw. 4,5 cm, średn. brzuśca 8,2 cm, dno 2 cm (ryc. 7:3). Id 1313.

9. Małe naczynie o baniastym brzuścu przechodzącym w wysoką, lejkowato rozchyłoną szyjkę. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pionowymi żłobkami. Powierzchnia grafitowana. Wys. 8,7 cm, otw. 5,3 cm, średn. brzuśca 6,6 cm, dno 1,2 cm (ryc. 7:4). Id 1314.

10. Miseczka o baniastym brzuścu i wklęsłym dnie. Górna część brzuśca zdobiona poziomymi, szerokimi żłobkami. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 3 cm, otw. 9 cm, średn. brzuśca 10 cm, dno 3,1 cm (ryc. 7:2). Id 1320.

11. Misa w kształcie wycinka kuli, o brzegu lekko zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie. Wewnętrzne ścianki zdobione szerokimi żłobkami [?]. Powierzchnia czerniona. Wys. 6,3 cm, otw. 16,8 cm, dno 7,5 cm (ryc. 6:12). Id 1316 — brak zabytku.

12. Misa o baniastym brzuścu oddzielonym dookołym żłobkiem od niskiej, prawie cylindrycznej szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony w trzech miejscach parami pionowych, czerwono malowanych pól. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 4,2 cm, otw. 9,9 cm, średn. brzuśca 12,8 cm, dno? (ryc. 6:11). Id 1318 — brak zabytku.

13. Misa o baniastym brzuścu z brzegiem lekko rozchyłonym na zewnątrz. Dno płaskie. Na brzuścu ślady czerwonego malowania. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 4,9 cm, otw. ?, średn. brzuśca 13,1 cm, dno? (ryc. 6:10). Id 1319 — brak zabytku.

14. Misa w kształcie wycinka kuli, o wklęsłym dnie. Wewnętrzne ścianki zdobione układem żłobków tworzących ornament stylizowanej gwiazdy. Powierzchnia grafitowana. Wys. 2,6 cm, otw. 12,2 cm, dno? (ryc. 6:7). Id 1317 — brak zabytku.

15. Misa o baniastym brzuścu i niskiej, zwięzającej się ku górze szyjce. Przy brzegu umieszczone jest małe uszko. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona poziomym rzędem zakreskowanych trójkątów, skierowanych wierzchołkiem ku dołowi. Powierzchnia grafitowana. Wys. 7,4 cm, otw. 15 cm, średn. brzuśca 17,2 cm, dno 5,4 cm (ryc. 6:9). Id 1315 — brak zabytku.

16. Profilowany czerpak o baniastym brzuścu i niskiej, cylindrycznej szyjce. Taśmowate ucho wystaje ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem zaplatanych trójkątów, ślady czarnego malowania. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 3,7 cm, otw. 10,5 cm, średn. brzuśca 11,4 cm, dno? (ryc. 6:13). Id 1321 — brak zabytku.

17. Placek gliniany zdobiony dołkami paznokciowymi i pojedynczymi otworami. Powierzchnia słabo wygładzona, barwy szarej. Średn. 9,3 cm, grub.? (ryc. 6:14). Id 1323 — brak zabytku.

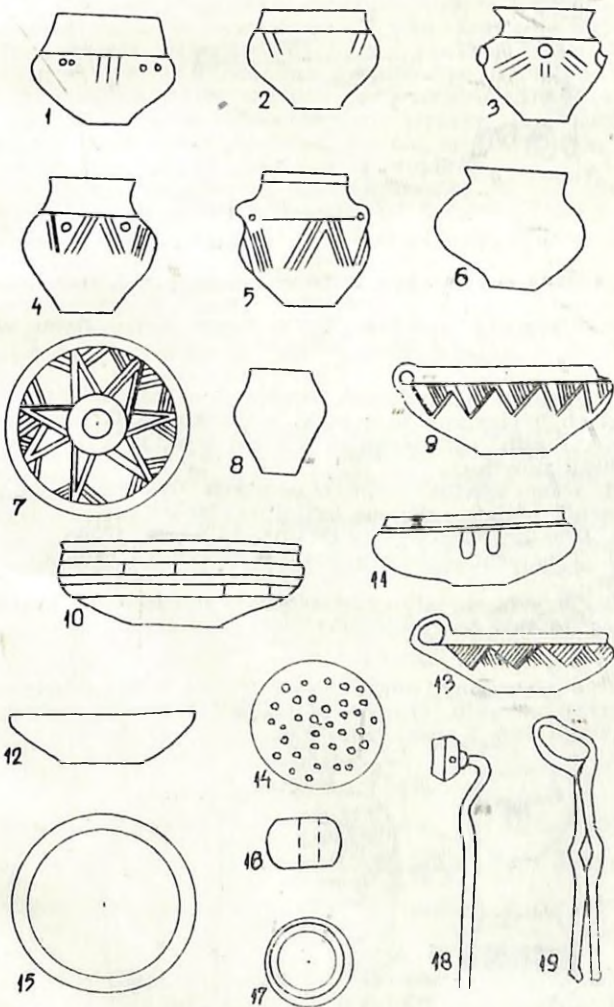
18. Duży, niezdobiony naszyjnik wykonany z drutu brązowego. Średn. naszyjnika 17,5 cm (ryc. 6:15). Id 1324 — brak zabytku.

19. Szpila brązowa z labędią szyjką i dużą, dwustożkowatą główką osadzoną na cylindrycznym zgrubieniu trzonka. Dług. 11,3 cm, (ryc. 6:18). Id 1326 — brak zabytku.

20. Szczypce brązowe zaopatrzone w kółko do zawieszania. Ramiona rombówato rozszerzone w połowie długości. Dług. 9 cm (ryc. 6:19). Id 1325 — brak zabytku.

21. Małe kółko brązowe wykonane z drutu o czworobocznym przekroju. Brak wymiarów i zabytku. (ryc. 6:17). Id 1328a.

22. Fragment kości czaszki z przytopionym do niej

Ryc. 6. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-19 — zabytki z grobu 4
Fig. 6. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-19 — finds from grave 4
Abb. 6. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-19 — Funde aus dem Grabe Nr. 4

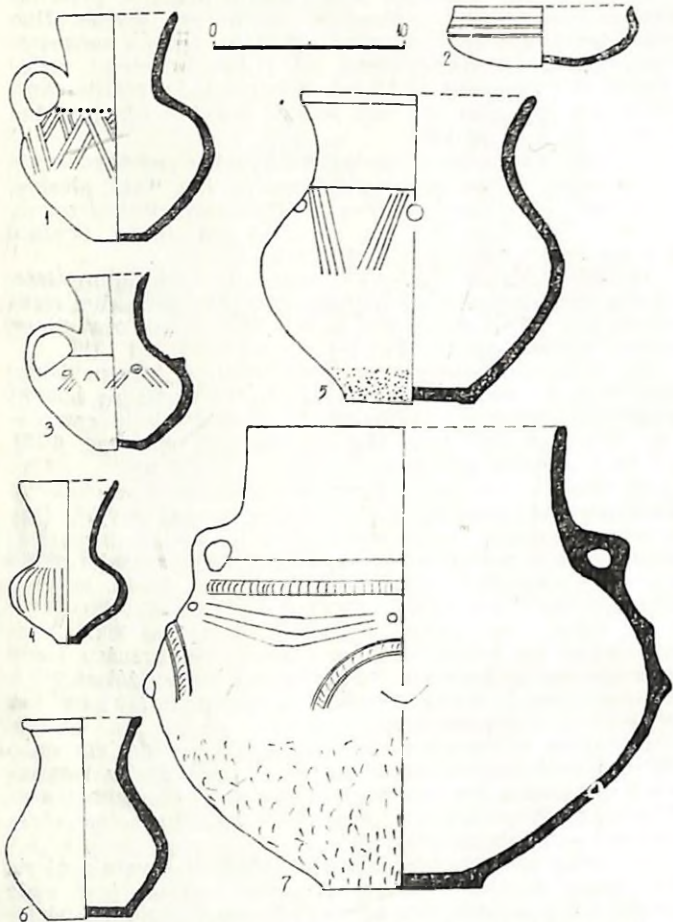
ułankiem przedmiotu brązowego. Id 1328b — brak zabytku.

23. Płaskokulisty paciorek bursztynowy. Brak wymiarów i zabytku. (ryc. 6:16). Id 1327.

Grób 5

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednej popielnicy. Prócz niej w grobie wystąpiło 6 naczyń, 1 kadzielnica i 6 przedmiotów metalowych. Jedno z naczyń nosi ślady malowania.

1. Dwuucha popielnica o baniastym brzuścu oddzieloną pionowo nacinaną listewką plastyczną i dookólną linią rytą, od wysokiej, lekko zwężającej się ku górze

Ryc. 7. Włoszakowice, woj. Leszno. 1 — naczynie z grobu 3; 2-4 — naczynia z grobu 4; 5-7 — naczynia z grobu 5
Fig. 7. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1 — vessel from grave 3; 2-4 — vessels from grave 4; 5-7 — vessels from grave 5

Abb. 7. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1 — Gefäß aus dem Grabe Nr. 3; 2-4 — Gefäße aus dem Grab Nr. 4; 5-7 — Gefäße aus dem Grabe Nr. 5

szyjki. Dno płaskie, lekko podkreślone. Na brzuścu umieszczone są cztery guzki otoczone od góry półkolistymi listewkami plastycznymi. Przestrzeń między guzkami porożają grupy poziomych linii rytých i pojedyncze dołki. Powierzchnia czerniona, w dolnej części schropowana. Wys. 22,2 cm, otw. 16,1 cm, średn. brzuśca 26,6 cm, dno 7,5 cm (ryc. 7:7). Id 1329.

2. Naczynie o baniastym brzuścu przechodzącym w lejkowato rozchyloną szyjkę. Dno lekko wklęsłe. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych linii rytých i pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy brunatnej, w dolnej części schropowana. Wys. 15,3 cm, otw. 12,1 cm, średn. brzuśca 16,2 cm, dno 3,2 cm (ryc. 7:5). Id 1331.

3. Naczynie o baniastym brzuścu przechodzącym w stożkowatą szyjkę, oddzieloną od brzuśca szerokim żłobkiem. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych żłobków i pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 11,7 cm, otw. 10 cm, średn. brzuśca 14,3 cm, dno 3,3 cm (ryc. 8:2). Id 1332 — brak zabytku.

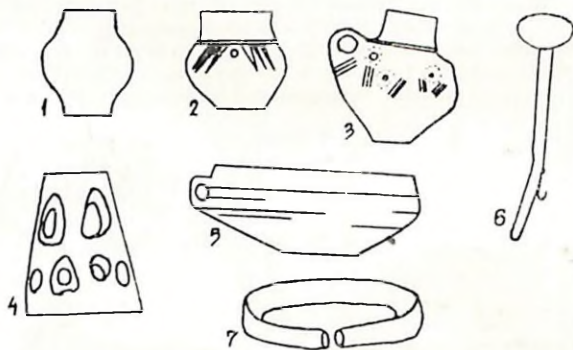
4. Naczynie o baniastym brzuścu przechodzącym w wysoką, lejkowato rozchyloną szyjkę. Dno lekko wklęsłe. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 10,1 cm, otw. 6 cm, średn. brzuśca 9 cm, dno 4,1 cm (ryc. 7:6). Id 1336.

5. Naczynie o jajowatym brzuścu i lekko zaznaczonej szyjce. Dno płaskie, wyodrębnione. Powierzchnia barwy szarej. Wys. 19,5 cm, otw. 10,7 cm, średn. brzuśca 19,5 cm, dno 8 cm (ryc. 8:1). Id 1330 — brak zabytku.

6. Jednoucha naczynko o baniastym brzuścu przechodzącym w wysoką (lejkowato rozchyloną ?) szyjkę, oddzieloną od brzuśca dwoma liniami rytymi. Górna część brzuśca zdobiona układem linii rytých i pojedynczymi dołkami otoczonymi drobnymi naktuciami. Powierzchnia czerniona. Wys. 10,4 cm, otw. ?, średn. brzuśca 10,2 cm, dno 2,6 cm (ryc. 8:3). Id 1335 — brak zabytku.

7. Misa o baniastym brzuścu zaopatrzonym w małe, taśmowate uszko. Brzeg lekko zagięty do wewnątrz. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony szerokimi żłobkami, ślady czerwonego malowania. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 5,5 cm, otw. 12,4 cm, średn. brzuśca 13,4 cm, dno 4,5 cm (ryc. 8:5). Id 1334 — brak zabytku.

8. Dolna część tzw. kadzielnicy. W ściankach bocznych znajdują się dwa rzędy trójkątnych otworów. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 15,9 cm, dno 12 cm (ryc. 8:4). Id 1333 — zachowane fragmentarycznie.

Ryc. 8. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-7 — zabytki z grobu 5

Fig. 8. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-7 — finds from grave 5

Abb. 8. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-7 — Funde aus dem Grabe Nr. 5

9. Otwarty naramiennik brązowy o końcach prosto ściętych, wykonany ze sztabki o płaskowypukłym przekroju. Średn. naramiennika 7,7 cm (ryc. 8:7). Id 1337a — brak zabytku.

10. Dwie żelazne szpile o prostych trzonkach. Jedna ze szpil posiada główkę kształtu płaskokulistego (ryc. 8:6). Brak wymiarów i zabytków. Id 1338a, 1338b.

11. Fragment szpili brązowej. Brak opisu i zabytku. Id 1338c.

12. Trzy fragmenty przetopionych przedmiotów brązowych. Id 1337b — brak zabytków.

Grób 6

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Oprócz popielnicy z grobu pochodzi 7 naczyń oraz 2 szpile brązowe.

Ryc. 9. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-6 — zabytki z grobu 6

Fig. 9. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-6 — finds from grave 6

Abb. 9. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-6 — Funde aus dem Grabe Nr. 6

1. Popielnica o baniastym brzuścu i zwężającej się ku górze szyjce, oddzielonej od brzuśca dookołą linią ryta. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami pionowych listewek plastycznych. Powierzchnia czerniona, dolna część schropowana. Wys. 23,3 cm, otw. 17 cm, średn. brzuśca 27,1 cm, dno 9,8 cm (ryc. 9:1). Id 1339 — brak zabytku.

2. Dwustożkowate naczynie o ostrym załamie brzuśca i brzegu lekko rozchylonym na zewnątrz. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 8 cm, otw. 9,7 cm, średn. brzuśca 11 cm, dno 4,4 cm (ryc. 9:3). Id 1342 — brak zabytku.

3. Naczynie o baniastym brzuścu przechodzącym w wysoką, silnie przewężoną szyjkę o lekko rozchylonym brzegu. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony układem linii rytych. Powierzchnia grafitowana. Wys. 8,6 cm, otw. 5,6 cm, średn. brzuśca 7,5 cm, dno ? (ryc. 9:2). Id 1343 — brak zabytku.

4. Naczynie doniczkowate o brzegu lekko rozchylonym na zewnątrz. Dno płaskie. Pod brzegiem ślady po czterech doklejanych guzkach. Powierzchnia schropowana, barwy szarobrunatnej. Wys. 13,4 cm, otw. 13,4 cm, średn. brzuśca 13,8 cm, dno 8,2 cm (ryc. 11:1). Id 1340.

5. Misa w kształcie wycinka kuli o płaskim, lekko wyodrębnionym dnie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej, lekko schropowana. Wys. 4,2 cm, otw. 10 cm, dno 3,5 cm (ryc. 11:4). Id 1345.

6. Misa w kształcie wycinka kuli, o lekko zaznaczonym dnie. Powierzchnia czerniona. Wys. 6,6 cm, otw. 14 cm, dno 5,2 cm (ryc. 11:2). Id 1344.

7. Czerpak w kształcie wycinka kuli, o szerokim, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 5,7 cm, otw. 11,2 cm, dno 3,3 cm (ryc. 11:3). Id 1346.

8. Doniczkowaty czerpak o szerokim taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 8,5 cm, otw. 11,5 cm, dno 5,6 cm (ryc. 9:4). Id 1341 — brak zabytku.

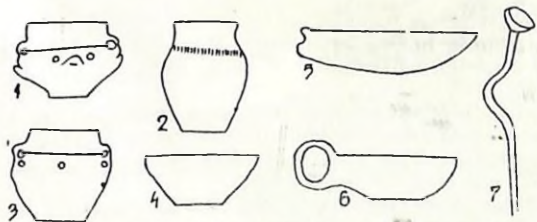
9. Szpila brązowa o dwustożkowatej główce. Górna część trzonka zdobiona dookołymi liniami rytmami i motywem jodełki. Dług. 16 cm (ryc. 9:5). Id 1347 — brak zabytku.

10. Szpila brązowa z łabędzią szyjką o dwustożkowatej główce. Szyjka szpili wykonana z drutu o przekroju czworobocznym, trzonek o przekroju kolistym. Dług. 11,4 cm (ryc. 9:6). Id 1348 — brak zabytku.

Grób 7

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w dwóch naczyniach. Oprócz popielnic z grobu pochodzi 6 naczyń, w tym jedno malowane, oraz 1 szpila brązowa.

1. Dwuucha, szerokokotworowa popielnica o baniastym brzuścu, oddzielnym od szyjki dookołymi żłobkami. Brzeg lekko rozchylony na zewnątrz. Dno płaskie, pod-

Ryc. 10. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-7 — znaleziska z grobu 7

Fig. 10. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-7 — finds from grave 7

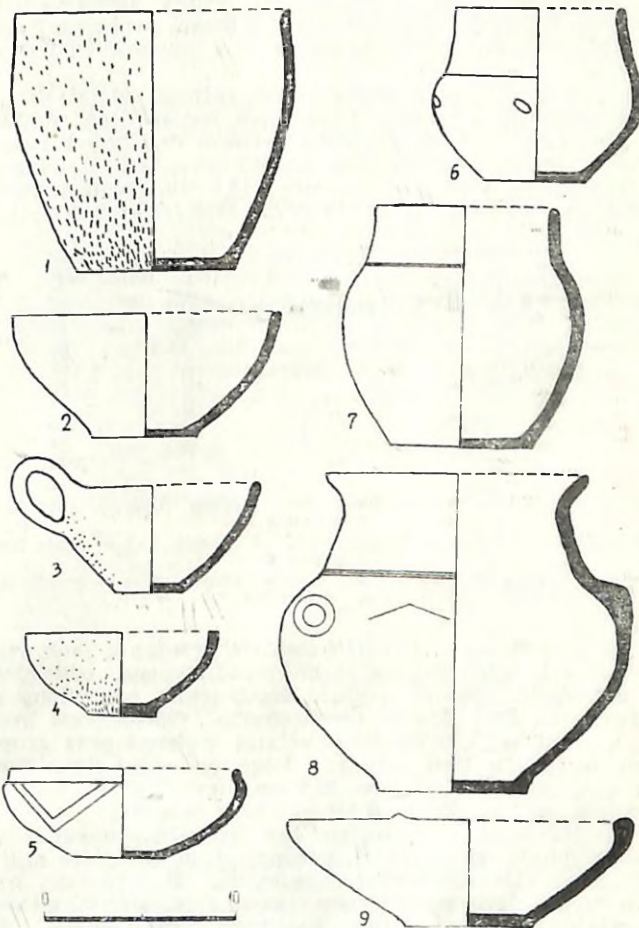
Abb. 10. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-7 — Funde aus dem Grabe Nr. 6

kreślone. Brzusiec zdobiony czterema guzkami otoczonymi od góry półkolistymi listewkami plastycznymi i parami dołków. Powierzchnia czerniona. Wys. 14,5 cm, otw. 15,9 cm, średn. brzuśca 20,6 cm, dno 8,6 cm (ryc. 10:1). Id 1351 — brak zabytku.

2. Popielnica o jajowatym brzuścu przechodzącym w lekko rozchyloną szyjkę. Na przejściu brzuśca w szyjkę umieszczone są trzy dołki.

Dno płaskie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 20,4 cm, otw. 15,6 cm, średn. brzuśca 23 cm, dno 7,6 cm (ryc. 10:2). Id 1349 — brak zabytku.

3. Dwuucha naczynie o baniastym brzuścu oddzielnym dookołymi żłobkami od zwężającej się ku górze szyjki. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona sześcioma dołkami. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, miej-

Ryc. 11. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-4 — naczynia z grobu 6; 5-6 — naczynia z grobu 7; 7-9 — naczynia z grobu 8
Fig. 11. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-4 — vessels from grave 6; 5-6 — vessels from grave 7; 7-9 — vessels from grave 8

Abb. 11. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-4 — Gefässe aus dem Grabe Nr. 6; 5-6 — Gefässe aus dem Grabe Nr. 7; 7-9 — Gefässe aus dem Grabe Nr. 8

scami czerniona. Wys. 18 cm, otw. 12,7 cm, średn. brzuśca 20,2 cm, dno 10,6 cm (ryc. 10:3). Id 1350 — brak zabytku.

4. Naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej, lekko zwężającej się ku górze szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony sześcioma owalnymi wgłębieniami. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 8,5 cm, otw. 8,6 cm, średn. brzuśca 11,1 cm, dno 4,7 cm (ryc. 11:6). Id 1353.

5. Misa w kształcie wycinka kuli, z brzegiem lekko zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony trzema czerwono malowanymi kątami o wierzchołkach skierowanych ku dołowi. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 4,5 cm, otw. 12 cm, średn. brzuśca 13,2 cm, dno 4 cm (ryc. 11:5). Id 1354.

6. Misa w kształcie wycinka kuli, o płaskim dnie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 8,4 cm, otw. 15,5 cm, dno 6,5 cm (ryc. 10:4). Id 1352 — brak zabytku.

7. Czerpak w kształcie wycinka kuli. Dno niewyodrębnione. Pod zniszczonym uchem umieszczone są trzy dołki. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 4,4 cm, otw. 14,5 cm, dno ? (ryc. 10:5). Id 1355 — zachowany fragmentarycznie.

8. Czerpak w kształcie wycinka kuli z dużym taśmowatym uchem wystającym ponad krawędź wylewu. Dno wklęsłe. Na wewnętrznych ściankach ślady zdocienia

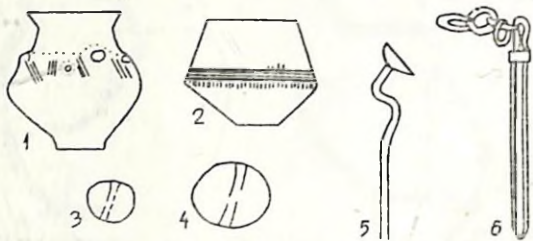
[?]. Powierzchnia czerniona. Wys. 2,5 cm, otw. 8,2 cm, dno? (ryc. 10:6). Id 1356 — brak zabytku.

9. Szpila brązowa z łabędzią szyjką i miseczkowatą główką. Dług. 9,3 cm (ryc. 10:7). Id 1357 — brak zabytku.

Grób 8

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w dwóch naczyniach. Poza nimi z grobu pochodzą 3 naczynia, 2 przedmioty brązowe i 2 paciorki bursztynowe.

1. Dwustożkowata popielnica o ostrym załomie brzusca zdobionym rzędem pionowych nacięć. Dno płaskie. Górna część brzusca zdobiona pasmem linii rytych i grupami nakłuć. Powierzchnia grafitowana, w dolnej części schropowata. Wys. 21,7 cm, otw., 18,6 cm, średn. brzusca 29,5 cm, dno 8 cm (ryc. 12:2). Id 1359 — brak zabytku.

Ryc. 12. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-6 — zabytki z grobu 8

Fig. 12. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-6 — finds from grave 8

Abb. 12. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-6 — Funde aus dem Grabe Nr. 8

2. Popielnica o dwustożkowatym brzuscu z zaokrąglonym załomem. Szyjka słabo wyodrębniona, oddzielona od brzusca rzędem nakłuć. Brzeg lekko rozchylony na zewnątrz. Dno płaskie, wyodrębnione. Górna część brzusca zdobiona trzema różkowatymi guzkami oraz grupami ukośnych linii rytych i dolków. Powierzchnia czerniona. Wys. 24,7 cm, otw. 20,2 cm, średn. brzusca 26,5 cm, dno 8 cm (ryc. 12:1). Id 1358 — brak zabytku.

3. Naczynie o baniastym brzuscu oddzielonym grupą linii rytych od wysokiej, zwężającej się ku górze szyjki. Brzeg wylewu lekko rozchylony. Dno płaskie, podkreślone. Brzusiec zdobiony trzema różkowatymi guzami, oddzielnymi od siebie kolistymi wgłębieniami. Powierzchnia czerniona. Wys. 16,5 cm, otw. 13,1 cm, średn. brzusca 18,3 cm, dno 7 cm (ryc. 11:8). Id 1360.

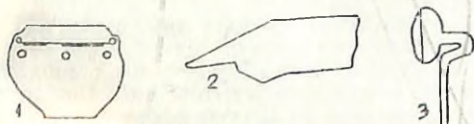
4. Naczynie o baniastym brzuscu przechodzącym stopniowo w prawie cylindryczną szyjkę, oddzieloną od brzusca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 12,6 cm, otw. 8,9 cm, średn. brzusca 12,7 cm, dno 7 cm (ryc. 11:7). Id 1361.

5. Misa stożkowata o zgrubiałym, zagiętym do wewnątrz brzegu. Dno płaskie, lekko podkreślone. Na brzegu wylewu umieszczone są trzy stożkowate występy. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,9 cm, średn. brzusca 17,6 cm, otw. 17,9 cm, dno 6,4 cm (ryc. 11:9). Id 1362.

6. Szpila brązowa z łabędzią szyjką i miseczkowatą główką. Dług. 11,5 cm (ryc. 12:5). Id 1363 — brak zabytku.

7. Naczypce brązowe o prostych ramionach spiętych skuwką. W uszku umieszczone są cztery ogniwa łańcuszka. Brak wymiarów i zabytku (ryc. 12:6). Id 1364.

8. Dwa kuliste paciorki bursztynowe. Brak wymiarów i zabytków (ryc. 12:3, 4). Id 1365.

Ryc. 13. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-3 — zabytki z grobu 9

Fig. 13. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-3 — finds from grave 9

Abb. 13. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-3 — Funde aus dem Grabe Nr. 9

Grób 9

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy. Z grobu pochodzi 1 naczynie i 2 przedmioty żelazne.

1. Dwuuche naczynie o baniastym brzuscu oddzielnym dookólnym żłobkiem od niskiej, zwężającej się ku górze szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony sześcioma dolkami. Powierzchnia barwy żółtobrązowej. Wys. 11 cm, otw. 9,8 cm, średn. brzusca 13,8 cm, dno 6,2 cm, (ryc. 13:1). Id 1418.

2. Fragment szpili żelaznej z łabędzią szyjką i płaskokulistą główką. Dług. 5,1 cm, (ryc. 13:3). Id 1419a — brak zabytku.

3. Fragment noża żelaznego z kołcem do rękojeści. Dług. 9,1 cm (ryc. 13:2). Id 1419b — brak zabytku.

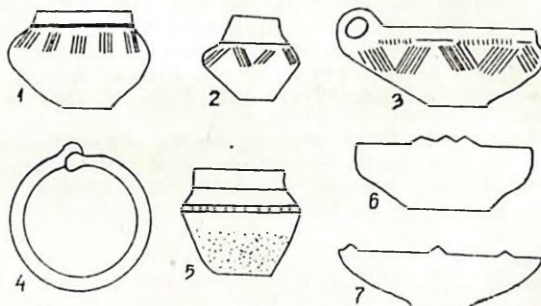
Grób 10

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Poza popielnicą z grobu pochodzi 5 naczyń i 6 przedmiotów metalowych. Metale złożone były w popielnicy.

1. Popielnica o baniastym brzuscu oddzielnym dookólnym żłobkiem od zwężającej się szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami pionowych żłobków. Powierzchnia barwy żółtobrązowej, w dolnej części schropowana. Wys. ?, otw. ?, średn. brzusca 22 cm, dno 8,5 cm (ryc. 14:1). Id 1420 — zachowane fragm.

2. Naczynie o dwustożkowatym brzuscu i cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Na załomie brzusca naklejona listwa plastyczna pionowo karbowana. Powierzchnia barwy szarobrązowej, w dolnej części schropowana. Wys. 6 cm, otw. 6,8 cm, średn. brzusca 9,4 cm, dno 3,7 cm (ryc. 14:5). Id 1423 — brak zabytku.

3. Małe naczynie o baniastym brzuscu oddzielnym linią rytą od zwężającej się ku górze szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych.

Ryc. 14. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-7 — zabytki z grobu 10

Fig. 14. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-7 — finds from grave 10

Abb. 14. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-7 — Funde aus dem Grabe Nr. 10

Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,6 cm, otw. 4,2 cm, średn. brzusca 6,6 cm, dno ? (ryc. 14:2). Id 1424 — brak zabytku.

4. Misa o płaskim dnie i brzegu zagiętym do środka. Krawędź zdobiona trzema stożkowatymi występami. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 7,3 cm, otw. 22,8 cm, dno 7,8 cm (ryc. 14:7). Id 1425.

5. Misa o brzegu zagiętym do wewnątrz i płaskim dnie. Na brzegu umieszczone trzy stożkowate występy. Wewnętrzne ścianki zdobione szerokimi żłobkami [?]. Powierzchnia grafitowana. Wys. 5 cm, otw. 12,2 cm, dno 5 cm (ryc. 14:6). Id 1427 — brak zabytku.

6. Profilowany czerpak o łasnowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych i rzędem nakłuć. Powierzchnia grafitowana. Wys. 6,4 cm, otw. 14 cm, średn. brzusca 15,3 cm, dno ? (ryc. 14:3). Id 1426 — brak zabytku.

7. Dwie podobne bransolety żelazne o kulisto zgrubiałych, zachodzących na siebie końcach. Średn. 3,7 cm (ryc. 14:4). Id 1421 — brak zabytków.

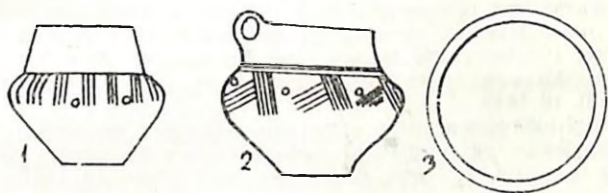
8. Cztery fragmenty różnych szpil żelaznych. Brak opisów i zabytków. Id 1422.

Grób 11

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Oprócz popielnicy z grobu pochodzi 1 kubek i żelazny naszyjnik, prawdopodobnie umieszczony na szyjce popielnicy.

1. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookołą rytą od wysokiej, zwężającej się ku górze szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami linii rytych i pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy brunatnej, górą czerniona. Wys. 22,6 cm, otw. 18 cm, średn. brzuśca 29,5 cm, dno 9,8 cm (ryc. 15:1). Id 1428 — brak zabytku.

2. Profilowany kubek o stożkowej szyjce i brzegu rozchylonym na zewnątrz. Dno wklęsłe, wyodrębnione. Na szyjce umieszczone małe, taśmowate ucho. Brzusiec zdobiony układem ukośnych linii rytych i dołków. Po-

Ryc. 15. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-3 — zabytki z grobu 11

Fig. 15. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-3 — finds from grave 11

Abb. 15. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-3 — Funde aus dem Grabe Nr. 11

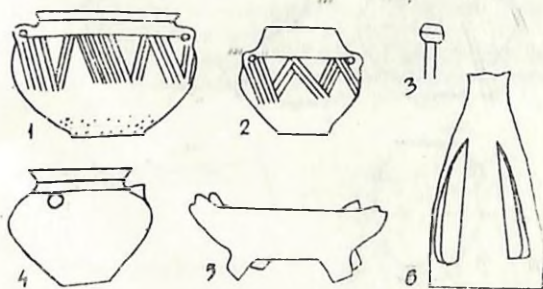
wierzchnia grafitowana, dołem barwy brunatnej. Wys. 13,3 cm, otw. 12 cm, średn. brzuśca 18,8 cm, dno 7,4 cm (ryc. 15:2). Id 1430.

3. Duży, naszyjnik żel. o powierzchni silnie skorodowanej. Średn. 25,8 cm (ryc. 15:3). Id 1429 — brak zabytku.

Grób 12

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Z grobu pochodzą także 3 naczynia, kadzielnica i fragment szpili brązowej. Szpila znajdowała się w popielnicy.

1. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookołą żłobkiem od stożkowej szyjki. Brzeg wylewu lekko rozchylony. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony trzema różkowatymi guzkami wygniatanymi od wew-

Ryc. 16. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-6 — zabytki z grobu 12

Fig. 16. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-6 — finds from grave 12

Abb. 16. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-6 — Funde aus dem Grabe Nr. 12

nałz. Powierzchnia grafitowana. Wys. 18,8 cm, otw. 17 cm, średn. brzuśca 24 cm, dno ? (ryc. 16:4). Id 1431 — zachowane fragmentarycznie.

2. Dwuucho naczynie o baniastym brzuścu i niskiej lekko rozchylonej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami linii rytych. Powierzchnia czerniona, w dolnej części schropowawana. Wys. 8,4 cm, otw. 9 cm, średn. brzuśca 11,2 cm, dno 4 cm (ryc. 16:1). Id 1434.

3. Dwuucho naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych tworzących zygzakowate pasmo.

Powierzchnia czerniona. Wys. 11,2 cm, otw. 7 cm, średn. brzuśca 12 cm, dno 4,7 cm (ryc. 16:2). Id 1433 — brak zabytku.

4. Wanienkowate naczynie na czterech nóżkach. Na brzegu umieszczone są cztery różkowate występy. Wys. 5,4 cm, dług. 12,5 cm, szer. 10,4 cm, (ryc. 16:5). Id 1435 — brak zabytku.

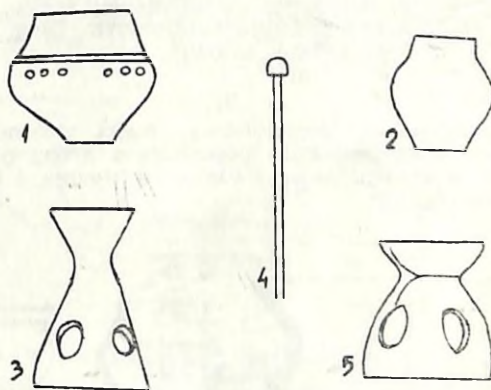
5. Dolna część tzw. kadzielnicy. W ściankach znajdują się trzy smukłe otwory w kształcie trójkątów. Zachowana wys. 18 cm, dno 11,5 cm (ryc. 16:6). Id 1432 — brak zabytku.

6. Fragment szpili brązowej o dwustożkowej główce (ryc. 16:3). Brak wymiarów i zabytku. Id 1431a.

Grób 13

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w dwóch naczyniach. Oprócz popielnic z grobu pochodzi 1 naczynie, 2 kadzielnice i szpila brązowa.

1. Popielnica o baniastym brzuścu i lekko wklęsłej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony trzema różkowatymi guzkami obwiedzionymi od dołu półkolistymi żłobkami. Przestrzeń pomiędzy guzami wypełniona jest zygzakowatą linią rytą. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 18,8 cm, otw. 15,5 cm, średn. brzuśca 18,6 cm, dno 7,4 cm (ryc. 19:1). Id 1437.

Ryc. 17. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-5 — zabytki z grobu 13

Fig. 17. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-5 — finds from grave 13

Abb. 17. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-5 — Funde aus dem Grabe Nr. 13

2. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookołą żłobkiem od stożkowej, słabo wyodrębnionej szyjki. Dno płaskie, wyodrębnione. Brzusiec zdobiony grupami dołków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 29,6 cm, otw. 16 cm, średn. brzuśca 24,2 cm, dno ? (ryc. 17:1). Id 1436 — brak zabytku.

3. Naczynie o jajowatym brzuścu i słabo wyodrębnionej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5 cm, otw. 2,8 cm, średn. brzuśca 4,8 cm, dno ? (ryc. 17:2). Id 1440 — brak zabytku.

4. Tzw. kadzielnica o stożkowej części dolnej, w której umieszczone są trzy owalne otwory. Część górna kadzielnicy w kształcie stożkowej miski. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 17,5 cm, otw. 9,8 cm, dno ? (ryc. 17:3). Id 1438 — brak zabytku.

5. Tzw. kadzielnica o stożkowej części dolnej zaopatrzonej w cztery owalne otwory. Górna część misowata. Powierzchnia barwy szarobrunatnej, schropowawana. Wys. 7,6 cm, otw. 6,7 cm, dno 6,8 cm (ryc. 17:5). Id 1439.

6. Szpila brązowa o prawie kulistej główce. Dług. 15,3 cm (ryc. 17:4). Id 1441 — brak zabytku.

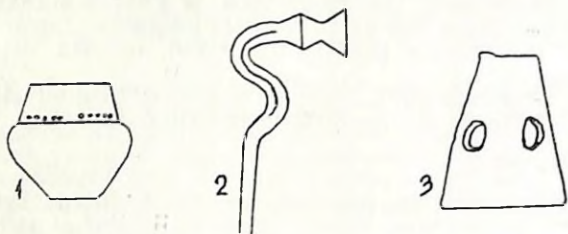
Grób 14

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Oprócz popielnicy z grobu pochodzi kadzielnica i szpila brązowa.

1. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce. Dno płaskie. Dolna część szyjki zdobiona grupami poziomo ułożonych dołków. Powierzchnia barwy szarobru-

natnej. Wys. 19,6 cm, otw. 14,8 cm, średn. brzuśca 21,2 cm, dno 10 cm (ryc. 18:1). Id 1242.

2. Dolna, stożkowata część tzw. kadzielnicy. W połowie wysokości umieszczone są trzy owalne otwory. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowana. Zachowana wys. 16 cm, dno 14,5 cm (ryc. 18:3). Id 1443 — brak zabytku.

Ryc. 18. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-3 — zabytki z grobu 14

Fig. 18. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-3 — finds from grave 14

Abb. 18. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-3 — Funde aus dem Grabe Nr. 14

3. Szpila brązowa z labędzią szyjką o prawie miseczkowatej główce, osadzonej na zgrubiałej szyjce, wykonanej z drutu o przekroju czworobocznym. Dług. 11,6 cm (ryc. 18:2). Id 1444 — brak zabytku.

Grób 15

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Poza popielnicą z grobu pochodzi 5 naczyń, w tym jedno ze śladami malowania, i 2 zwoje drutu brązowego.

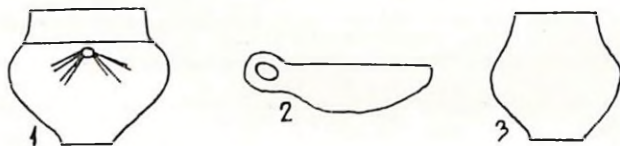
1. Popielnica o baniastym brzuścu i niskiej prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie, lekko podkreślone. Górna część brzuśca zdobiona dółkami i grupami linii rytych. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 18,9 cm, otw. 17,5 cm, średn. brzuśca 23,8 cm, dno ? (ryc. 20:1). Id 1445 — brak zabytku.

2. Naczynie o baniastym brzuścu i słabo zaznaczonej, stożkowatej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 15,6 cm, otw. 11,1 cm, średn. brzuśca 15,5 cm, dno ? (ryc. 20:3). Id 1446 — brak zabytku.

3. Naczynie o dwustożkowatym, lekko zaokrąglonym brzuścu i niskiej, lejkowato rozchylonej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Na brzuścu ślady malowania. Wys. 4,9 cm, otw. 6,2 cm, średn. brzuśca 6,7 cm, dno 3,6 cm (ryc. 19:3). Id 1448.

4. Małe naczynko o baniastym brzuścu i lejkowato rozchylonym wylewie. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony ornamentem pionowych linii rytych, stylizowanej jodełki oraz dółkami otoczonymi pierścieniem drobnych nakłuc. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 5,6 cm, otw. 4,6 cm, średn. brzuśca 6,4 cm, dno 2,3 cm (ryc. 19:2). Id 1449.

5. Stożkowata misa o brzegu zagiętym do wewnątrz. Dno lekko wklęsłe. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 6,3 cm, otw. 13,5 cm, dno 3 cm (ryc. 19:4). Id 1447.

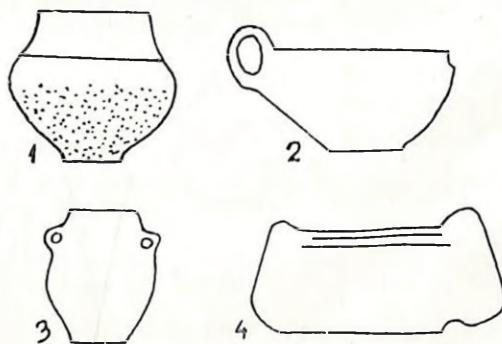
Ryc. 20. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-3 — zabytki z grobu 15

Fig. 20. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-3 — finds from grave 15

Abb. 20. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-3 — Funde aus dem Grabe Nr. 15

6. Półkulisty czerpak o brzegu zagiętym do wewnątrz i dużym, łasnowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 3 cm, otw. 8,1 cm, dno ? (ryc. 20:2). Id 1450 — brak zabytku.

7. Dwa małe zwoje wykonane z podwójnie złożonego drutu brązowego: jeden o 3,5 zwojach i drugi o 4 zwojach. Brak wymiarów i zabytków. Id 1451.

Ryc. 21. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-4 — zabytki z grobu 16

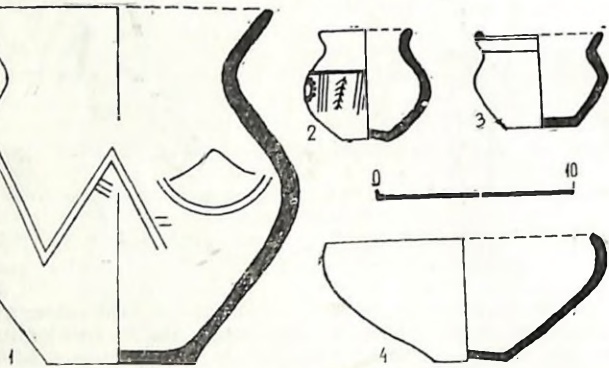
Fig. 21. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-4 — finds from grave 16

Abb. 21. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-4 — Funde aus dem Grabe Nr. 16

Grób 16

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Poza popielnicą z grobu pochodzą 3 naczynia i brzytwa brązowa. Brzytwa znajdowała się w popielnicy.

1. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce z brzegiem lekko rozchylonym na zewnątrz. Dno płaskie, wyodrębnione. Powierzchnia barwy brunatnej, dolna część schropowana. Wys. 26,7 cm, otw. 21,2 cm, średn. brzuśca 31 cm, dno ? (ryc. 21:1). Id 1452 — brak zabytku.

Ryc. 19. Włoszakowice, woj. Leszno. 1 — naczynie z grobu 13; 2-4 — naczynia z grobu 15; 5 — naczynie z grobu 16

Fig. 19. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1 — vessel from grave 13; 2-4 — vessels from grave 15; 5 — vessel from grave 16

Abb. 19. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1 — Gefäß aus dem Grabe Nr. 13; 2-4 — Gefäße aus dem Grabe Nr. 15; 5 — Gefäß aus dem Grabe Nr. 16

2. Doniczkowate naczynie o płaskim dnie. Pod wylewem zdobione czterema doklejanymi guzkami. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej, obmazywana. Wys. 22 cm, otw. 21,8 cm, średn. brzuśca 24,4 cm, dno 11 cm, (ryc. 19:5). Id 1454.

3. Profilowany czerpak o lekko zaznaczonej szyjce. Dno płaskie. Pod szerokim taśmowatym uchem umieszczone są dwa dolki. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 8 cm, otw. 16 cm, dno ? (ryc. 21:2). Id 1455 — brak zabytku.

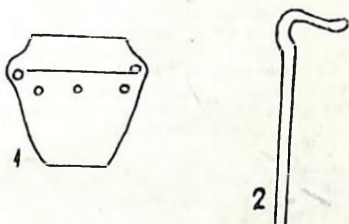
4. Dwuuche naczynie o jajowatym brzuścu i niewyodrębnionej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia grafitowana. Wys. 8,4 cm, otw. 4,2 cm, średn. brzuśca 6,8 cm, dno 3 cm (ryc. 21:3). Id 1456.

5. Trapezowata brzytwa brązowa o zaokrąglonych rogach. W górnej części znajdują się dwa zgrubienia tworzące uchwyt. Dług. 10 cm, szer. 5 cm (ryc. 21:4). Id 1453 — brak zabytku.

Grób 17

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy. Z grobu pochodzi 1 naczynie i szpila brązowa.

1. Dwuuche naczynie o słabo zaznaczonej szyjce oddzielonej dookolnym żłobkiem od brzuśca. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona sześcioma dolkami. Po-

Ryc. 22. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-2 — zabytki z grobu 17

Fig. 22. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — finds from grave 17

Abb. 22. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Funde aus dem Grabe Nr. 17

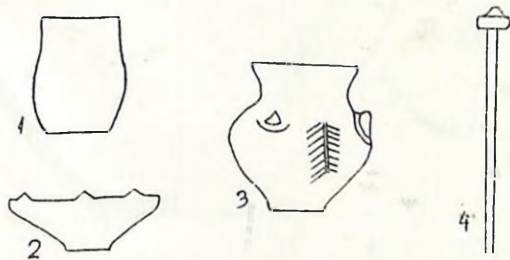
wierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 10,8 cm, otw. 8,8 cm, średn. brzuśca 11,5 cm, dno 5,2 cm (ryc. 22:1). Id 1457 — brak zabytku.

2. Szpila brązowa z labędzią szyjką. Brak główki. Dług. 9,4 cm (ryc. 22:2). Id 1458 — brak zabytku.

Grób 18

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy. Z grobu pochodzą 3 naczynia i szpila brązowa.

1. Naczynie o baniastym brzuścu i lejkwato rozchylonej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony trzema różkowatymi guzkami i ornamentem stylizowanej jodełki.

Ryc. 23. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-4 — zabytki z grobu 18

Fig. 23. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-4 — finds from grave 18

Abb. 23. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-4 — Funde aus dem Grabe Nr. 18

Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 15,1 cm, otw. 12,4 cm, średn. brzuśca 15 cm, dno ? (ryc. 23:3). Id 1459 — brak zabytku.

2. Naczynie o słabo zaznaczonej szyjce i wysokiej, prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 12,6 cm, otw. 9,9 cm, średn. brzuśca 10,6 cm, dno 5,6 cm (ryc. 23:1). Id 1460.

3. Stożkowata misa o brzegu zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Wylew zdobiony trzema stożkowatymi występami. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 4 cm, otw. 11,8 cm, dno ? (ryc. 23:2). Id 1461 — brak zabytku.

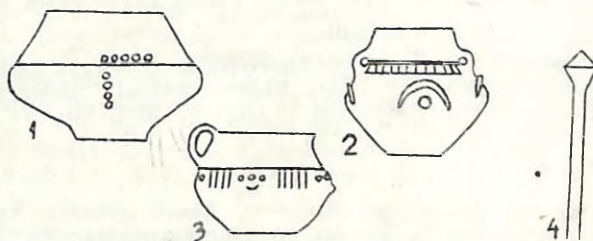
4. Szpila brązowa o cylindrycznej główce zakończonej półkuliastym guzkiem. Dług. 11,5 cm (ryc. 23:4). Id 1462 — brak zabytku.

Grób 19

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w dwóch naczyniach. Oprócz popielnic z grobu pochodzi 1 kubek i szpila brązowa, znalezione w jednej z popielnic.

1. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce oddzielonej od brzuśca dookolnym żłobkiem. Dno płaskie, wyodrębnione. Na przejściu brzuśca w szyjkę zdobienie dwoma prostopadłe ułożonymi rzędami dolków. Powierzchnia czerniona. Wys. 20,6 cm, otw. 20,7 cm, średn. brzuśca 31,5 cm, dno 11,5 cm (ryc. 24:1). Id 1463 — brak zabytku.

2. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym pionowo nacinaną listewką plastyczną i dookolnym żłobkiem od stożkowatej szyjki. Dno płaskie. U nasady szyjki umieszczone są dwa kolankowate ucha. Brzusiec zdobiony czterema różkowatymi guzami otoczonymi od góry półkolistymi listewkami plastycznymi. Powierzchnia grafitowana. Wys. 21,6 cm, otw. 14 cm, średn. brzuśca 24 cm, dno ? (ryc. 24:2). Id 1465 — brak zabytku.

Ryc. 24. Włoszakowice, pow. Leszno. 1-4 — zabytki z grobu 19

Fig. 24. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-4 — finds from grave 19

Abb. 24. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-4 — Funde aus dem Grabe Nr. 19

3. Profilowany kubek z małym, taśmowatym uchem umocowanym na szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami pionowych linii rytych oddzielających trzy guzki otoczone półkuliastymi rozmieszczonymi dolkami. Pod uchem umieszczone są trzy dolki. Powierzchnia barwy brunatnej, górą czerniona. Wys. 11,3 cm, otw. 12,4 cm, średn. brzuśca 16 cm, dno 7,2 cm (ryc. 24:3). Id 1466.

4. Szpila brązowa o dwustożkowatej główce. Dług. 10,4 cm (ryc. 24:4). Id 1464 — brak zabytku.

Grób 20

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w trzech popielnicach. Poza nimi w grobie wystąpiło 1 naczynie i naszyjnik brązowy.

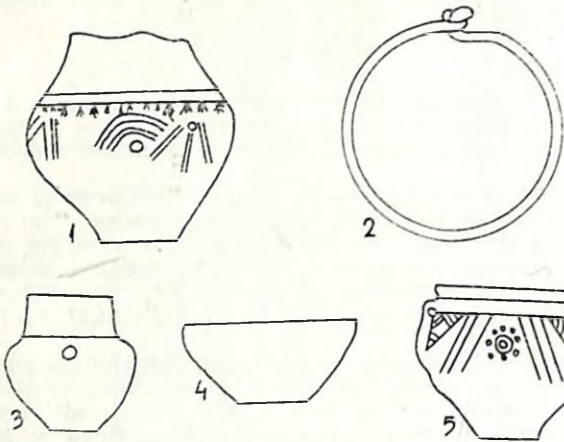
1. Popielnica o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Na górnej części brzuśca umieszczone są dwa dolki. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, górą czerniona. Wys. 20,8 cm, otw. 14,5 cm, średn. brzuśca 23 cm, dno ? (ryc. 25:3). Id 1467 — brak zabytku.

2. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookolnymi liniami rytymi od stożkowatej szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami linii rytych, ornamentem stylizowanej jodełki i małymi guzkami obwiedzionymi od góry półkolistymi listewkami plastycznymi. Powierzchnia czerniona. Wys. 19 cm, otw. 13 cm, średn. brzuśca 21,3 cm, dno ? (ryc. 25:1). Id 1468 — brak zabytku.

3. Dwuucha, szerokootworowa popielnica o baniastym brzuścu i niskiej szyjce o lejkwato rozchylonym wylewie. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony układem ukośnych linii rytych, trójkątów o zakreskowanych wierzchołkach i kolistych wgłębiach obwiedzionych pierścieniem dolków. Powierzchnia czerniona. Wys.

14,3 cm, otw. 13,6 cm, średn. brzuśca 17,8 cm, dno ? (ryc. 25:5). Id 1469 — brak zabytku.

4. Misa w kształcie wycinka kuli, o brzegu lekko zagiętym do wewnątrz. Powierzchnia barwy żółtobrązowej, górą czerniona. Wys. 8,2 cm, otw. 16,3 cm, dno ? (ryc. 25:4). Id 1470 — brak zabytku.

Ryc. 25. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-5 — zabytki z grobu 20

Fig. 25. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-5 — finds from grave 20

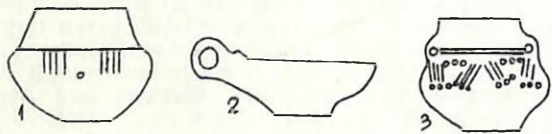
Abb. 25. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-5 — Funde aus dem Grabe Nr. 20

5. Naszyjnik brązowy o końcach haczykowato zagiętych, założonych na siebie. Ślady zdobienia ukośnymi żłobkami. Średn. naszyjnika 16 cm (ryc. 25:2). Id 1471 — brak zabytku.

Grób 21

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Oprócz popielnicy z grobu pochodzą 3 naczynia.

1. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookołym żłobkiem od stożkowatej szyjki. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami pionowych linii rytých. W połowie wysokości naczynia znajduje się mały otworek. Powierzchnia barwy brunatnej, górą czerniona. Wys. 23 cm, otw. 16,7 cm, średn. brzuśca 26,5 cm, dno ? (ryc. 26:1). Id 1472 — brak zabytku.

Ryc. 26. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-3 — zabytki z grobu 21

Fig. 26. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-3 — finds from grave 21

Abb. 26. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-3 — Funde aus dem Grabe Nr. 21

2. Dwa małe naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym dookołym żłobkiem od prawie cylindrycznej szyjki. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona układem dołków i ukośnych linii rytých. Powierzchnia barwy brunatnej, górą czerniona. Wys. 14 cm, otw. 9,6 cm, średn. brzuśca 15,5 cm, dno ? (ryc. 26:3). Id 1473 — brak zabytku.

3. Czerpak o szerokim taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie, lekko podkreślone. Na brzegu koło ucha umieszczone są dwa stożkowate występy. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,2 cm, otw. 11,2 cm, dno ? (ryc. 26:2). Id 1475 — brak zabytku.

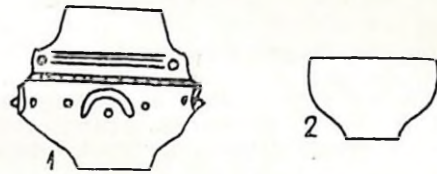
4. Doniczkowy kubek o dużym waleczkowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Pod krawędzią umieszczone są trzy guzki. Powierzchnia barwy brunatnej, lekko schropowana, ze śladami dołków paznokciowych. Wys. 6,6 cm, otw. 10,2 cm, dno 4,8 cm (ryc. 28:4). Id 1474

Grób 22

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Prócz popielnicy z grobu pochodzą 3 naczynia.

1. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dwoma żłobkami od stożkowatej szyjki. Dno płaskie, wyodrębnione. Na przejściu brzuśca w szyjkę umieszczone są dwa kolankowate ucha. Brzusiec zdobiony poziomą listewką plastyczną, pod którą umieszczone są cztery różkowate guzki otoczone od góry półkolistymi listewkami plastycznymi i parami dołków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 16,6 cm, otw. 11,8 cm, średn. brzuśca 18,8 cm, dno ? (ryc. 27:1). Id 1476 — brak zabytku.

2. Smukłe naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej, prawie cylindrycznej szyjce, oddzielonej od brzuśca dookołą linią rytą. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Górna część brzuśca zdobiona grupami wsuwanych kątów, skie-

Ryc. 27. Włoszakowice, pow. Leszno. 1-2 — zabytki z grobu 22

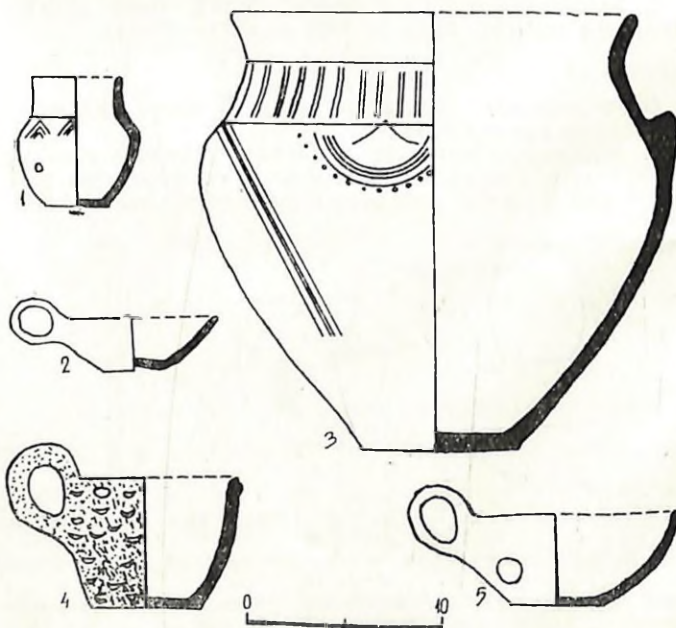
Fig. 27. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — finds from grave 22

Abb. 27. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Funde aus dem Grabe Nr. 22

rowanych wierzchołkami ku górze. W połowie wysokości brzuśca znajduje się mały otworek. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 6,6 cm, otw. 4,4 cm, średn. brzuśca 6,2 cm, dno 3,2 cm (ryc. 28:1). Id 1477.

3. Wysoka miseczka o lekko zaznaczonym dnie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 2,9 cm, otw. 4,2 cm, dno ? (ryc. 27:2). Id 1479 — brak zabytku.

4. Stożkowaty czerpak o taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno wklęsłe. Na krawędzi umieszczone są dwa stożkowate występy. Powierzchnia grafitowana. Wys. 2,6 cm, otw. 8,5 cm, dno 2,7 cm (ryc. 28:2). Id 1478.

Ryc. 28. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-2 — naczynia z grobu 22; 3 — naczynie z grobu 23; 4 — naczynie z grobu 21; 5 — naczynie z grobu 24

Fig. 28. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — vessels from grave 22; 3 — vessel from grave 23; 4 — vessel from grave 21; 5 — vessel from grave 24

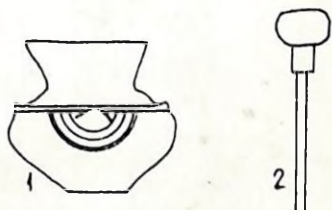
Abb. 28. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Gefässe aus dem Grabe Nr. 22; 3 — Gefäss aus dem Grabe Nr. 23; 4 — Gefäss aus dem Grabe Nr. 21; 5 — Gefäss aus dem Grabe Nr. 24

Grób 23

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w dwu popielnicach. W jednej z nich znaleziono szpilę brązową.

1. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce z lejkowatym wylewem. Dno płaskie. Szyjka zdobiona pasmem pionowych żłobków ograniczonych dookólnymi liniami rytymi. Górna część brzuśca zdobiona jest trzema różkowatymi guzkami otoczonymi od dołu półkolistymi żłobkami i rzędem dołków. Przestrzeń pomiędzy guzkami wypełniają grupy ukośnych żłobków. Powierzchnia czerniona. Wys. 22,5 cm, otw. 20,4 cm, średn. brzuśca 24 cm, dno 7,8 cm (ryc. 28:3). Id 1480.

2. Popielnica o baniastym brzuścu i lejkowatej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona dookólną listewką plastyczną, pod którą umieszczone są trzy róż-

Ryc. 29. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-2 — zabytki z grobu 23

Fig. 29. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — finds from grave 23

Abb. 29. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Funde aus dem Grabe Nr. 23

kowate guzki otoczone od dołu grupami półkolistych linii rytych i żłobków. Powierzchnia czerniona. Wys. 19,7 cm, otw. 18,3 cm, średn. brzuśca 25 cm, dno ? (ryc. 29:1). Id 1482 — brak zabytku.

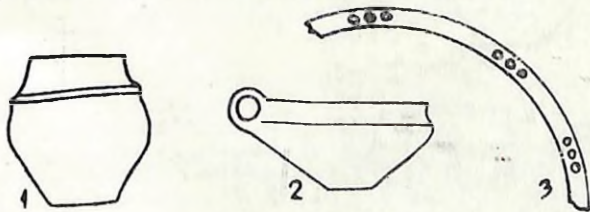
3. Szpila brązowa o płaskokulistej główce osadzonej na cylindrycznym zgrubieniu trzonka. Dług. 9,8 cm (ryc. 29:2). Id 1481 — brak zabytku.

Grób 24

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Oprócz popielnicy z grobu pochodzą 2 naczynia i fragment naszyjnika brązowego, znalezione go w popielnicy.

1. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym listewką plastyczną od stożkowej szyjki. Dno płaskie. Powierzchnia czerniona. Wys. 23,4 cm, otw. 18,2 cm, średn. brzuśca 25 cm, dno ? (ryc. 30:1). Id 1483 — brak zabytku.

2. Półkulisty czerpak o taśmowatym uchu i płaskim dnie. Na ściankach w pobliżu ucha umieszczone są dwa dołki. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 5,8 cm, otw. 11,4 cm, dno 4,5 cm (ryc. 28:5). Id 1485.

Ryc. 30. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-3 — zabytki z grobu 24

Fig. 30. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-3 — finds from grave 24

Abb. 30. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-3 — Funde aus dem Grabe Nr. 24

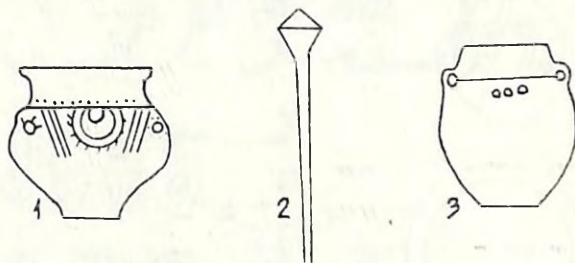
3. Profilowany czerpak o szerokim taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Wewnętrzne ścianki zdobione układem żłobków [?]. Powierzchnia grafitowana. Wys. 4 cm, otw. 10,4 cm, dno 2,9 cm (ryc. 30:2). Id 1486 — brak zabytku.

4. Fragment naszyjnika brązowego zdobionego grupami przytapianych guzków [?]. Średn. naszyjnika około 15 cm, grub. 0,5 cm (ryc. 30:3). Id 1484 — brak zabytku.

Grób 25

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednym naczyniu. Oprócz popielnicy z grobu pochodzi 1 naczynie i szpila brązowa.

1. Popielnica o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce o lejkowatym wylewie. Dno płaskie, wyodrębni-

Ryc. 31. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-3 — zabytki z grobu 25

Fig. 31. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-3 — finds from grave 25

Abb. 31. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-3 — Funde aus dem Grabe Nr. 25

ne. Na granicy szyjki i brzuśca znajduje się dookólna linia ryta oraz rząd drobnych nakłuc. Poniżej trzy różkowate guzki otoczone półkolistymi żłobkami. Przestrzeń pomiędzy nimi wypełniona jest grupami ukośnych linii rytych i dołkami. Powierzchnia czerniona. Wys. 16,7 cm, otw. 15,6 cm, średn. brzuśca 19,4 cm, dno ? (ryc. 31:1). Id 1488 — brak zabytku.

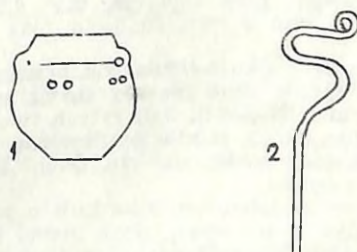
2. Dwuuche naczynie o jajowatym brzuścu i stożkowej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona dwoma grupami dołków. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 22 cm, otw. 15 cm, średn. brzuśca 21,5 cm, dno ? (ryc. 31:3). Id 1487 — brak zabytku.

3. Szpila brązowa o dwustożkowej główce. Dług. 11,2 cm (ryc. 31:2). Id 1489 — brak zabytku.

Grób 26

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy. Zawierał 1 naczynie i szpilę brązową.

1. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem.

Ryc. 32. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-2 — zabytki z grobu 26

Fig. 32. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — finds from grave 26

Abb. 32. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Funde aus dem Grabe Nr. 26

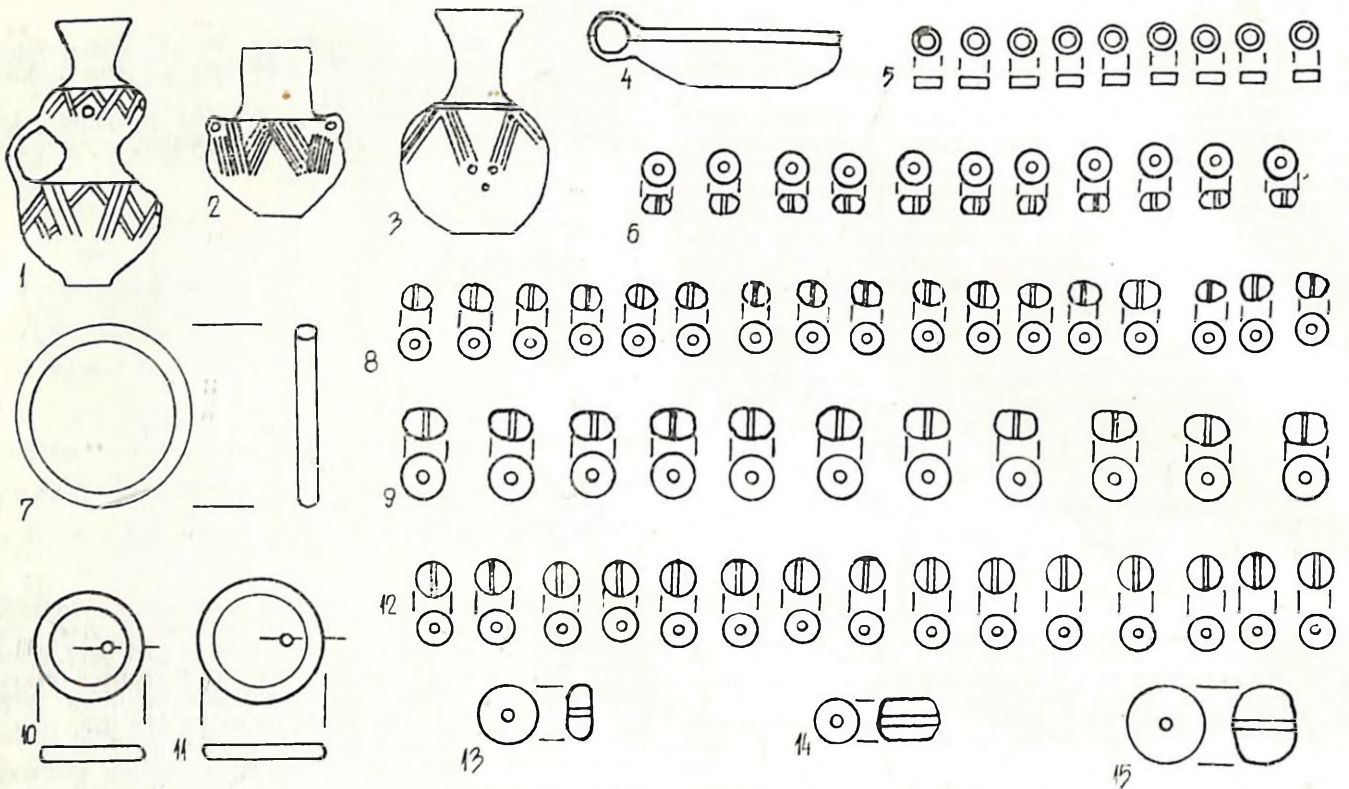
Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona parami dołków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 14,1 cm, otw. 11,5 cm, średn. brzuśca 15,8 cm, dno ? (ryc. 32:1). Id 1490 — brak zabytku.

2. Szpila brązowa z łabędzią szyjką o rozklepanej główce zwiniętej w uszko. Dług. 14,2 cm, (ryc. 32:2). Id 1491 — brak zabytku.

Grób 27

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy. Zawierał 4 naczynia. W jednym z naczyń znajdowały się: 94 paciorki brązowe, 1 pierścień brązowy, 203 paciorki bursztynowe, 2 kółka bursztynowe i 3 paciorki szklane.

1. Małe naczynieko piętrowe o prawie kulistych brzuścach połączonych szerokim taśmowatym uchem. Szyjka lejkowata. Dno płaskie, wyodrębnione. Brzuśce zdobione trzema naklejanymi guzkami oraz układem linii rytych i żłobków. Powierzchnia czerniona. Wys. 10,5 cm,

Ryc. 33. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-15 — zabytki z grobu 27
 Fig. 33. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-15 — finds from grave 27
 Abb. 33. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-15 — Funde aus dem Grabe Nr. 27

1. Naczynie o kulistym brzuścu i mocno przewężonej lejkowatej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych linii rytym i dołków. Powierzchnia grafitowana. Wys. 10,6 cm, otw. 4,8 cm, średn. brzuśca 7,8 cm, dno ? (ryc. 33:1). Id 1492 — zachowane fragmentarycznie.

2. Naczynie o kulistym brzuścu i mocno przewężonej lejkowatej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych linii rytym i dołków. Powierzchnia grafitowana. Wys. 10,6 cm, otw. 4,8 cm, średn. brzuśca 7,8 cm, dno ? (ryc. 33:3). Id 1493 — brak zabytku.

3. Dwauchne naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych linii rytym i dołków. Powierzchnia grafitowana. Wys. 9,8 cm, otw. 3,7 cm, średn. brzuśca 8,3 cm, dno ? (ryc. 33:2). Id 1494 — brak zabytku.

4. Czerpak w kształcie wycinka kuli o prostym brzegu i taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Wewnętrzne ścianki zdobione [?]. Powierzchnia czerniona. Wys. 3,1 cm, otw. 11,6 cm, dno ? (ryc. 33:4). Id 1495 — brak zabytku.

5. Pierścień brązowy wykonany ze spłaszczonego drutu. Średn. 2,3 cm (ryc. 33:7). Id 1496d.

6. 94 paciorki brązowe wykonane z taśmy o szer. 1,0-1,5 mm i grub. 1 mm. Średn. paciorków 3-4 mm (ryc. 33:6). Id 1496b.

7. 12 kółka bursztynowe o przekroju kolistym. Średn. 1,4 i 1,6 cm, grub. 2,3 mm (ryc. 33:10, 11). Id 1496c.

8. 30 paciorków bursztynowych o średn. 3-4 mm i grub. 2 mm (ryc. 33:8). Id 1496a.

9. 73 paciorki bursztynowe o średn. 3-4 mm i grub. 3 mm (ryc. 33:9). Id 1496e.

10. 48 paciorków bursztynowych o średn. 5-6 mm i grub. 4 mm (ryc. 33:12). Id 1496f.

11. 28 kulistych paciorków bursztynowych o średn. 3-5 mm (ryc. 33:13). Id 1496g.

12. 3 paciorki bursztynowe o średn. 1 cm i grub. 8 mm (ryc. 33:15). Id 1496h.

13. 4 paciorki bursztynowe o średn. 5 mm i grub. 8 mm (ryc. 33:14). Id 1496i.

14. 4 paciorki bursztynowe o średn. 7 mm i grub. 3 mm (ryc. 33:11). Id 1496j.

15. 1 paciorek bursztynowy. Brak wymiarów i zabytku. Id 1496k.

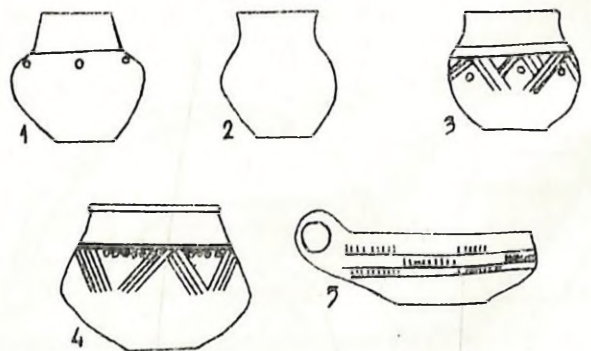
16. 12 fragmentów różnych paciorków bursztynowych. Id 1496a.

17. 3 paciorki wykonane z niebieskiej masy szklanej. Brak wymiarów i zabytków. Id 1496e.

Grób 28

Grób ciałopalny, popielnicowy. Kości złożone były w jednej popielnicy. Poza nią wystąpiło 5 naczyń, w tym 2 malowane.

1. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy brunatnej, górą czar-

Ryc. 34. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-5 — zabytki z grobu 28

Fig. 34. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-5 — finds from grave 28

Abb. 34. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-5 Funde aus dem Grabe Nr. 28

niona. Wys. 22 cm, otw. 14,5 cm, średn. brzuśca 24,8 cm, dno. ? (ryc. 34:1). Id 1497 — brak zabytku.

2. Małe naczynie o baniastym brzuścu i lejkowatej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 10,7 cm, otw. 4,6 cm, średn. brzuśca 10,2 cm, dno ? (ryc. 34:2). Id 1498 — brak zabytku.

3. Naczynie o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce oddzielonej od brzuśca dwiema liniami rytymi. Dno

plaskie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych i dołków. Powierzchnia ?. Wys. 6,2 cm, otw. 4,6 cm, średn. brzuśca 6,7 cm, dno ? (ryc. 34:3). Id 1499 — brak zabytku.

4. Naczynie o ostrym załamie brzuśca i stożkowatej szyjce, oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Krawędź lekko rozchylona na zewnątrz. Górna część brzuśca zdobiona grupami dołków i ukośnych linii rytych. Powierzchnia czerniona. Wys. 10 cm, otw. 8,3 cm, średn. brzuśca 12,3 cm, dno ? (ryc. 34:4). Id 1500 — brak zabytku.

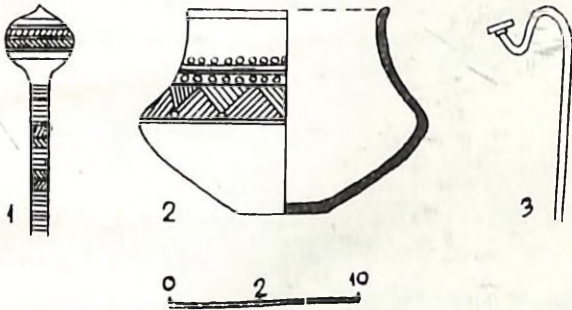
5. Czerpak o taśmowatym uchu i brzegu zagiętym do wewnątrz. Ślady malowania [?]. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 3,7 cm, otw. 9,4 cm, średn. brzuśca 10,5 cm, dno ? (ryc. 34:5). Id 1501a — brak zabytku.

6. Fragmenty miseczek lub czerpaka ze śladami malowania. Id 1501b — brak zabytku.

Grób 29

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego zachowało się 1 naczynie i 2 szpile brązowe.

1. Naczynie o ostrym załamie brzuśca i stożkowatej szyjce, oddzielonej od brzuśca pasmem złożonym z linii rytych i dwóch rzędach dołków. Poniżej pasmo zaplatanych trójkątów. Dno płaskie. Powierzchnia grafitowana. Wys. 10,8 cm, otw. 10,4 cm, średn. brzuśca 15,2 cm, dno 5 cm (ryc. 35:2). Id 2763a.

Ryc. 35. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-3 — zabytki z grobu 29

Fig. 35. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-3 — finds from grave 29

Abb. 35. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-3 Funde aus dem Grabe Nr. 29

2. Szpila brązowa o kulistej główce zakończona stożkowato. Główka i trzonek szpili zdobione dookólnymi liniami rytymi i rzędami ukośnych nacięć. Długość 20 cm (ryc. 35:1). Id 2763b — brak zabytku.

3. Szpila brązowa z łabędzią szyjką i tarczową główką. Długość 10,6 cm, Id 2763c — brak zabytku (ryc. 35:3).

Grób 30

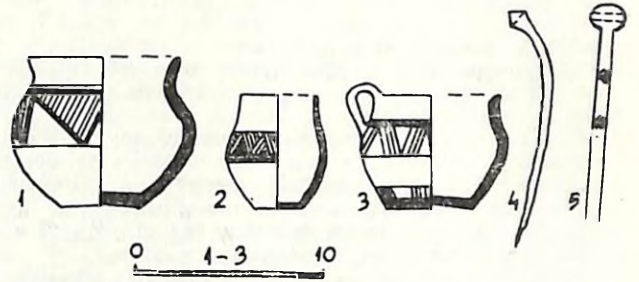
Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z grobu pochodzą 3 naczynia i 2 szpile brązowe.

1. Naczynie o baniastym brzuścu i lejkowatej szyjce. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony pasmem zakreskowanych trójkątów skierowanych wierzchołkami ku dołowi. Pasmo to ograniczone jest liniami rytymi. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 8 cm, otw. 7,2 cm, średn. brzuśca 9,4 cm, dno 3,6 cm (ryc. 36:1). Id 2764a.

2. Smukłe naczynie o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce o rozchylonym na zewnątrz brzegu. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem zaplatanych trójkątów, ograniczonych liniami rytymi. Powierzchnia barwy szarej, w dolnej części schropowana. Wys. 5,8 cm, otw. 4,1 cm, średn. brzuśca 5,2 cm, dno 2,5 cm, (ryc. 36:2). Id 2764c.

3. Profilowany kubek z taśmowatym uchem wystającym ponad krawędź wylewu. Dno wklęsłe. Górna część brzuśca i część przydenna zdobione grupami pionowych i ukośnych linii rytych, ograniczonych liniami poziomymi. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 5,9 cm, otw. 6,1 cm, średn. brzuśca 7,6 cm, dno 4,3 cm (ryc. 36:3). Id 2764b.

4. Szpila brązowa o płaskokulistej główce zdobionej

Ryc. 36. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-5 zabytki z grobu 30

Fig. 36. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-5 finds from grave 30

Abb. 36. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-5 — Funde aus dem Grabe Nr. 30

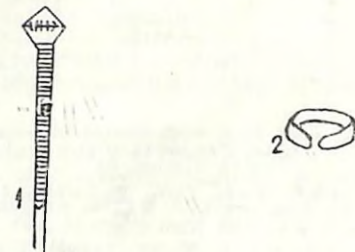
dwoma poziomymi rzędami nakłuc. Trzonek zdobiony dwoma dookólnymi rzędami nacięć — pasmo jodełki. Długość 13 cm (ryc. 36:5). Id 2764d — brak zabytku.

5. Szablato wygięta szpila brązowa o dwustożkowatej główce. Długość 10,5 cm (ryc. 36:4). Id 2764e.

Grób 31

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego pochodzą 2 przedmioty brązowe.

1. Szpila brązowa o dwustożkowatej główce zdobionej

Ryc. 37. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-2 — zabytki z grobu 31

Fig. 37. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — finds from grave 31

Abb. 37. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Funde aus dem Grabe Nr. 31

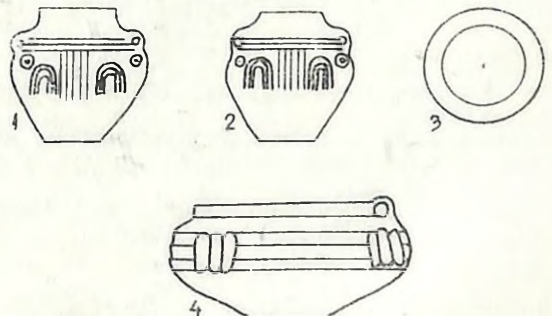
na załamie rzędem nacięć. Trzonek pokryty dookólnymi liniami rytymi. Długość 14,6 cm (ryc. 37:1). Id 2765a — brak zabytku.

2. Otwarty pierścień brązowy wykonany z taśmy o szer. 0,5 cm. Średn. 1,7 cm (ryc. 37:2). Id 2765b — brak zabytku.

Grób 32

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z grobu pochodzą 3 naczynia i 1 pierścień brązowy.

1. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce. Dno płaskie. Szyjka oddzielona od brzuśca trzema dookólnymi liniami rytymi. Poniżej zdobienie układem pionowych i półkolistych linii rytych, koło uch

Ryc. 38. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-4 — zabytki z grobu 32

Fig. 38. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-4 — finds from grave 32

Abb. 38. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-4 — Funde aus dem Grabe Nr. 32

koliste wgłębienia. Powierzchnia grafitowana. Wys. 10,5 cm, otw. 5,6 cm, średn. brzuśca 10,4 cm, dno 3,7 cm (ryc. 38:1). Id 2766b — brak zabytku.

2. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 9,9 cm, otw. 5,1 cm, średn. brzuśca 9,9 cm, dno 3,3 cm (ryc. 38:2). Id 2766c — brak zabytku.

3. Misa o baniastym brzuścu i prostej szyjce. Poniżej krawędzi umieszczone jest małe taśmowate uszko. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony poziomymi żłobkami i grupami owalnych pól, powierzchnia grafitowana. Wys. 8,3 cm, otw. 14,4 cm, średn. brzuśca 18,1 cm, dno 4 cm (ryc. 38:4). Id 2766a — brak zabytku.

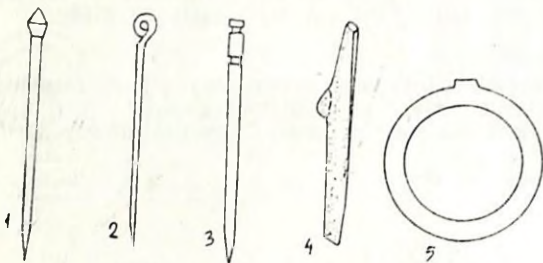
4. Brązowy pierścień wykonany z taśmy o soczewkowatym przekroju. Średn. 1,8 cm (ryc. 38:3). Id 2766d — brak zabytku.

Grób 33

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego zachowały się:

1. Szpila brązowa o dwustożkowatej główce. Dług. 11,7 cm (ryc. 39:1). Id 2767a — brak zabytku.

2. Fragment blaszki brązowej. Id 2767b — brak zabytku.

Ryc. 39. Włoszakowice, woj. Leszno. 1 — szpila z grobu 33; 2 — szpila z grobu 34; 3-4 — zabytki z grobu 35; 5 — zabytek z grobu 36

Fig. 39. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1 — pin from grave 33; 2 — pin from grave 34; 3-4 — finds from grave 35; 5 — find from grave 36

Abb. 39. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1 — Bronzenadel aus dem Grabe Nr. 33; 2 — Bronzenadel aus dem Grabe Nr. 34; 3-4 — Funde aus dem Grabe Nr. 35; 5 — Gegenstand aus dem Grabe Nr. 36

Grób 34

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego zachowały się:

1. Szpila brązowa z główką zwiniętą w uszko. Dług. 8,8 cm (ryc. 39:2). Id 2768a — brak zabytku.

2. Fragment przedmiotu brązowego. Id 2768b — brak zabytku.

Grób 35

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego pochodzą:

1. Szpila brązowa o główce utworzonej przez dwukrotne przewężenie trzonka. Dług. 6,7 cm (ryc. 39:3). Id 2769a — brak zabytku.

2. Fragment trzonka szpili żelaznej. Dług. ? (ryc. 39:4). Id 2769c — brak zabytku.

3. Fragment blachy brązowej. Id 2769b — brak zabytku.

Grób

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego pochodzą:

1. Kółko brązowe o prostokątym rozszerzeniu na zewnętrznej stronie obwodu. Średn. 3,1 cm (ryc. 39:5). Id 2770a — brak zabytku.

2. Fragment przedmiotu brązowego przytopionego do przepalanej kości. Id 2770b — brak zabytku.

Grób 37

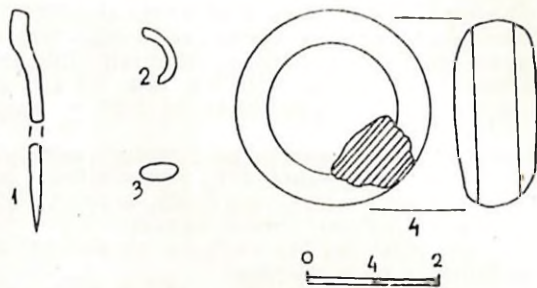
Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego pochodzą:

1. Dwa fragmenty szpili brązowej z łabędzią szyjką [?]. (ryc. 40:1) Id 2771a — brak zabytku.

2. Owalny nadorek brązowy (ryc. 40:3). Id 2771b — brak zabytku.

3. Fragment kółka brązowego (ryc. 40:2). Id 2771c — brak zabytku.

4. Przedmiot kamienny krążkowatego kształtu o powierzchniach bocznych lekko wypukłych. Średn. 2,9 cm, grub. 1,3 cm (ryc. 40:4). Id 2771d.

Ryc. 40. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-4 — zabytki z grobu 37

Fig. 40. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-4 — finds from grave 37

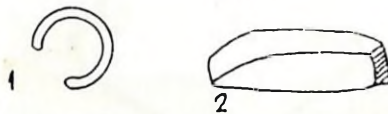
Abb. 40. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-4 — Funde aus dem Grabe Nr. 37

Grób 38

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego zachowały się:

1. Fragment kółka brązowego (ryc. 41:1). Id 2772a — brak zabytku.

2. Silnie wygładzony przedmiot kamienny (ryc. 41:2). Id 2772b — brak zabytku.

Ryc. 41. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-2 — zabytki z grobu 38

Fig. 41. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — finds from grave 38

Abb. 41. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Funde aus dem Grabe Nr. 38

Grób 39

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z grobu pochodzą:

1. Naczynie o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce o rozchylonym na zewnątrz brzegu. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony kolistymi wgłębieniami oddzielonymi od siebie lekko ukośnymi żłobkami. Powierzchnia czerniona. Wys. 12,4 cm, otw. 9,1 cm, średn. brzuśca 12,4 cm, dno 5 cm (ryc. 42:1). Id 2773a.

2. Fragment przedmiotu brązowego. Id 2773b — brak zabytku.

Ryc. 42. Włoszakowice, woj. Leszno. Naczynie z grobu 39

Fig. 42. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. Vessel from grave 39

Abb. 42. Włoszakowice, Wojew. Leszno. Gefäß aus dem Grabe Nr. 39

Grób 40

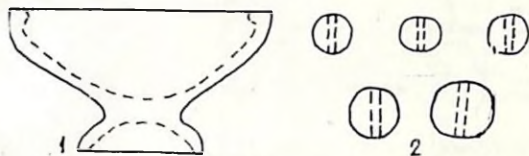
Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z grobu pochodzą:

1. Półkulista misa o zgrubiałym brzegu zagiętym do wewnątrz. Misa osadzona na pustej nóżce. Wewnętrzne ścianki zdobione grupami żłobków. Powierzchnia barwy

brunatnej. Wys. 11,9 cm, otw. 20,9 cm, dno 9,5 cm (ryc. 43:1). Id 2774a — brak zabytku.

2. 50 kulistych paciorków wykonanych z masy ceramicznej. Barwa brunatna. Brak wymiarów i zabytków. (ryc. 43:2). Id 2774b.

3. Fragment przedmiotu brązowego. Id 2774c — brak zabytku.

Ryc. 43. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-2 — zabytki z grobu 40

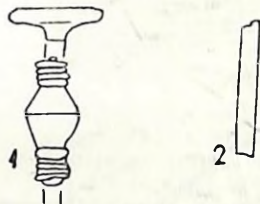
Fig. 43. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — finds from grave 40

Abb. 43. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Funde aus dem Grabe Nr. 40

Grób 41

Grób ciałopalny, bezpopielnicowy [?]. Z zespołu grobowego pochodzą:

1. Fragment trzonka szpili brązowej. Brak wymiarów i zabytku (ryc. 44:2). Id 2775.

Ryc. 44. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-2 — zabytki z grobu 41

Fig. 40. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-2 — finds from grave 41

Abb. 44. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-2 — Funde aus dem Grabe Nr. 41

2. Główna i fragment trzonka szpili brązowej o żelaznym rdzeniu. Główna tarczowata, trzonek o dwustożkowatym zgrubieniu ograniczonym pierścieniowatymi żeberkami. Średn. główki 1,7 cm, dług. trzonka 3,5 cm (ryc. 44:1). Id 2776 — brak zabytku.

Materiały bez przynależności do zespołów grobowych

1. Naczynie dwustożkowate o lekko złagodzonym załomie. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Nad załomem brzuśca zdobienie pasmem dookólnych linii rytych. Powierzchnia barwy szarobrunatnej, w dolnej części schropowacowana. Wys. 19,2 cm, otw. 18,6 cm, średn. brzuśca 26,3 cm, dno 8,9 cm (ryc. 45:6). Nr kat. 1003¹³.

2. Dwustożkowata popielnica o lekko złagodzonym załomie. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Załom brzuśca zdobiony grupami ukośnych nacięć, powyżej pasmo dookólnych linii rytych i grupy dołków. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, dolna część schropowacowana. Wys. 21,8 cm, otw. 18,6 cm, średn. brzuśca 27,5 cm, dno 1,6 cm (ryc. 45:2). Nr kat. HG 311.

3. Podobne naczynie do wyżej opisanych. Dno wyodrębnione, płaskie. Brzusiec zdobiony grupami pionowych nacięć i pasmem dookólnych żłobków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 20,2 cm, otw. 22,7 cm, średn. brzuśca 29,2 cm, dno 11,5 cm (ryc. 45:13). Id 934.

4. Dwustożkowate naczynie o ostrym, karbowanym załomie brzuśca. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 6,2 cm, otw. 8 cm, średn. brzuśca 9,8 cm, dno 4 cm (ryc. 45:11). Id 710.

5. Dwustożkowata popielnica o zaokrąglonym załomie brzuśca. Dno płaskie. Nad załomem zdobienie grupami ukośnych linii rytych, dookólnym żłobkiem i grupami nacięć. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,4 cm, otw.

5,6 cm, średn. brzuśca 7,2 cm, dno 2,6 cm (ryc. 45:5). Id 3127.

6. Dwustożkowate naczynie o ostrym załomie brzuśca. Dno płaskie. Nad załomem zdobienie poziomym żłobkiem, pod którym umieszczone są grupy ukośnych linii rytych. Powierzchnia barwy brunatnej, górą czerniona. Wys. 6,8 cm, otw. 6,5 cm, średn. brzuśca 7,4 cm, dno 3,4 cm (ryc. 45:3). Nr kat. HG 340.

7. Naczynie o dwustożkowatym brzuścu i wysokiej szyjce zanaczonej dookólnym żłobkiem. Poniżej grupy pionowych żłobków i pary dołków. Dno płaskie, wyodrębnione. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, górą czerniona. Wys. 4,6 cm, otw. 3,5 cm, średn. brzuśca 5,3 cm, dno 2,4 cm (ryc. 45:7). Nr kat. 1033.

8. Dwustożkowate naczynie o ostrym załomie brzuśca. Dno płaskie. Załom brzuśca zdobiony grupami ukośnych nacięć, powyżej dwa dookólne żłobki. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacowana. Wys. 3,6 cm, otw. 4 cm, średn. brzuśca 5,6 cm, dno 3 cm, (ryc. 45:9). Nr kat. HG 328.

9. Dwustożkowate naczynie o zaokrąglonym załomie brzuśca i lekko rozchylonym brzegu. Dno płaskie. Powierzchnia barwy ciemnobrunatnej. Wys. 5,3 cm, otw. 5,2 cm, średn. brzuśca 5,9 cm, dno 3 cm (ryc. 45:8). Nr kat. 1901:298.

10. Podobne naczynie do poprzedniego. Nad załomem brzuśca zdobienie pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej, miejscami czerniona. Wys. 5,1 cm, otw. 5,4 cm, średn. brzuśca 6,5 cm, dno 3,4 cm (ryc. 45:4). Nr kat. HG 344.

11. Dwustożkowate naczynie o prostym brzegu. Dno płaskie. Nad załomem zdobienie pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 7,4 cm, otw. 6,3 cm, średn. brzuśca 9,3 cm, dno 4,2 cm (ryc. 45:12). Id 3187.

12. Dwustożkowate naczynie o lekko zaokrąglonym załomie brzuśca. Dno płaskie. Nad załomem zdobienie grupą dookólnych linii rytych i pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 9 cm, otw. 8,9 cm, średn. brzuśca 12,5 cm, dno 5,2 cm (ryc. 46:8). Id 714 — brak zabytku.

13. Dwustożkowate naczynie o silnie zaokrąglonym załomie brzuśca. Dno płaskie. Załom brzuśca zdobiony parami wsuwanych kątów skierowanych wierzchołkiem ku górze i pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 4 cm, otw. 4,3 cm, średn. brzuśca 6 cm, dno 2,3 cm (ryc. 46:5). Id 1884 — brak zabytku.

14. Naczynie o dwustożkowatym brzuścu z silnie zaokrąglonym załomem. Dno płaskie. Nad załomem zdobienie pasmem dookólnych linii rytych. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 4,5 cm, otw. 3,5 cm, średn. brzuśca 5,1 cm, dno 2,4 cm (ryc. 46:9). Id 1192 — brak zabytku.

15. Dwustożkowata popielnica o mocno zaokrąglonym załomie brzuśca. Dolna część brzuśca zdobiona układem ukośnych i poziomych linii rytych. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 23,6 cm, otw. 22 cm, średn. brzuśca 30 cm, dno 11 cm, (ryc. 46:1). Id 706 — brak zabytku.

16. Dwustożkowata popielnica o zaokrąglonym załomie brzuśca. Dno płaskie. Nad załomem zdobienie trzema dookólnymi liniami rytymi i grupami dołków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 18 cm, otw. 18 cm, średn. brzuśca 24,5 cm, dno 10,5 cm (ryc. 46:3). Id 3206 — brak zabytku.

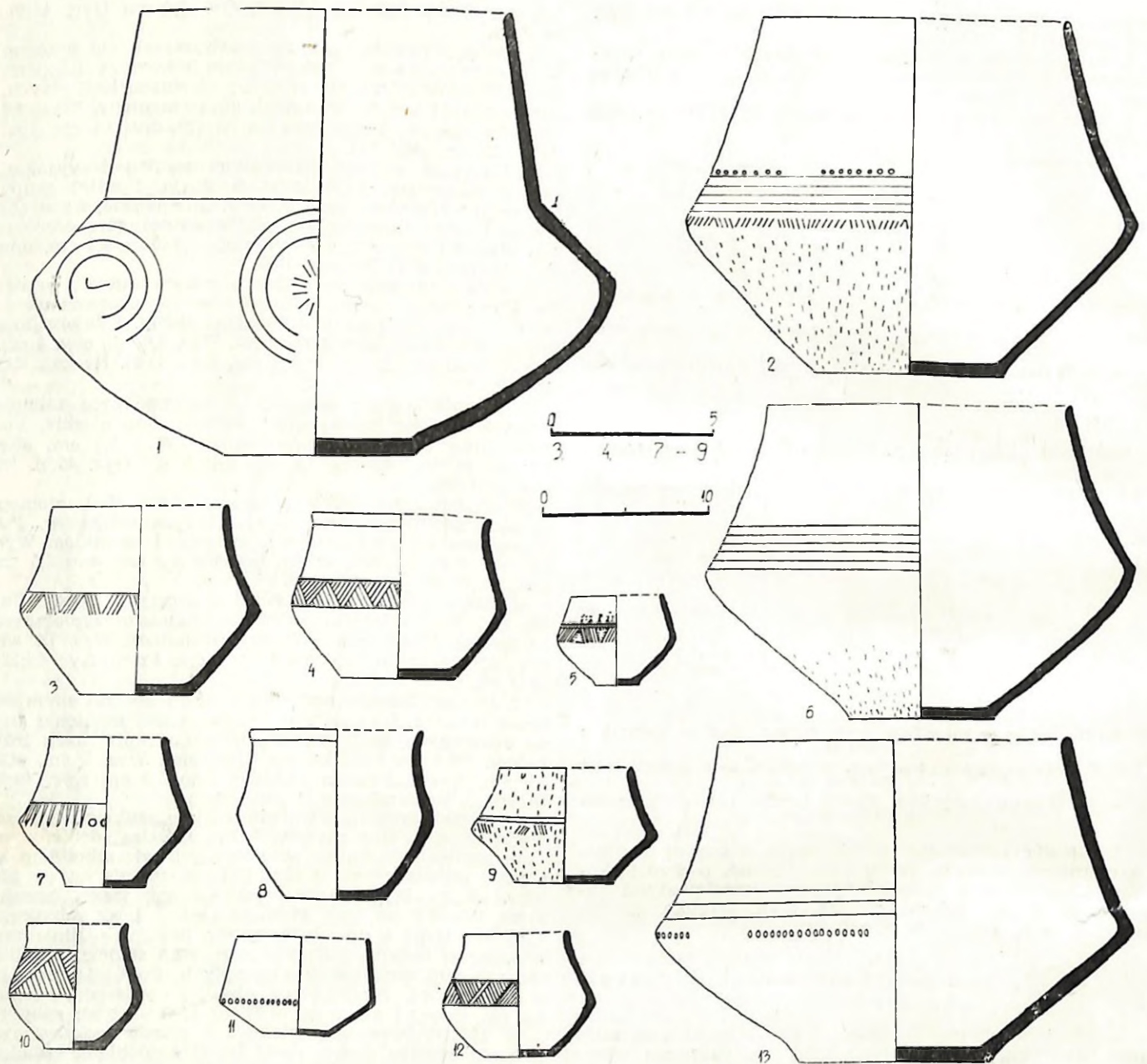
17. Małe naczynie o dolnej części stożkowej i górnej cylindrycznej. Dno płaskie. Nad załomem zdobienie pasmem dookólnych linii rytych. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 6,6 cm, otw. 9,4 cm, średn. brzuśca 9,4 cm, dno 3 cm (ryc. 46:6). Id 946 — brak zabytku.

18. Naczynie o ostrym załomie brzuśca i stożkowej szyjce. Dno płaskie. Nad załomem zdobienie pasmem dookólnych linii rytych i rzędem dołków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. ?, otw. ?, średn. brzuśca 23 cm, dno 11,5 cm (ryc. 46:2). Id 3322 — brak zabytku.

19. Naczynie o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej szyjce. Dno płaskie, wyodrębnione. Górna część brzuśca zdobiona pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 7,6 cm, otw. 6,2 cm, średn. brzuśca 8,3 cm, dno 3,7 cm (ryc. 45:10). Nr kat. 1004.

20. Naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od stożkowej szyjki. Dno płaskie, lekko podkresłone. Powierzchnia barwy szarej. Wys. 4,6 cm,

¹³ Zabytki przechowywane w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, a pochodzące ze zbiorów Muzeum PTPN, zaopatrzone są w numer inwentarzowy poprzedzony sygnaturą „nr kat.”

Ryc. 45. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-13 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. w tekście 1-11, 19, 24)
 Fig. 45. Włoszakowice, Volv. of Leszno 1-13 — vessels from destroyed grave units (item 1-11, 19, 24)
 Abb. 45. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-13 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 1-11, 19, 24)

otw 3,6 cm, średn. brzuśca 5,2 cm, dno 3,4 cm (ryc. 46:10).
 20 — brak zabytku.

21. Naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od wysokiej, stożkowej szyjki o rozchylonym wylewie. Dno płaskie, podkreślone. Powierzchnia ? Wys. 6,7 cm, otw. 5,1 cm, średn. brzuśca 7,2 cm, dno 3,3 cm (ryc. 46:7). Id 720 — brak zabytku.

22. Popielnica o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca rzędem dołków. Poniżej grupy pionowych żłobków. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brązowej, w dolnej części schropowana. Wys. 28 cm, otw. 25,2 cm, średn. brzuśca 39 cm, dno 10 cm (ryc. 46:18). Id 950 — zachowane fragmentarycznie.

23. Popielnica o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie, lekko podkreślone. Powierzchnia barwy brązowej, w dolnej części schropowana. Wys. 26,2 cm, otw. 27,5 cm, średn. brzuśca 34 cm, dno 10,7 cm (ryc. 46:19). Id 704 — brak zabytku.

24. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowej szyj-

ce. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony pięcioma wypychanymi od wewnątrz guzami, obwiedzionymi półkolistymi żłobkami. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 27,5 cm, otw. 22,7 cm, średn. brzuśca 39 cm, dno 11,5 cm (ryc. 45:1). Id 933.

25. Naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólną linią rytą. Dno płaskie, od środka lekko wypukłe. Górna część brzuśca zdobiona grupami pionowych i łukowatych linii rytých, pomiędzy którymi znajdują się dołki. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, w dolnej części schropowana. Wys. 20,7 cm, otw. 14 cm, średn. brzuśca 24 cm, dno 9,5 cm (ryc. 47:8). Id 1186.

26. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brązowej, dołem schropowana. Wys. 20,5 cm, otw. 20,4 cm, średn. brzuśca 29 cm, dno 11 cm (ryc. 47:4). Id 996.

27. Podobna popielnica do wyżej opisanej. Wys. 20 cm, otw. 20 cm, średn. brzuśca 26 cm, dno 13 cm (ryc. 46:4). Id 321/1 — brak zabytku.

28. Naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od stożkowatej szyjki o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona trójkami dolków oddzielonych od siebie grupami pionowych nacięć. Powierzchnia barwy żółtej, górą czerniona. Wys. 8,4 cm, otw. 6,6 cm, średn. brzuśca 9,8 cm, dno 3 cm (ryc. 46:13). Id 1116 — brak zabytku.

29. Naczynie o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce oddzielonej od brzuśca szerokim żłobkiem. Dno płaskie. Załom brzuśca zdobiony grupami pionowych linii rytych. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 6,6 cm, otw. 4,6 cm, średn. brzuśca 7 cm, dno 2,8 cm (ryc. 46:14). Id 1111 — brak zabytku.

30. Naczynie o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy szarej. Wys. 5,9 cm, otw. 5 cm, średn. brzuśca 6,4 cm, dno 2,6 cm (ryc. 46:15). Id 1191 — brak zabytku.

31. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od stożkowatej szyjki o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych i poziomych linii rytych oraz linią zygzakowatą. Dolna część brzuśca pokryta ornamentem dolków paznokciowych. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 18 cm, otw. 22 cm, średn. brzuśca 33 cm, dno 15 cm (ryc. 46:11). Id 3119 — brak zabytku.

32. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami pionowych żłobków. Powierzchnia ? Wys. 21 cm, otw. 16 cm, średn. brzuśca 23,5 cm, dno 10 cm (ryc. 46:12). Id 3207 — brak zabytku.

33. Popielnica o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 17,7 cm, otw. 21 cm, średn. brzuśca 28 cm, dno 9,4 cm (ryc. 46:22). Id 705 — brak zabytku.

34. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od stożkowatej szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pojedynczymi pionowymi żłobkami. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 20,2 cm, otw. 20 cm, średn. brzuśca 28,5 cm, dno 14 cm (ryc. 46:21). Id 935 — brak zabytku.

35. Naczynie o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,8 cm, otw. 4,6 cm, średn. brzuśca 6,7 cm, dno 3,3 cm (ryc. 47:16). Nr kat. HG 331.

36. Naczynie o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych linii rytych i pojedynczymi dolkami. Powierzchnia barwy brunatnej, dolna część schropowawca. Wys. 6,1 cm, otw. 5,3 cm, średn. brzuśca 7 cm, dno 3,2 cm (ryc. 47:9). Nr kat. 1901:320.

37. Naczynie o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie. Załom brzuśca zdobiony grupami dolków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,5 cm, otw. 5,2 cm, średn. brzuśca 6,2 cm, dno 3,4 cm (ryc. 47:14). Nr kat. HG 332.

38. Podobne naczynie. Dno płaskie, od wewnątrz wypukłe. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych żłobków. Powierzchnia czerniona. Wys. około 6 cm, otw. około 5 cm, średn. brzuśca 6,6 cm, dno 4 cm (ryc. 47:17). Nr kat. HG 316.

39. Popielnica o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowatej szyjce. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony grupami pionowych żłobków. Powierzchnia czerniona. Wys. 21,1 cm, otw. 19,4 cm, średn. brzuśca 26,5 cm, dno 10 cm (ryc. 47:6). Nr kat. HG 312.

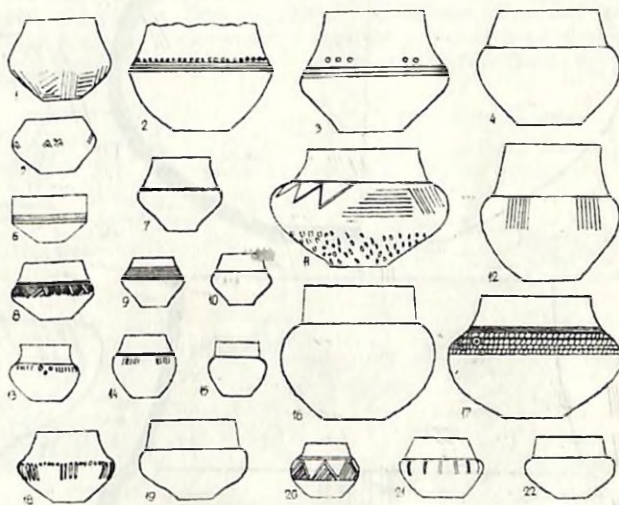
40. Podobna popielnica. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Dolna część brzuśca schropowawca. Wys. 26 cm, otw. 23,6 cm, średn. brzuśca 34,4 cm, dno 14,2 cm (ryc. 47:5). Nr kat. HG 310.

41. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami poziomych żłobków wypełnionych pionowymi nacięciami. W ornament ten wkomponowane są koliste wgłębienia i dolki. Powierzchnia ? Wys. 24 cm, otw. 24 cm, średn. brzuśca 35 cm, dno 12 cm (ryc. 46:17). Id 3212 — brak zabytku.

42. Naczynie o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony zygzakowatym

pasmem ograniczonym poziomymi liniami rytymi. Powierzchnia barwy brunatnej, miejscami czerniona. Wys. 7,5 cm, otw. 6,8 cm, średn. brzuśca 9,2 cm, dno 4 cm (ryc. 47:2). Id 955.

43. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od stożkowatej szyjki o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Górna część brzuśca zdobiona grupami pionowych żłobków

Ryc. 46. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-22 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 12-18, 20-23, 27-34, 41, 48, 50)

Fig. 46. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-22 — vessels from destroyed grave units (item 12-18, 20-23, 27-34, 41, 48, 50)

Abb. 46. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-22 — Gefässe aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 12-18, 20-23, 27-34, 41, 48, 50)

i dolkami. Powierzchnia barwy brunatnej, w dolnej części schropowawca. Wys. 17,7 cm, otw. 14,8 cm, średn. brzuśca 21 cm, dno 9 cm (ryc. 47:12). Nr kat. 1901:208.

44. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od wysokiej, stożkowatej szyjki. Dno płaskie. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 22 cm, otw. 18,4 cm, średn. brzuśca 26,4 cm, dno 8,8 cm (ryc. 47:1). Id 3210.

45. Popielnica o baniastym brzuścu i wysokiej, cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami pionowych żłobków. Powierzchnia ?. Wys. 16 cm, otw. 17,5 cm, średn. brzuśca 25 cm, dno 11 cm (ryc. 48:12). Id 3329 — brak zabytku.

46. Popielnica o baniastym brzuścu i niskiej, cylindrycznej szyjce. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony grupami pionowych żłobków. Powierzchnia ?. Wys. 24 cm, otw. 27,5 cm, średn. brzuśca 33 cm, dno 13 cm (ryc. 48:1). Id 3332 — brak zabytku.

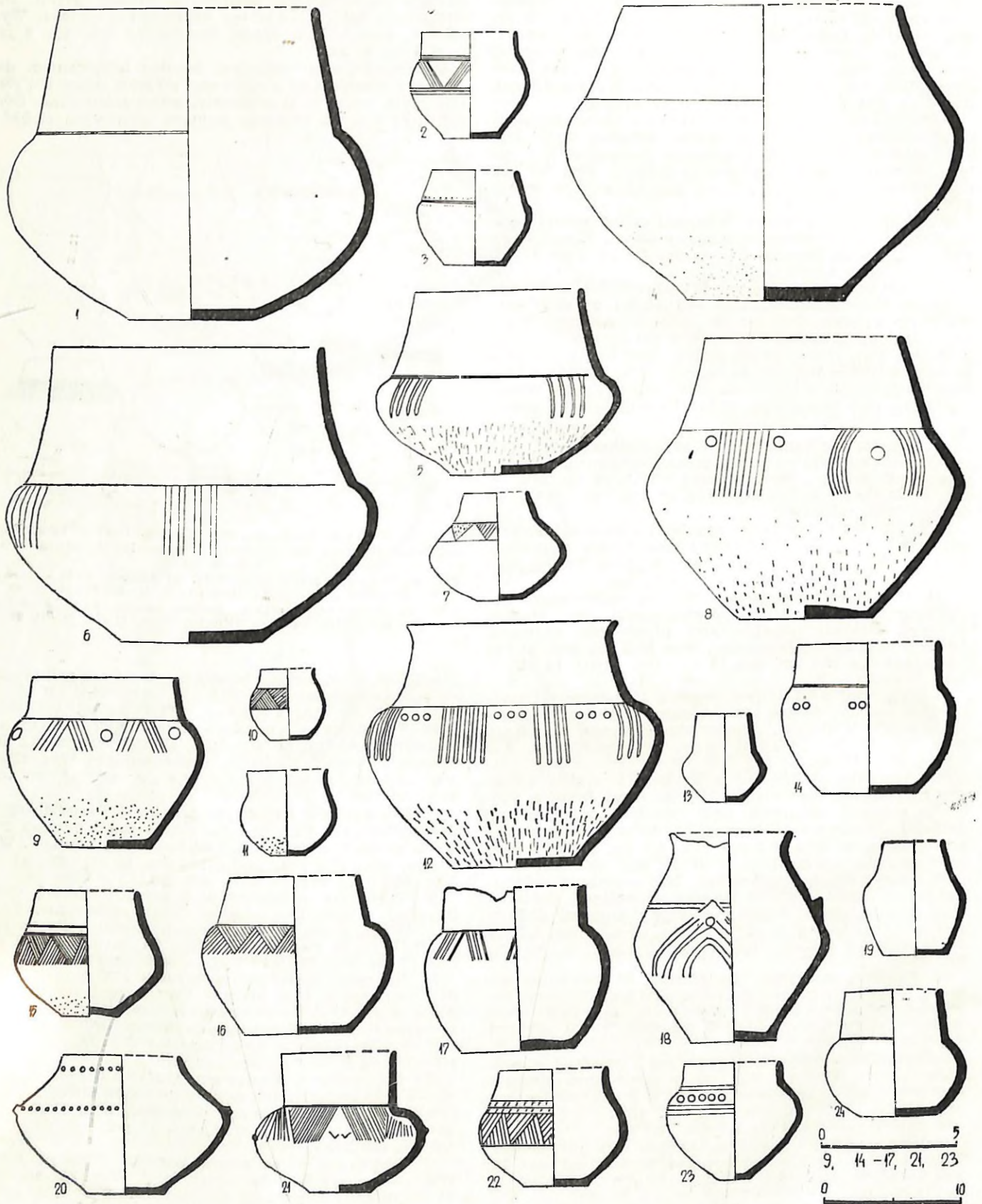
47. Naczynie o baniastym brzuścu i szerokiej, cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami dolków wkomponowanych w pasmo pionowych żłobków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 10,5 cm, otw. 13,5 cm, średn. brzuśca 15,5 cm, dno 7,5 cm (ryc. 48:14). Id 3115 — brak zabytku.

48. Popielnica o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 27 cm, otw. 25 cm, średn. brzuśca 33 cm, dno 15 cm (ryc. 46:16). Id 3330 — brak zabytku.

49. Popielnica o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia ?. Wys. 25 cm, otw. 22 cm, średn. brzuśca 32 cm, dno 14 cm (ryc. 48:5). Id 3331 — brak zabytku.

50. Naczynie o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem zakreskowanych trójkątów skierowanych wierzchołkami ku górze i dookólnymi liniami rytymi. Powierzchnia czerniona. Wys. 6,1 cm, otw. 4,4 cm, średn. brzuśca 7,4 cm, dno ? (ryc. 46:20). Id 1520 — brak zabytku.

51. Naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem i rzędami dolków od stożkowatej szyj-

Ryc. 47. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-24 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 25-26, 35-40, 42-44, 51-56, 58, 71, 72, 74, 76, 78, 80)

Fig. 47. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-24 — vessels from destroyed grave units (item 25-26, 35-40, 42-44, 51-56, 58, 71, 72, 74, 76, 78, 80)

47. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-24 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 25-26, 35-40, 42-44, 51-56, 58, 71-72, 74, 76, 78, 80)

ki. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 7,1 cm, otw. 6 cm, średn. brzuśca 8,2 cm, dno 4,4 cm (ryc. 47:3). Nr kat. HG 327.

52. Naczynko o baniastym brzuścu i niskiej, stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dwoma poziomymi żłobkami. Dno wklęsłe. Górna część brzuśca zdobiona pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej, dolna część schropowacona. Wys. 4,9 cm, otw. 3,6 cm, średn. brzuśca 5,4 cm, dno 2 cm (ryc. 47:15). Id 721.

53. Naczynko o baniastym brzuścu i słabo zaznaczonej, cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, w dolnej części schropowacona. Wys. 6 cm, otw. 5,6 cm, średn. brzuśca 6,8 cm, dno 2,4 cm (ryc. 47:11). Id 3185.

54. Naczynko o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy ciemnobrunatnej. Wys. 4,6 cm, otw. 3,5 cm, średn. brzuśca 5 cm, dno 2,8 cm (ryc. 47:24). Nr kat. 1040.

55. Naczynko o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej szyjce, oddzielonej od brzuśca pasmem dookólnych linii rytych i ukośnymi nakłuciami. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 8,4 cm, otw. 7,8 cm, średn. brzuśca 10,6 cm, dno 4,5 cm (ryc. 47:22). Nr kat. HG 337.

56. Naczynie o baniastym brzuścu i niewyodrębnionej szyjce, zaznaczonej dookólnym rzędem dołków. Dno płaskie, lekko podkreślone. Na załomie zdobienie dookólnym rzędem dołków i parami cylindrycznych guzków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 10 cm, otw. 8,6 cm, średn. brzuśca 15,3 cm, dno 5,6 cm (ryc. 47:20). Id 3203.

57. Naczynko o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od wysokiej, stożkowej szyjki. Dno płaskie. Powierzchnia ?. Wys. 5 cm, otw. 4 cm, średn. brzuśca 6 cm, dno 3 cm (ryc. 48:4). Id 3188 — brak zabytku.

58. Naczynie o stożkowym brzuścu i lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie, od wewnątrz lekko wypukłe. Brzusiec zdobiony trzema różkowatymi guzkami i dołkami, od których odbiegają grupy łukowatych linii rytych. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 14,8 cm, otw. ?, średn. brzuśca 13,9 cm, dno 6 cm (ryc. 47:18). Id 3204.

59. Naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej szyjce o lekko rozchylonym wylewie. Szyjka oddzielona od brzuśca trzema dookólnymi liniami rytymi. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych i pojedynczymi dołkami. Powierzchnia czerniona, dolna część schropowacona. Wys. 9 cm, otw. 5,6 cm, średn. brzuśca 8,3 cm, dno 3,4 cm (ryc. 49:2). Id 958.

60. Naczynie o baniastym brzuścu i lekko wylewnej szyjce [?]. Dno płaskie. Na górnej części brzuśca trzy różkowate guzy obwiedzione dookólnymi żłobkami. Powierzchnia grafitowana, dolna część schropowacona. Wys. ?, otw. ?, średn. brzuśca 28 cm, dno 6,5 cm (ryc. 48:2). Id 3131 — zachowane fragmentarycznie.

61. Podobna popielnica. Dno płaskie, powierzchnia grafitowana. Wys. 15,5 cm, otw. 13 cm, średn. brzuśca 17 cm, dno 6 cm (ryc. 48:3). Id 3130 — zachowane fragmentarycznie.

62. Popielnica o baniastym brzuścu i cylindrycznej [?] szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony dwoma pasmami dookólnych żłobków, oddzielonych od siebie grupami ukośnych linii rytych i drobnymi nakłuciami. Powierzchnia ?. Wys. ?, otw. ?, średn. brzuśca 25 cm, dno 12 cm (ryc. 48:6). Id 3208 — zachowane fragmentarycznie.

63. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie, zaznaczone. Brzusiec zdobiony zygzakowatym pasmem oddzielającym półkoliste żłobki. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 15,8 cm, otw. 14 cm, średn. brzuśca 21 cm, dno ? (ryc. 48:11). Id 1505 — brak zabytku.

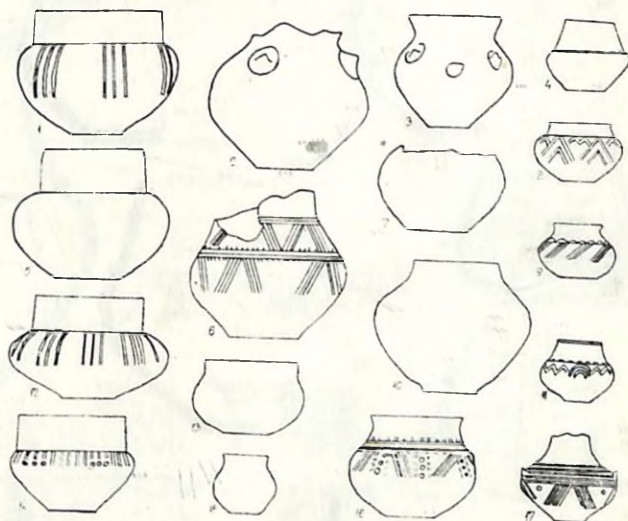
64. Naczynie o baniastym brzuścu i lekko rozchylonym wylewie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,4 cm, otw. 3,9 cm, średn. brzuśca 5,3 cm, dno 2 cm (ryc. 48:15). Id 1110 — brak zabytku.

65. Naczynko o baniastym brzuścu oddzielonym dookólnym żłobkiem od stożkowej szyjki o lekko rozchylonym wylewie. Brzusiec zdobiony układem kątów skierowanych wierzchołkami ku górze. Powierzchnia gra-

fitowana. Wys. 8,4 cm, otw. 8,2 cm, średn. brzuśca 11,3 cm, dno ? (ryc. 48:8). Id 1514 — brak zabytku.

66. Naczynko o baniastym brzuścu oddzielonym dookólną linią rytą i linią falistą od stożkowej szyjki o lekko rozchylonym wylewie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych. Powierzchnia czerniona. Wys. 6,2 cm, otw. 6,1 cm, średn. brzuśca 8,3 cm, dno ? (ryc. 48:9). Id 1518 — brak zabytku.

67. Popielnica o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej [?] szyjce. Dno płaskie, podkreślone. Brzusiec zdobiony trzema różkowatymi guzkami i pasmem dookólnych żłobków. Poniżej — grupy ukośnych linii rytych

Ryc. 48. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-17 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 45-47, 49, 57, 60-70, 73).
Fig. 48. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-17 — vessels from destroyed grave units (item 45-47, 49, 57, 60-70, 73).
Abb. 48. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-17 — Gefässe aus den zerstörten Gräben (Nr im Text: 45-47, 49, 57, 60-70, 73).

i pojedyncze dołki. Powierzchnia ?. Wys. 26 cm, otw. 17 cm [?], średn. brzuśca 30,5 cm, dno ? (ryc. 48:17). Id 1507 — brak zabytku.

68. Naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym dwoma poziomymi żłobkami i rzędem pionowych nakłuc od stożkowej szyjki o lekko rozchylonym wylewie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych żłobków, grupami pionowo ułożonych dołków i pionowymi rzędami nakłuc. Powierzchnia grafitowana. Wys. 11 cm, otw. 10 cm, średn. brzuśca 13 cm, dno 5 cm (ryc. 48:16). Id 3072 — zachowane fragmentarycznie.

69. Naczynie o baniastym brzuścu. Szyjka zniszczona. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Zachowana wys. 9,5 cm, otw. ?, średn. brzuśca 15 cm, dno 6 cm, (ryc. 48:7). Id 3133 — zachowane fragmentarycznie.

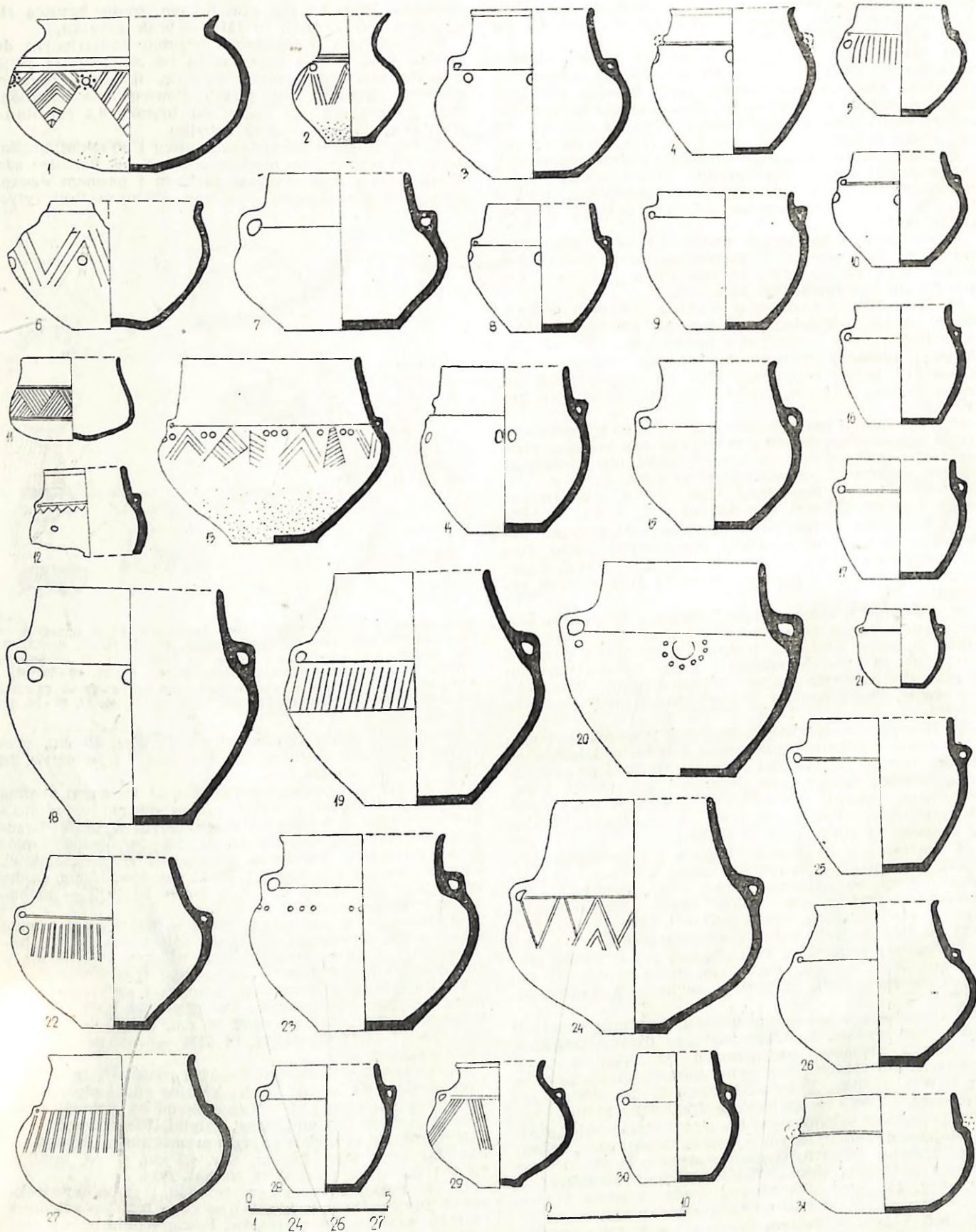
70. Popielnica o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 22 cm, otw. 18 cm, średn. brzuśca 29 cm, dno 12 cm (ryc. 48:10). Id 3120 — zachowane fragmentarycznie.

71. Naczynko o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce. Dno płaskie. Na górnej części brzuśca zdobienie rzędem trójkątów skierowanych wierzchołkami ku dołowi, ograniczonym dookólnymi liniami rytymi. Płaszczyzny trójkątów pokryte są głęboko rytym ornamentem. Powierzchnia czerniona. Wys. 7,6 cm, otw. 4,5 cm, średn. brzuśca 9,8 cm, dno 3 cm (ryc. 47:7). Nr kat. 1044.

72. Naczynko o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 5,2 cm, otw. 3,9 cm, średn. brzuśca 5,5 cm, dno 2,6 cm (ryc. 47:10). Id 3186.

73. Naczynko o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej, prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 8 cm, otw. 9 cm, średn. brzuśca 11 cm, dno 5 cm (ryc. 48:13). Id 3073 — brak zabytku.

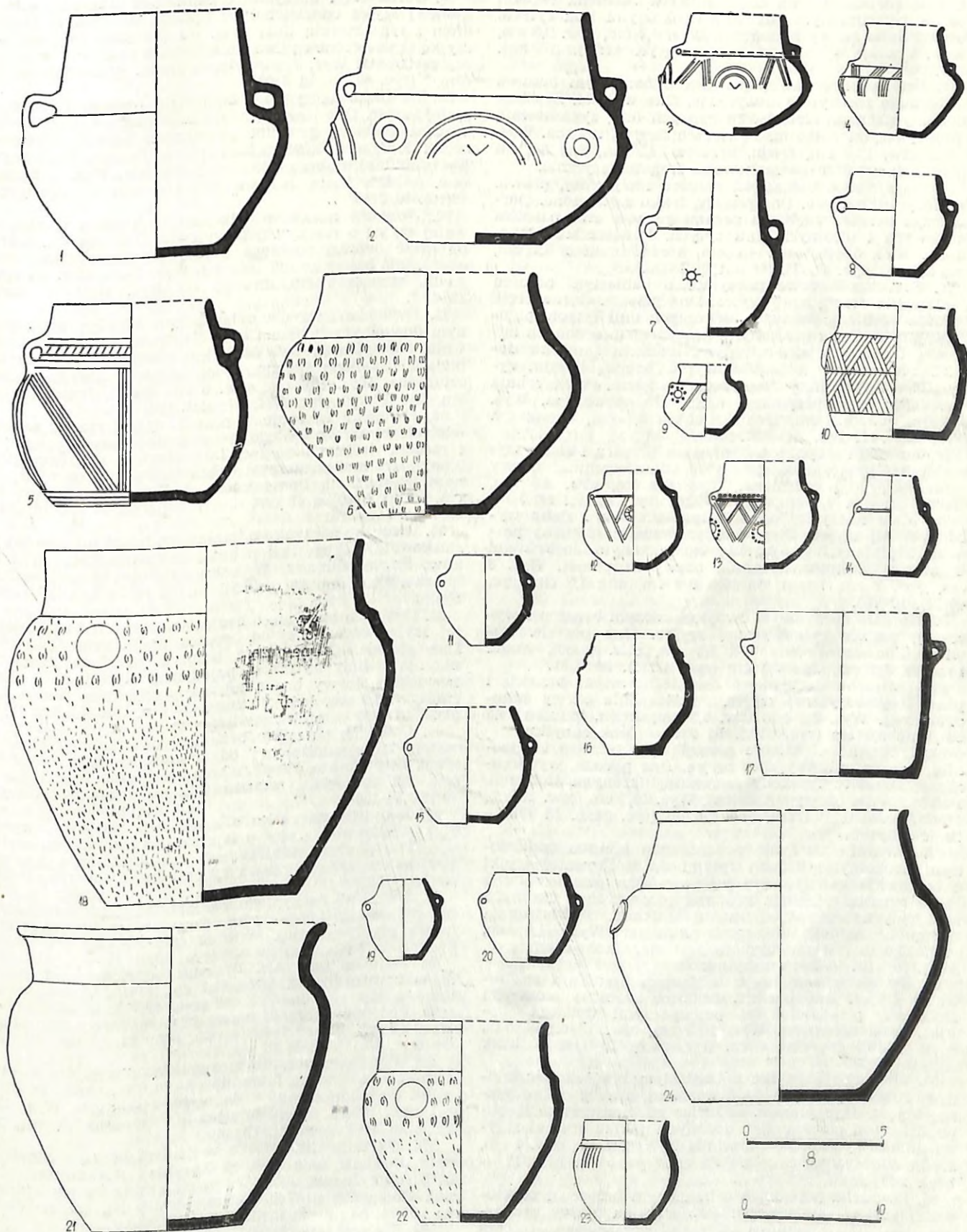
74. Naczynko o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyj-

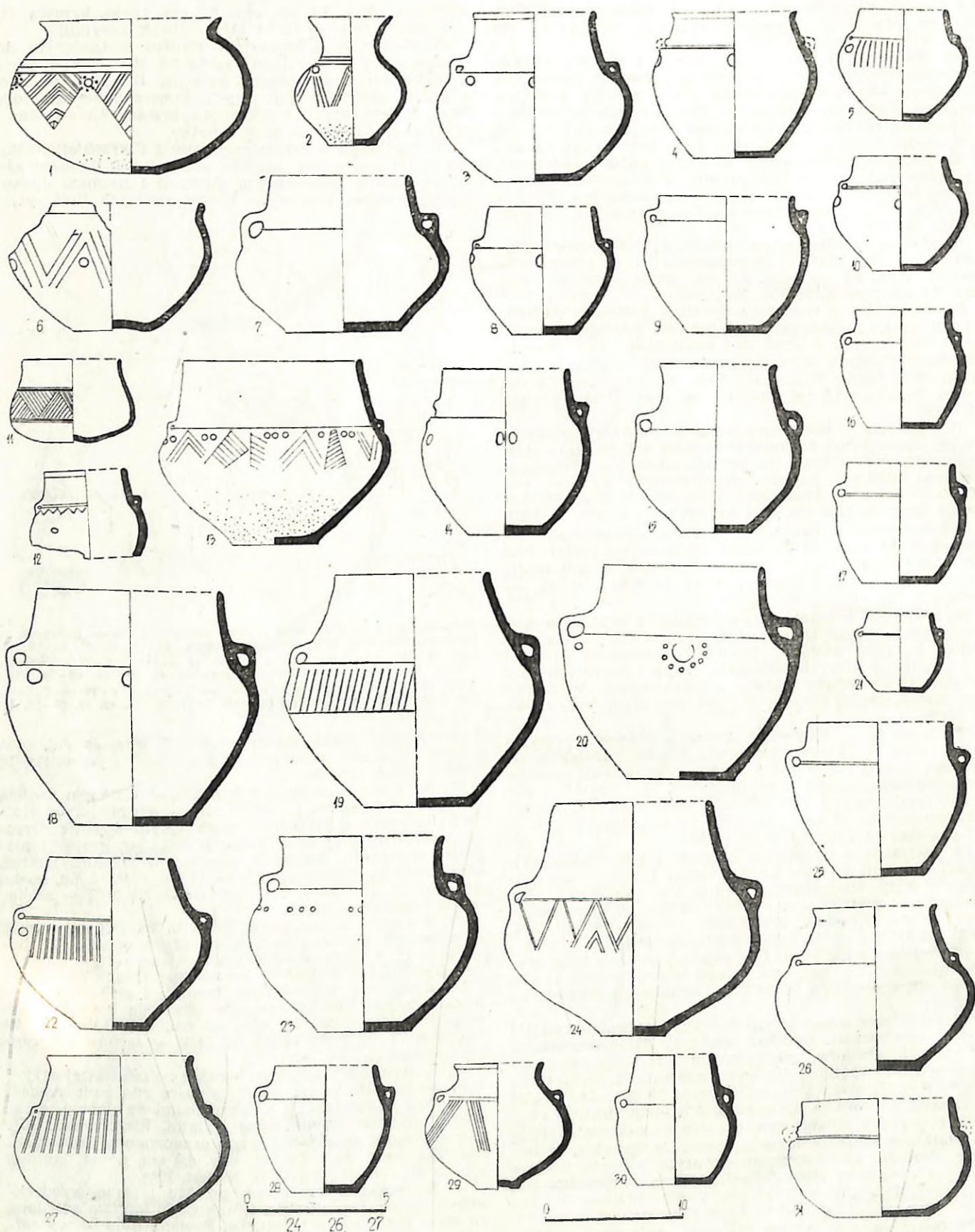
Ryc. 49. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-31 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)

F. 49. Włoszakowice, Volv. of Leszno. 1-31 — vessels from destroyed grave units (item 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)

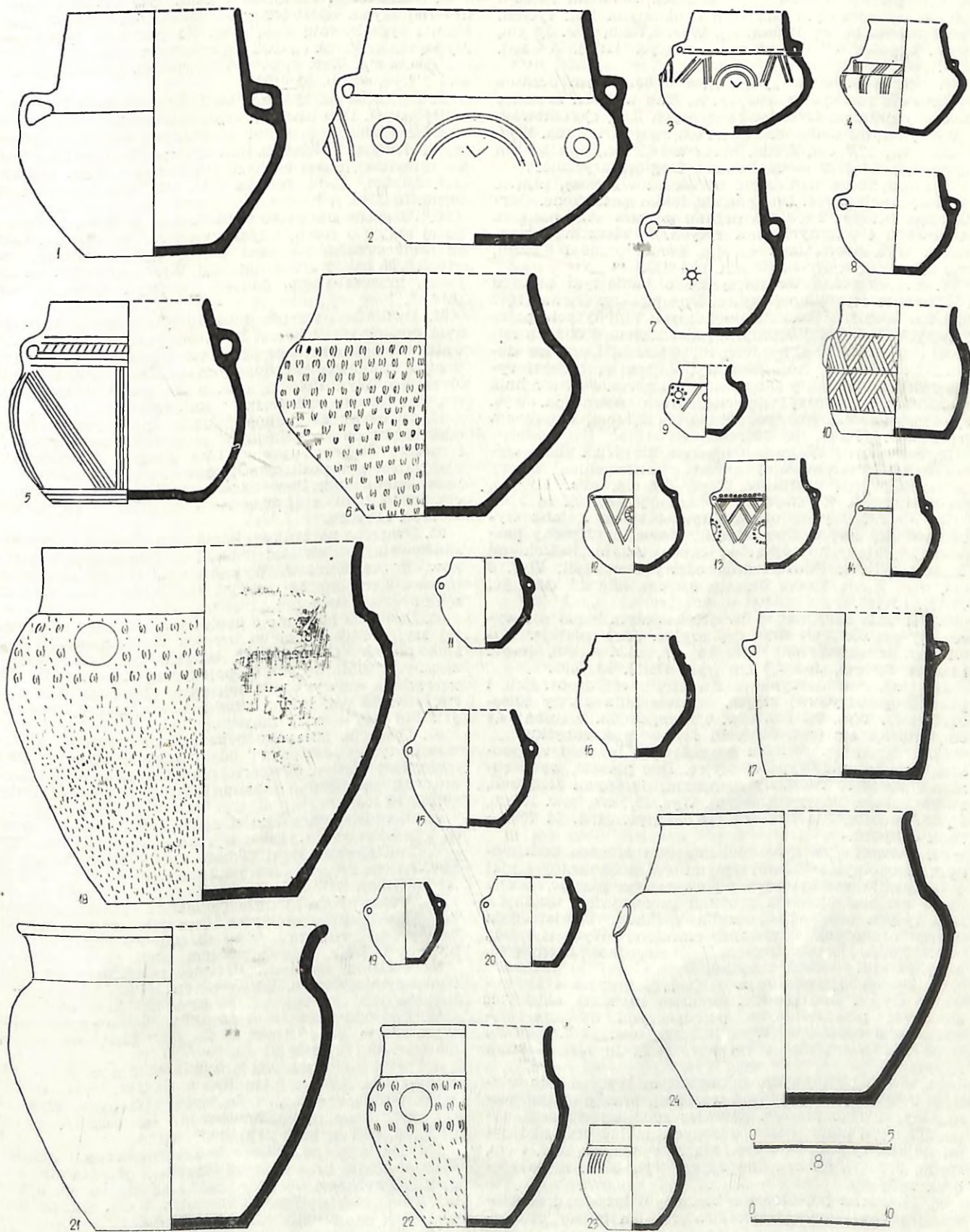
Abb. 49. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-31 — Gefässe aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)

Ryc. 50. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-24 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 103, 105, 114, 120-123, 125 - 127, 129, 132-136, 140, 142, 143, 147, 149-152)
 Fig. 50. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-24 — vessels from destroyed grave units (item 103, 105, 114, 120-123, 125 - 127, 129, 132-136, 140, 142, 143, 147, 149-152)
 Abb. 50. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-24 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 103, 105, 114, 120-123, 125 - 127, 129, 132-136, 140, 142, 143, 147, 149-152)

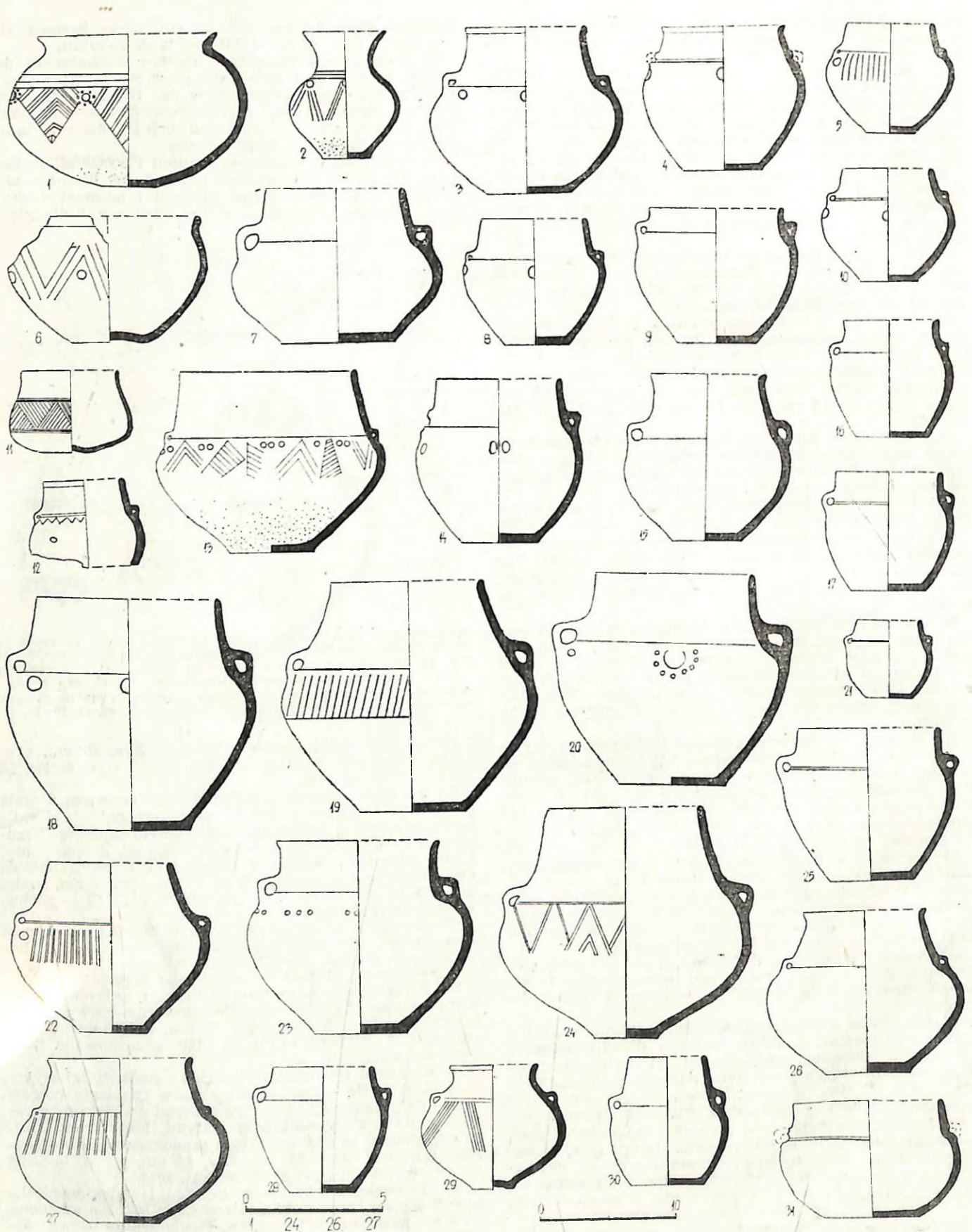
Ryc. 49. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-31 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)
 Fig. 49. Włoszakowice, Wojv. of Leszno. 1-31 — vessels from destroyed grave units (item 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)
 Abb. 49. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-31 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)

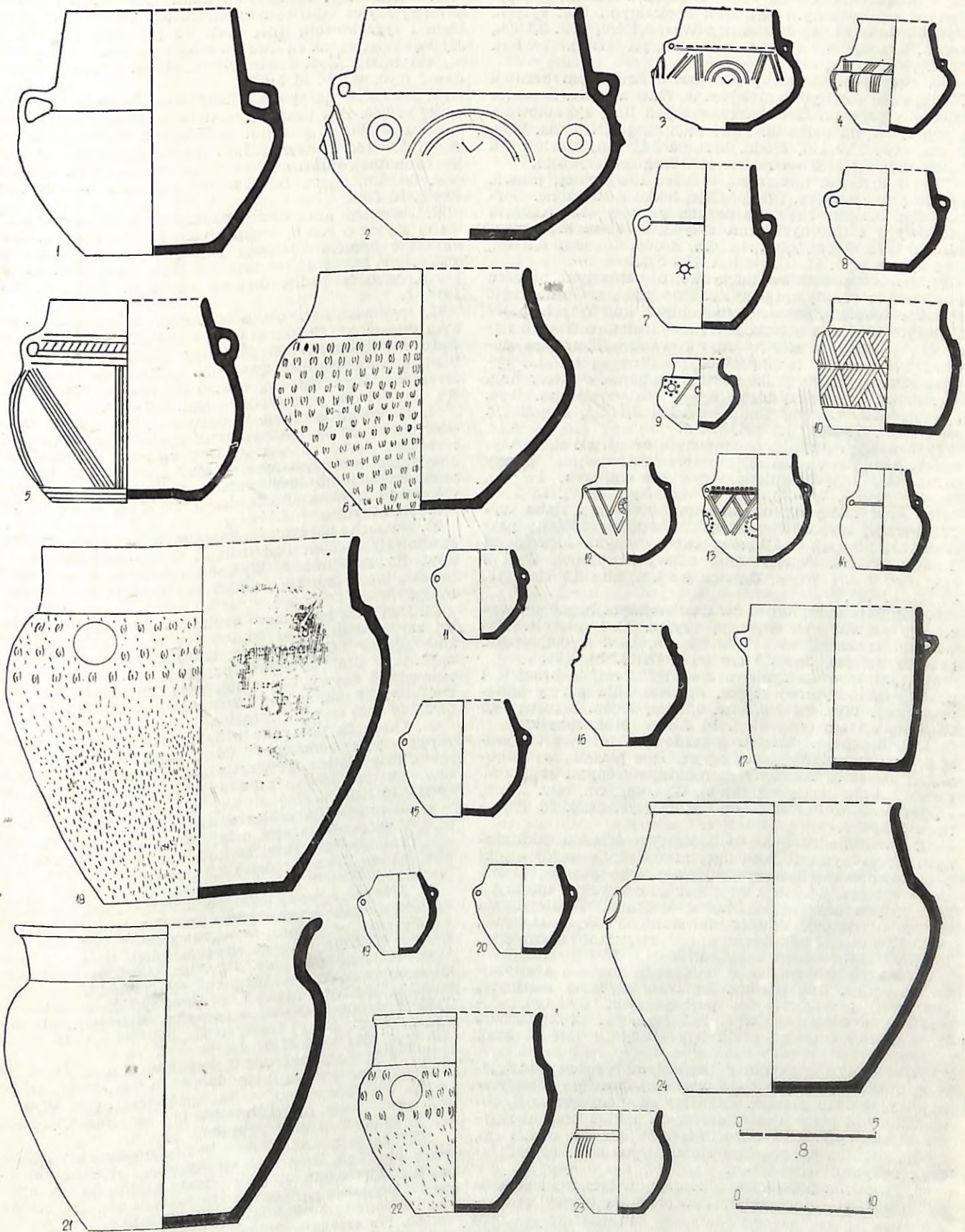
Ryc. 50. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-24 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 103, 105, 114, 120 - 123, 125 - 127, 129, 132 - 136, 140, 142, 143, 147, 149 - 152)

Fig. 50. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-24 — vessels from destroyed grave units (item 103, 105, 114, 120 - 123, 125 - 127, 129, 132 - 136, 140, 142, 143, 147, 149 - 152)

Abb. 50. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-24 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 103, 105, 114, 120 - 123, 125 - 127, 129, 132 - 136, 140, 142, 143, 147, 149 - 152)

Ryc. 49. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-31 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)
 Fig. 49. Włoszakowice, Volv. of Leszno. 1-31 — vessels from destroyed grave units (item 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)
 Abb. 49. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-31 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 59, 75, 77, 79, 86-91, 95-100, 102, 104, 106-108, 110-113, 115-119, 124)

Ryc. 50. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-24 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 103, 105, 114, 120-123, 125-127, 129, 132-136, 140, 142, 143, 147, 149-152)
 Fig. 50. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-24 — vessels from destroyed grave units (item 103, 105, 114, 120-123, 125-127, 129, 132-136, 140, 142, 143, 147, 149-152)
 Abb. 50. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-24 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 103, 105, 114, 120-123, 125-127, 129, 132-136, 140, 142, 143, 147, 149-152)

ce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona rzędem dołków ograniczonym pasmami dookólnymi linii rytych. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 4,2 cm, otw. 3,5 cm, średn. brzuśca 4,8 cm, dno 1 cm (ryc. 47:23). Nr kat. 1878:?

75. Szerokootworowa popielnica o baniastym brzuścu i lekko rozchylonym wylewie. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony pasmem żłobków tworzących linię zygzakowaną i pojedynczymi dołkami. Powierzchnia grafitowana. Wys. 9 cm, otw. 12,8 cm, średn. brzuśca 14,5 cm, dno 5,2 cm (ryc. 49:6). Id 3132 — zachowane fragmentarycznie.

76. Naczynko o baniastym brzuścu i wysokiej, prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Górna część brzuśca zdobiona parami guzków oraz pasmem pionowych i ukośnych linii rytych. Powierzchnia czerniona. Wys. 5 cm, otw. 4,1 cm, średn. brzuśca 6,1 cm, dno 2,2 cm (ryc. 47:21). Nr kat. HG 323.

77. Szerokootworowe naczynko o baniastym brzuścu i lekko rozchylonej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona pasmem dookólnych linii rytych, pojedynczymi dołkami otoczonymi pierścieniem drobnych nakłuc i trójkątami skierowanymi wierzchołkami ku dołowi. Płaszczyzny trójkątów wypełnione są liniami rytymi tworzącymi kąty skierowane ku górze. Powierzchnia czerniona, część przydenna lekko schropowana. Wys. 5,5 cm, otw. 6,5 cm, średn. brzuśca 8,7 cm, dno 2 cm (ryc. 49:1). Nr kat. HG 320.

78. Smukłe naczynko o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej, stożkowej szyjce. Powierzchnia barwy brązowej, górą czerniona. Wys. 8,4 cm, otw. 4,5 cm, średn. brzuśca 7,5 cm, dno 4,6 cm (ryc. 47:19). Id 3182.

79. Małe naczynko o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej szyjce. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony pasmem zaplatanych trójkątów, ograniczonym dookólnymi liniami rytymi. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 6 cm, otw. 7 cm, średn. brzuśca 9,5 cm, dno 2,5 cm (ryc. 49:11). Id 715.

80. Smukłe naczynko o dwustożkowym brzuścu i wysokiej, prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia czerniona. Wys. 6,5 cm, otw. 4 cm, średn. brzuśca 6,2 cm, dno 2,5 cm (ryc. 47:13). Id 3181.

81. Dwuuche naczynie o dwustożkowym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce. Powierzchnia barwy żółto-brązowej. Wys. 9,3 cm, otw. 9,3 cm, średn. brzuśca 14,5 cm, dno 5,5 cm (ryc. 51:4). Id 937 — brak zabytku.

82. Dwuucha popielnica o baniastym brzuścu i wysokiej, prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie, wyodrębnione. Brzusiec zdobiony szerokimi, ukośnymi żłobkami. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 15,7 cm, otw. 10 cm, średn. brzuśca 16,1 cm, dno 6,7 cm (ryc. 51:5). Id 708 — brak zabytku.

83. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu oddzielnym dookólnymi liniami rytymi od stożkowej szyjki o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami pionowych i ukośnych linii rytych oraz pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy brązowej, miejscami czerniona. Wys. 11,8 cm, otw. 10,6 cm, średn. brzuśca 15,5 cm, dno 6,2 cm (ryc. 51:1). Id 1187 — brak zabytku.

84. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony ukośnymi żłobkami przedzielonymi pojedynczymi dołkami. Powierzchnia czerniona. Wys. 16,2 cm, otw. 12 cm, średn. brzuśca 18,5 cm, dno 6 cm (ryc. 51:2). Id 1188 — brak zabytku.

85. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu oddzielnym dookólną linią rytą od wysokiej, prawie cylindrycznej szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony dołkami obwiedzionymi pierścieniem drobnych nakłuc oraz ukośnymi liniami rytymi. Powierzchnia ?. Wys. 5 cm, otw. 4 cm, średn. brzuśca 6,5 cm, dno 2,2 cm (ryc. 51:6). Id 3075 — brak zabytku.

86. Dwuucha popielnica o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 11 cm, otw. 9,8 cm, średn. brzuśca 15,2 cm, dno 7,7 cm (ryc. 49:7). Id 936.

87. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona dołkami oddzielnymi pasmem pionowych żłobków. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 8,3 cm, otw. 6,1 cm, średn. brzuśca 9,5 cm, dno 3,3 cm (ryc. 49:5). Id 1115.

88. Górna część naczynka o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem i zygzakowaną linią rytą. Na przejściu brzuśca w szyjkę umieszczone są dwa kolankowate ucha. Powierzchnia czerniona. Wys. ?, otw. 6 cm, średn. brzuśca 8,6 cm, dno ? (ryc. 49:12). Id 3109.

89. Dwuuche naczynko o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Górna część brzuśca zdobiona grupami wsuwanych kątów, pojedynczymi dołkami i układem linii rytych. Powierzchnia barwy brązowej, dolna część schropowana. Wys. 13,2 cm, otw. 8,4 cm, średn. brzuśca 12,8 cm, dno 6,1 cm (ryc. 49:13). Id 3116.

90. Dwuuche naczynko o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce o rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy żółto-brązowej. Wys. 6 cm, otw. 4,4 cm, średn. brzuśca 7 cm, dno 3,1 cm (ryc. 49:3). Nr kat. 1878:?

91. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu oddzielnym dookólnym żłobkiem od stożkowej szyjki o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona pojedynczymi dołkami. Powierzchnia czerniona. Wys. 10,4 cm, otw. 8 cm, średn. brzuśca 11,6 cm, dno 5,6 cm (ryc. 49:4). Nr kat. 1901:313.

92. Dwuuche naczynie o prawie cylindrycznej szyjce oddzielonej od baniastego brzuśca dookólnym żłobkiem i rzędem drobnych nakłuc. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony szerokimi poziomymi żłobkami wypełnionymi ukośnymi nakłuciami. Powierzchnia ?. Wys. 15 cm, otw. 10 cm, średn. brzuśca 18 cm, dno 7 cm (ryc. 51:12). Id 3118 — brak zabytku.

93. Dwuuche naczynko o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej szyjce. Pod uchami zdobienie grupami dołków. Powierzchnia ?. Wys. 8,5 cm, otw. 6 cm, średn. brzuśca 9 cm, dno 3,5 cm (ryc. 51:18). Id 3112 — brak zabytku.

94. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami ukośnych linii rytych i pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy brązowej, górą czerniona. Wys. 12,5 cm, otw. 8,9 cm, średn. brzuśca 13 cm, dno 5,8 cm (ryc. 51:3). Id 1190 — brak zabytku.

95. Dwuuche naczynko o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie. Powierzchnia czerniona. Wys. 8,4 cm, otw. 6,8 cm, średn. brzuśca 8,6 cm, dno 5,1 cm (ryc. 49:16). Id 1099.

96. Dwuuche naczynko o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej szyjce o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Powierzchnia czerniona. Wys. 6,1 cm, otw. 4,4 cm, średn. brzuśca 7,2 cm, dno 3 cm (ryc. 49:26). Nr kat. 1008.

97. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i niskiej, prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy szarobrązowej. Wys. 10 cm, otw. 9,6 cm, średn. brzuśca 11,7 cm, dno 5,6 cm (ryc. 49:9). Nr kat. HG 333.

98. Podobne naczynie. Brzusiec oddzielony od szyjki dookólnym żłobkiem. Wys. 11,2 cm, otw. 10,2 cm, średn. brzuśca 12,3 cm, dno 5,9 cm (ryc. 49:25). Id 3197.

99. Podobne naczynie o powierzchni barwy brązowej. Wys. 8,7 cm, otw. 7,6 cm, średn. brzuśca 9,3 cm, dno 5,4 cm (ryc. 49:17). Id 3179.

100. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 6 cm, otw. 5 cm, średn. brzuśca 6 cm, dno 4 cm (ryc. 49:21). Id 3108.

101. Podobne naczynie do wyżej opisanych. Wys. 12,5 cm, otw. 12 cm, średn. brzuśca 14,5 cm, dno 7,5 cm (ryc. 51:8). Id 3198 — brak zabytku.

102. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu oddzielnym dookólną linią rytą od wysokiej, stożkowej szyjki o rozchylonym wylewie. Powierzchnia barwy brązowej. Dno płaskie. Wys. 12 cm, otw. 8 cm, średn. brzuśca 12 cm, dno 5 cm (ryc. 49:15). Id 3083.

103. Dwuuche naczynko o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej szyjce oddzielonej dookólnym żłobkiem od brzuśca. Dno płaskie. Powierzchnia czerniona. Wys. 7,4 cm, otw. 3,5 cm, średn. brzuśca 6,3 cm, dno 3,8 cm (ryc. 50:14). Id 3319.

104. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólną linią rytą

Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 8,9 cm, otw. 7,3 cm średn. brzuśca 9,3 cm, dno 4,7 cm (ryc. 49:28). Id 1098.

105. Podobne naczynko o wymiarach: wys. 4,7 cm, otw. 6,3 cm, średn. brzuśca 8,2 cm, dno 3,5 cm (ryc. 50:8). Id 938.

106. Podobne naczynie zdobione na górnej części brzuśca pojedynczymi dołkami. Wys. 17 cm, otw. 13,8 cm, średn. brzuśca 18 cm, dno 8,1 cm (ryc. 49:18). Id 951.

107. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołnym żłobkiem. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy brunatnoczerwonej. Wys. 8,4 cm, otw. 6,7 cm, średn. brzuśca 9,6 cm, dno 4,2 cm (ryc. 49:10). Id 3111.

108. Podobne naczynie o powierzchni barwy brunatnej, górą czernioną. Wys. 9,2 cm, otw. 7,8 cm, średn. brzuśca 10,5 cm, dno 4,1 cm (ryc. 49:8). Id 1097.

109. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 14,5 cm, otw. 10 cm, średn. brzuśca 14 cm, dno 7,5 cm (ryc. 51:13). Id 3117.

110. Szerokootworowe naczynie o baniastym brzuścu i niskiej, stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołnym żłobkiem. Na przejściu brzuśca w szyjkę umieszczone były dwa kolankowate uszka. Dno płaskie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 8,6 cm, otw. 10,7 cm, średn. brzuśca 13 cm, dno 6,2 cm (ryc. 49:31). Id 3324.

111. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołną linią rytą. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 9,3 cm, otw. 5,5 cm, średn. brzuśca 8,6 cm, dno 5,1 cm (ryc. 49:30). Nr kat. 1039.

112. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołną linią rytą. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony parami owalnych dołków. Powierzchnia barwy brunatnej, górą czerniona. Wys. 12 cm, otw. 9 cm, średn. brzuśca 12 cm, dno 5,3 cm (ryc. 49:14). Nr kat. 1038.

113. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu oddzielonym dookołną linią rytą od cylindrycznej szyjki o lekko wklęsłym wylewie. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona grupami dołków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 14,2 cm, otw. 11,4 cm, średn. brzuśca 16 cm, dno 6,7 cm (ryc. 49:23). Id 1326.

114. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej szyjce o lekko wklęsłym wylewie. Dno lekko wklęsłe. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych i pionowych linii rytych, tworzących dwa pasma oddzielone od siebie dookołnymi liniami rytymi. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 8 cm, otw. 5,6 cm, średn. brzuśca 9 cm, dno 3,9 cm (ryc. 50:4). Id 3110.

115. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołną linią rytą. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony parami dołków koło uch i pojedynczymi dołkami otoczonymi półkołem drobnych nakłuć. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 15,2 cm, otw. 11,1 cm, średn. brzuśca 16,6 cm, dno 7,6 cm (ryc. 49:20). Id 1096.

116. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej, stożkowej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem pionowych żłobków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 17 cm, otw. 11 cm, średn. brzuśca 19 cm, dno 7,2 cm (ryc. 49:19). Id 1100.

117. Dwuuche naczynko o baniastym brzuścu oddzielonym dwoma dookołnymi liniami rytymi od stożkowej szyjki o rozchylonym na zewnątrz wylewie. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych. Powierzchnia czerniona. Wys. 9 cm, otw. 6,4 cm, średn. brzuśca 10,4 cm, dno 3 cm (ryc. 49:29). Id 1517.

118. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej, stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołnym żłobkiem. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pojedynczymi dołkami oddzielnymi od siebie grupami pionowych żłobków. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 12,6 cm, otw. 8,9 cm, średn. brzuśca 14,5 cm, dno 5 cm, (ryc. 49:22). Id 1189.

119. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce z brzegiem zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony zygzakowatym pasmem linii rytych. Powierzchnia czerniona. Wys. 8,5 cm, otw. 5,5 cm,

średn. brzuśca 9 cm, dno 2,2 cm (ryc. 49:24). Nr kat. HG 343.

120. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołną linią rytą. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony czterema guzkami otoczonymi od góry półkolistymi żłobkami. Przestrzeń pomiędzy nimi wypełniają grupy ukośnych żłobków. Powierzchnia czerniona. Wys. 8,9 cm, otw. 6,6 cm, średn. brzuśca 10,7 cm, dno 3,4 cm (ryc. 50:3). Nr kat. HG 342.

121. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce oddzielonej od brzuśca rzędem dołków. Poniżej zdobienie układem poziomych i ukośnych linii rytych oraz pojedynczymi dołkami otoczonymi pierścieniem nakłuć. Dno płaskie. Powierzchnia grafitowana. Wys. 8 cm, otw. 5,2 cm, średn. brzuśca 7,6 cm, dno 2,8 cm (ryc. 50:13). Id 1515.

122. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i krótkiej, cylindrycznej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołnym żłobkiem. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych i kolistymi wgłębieniami. Powierzchnia czerniona. Wys. 7,3 cm, otw. 4 cm, średn. brzuśca 7,5 cm, dno 2,4 cm (ryc. 50:12). Id 3129.

123. Dwuuche naczynko o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce o lekko rozchylonym wylewie. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony pojedynczymi dołkami oddzielnymi parami ukośnych linii rytych. Koło uch umieszczone są dołki obwiedzione pierścieniem drobnych nakłuć. Powierzchnia czerniona. Wys. 5 cm, otw. 3,9 cm, średn. brzuśca 6 cm, dno 2 cm (ryc. 50:9). Id 3107.

124. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony pasmem pionowych żłobków. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 5,1 cm, otw. 5,2 cm, średn. brzuśca 7,7 cm, dno 2,6 cm (ryc. 49:27). Nr kat. 1002.

125. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołnym żłobkiem. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony różkowatymi guzkami obwiedzionymi od góry półkolistymi listewkami; pomiędzy guzkami koliste wgłębienia. Powierzchnia grafitowana. Wys. 16,9 cm, otw. 15,6 cm, średn. brzuśca 21,4 cm, dno 9,5 cm (ryc. 50:2). Nr kat. 1901:253.

126. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej szyjce. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 17,5 cm, otw. 12,3 cm, średn. brzuśca 19,1 cm, dno 9,5 cm (ryc. 50:1). Id 3327.

127. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej, stożkowej szyjce oddzielonej od brzuśca dookołnym żłobkiem. W połowie wysokości brzuśca umieszczony jest mały otworek. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 12 cm, otw. 6,8 cm, średn. brzuśca 10 cm, dno 4,8 cm (ryc. 50:7). Id 3196.

128. Szerokootworowa popielnica o baniastym brzuścu i słabo wyodrębnionej, cylindrycznej szyjce. Dno płaskie, wyodrębnione. Na przejściu brzuśca w szyjkę umieszczone są dwie pionowe listewki. Między nimi pasmo dołków i drobnych nakłuć. Poniżej grupy ukośnych linii rytych. Pod wylewem pasmo pionowych nakłuć. Powierzchnia czerniona. Wys. 14,5 cm, otw. 23 cm, średn. brzuśca 24 cm, dno 13 cm (ryc. 51:10). Id 3082 — brak zabytku.

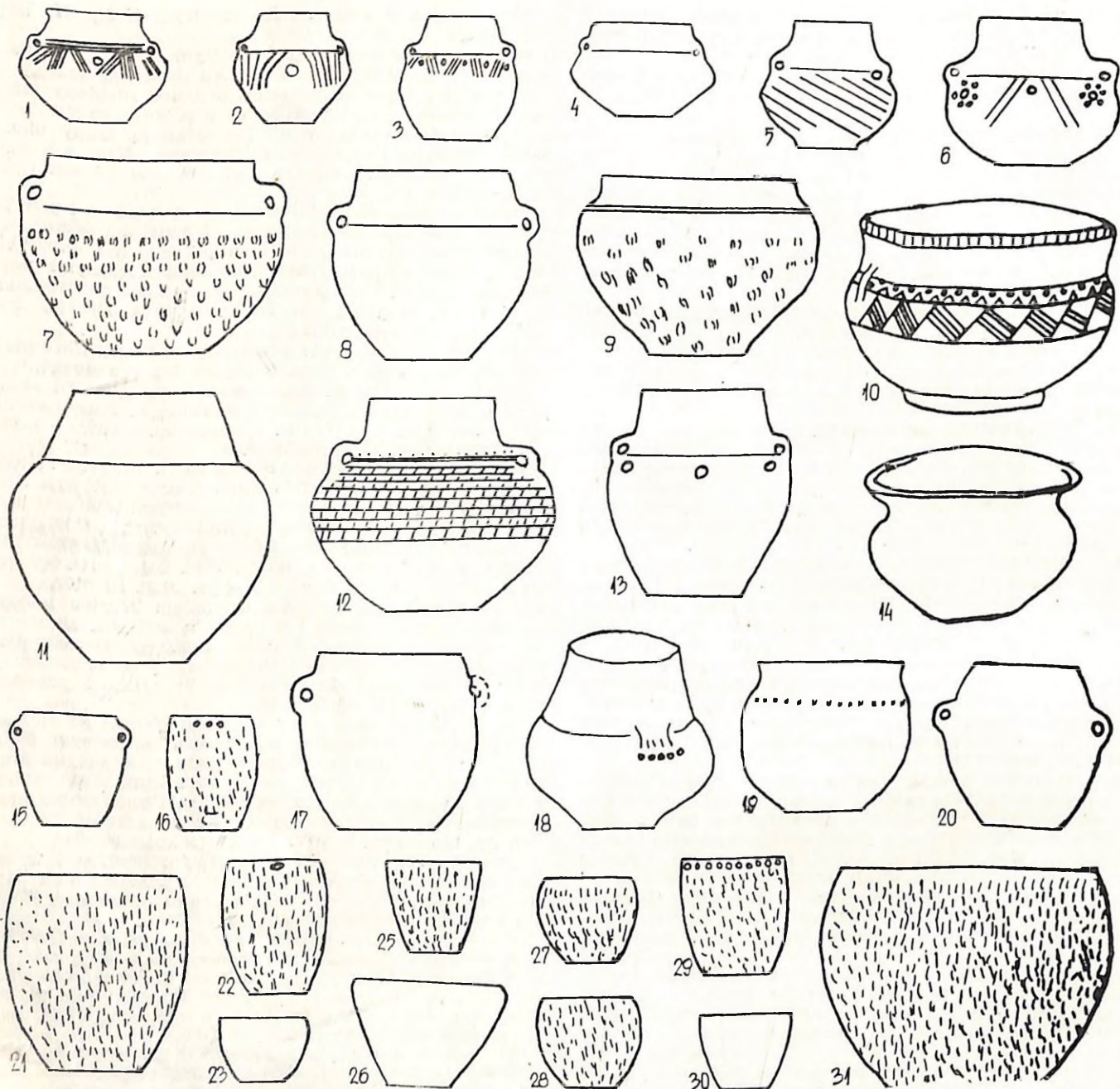
129. Dwuuche naczynie baniaste o stożkowej szyjce. Dno wklęsłe. Na wysokości uch i przy dnie pasma dookołnych linii rytych, pomiędzy którymi rozmieszczone są grupy pionowych i ukośnych linii rytych. Powierzchnia barwy ciemnobrunatnej. Wys. 14,5 cm, otw. 11 cm, średn. brzuśca 16,6 cm, dno 10,4 cm (ryc. 50:5). Id 3199.

130. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu. Powierzchnia barwy brunatnoszarej. Wys. 9 cm, otw. ?, średn. brzuśca 9 cm, dno ?. Nr kat. HG 341 — brak zabytku.

131. Dwuuche naczynie amforowate [?]. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 23,5 cm, otw. ?, średn. brzuśca 28 cm, dno ?. Nr kat. HG 314 — brak zabytku.

132. Dwuuche naczynie o jajowatym brzuścu. Dno płaskie, lekko podkreślone. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 8,7 cm, otw. 5,6 cm, średn. 8,4 cm, dno 4 cm (ryc. 50:16). Id 3336.

133. Dwuuche naczynie o jajowatym brzuścu. Dno

Ryc. 51. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-31 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 81-85, 92-94, 101, 109, 128, 137-139, 141, 144-146, 153-162)

Fig. 51. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-31 — vessels from destroyed grave units (item 81-85, 92-94, 101, 109, 128, 137-139, 141, 144-146, 153-162)

Abb. 51. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-31 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 81-85, 92-94, 101, 109, 128, 137-139, 141, 144-146, 153-162)

plaskie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 6 cm, otw. 3,2 cm, średn. brzuśca 5,5 cm, dno 2,4 cm (ryc. 50:19). Id 3128.

134. Podobne naczynie o powierzchni barwy brunatnej. Wys. 6,5 cm, otw. 4,7 cm, średn. brzuśca 6,7 cm, dno 2,3 cm (ryc. 50:11). Id 3177.

135. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 7 cm, otw. 5,5 cm, średn. brzuśca 6,9 cm, dno 5,4 cm (ryc. 50:20). Id 3178.

136. Podobne naczynie o powierzchni barwy szarobrunatnej. Wys. 8,6 cm, otw. 6,2 cm, średn. brzuśca 8,8 cm, dno 4,5 cm (ryc. 50:15). Id 1519.

137. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 6 cm, otw. 4 cm, średn. brzuśca 5,5 cm, dno 3 cm (ryc. 51:20). Id 3176 — brak zabytku.

138. Podobne naczynie do wyżej opisanych. Wys. 8 cm,

otw. 7,5 cm, średn. brzuśca 9 cm, dno 5,5 cm (ryc. 51:17). Id 3180 — brak zabytku.

139. Dwuuche naczynie doniczkowate. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 12,5 cm, otw. 12,2 cm, średn. brzuśca ?, dno ? (ryc. 51:15). Id 1513 — brak zabytku.

140. Cylindryczne naczynie z dwoma kolankowatymi uszkami. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 12,2 cm, otw. 12,2 cm, dno 11 cm (ryc. 50:17). Id 996.

141. Dwuuche naczynie o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce. Dno płaskie. Dolna część brzuśca zdobiona ornamentem paznokciowym. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 14,5 cm, otw. 17,5 cm, średn. brzuśca 22 cm, dno 11 cm (ryc. 51:7). Nr kat. 1043.

142. Naczynie o baniastym brzuścu i stożkowatej szyj-

ce o rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony ornamentem paznokciowym. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, schropowacona. Wys. 17,6 cm, otw. 15,4 cm, średn. brzuśca 22 cm, dno 8,5 cm (ryc. 50:6). Nr kat. 1044.

143. Naczynie o baniastym brzuścu i lejkowato rozchylonej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólną linią rytą. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 22 cm, otw. 22,3 cm, średn. brzuśca 23,1 cm, dno 10,6 cm (ryc. 50:21). Id 3334.

144. Naczynie o baniastym brzuścu i lejkowato rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Na przejściu brzuśca w szyjkę rząd pionowych nakłuć. Powierzchnia ?. Wys. 10 cm, otw. 13 cm, średn. brzuśca 14 cm, dno 7 cm (ryc. 51:19). Id 3323 — brak zabytku.

145. Naczynie o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólnym żłobkiem. Dno płaskie, lekko podkreślone. Brzusiec zdobiony ornamentem paznokciowym. Powierzchnia ?. Wys. 14 cm, otw. 16 cm, średn. brzuśca 19 cm, dno 8 cm (ryc. 51:9). Id 3114 — brak zabytku.

146. Naczynie o baniastym brzuścu i lejkowato rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Powierzchnia ?. Wys. 10 cm, otw. 18 cm, średn. brzuśca 17 cm, dno 7,5 cm (ryc. 51:14). Id 3321 — brak zabytku.

147. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielnym dookólnym żłobkiem od niskiej, cylindrycznej szyjki o rozchylonym wylewie. Brzusiec schropowacony, w górnej części zdobiony ornamentem paznokciowym i trzema kolistymi zagłębieniami. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 25,7 cm, otw. 23 cm, średn. brzuśca 27,9 cm, dno 13,6 cm (ryc. 50:18). Nr kat. 1005.

148. Popielnica o baniastym brzuścu oddzielnym dookólnym żłobkiem od stożkowatej szyjki. Dno płaskie. Powierzchnia ?. Wys. 30 cm, otw. 20 cm, średn. brzuśca 32 cm, dno 12,5 cm (ryc. 51:11). Id 3121 — brak zabytku.

149. Naczynie o baniastym brzuścu oddzielnym dwoma dookólnymi liniami rytymi od prawie cylindrycznej szyjki. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami pionowych linii rytych. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 7,8 cm, otw. 5,9 cm, średn. brzuśca 7,8 cm, dno 3,4 cm (ryc. 50:23). Id 717.

150. Naczynie o beczułkowatym brzuścu i prawie cylindrycznej szyjce. Dno płaskie. Na górnej części załomu brzuśca umieszczone są dwie pionowe listewki plastyczne. Brzusiec zdobiony dwoma pasmami zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 9,5 cm, otw. 8,1 cm, średn. brzuśca 10 cm, dno 7,5 cm (ryc. 50:10). Nr kat. HG 330.

151. Popielnica o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce o rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Załom brzuśca zdobiony dwoma płaskimi, kolistymi „plackami” o średnicy 2,5 cm. Powierzchnia czerniona. Wys. 21,2 cm, otw. 18,3 cm, średn. brzuśca 24 cm, dno 12,6 cm (ryc. 50:24). Nr kat. 1901:211.

152. Naczynie o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce o rozchylonym na zewnątrz wylewie. Brzusiec schropowacony, w górnej części zdobiony ornamentem paznokciowym i trzema kolistymi zagłębieniami. Dno płaskie. Powierzchnia czerniona. Wys. 14,5 cm, otw. 12 cm, średn. brzuśca 14,4 cm, dno 6 cm (ryc. 50:22). Nr kat. 1041.

153. Naczynie jajowate. Dno płaskie. Powierzchnia schropowacona, pod wylewem umieszczone trzy guzki. Wys. 17,9 cm, otw. 13 cm, średn. brzuśca 15,5 cm, dno 9 cm (ryc. 51:16). Id 1182 — brak zabytku.

154. Popielnica o jajowatym brzuścu. Pod wylewem umieszczone dwie poziome listewki plastyczne. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 24,3 cm, otw. 20,6 cm, średn. brzuśca ?, dno ? (ryc. 51:22). Id 1504 — brak zabytku.

155. Jajowate naczynie zdobione pod wylewem rzędem dołków paznokciowych. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 9,7 cm, otw. 9 cm, średn. brzuśca 9,3 cm, dno 5 cm (ryc. 51:29). Id 1185 — brak zabytku.

156. Podobne naczynie do wyżej opisanego. Wys. 12,5 cm, otw. 12,5 cm, średn. brzuśca ?, dno 8 cm, (ryc. 51:21). Id 3201 — brak zabytku.

157. Beczułkowate naczynie o płaskim dnie. Powierzchnia

barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 11,6 cm, otw. 11,7 cm, średn. brzuśca 13 cm, dno 7 cm (ryc. 51:23). Id 1184 — brak zabytku.

158. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 9,5 cm, otw. 11,2 cm, średn. brzuśca ?, dno ? (ryc. 51:27). Id 1511 — brak zabytku.

159. Naczynie podobne do wyżej opisanych. Wys. 22,5 cm, otw. 28 cm, średn. brzuśca 30,5 cm, dno 15 cm (ryc. 51:31). Id 3071 — brak zabytku.

160. Doniczkowate naczynie o płaskim dnie. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 9,8 cm, otw. 12,6 cm, dno ? (ryc. 51:30). Id 1506 — brak zabytku.

161. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 10,2 cm, otw. 12,8 cm, dno ? (ryc. 51:25). Id 1510 — brak zabytku.

162. Doniczkowate naczynie o brzegu zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 5,7 cm, otw. 7 cm, średn. brzuśca 8,2 cm, dno 3,3 cm (ryc. 51:26). Id 718 — brak zabytku.

163. Podobne naczynie do poprzedniego. Wys. 9,3 cm, otw. 9,5 cm, średn. brzuśca 10 cm, dno 5,6 cm (ryc. 52:12). Nr kat. 1901:283.

164. Beczułkowate naczynie o płaskim dnie. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 8,2 cm, otw. 9,2 cm, dno 4,3 cm (ryc. 52:5). Id 3066.

165. Prawie cylindryczne naczynie o szerokim płaskim dnie. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, schropowacona. Wys. 5,5 cm, otw. 5,8 cm, dno 4,6 cm (ryc. 52:7). Nr kat. HG 335.

166. Doniczkowate naczynie o rozchylonym wylewie. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 8 cm, otw. 9,6 cm, dno 6,4 cm (ryc. 52:4). Id 1522.

167. Popielnica o baniastym brzuścu i rozchylonym na zewnątrz wylewie. Dno płaskie. Brzusiec schropowacony, na górnej części zdobiony trzema rzędami dołków paznokciowych. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 22 cm, otw. 22,3 cm, średn. brzuśca 26,4 cm, dno 12,3 cm (ryc. 52:1). Id 3333.

168. Doniczkowate naczynie o brzegu lekko zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 7,9 cm, otw. 10,8 cm, dno 7,8 cm (ryc. 52:3). Id 1521.

169. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 13,2 cm, otw. 14 cm, dno 8,4 cm (ryc. 52:2). Nr kat. 1045.

170. Doniczkowate naczynie. Pod wylewem ślady po dwóch uchach. Powierzchnia zdobiona ornamentem paznokciowym. Barwa brunatna. Wys. 9,5 cm, otw. 11,6 cm, dno 6,4 cm (ryc. 52:8). Id 1114.

171. Naczynie o jajowatym brzuścu i brzegu mocno zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej, schropowacona. Wys. 14 cm, otw. 10,8 cm, średn. brzuśca 13,4 cm, dno 7,6 cm (ryc. 52:13). Id 1095.

172. Beczułkowate naczynie o płaskim, lekko zaznaczonym dnie. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 8,5 cm, otw. 10 cm, dno 6,7 cm (ryc. 52:6). Id 3200.

173. Doniczkowate naczynie o płaskim, lekko zaznaczonym dnie. Pod brzegiem ślady po trzech doklejanych guzkach. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej, schropowacona. Wys. 12,1 cm, otw. 14 cm, dno 7 cm (ryc. 52:9). Id 3065.

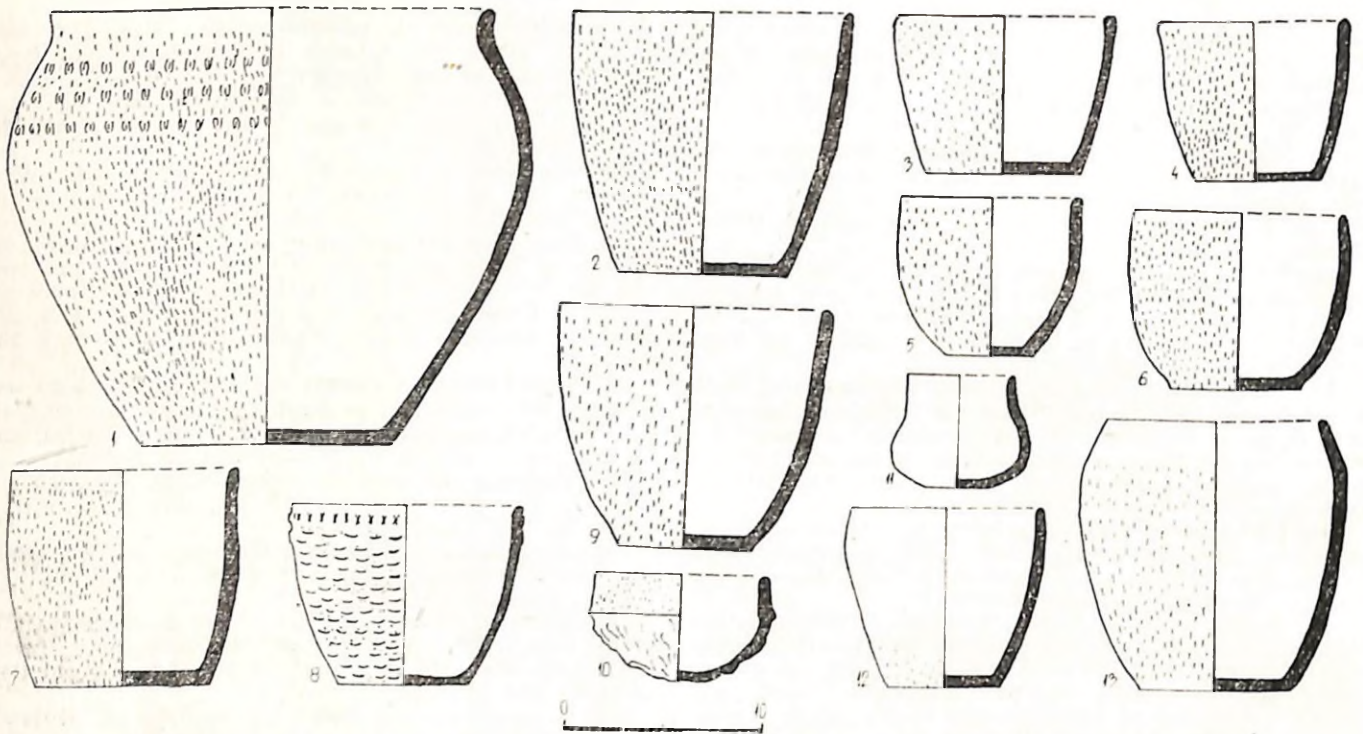
174. Doniczkowate naczynie. Dno płaskie. Powierzchnia ?. Wys. 3 cm, otw. 4 cm, dno 2 cm (ryc. 51:23). Id 3183 — brak zabytku.

175. Naczynie o baniastym brzuścu przechodzącym stopniowo w prawie cylindryczną szyjkę. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 5,8 cm, otw. 5,5 cm, średn. brzuśca 7,1 cm, dno 3 cm (ryc. 52:11). Id 3184.

176. Naczynie o półkulistym dnie i prostej szyjce. Powierzchnia szyjki schropowacona, dolna natomiast nosi ślady obtłuszczenia. Barwa brunatna. Wys. 5,5 cm, otw. 8,7 cm (ryc. 52:10). Id 3191.

177. Naczynie o gruszkowatym brzuścu i lejkowato rozchylonym wylewie. Dno lekko wklęsłe. Powierzchnia barwy ciemnobrunatnej. Wys. 8 cm, otw. 4,6 cm, średn. brzuśca 7,1 cm, dno 1,4 cm (ryc. 54:1). Nr kat. 1021.

178. Pucharek na nóżce o baniastym brzuścu i stożkowatej szyjce o rozchylonym wylewie. Górna część brzuśca zdobiona pasmem zakreskowanych trójkątów skie-

Ryc. 52. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-13 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 163-176)

Fig. 52. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-13 — vessels from destroyed grave units (item 163-176)

Abb. 52. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-13 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 163-176)

rowanych wierzchołkami ku dołowi. Pasma to ograniczone jest dookólnymi liniami rytymi i grupami dołków. Górna część nóżki pokryta jest ornamentem dookólnych linii rytym i grupami dołków. Powierzchnia barwy żółto-brunatnej, miejscami czerniona. Wys. 8,4 cm, otw. 6,4 cm, średn. brzuśca 8,7 cm, dno 4 cm (ryc. 54:2). Nr kat. 1778.

179. Pucharek na pustej nóżce o baniastym brzuścu. Górna część zniszczona. Brzusiec zdobiony pasmem dookólnych żłobków ograniczonych od góry rzędem nacięć, od dołu grupami ukośnych linii rytym. Nóżka zdobiona rzędem dołków otoczonym grupami dookólnych linii rytym. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Zachowana wys. 8 cm, otw. ?, średn. brzuśca 10,7 cm, dno 4 cm (ryc. 54:8). Nr kat. 1901:144.

180. Pucharek na cylindrycznej, pustej nóżce. Baniasty brzusiec oddzielony jest dookólnymi liniami rytymi od stożkowatej szyjki. Górna część brzuśca zdobiona rzędem zakreskowanych trójkątów skierowanych wierzchołkami ku górze. Nóżka pokryta dookólnymi liniami rytymi. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 7 cm, otw. 5 cm, średn. brzuśca 7,5 cm, dno 3 cm (ryc. 53:1). Id 3113 — brak zabytku.

181. Owalna misa o półkulistym dnie. Na brzegu umieszczone są cztery guzki. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 3 cm, dług. 15,5 cm, szer. 11,9 cm (ryc. 53:14). Id 1805 — brak zabytku.

182. Stożkowata misa o zgrubiałym brzegu i wyodrębnionym, płaskim dnie. Powierzchnia ?. Wys. 6,5 cm, otw. 17 cm, dno 9 cm (ryc. 53:4). Id 3085 — brak zabytku.

183. Podobna misa o zgrubiałym brzegu, zdobionym grupami nacięć. Wys. 8 cm, otw. 22,5 cm, dno 8 cm (ryc. 53:2). Id 3165 — brak zabytku.

184. Podobna misa do poprzedniej. Wys. 6,7 cm, otw. 17 cm, dno 5 cm (ryc. 53:3). Id 3105 — brak zabytku.

185. Podobna misa o wymiarach: wys. 5,5 cm, otw. 18 cm, dno 5,5 cm (ryc. 53:8). Id 3063 — brak zabytku.

186. Półkulista misa o płaskim, wyodrębnionym dnie. W połowie wysokości zdobiona pojedynczymi dołkami. Powierzchnia ?. Wys. 8 cm, otw. 16 cm, dno 7,5 cm (ryc. 53:9). Id 3106 — brak zabytku.

187. Półkulista misa o płaskim dnie. Powierzchnia ?. Wys. 4 cm, otw. 10 cm, dno 4 cm (ryc. 53:12). Id 3101 — brak zabytku.

188. Podobna misa o wymiarach: wys. 5 cm, otw. 14 cm, dno 5 cm (ryc. 53:5). Id 3164 — brak zabytku.

189. Półkulista misa o płaskim, lekko zaznaczonym dnie. Przy brzegu umieszczone jest małe, łasnowate ucho. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 9,6 cm, otw. 27 cm, dno 8,5 cm (ryc. 54:11). Id 997.

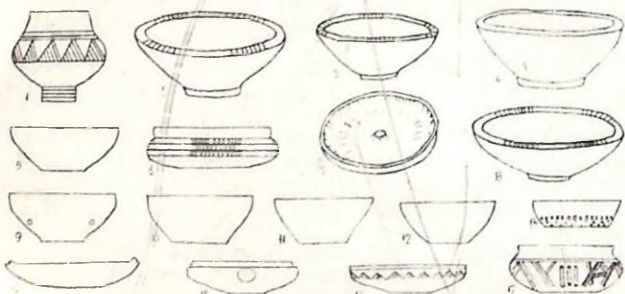
190. Stożkowata misa o płaskim dnie i brzegu lekko zagiętym do wewnątrz. Powierzchnia ?. Wys. 4,5 cm, otw. 11 cm, dno 5,5 cm (ryc. 53:11). Id 3161 — brak zabytku.

191. Podobna misa o wymiarach: wys. 6 cm, otw. 14 cm, dno 7,5 cm (ryc. 53:10). Id 3162 — brak zabytku.

192. Stożkowata misa o płaskim, lekko zaznaczonym dnie. Brzeg wylewu zgrubiały, zdobiony grupami nacięć. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,5 cm, otw. 14,8 cm, dno 6 cm (ryc. 54:14). Id 3074.

193. Podobna misa o wymiarach: wys. 5,4 cm, otw. 14,9 cm, dno 4 cm (ryc. 54:15). Id 3163.

194. Misa podobna do poprzednich. Na dnie umieszczony wklęsły znak krzyża. Wys. 6,2 cm, otw. 15,2 cm, dno 5,2 cm (ryc. 54:7). Id 952.

Ryc. 53. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-17 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 180-188, 190, 191, 200, 205, 207-210)

Fig. 53. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-17 — vessels from destroyed grave units (item 180-188, 190, 191, 200, 205, 207-210)

Abb. 53. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-17 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 180-188, 190, 191, 200, 205, 207-210)

195. Stożkowata misa o prostym brzegu i płaskim dnie. W połowie wysokości naczynia umieszczone są trzy pionowo naklejone listewki plastyczne. Powierzchnia czerniona. Wys. 4,2 cm, otw. 10,8 cm, dno 5,9 cm (ryc. 54:13). Id 3086.

196. Półkulista misa o niewyodrębnionym dnie. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 3,2 cm, otw. 5 cm (ryc. 54:12). Id 3087.

197. Półkulista misa o zgrubiałym brzegu i niewyodrębnionym dnie. Powierzchnia czerniona. Wys. 3,2 cm, otw. 8,7 cm (ryc. 54:3). Nr kat. 1030.

198. Półkulista miseczka o wklęsłym dnie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 2,3 cm, otw. 7,5 cm, dno 1,7 cm (ryc. 54:4). Id 3088.

199. Półkulista miseczka o niewyodrębnionym dnie. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej, zdobiona ornamentem paznokciowym. Na brzegu umieszczone są dwie pary stożkowatych występów. Wys. 3,5 cm, otw. 9,2 cm (ryc. 54:9). Id 957.

200. Półkulista miseczka o lekko wklęsłym dnie. Po jego wewnętrznej stronie umieszczony jest cylindryczny, pionowo przekłuty guzek. Wys. 3,5 cm, otw. 15 cm, dno 2 cm (ryc. 53:7). Id 3101 — brak zabytku.

201. Półkulista misa o płaskim, lekko zaznaczonym dnie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej. Wys. 7 cm, otw. 14,4 cm, dno 4,4 cm (ryc. 54:5). Id 953.

202. Półkulista misa o zgrubiałym brzegu, zdobionym grupami nacięć. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 6 cm, otw. 16 cm, dno 6 cm (ryc. 54:6). Id 954.

203. Półkulista misa o prostym brzegu i płaskim dnie. Powierzchnia barwy szarobrunatnej, część przydenna schropowacona. Wys. 4,5 cm, otw. 11 cm, dno 4,2 cm (ryc. 54:16). Id 3317.

204. Półkulista misa o brzegu silnie zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,2 cm, otw. 8,4 cm, średn. brzuśca 10 cm, dno 3 cm (ryc. 54:10). Id 3190.

205. Stożkowata misa o płaskim, szerokim dnie. Powierzchnia barwy brunatnej, w części przydennej zdobio-

na ornamentem paznokciowym. Wys. 5,5 cm, otw. 13,4 cm, dno ? (ryc. 53:13). Id 1512 — brak zabytku.

206. Misa o baniastym brzuścu i wyodrębnionej prostej szyjce. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych, ślady malowania [?]. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 4,3 cm, otw. 10,9 cm, średn. brzuśca 12,5 cm, dno 3,4 cm (ryc. 54:17). Id 956.

207. Miseczka o baniastym brzuścu i wyodrębnionej prostej szyjce. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony trzema kolistymi polami malowanymi na czerwono. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 4,1 cm, otw. 12,6 cm, średn. brzuśca 14 cm, dno ? (ryc. 53:15). Id 1366 — brak zabytku.

208. Misa o baniastym brzuścu stopniowo przechodzącym w szyjkę o lekko rozchylnym wylewie. Brzusiec zdobiony grupami pionowych żłobków i ukośnych linii rytych. Powierzchnia czerniona. Wys. 5,2 cm, otw. 8,2 cm, średn. brzuśca 11,2 cm, dno ? (ryc. 53:17). Id 1082 — brak zabytku.

209. Misa o baniastym brzuścu i prostej szyjce. Górna część brzuśca zdobiona pasmem szerokich dookólnych żłobków. Ślady czerwonego malowania. Dno płaskie. Powierzchnia ? Wys. 4,2 cm, otw. 11,6 cm, średn. brzuśca 13,6 cm, dno ? (ryc. 53:6). Id 1502 — brak zabytku.

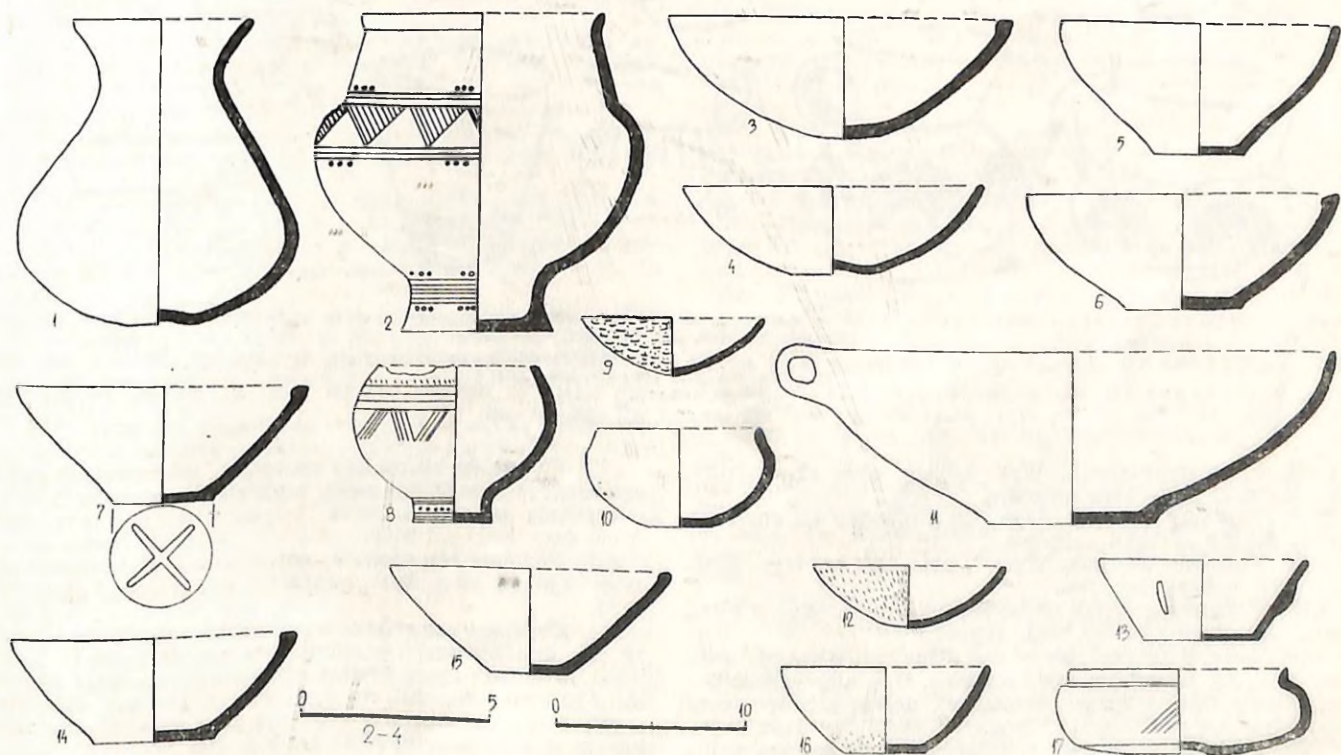
210. Półkulista misa o prostym brzegu. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony rzędem zakreskowanych trójkątów o wierzchołkach skierowanych ku górze. Powierzchnia czerniona. Wys. 2,9 cm, otw. 11,3 cm, dno 2 cm (ryc. 53:16). Id 1006 — brak zabytku.

211. Półkulisty czerpak o szerokim, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno niewyodrębnione. Powierzchnia ? Wys. 2,5 cm, otw. 7 cm (ryc. 55:2). Id 3144 — brak zabytku.

212. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 2,5 cm, otw. 8 cm (ryc. 55:3). Id 3143 — brak zabytku.

213. Podobny czerpak. Wys. 2,4 cm, otw. 7 cm (ryc. 55:1). Id 3099 — brak zabytku.

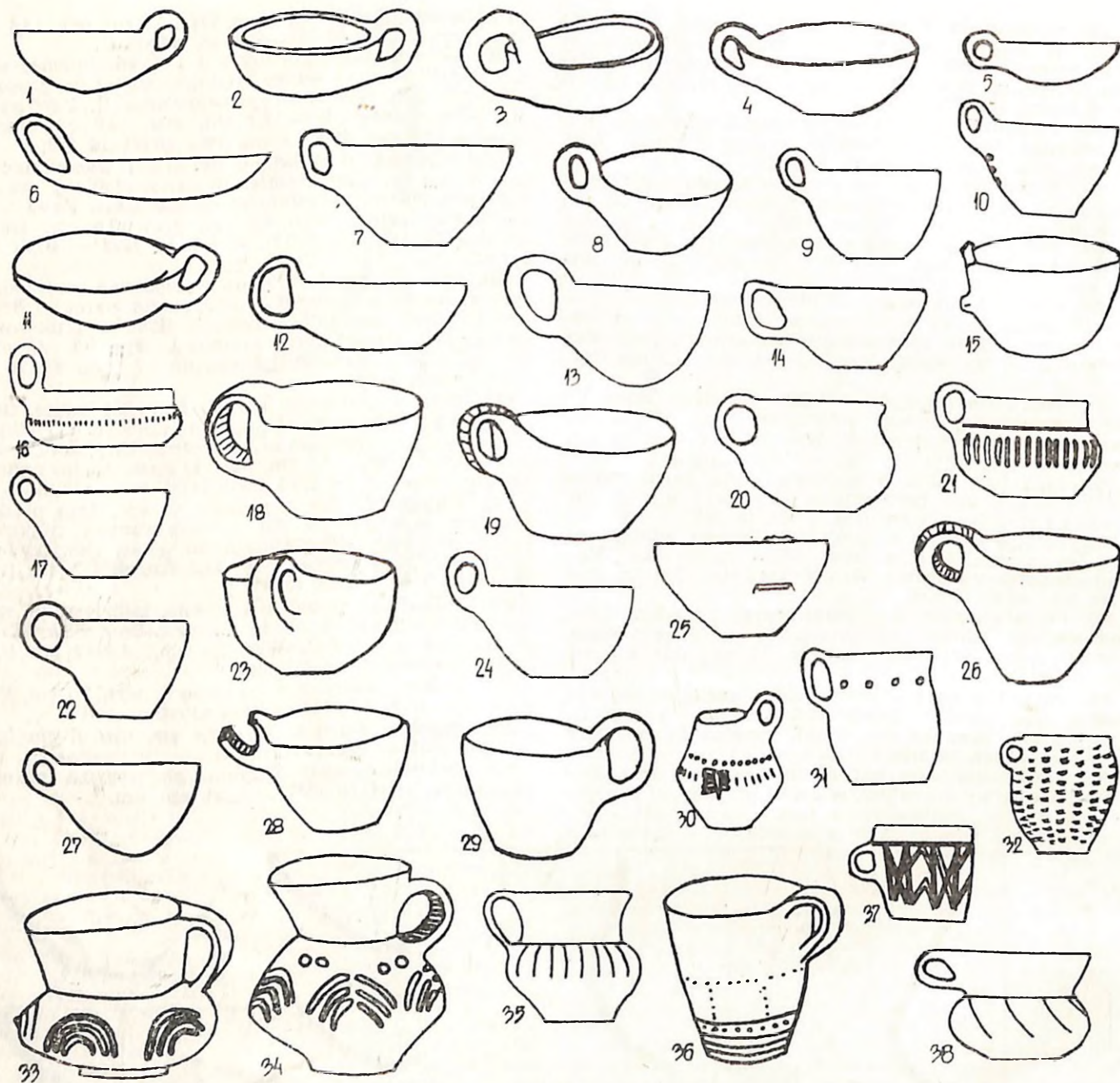
214. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 3,3 cm, otw. 11 cm (ryc. 55:4). Id 3097. — brak zabytku.

Ryc. 54. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-17 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 177-179, 189, 192-199, 201-204, 206)

Fig. 54. Włoszakowice, Volv. of Leszno. 1-17 — vessels from destroyed grave units (item 177-179, 189, 192-199, 201-204, 206)

Abb. 54. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-17 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 177-179, 189, 192-199, 201-204, 206)

Ryc. 55. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-38 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 211-218, 245, 257-273, 283, 292, 298-299, 309, 311, 324-327, 330-332)

Fig. 55. Włoszakowice, voiv. of Leszno. 1-38 — vessels from destroyed grave units (item 211-218, 245, 257-273, 283, 292, 298-299, 309, 311, 324-327, 330-332)

Abb. 55. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-38 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 211-218, 245, 257-273, 283, 292, 298-299, 309, 311, 324-327, 330-332)

215. Podobny czerpak. Wys. 3,3 cm, otw. 13 cm (ryc. 55:11). Id 3096 — brak zabytku.

216. Podobny czerpak. Wys. 1,6 cm, otw. 4,5 cm (ryc. 55:5). Id 959 — brak zabytku.

217. Podobny czerpak. Wys. ?, otw. 11,8 cm (ryc. 55:6). Id 1004 — brak zabytku.

218. Podobny czerpak do wyżej opisanych. Wys. 3,2 cm, otw. 13,4 cm. Id 711 — brak zabytku.

219. Półkulisty czerpak o szerokim taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno niewyodrębnione. Powierzchnia barwy brunatnej, dołem schropowacowana. Wys. 3,6 cm, otw. 11,7 cm (ryc. 56:13). Id 1102.

220. Półkulisty czerpak o szerokim taśmowatym uchu. Dno niewyodrębnione. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacowana. Wys. 3,1 cm, otw. 7 cm (ryc. 56:27). Id 3146.

221. Fragmenty półkulistego czerpaka o zgrubiałym brzegu. Powierzchnia ?. (ryc. 58:8). Id 3209 — brak zabytku.

222. Półkulisty czerpak o szerokim, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno wklęsłe. Powierzchnia czerniona. Wys. 3 cm, otw. 12,5 cm, dno 3 cm (ryc. 56:1). Id 3100.

223. Podobny czerpak o powierzchni żółtobrunatnej. Wys. 2,7 cm, otw. 8,2 cm, dno 1,6 cm (ryc. 56:3). Id 3150.

224. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 2,9 cm, otw. 10 cm, dno 2,7 cm (ryc. 56:4). Nr kat. HG 324.

225. Podobny czerpak do wyżej opisanych. Wys. 3,4 cm, otw. 10,4 cm, dno 2,5 cm (ryc. 56:11). Nr kat. HG 318.

226. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 3 cm, otw. 9,2 cm, dno 2 cm (ryc. 56:8). Nr kat. HG 317.

227. Podobny czerpak. Wys. 2,3 cm, otw. 12 cm, dno 2,4 cm (ryc. 56:7). Nr kat. 1013.

228. Podobny czerpak. Wys. 2,8 cm, otw. 10,2 cm, dno 2 cm (ryc. 56:9). Nr kat. 1046.

229. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 2,8 cm, otw. 5,2 cm, dno 2,3 cm (ryc. 56:35). Id 3148.

230. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 3,4 cm, otw. 9,7 cm, dno 2,2 cm (ryc. 56:15). Id 1103.
231. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 3 cm, otw. 8,1 cm, dno 1,4 cm (ryc. 56:33). Id 1104.
232. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 2,3 cm, otw. 7,1 cm, dno 1,5 cm (ryc. 56:17). Id 1105.
233. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 1,8 cm, otw. 5,1 cm, dno 1 cm (ryc. 56:25). Id 3145.
234. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 3 cm, otw. 5,3 cm, dno 1,8 cm (ryc. 56:22). Id 1005.
235. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 4 cm, otw. 7 cm, dno 2 cm (ryc. 56:39). Id 3093.
236. Półkulisty czerpak o wklęsłym dnie i schropowanej powierzchni barwy brunatnej. Wys. 1,8 cm, otw. 6,7 cm, dno 2 cm (ryc. 56:19). Id 1106.
237. Podobny czerpak o schropowanej części przydennej. Wys. 2,2 cm, otw. 6,7 cm, dno 1,4 cm (ryc. 56:21). Nr kat. HG 322.
238. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 4,2 cm, otw. 6,8 cm, dno 1,6 cm (ryc. 56:36). Id 3126.
239. Półkulisty czerpak o wklęsłym dnie i szerokim, taśmowatym uchu. Poniżej nasady ucha umieszczone są dwa dolki. Powierzchnia barwy brunatnej, lekko schropowana. Wys. 3 cm, otw. 7,2 cm, dno 1 cm (ryc. 56:28). Id 3090.
240. Podobny czerpak o powierzchni barwy żółtobrunatnej. Wys. 2,5 cm, otw. 7 cm, dno 2,1 cm (ryc. 56:32). Id 3098.
241. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 3,6 cm, otw. 9,4 cm, dno 3 cm (ryc. 56:23). Id 945.
242. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 3,2 cm, otw. 12,5 cm, dno 2,3 cm (ryc. 56:24). Nr kat. HG 321.
243. Półkulisty czerpak o wklęsłym dnie i szerokim taśmowatym uchu. Poniżej nasady ucha umieszczone są trzy dolki. Powierzchnia grafitowana. Wys. 3,1 cm, otw. 14,7 cm, dno 4,2 cm (ryc. 56:18). Nr kat. HG 326.
244. Półkulisty czerpak o wklęsłym dnie i grafitowanej powierzchni. Wewnętrzne ścianki zdobione trzema koncentrycznymi kołami, od których odbiegają cztery grupy żłobków zakończonych prostopadłym żłobkiem ograniczonym dwoma dółkami. Wys. 2,6 cm, otw. 9,5 cm, dno 2 cm (ryc. 57:3). Nr kat. 1039 — zachowany fragmentarycznie.
245. Półkulisty czerpak o płaskim dnie i szerokim taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 3,6 cm, otw. 10,3 cm, dno 3 cm (ryc. 55:12). Id 712 — brak zabytku.
246. Podobny czerpak o powierzchni barwy brunatnej. Wys. 3 cm, otw. 6,3 cm, dno 2 cm (ryc. 56:2). Id 3147.
247. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 2,6 cm, otw. 8,5 cm, dno 1,7 cm (ryc. 56:10). Nr kat. 1047.
248. Podobny czerpak o powierzchni schropowanej. Wys. 2,5 cm, otw. 8,1 cm, dno 1,4 cm (ryc. 56:16). Id 3149.
249. Podobny czerpak o powierzchni czernionej. Wys. 2,8 cm, otw. 6,4 cm, dno 1,5 cm (ryc. 56:6). Id 3092.
250. Podobny czerpak o powierzchni barwy żółtobrunatnej. Wys. 2,4 cm, otw. 6 cm, dno 1,2 cm (ryc. 56:5). Id 3091.
251. Podobny czerpak do wyżej opisanych. Powierzchnia barwy brunatnej, dołem schropowana. Wys. 3,6 cm, otw. 11 cm, dno 2,1 cm (ryc. 56:14). Id 3089.
252. Podobny czerpak o powierzchni barwy brunatnej, górą czernionej. Wys. 3,4 cm, otw. 6,5 cm, dno 2,6 cm (ryc. 56:37). Id 3152.
253. Podobny czerpak o powierzchni barwy szarobrunatnej. Wys. 4,5 cm, otw. 10,1 cm, dno 3,4 cm (ryc. 56:12). Id 944.
254. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 5,6 cm, otw. 11,1 cm, dno 4,6 cm (ryc. 56:30). Nr kat. 1031.
255. Podobny czerpak o powierzchni barwy żółtobrunatnej. Wys. 6 cm, otw. 12,2 cm, dno 5,6 cm (ryc. 56:29). Nr kat. HG 319.
256. Podobny czerpak o powierzchni barwy brunatnej. Wys. 2,6 cm, otw. 6,8 cm, dno 2,4 cm (ryc. 56:20). Nr kat. 1036.
257. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 4,8 cm, otw. 7,6 cm, dno 2 cm (ryc. 55:9). Id 1193 — brak zabytku.
258. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 4,5 cm, otw. 8,8 cm, dno 2,3 cm (ryc. 55:24). Id 1101 — brak zabytku.
259. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 5 cm, otw. 9 cm, dno 4 cm (ryc. 55:23). Id 3156 — brak zabytku.
260. Stożkowaty czerpak o szerokim, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Powierzchnia ?. Wys. 2,5 cm, otw. 7 cm, dno 3 cm (ryc. 55:8). Id 3151 — brak zabytku.
261. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 3 cm, otw. 7 cm, dno 2 cm (ryc. 55:15). Id 3158 — brak zabytku.
262. Podobny czerpak o brzegu lekko zagiętym do wewnątrz. Wys. 5 cm, otw. 9,2 cm, dno 2,5 cm (ryc. 55:7). Id 719 — brak zabytku.
263. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 4 cm, otw. 8,4 cm, dno 2,1 cm (ryc. 55:14). Id 1002 — brak zabytku.
264. Czerpak o kulistym dnie i dużym, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Powierzchnia ?. Wys. 4,5 cm, otw. 7 cm, (ryc. 55:13). Id 3155 — brak zabytku.
265. Podobny czerpak o powierzchni barwy brunatnej. Wys. ?, otw. 6,7 cm (ryc. 55:27). Id 1194 — brak zabytku.
266. Stożkowaty czerpak o brzegu zagiętym do wewnątrz. Dno płaskie. Ucho zniszczone. Powierzchnia ?. Wys. 4,5 cm, otw. 8 cm, dno 2,5 cm (ryc. 55:25). Id 3159 — brak zabytku.
267. Stożkowaty czerpak o szerokim, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Powierzchnia ?. Wys. 5 cm, otw. 11 cm, dno 6 cm, (ryc. 55:18). Id 3157 — brak zabytku.
268. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 6,5 cm, otw. 12 cm, dno 6,5 cm (ryc. 55:19). Id 3318 — brak zabytku.
269. Podobny czerpak o powierzchni grafitowanej. Wys. 4,5 cm, otw. 6 cm, dno 2 cm (ryc. 55:26). Id 3195 — zachowany fragmentarycznie.
270. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 5 cm, otw. 8 cm, dno 5 cm, (ryc. 55:29). Id 3154 — brak zabytku.
271. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 4 cm, otw. 7 cm, dno 3 cm (ryc. 55:28). Id 3125 — brak zabytku.
272. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 5,7 cm, otw. 8 cm, dno 3 cm (ryc. 55:22). Id 1107 — brak zabytku.
273. Stożkowaty czerpak o płaskim, lekko zaznaczonym dnie i szerokim taśmowatym uchu. Pod uchem zdobienie grupą dółków. Powierzchnia ?. Wys. 4,9 cm, otw. 10,9 cm, dno ? (ryc. 55:10). Id 1509 — brak zabytku.
274. Półkulisty czerpak o brzegu lekko zagiętym do wewnątrz i szerokim, taśmowatym uchu. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 4,5 cm, otw. 7,6 cm, dno 2,6 cm (ryc. 56:40). Id 3153.
275. Podobny czerpak o powierzchni barwy żółtej. Wys. 5,5 cm, otw. 9,5 cm, dno 2,8 cm (ryc. 56:31). Id 1001.
276. Podobny czerpak o wymiarach: wys. 4,5 cm, otw. 8,4 cm, dno 4,1 cm (ryc. 56:34). Id 943.
277. Podobny czerpak o silnie zwężonym, płaskim dnie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5 cm, otw. 6,3 cm, dno 1,5 cm (ryc. 56:53). Id 1003.
278. Podobny czerpak o szerokim, płaskim dnie. Wys. 6 cm, otw. 9 cm, dno 4,3 cm (ryc. 56:43). Nr kat. HG 315.
279. Podobny czerpak o powierzchni czernionej, w części przydennej lekko schropowanej. Wewnętrzne ścianki zdobione dziesięcioma rzędami nalepianych guzków. Wys. 5 cm, otw. 7,2 cm, dno 2,4 cm (ryc. 56:26). Id 3067.
280. Profilowany czerpak o prostym brzegu i wklęsłym dnie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 3,6 cm, otw. 7,3 cm, średn. brzuśca 8,1 cm, dno 3 cm (ryc. 57:7). Nr kat. 1901:330.
281. Profilowany czerpak o brzegu rozchylonym na zewnątrz i wklęsłym dnie. Po wewnętrznej stronie dna umieszczony jest cylindryczny, pionowo przekłuty guzek. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 3,6 cm, otw. 10,6 cm, średn. brzuśca 10,7 cm, dno 5 cm (ryc. 57:1). Nr kat. HG 325.
282. Profilowany czerpak o rozchylonym na zewnątrz wylewie. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami pionowych żłobków. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys.

Ryc. 56. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-58 — naczynia ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 219, 220, 222-243, 246-256, 274-279, 285-287, 291, 293-297, 300-307)

Fig. 56. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-58 — vessels from destroyed grave units (item 219, 220, 222-243, 246-256, 274-279, 285-287, 291, 293-297, 300-307)

Abb. 56. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-58 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 219, 220, 222-243, 246-256, 274-279, 285-287, 291, 293-297, 300-307)

4,2 cm, otw. 6,8 cm, średn. brzuśca 7 cm, dno 2,5 cm (ryc. 57:10). Nr kat. HG 345.

283. Profilowany czerpak o prostym wylewie. Dno płaskie. Na krawędzi umocowane jest taśmowate ucho wystające pionowo ponad płaszczyznę wylewu. Brzusiec zdobiony rzędem pionowych nacięć. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 2,6 cm, otw. 6,6 cm, średn. brzuśca 7,3 cm, dno ? (ryc. 55:16). Id 1113 — brak zabytku.

284. Profilowany czerpak o rozchylonym brzegu i taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 5,2 cm, otw. 8,8 cm, średn. brzuśca 10,2 cm, dno 3,3 cm, (ryc. 57:15). Nr kat. 1035.

285. Profilowany czerpak o stożkowej szyjce z lekko rozchylonym wylewem. Dno płaskie, zaznaczone. Brzusiec zdobiony pojedynczymi dołkami i rozkwaśnymi guzkami. Powierzchnia czarna. Wys. 4,9 cm, otw. 8,9 cm, średn. brzuśca 10,4 cm, dno 4 cm (ryc. 56:57). Nr kat. HG 346.

286. Profilowany czerpak o lekko rozchylonym wylewie. Dno wklęsłe. Załom brzuśca zdobiony grupami owalnych dołków. Powierzchnia barwy brunatnej, miejscami lekko czarna a w części przydennej schropowacona. Wys. 4 cm, otw. 8,4 cm, średn. brzuśca 9,2 cm, dno 2 cm (ryc. 56:51). Nr kat. 1016.

287. Profilowany czerpak o prostej szyjce i szerokim taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Powierzchnia barwy ciemnobrunatnej. Wys. 2,8 cm, otw. 8,2 cm, średn. brzuśca 9,1 cm, dno 4 cm (ryc. 56:58). Id 3095.

288. Profilowany czerpak o rozchylonym wylewie. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony grupami ukośnych linii rytych ograniczonych dookołnymi liniami rytymi. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,2 cm, otw. 9,5 cm, średn. brzuśca 11,6 cm, dno 3,3 cm (ryc. 57:13). Id 1112.

289. Profilowany czerpak o brzegu rozchylonym na zewnątrz. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony grupami pionowych żłobków oddzielonych od siebie pojedynczymi dołkami. Powierzchnia barwy szarobrunatnej. Wys. 4,6 cm, otw. 11,2 cm, średn. brzuśca 11,2 cm, dno 3,3 cm (ryc. 57:4). Id 3094.

290. Profilowany czerpak o rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem ukośnych linii rytych. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 6 cm, otw. 12,8 cm, średn. brzuśca 13,8 cm, dno 5,3 cm (ryc. 57:8). Nr kat. 1878.

291. Profilowany czerpak o stożkowej szyjce i wklęsłym dnie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,8 cm, otw. 9,2 cm, średn. brzuśca 10,6 cm, dno 3 cm (ryc. 56:46). Id 1109.

292. Stożkowy kubek o brzegu lekko zagiętym do wewnątrz i szerokim, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 10,7 cm, otw. 17 cm, dno ? (ryc. 55:17). Id 1508 — brak zabytku.

293. Podobny kubek o wymiarach: wys. 9 cm, otw. 14,6 cm, dno 6,2 cm (ryc. 56:38). Id 3202.

294. Podobny kubek o wymiarach: wys. 6,9 cm, otw. 10 cm, dno 4 cm (ryc. 56:45). Id 3103.

295. Podobny kubek o wymiarach: wys. 9,5 cm, otw. 12,5 cm, dno 5,2 cm (ryc. 56:41). Id 998.

296. Podobny kubek o wymiarach: wys. 7,1 cm, otw. 11,2 cm, dno 5,9 cm (ryc. 56:50). Nr kat. 1020.

297. Smukły, stożkowy kubek o brzegu rozchylonym na zewnątrz. Dno płaskie. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej, schropowacona. W części przydennej zdobienie pasmem dookołnych linii rytych i rzędami dołków. Wys. 7,6 cm, otw. 8,4 cm, dno 4 cm (ryc. 56:52). Nr kat. HG 338.

298. Podobny kubek zdobiony pasmem dookołnych linii rytych oraz pionowymi i poziomymi rzędami dołków. Wys. 6 cm, otw. 7 cm, dno 3,5 cm (ryc. 55:36). Id 3194 — brak zabytku.

299. Cylindryczny kubek o prostym brzegu i płaskim dnie. Pod wylewem umieszczone jest wałeczkowate ucho. Kubek zdobiony układem pionowych i ukośnych linii rytych ograniczonych od góry poziomym żłobkiem. Powierzchnia czarna. Wys. 7,2 cm, otw. 7,6 cm, dno ? (ryc. 55:37). Id 1516 — brak zabytku.

300. Półkulisty kubek o brzegu rozchylonym na ze-

wnątrz. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Powierzchnia barwy brunatnej, schropowacona. Wys. 8,2 cm, otw. 12,6 cm, dno 6,4 cm (ryc. 56:55). Nr kat. 1901:198.

301. Kubek o jajowatym brzegu i brzegu rozchylonym na zewnątrz. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 9,4 cm, otw. 8 cm, średn. brzuśca 10 cm, dno 6,1 cm (ryc. 56:48). Id 942.

302. Kubek o baniastym brzegu i rozchylonym na zewnątrz brzegu. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 6,2 cm, otw. 6,9 cm, średn. brzuśca 7 cm, dno 2,3 cm (ryc. 56:56). Nr kat. 1901:239.

303. Doniczkowy kubek o rozchylonym wylewie i płaskim dnie. Powierzchnia barwy brunatnej, górą czarna. Wys. 4,5 cm, otw. 5,3 cm, dno 2,7 cm (ryc. 56:54). Nr kat. 1901:281.

304. Podobny kubek o wyodrębnionym, płaskim dnie. Ścianka naczynia koło ucha silnie wgięta do środka. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 4,3 cm, otw. 5,8 cm, dno 2,8 cm (ryc. 56:44). Nr kat. 1017.

305. Kubek o kulistym dnie i szerokim, taśmowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Powierzchnia barwy szarej. Wys. 5,5 cm, otw. 6,7 cm, (ryc. 56:49). Nr kat. HG 313.

306. Podobny kubek o wymiarach: wys. 4,6 cm, otw. 6,9 cm, (ryc. 56:42). Nr kat. 1015.

307. Mały kubek o baniastym brzegu i rozchylonym na zewnątrz wylewie. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem zaplatanych trójkątów. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 4,7 cm, otw. 4,5 cm, średn. brzuśca 5,8 cm, dno 2,2 cm (ryc. 56:47). Id 3193.

308. Profilowany kubek o brzegu rozchylonym na zewnątrz. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 3,2 cm, otw. 3,6 cm, średn. brzuśca 4 cm, dno 2 cm (ryc. 57:16). Id 722.

309. Profilowany kubek o brzegu rozchylonym na zewnątrz. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 9 cm, otw. 12,2 cm, średn. brzuśca 13 cm, dno 5,5 cm (ryc. 55:20). Id 941.

310. Profilowany kubek o rozchylonym na zewnątrz brzegu. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem dookołnych listewek, pokrytych ukośnymi nacięciami. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 6,5 cm, otw. 7,3 cm, średn. brzuśca 9 cm, dno 3,9 cm (ryc. 57:12). Id 716.

311. Profilowany kubek o brzegu rozchylonym na zewnątrz. Dno płaskie. Szyjka oddzielona od brzuśca dookołnym żłobkiem. Brzusiec zdobiony pasmem pionowych żłobków. Powierzchnia barwy żółtej. Wys. 5,2 cm, otw. 6,3 cm, średn. brzuśca 7,7 cm, dno 3,7 cm (ryc. 55:21). Id 1083 — brak zabytku.

312. Profilowany kubek o brzegu rozchylonym na zewnątrz. Dno lekko wklęsłe. Brzusiec zdobiony układem grup ukośnych linii rytych i żłobków przedzielonych pojedynczymi dołkami. Powierzchnia grafitowana. Wys. 8,6 cm, otw. 12,2 cm, średn. brzuśca 13,9 cm, dno 4,6 cm (ryc. 57:18). Id 3325.

313. Profilowany kubek o prostym brzegu i lekko zaznaczonym, płaskim dnie. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 5,5 cm, otw. 8 cm, średn. brzuśca 9 cm, dno 2,2 cm (ryc. 57:11). Id 718.

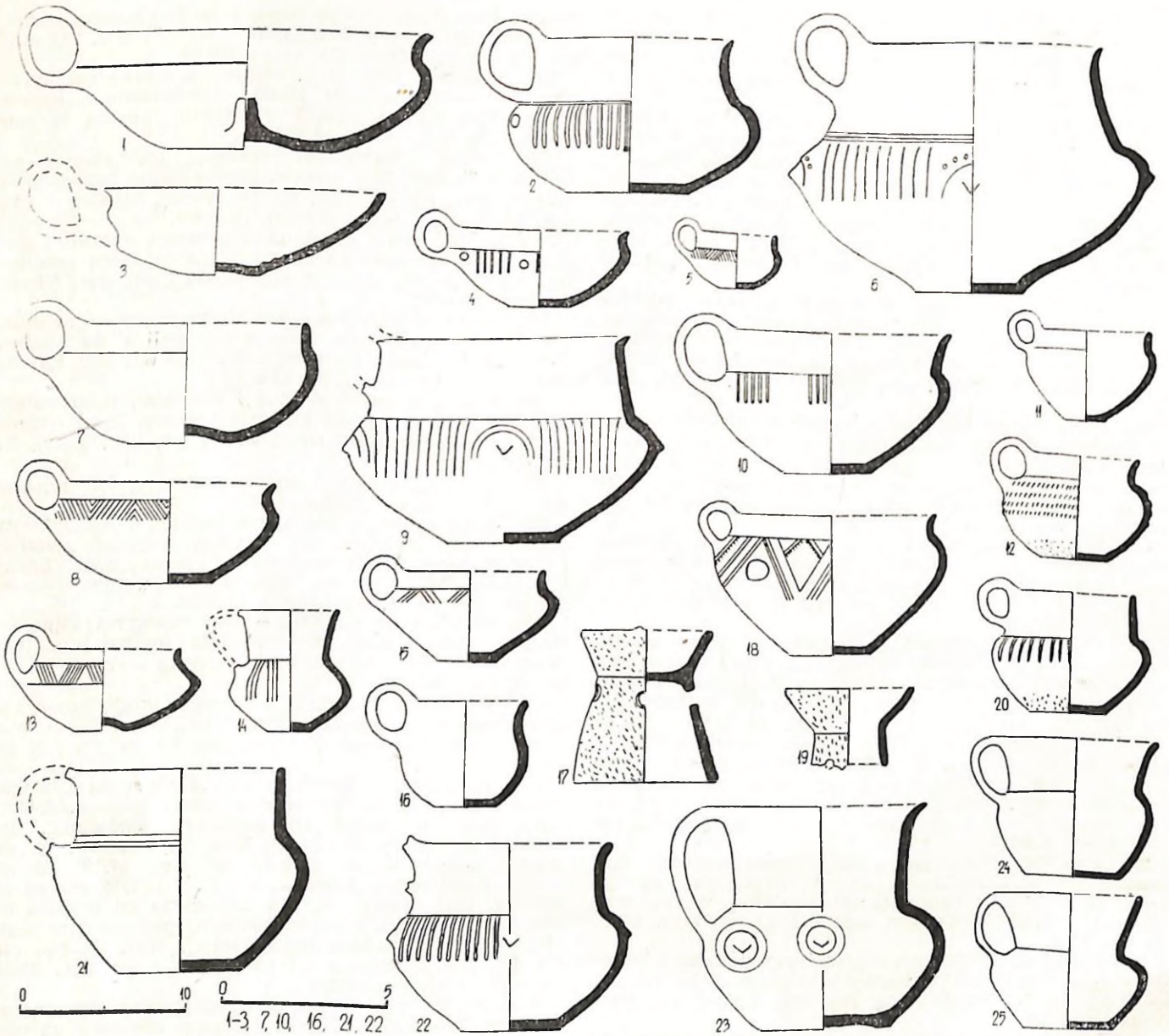
314. Kubek o baniastym brzegu i cylindrycznej szyjce oddzielonej od brzuśca trzema dookołnymi liniami rytymi. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 6,2 cm, otw. 6,3 cm, średn. brzuśca 7,6 cm, dno 3,5 cm (ryc. 57:21). Nr kat. HG 336.

315. Podobny kubek. Brzusiec zdobiony pasmem pionowych żłobków. Powierzchnia barwy brunatnej, dołem schropowacona. Wys. 3,7 cm, otw. 3,3 cm, średn. brzuśca 4,7 cm, dno 2,2 cm (ryc. 57:20). Id 3192.

316. Profilowany kubek o baniastym brzegu i stożkowej szyjce o lekko rozchylonym wylewie. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony pasmem pionowych żłobków przedzielonych parami dołków. Powierzchnia barwy żółtobrunatnej. Wys. 4,7 cm, otw. 6 cm, średn. brzuśca 7,5 cm, dno 3,7 cm (ryc. 57:2). Nr kat. HG 339.

317. Podobny kubek zdobiony na brzegu pasmem pionowych żłobków przedzielonych czterema rozkwaśnymi guzkami. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 6 cm, otw. 5,6 cm, średn. brzuśca 6,9 cm, dno 2,9 cm (ryc. 57:22). Nr kat. HG 334.

318. Profilowany kubek o prostym brzegu i płaskim dnie. Brzusiec zdobiony pasmem zaplatanych trójkątów.

Ryc. 57. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-25 — ceramika ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 244, 280-282, 284, 288-290, 308, 310, 312-323, 328, 337, 338)

Fig. 57. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-25 — pottery from destroyed grave units (item 244, 280-282, 284, 288-290, 308, 310, 312-323, 328, 337, 338)

Abb. 57. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-25 — Gefäße aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 244, 280-282, 284, 288-290, 308, 310, 312-323, 328, 337, 338)

Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 3,6 cm, otw. 4,7 cm, średn. brzuśca 5 cm, dno 1,8 cm (ryc. 57:5). Id 1108.

319. Kubek o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce z lekko rozchylonym wylewem. Dno płaskie, lekko zaznaczone. Brzusiec zdobiony czterema różkowatymi guzkami obwiedzionymi od góry półkolistymi żłobkami. Przestrzeń pomiędzy guzkami wypełniają pionowe żłobki. Powierzchnia czerniona. Wys. 12 cm, otw. 14,9 cm, średn. brzuśca 18,3 cm, dno 6,7 cm (ryc. 57:9). Nr kat. 1901:200.

320. Podobny kubek. Brzusiec zdobiony czterema różkowatymi guzkami obwiedzionymi od góry półkolistymi żłobkami i rzędem dołków. Przestrzeń pomiędzy guzkami wypełniają pionowe żłobki. Powierzchnia grafitowana. Wys. 14,8 cm, otw. 15,2 cm, średn. brzuśca 21 cm, dno 6,4 cm (ryc. 57:6). Id 3328.

321. Naczynko o baniastym, pięciobocznym brzuścu i wysokiej, lekko rozchylonej szyjce. Dno płaskie, od wewnątrz lekko wypukłe. Na brzegu wylewu i górnej części brzuśca znajdują się ślady po szerokim, taśmowatym uchu. Brzusiec zdobiony grupami pionowych linii rytych. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 7,3 cm,

otw. 5,6 cm, średn. brzuśca 7,2 cm, dno 2,4 cm (ryc. 57:14). Id 3320.

322. Dzbanowate naczynie o banastym, taśmowatym uchu. Brzusiec baniasty, szyjka lekko rozchylona na zewnątrz. Dno płaskie. Powierzchnia barwy żółtobrązowej. Wys. 8,5 cm, otw. 9,8 cm, średn. brzuśca 9,8 cm, dno 5,7 cm (ryc. 57:24). Id 709.

323. Podobne naczynie o wymiarach: wys. 8 cm, otw. 8,4 cm, średn. brzuśca 9,3 cm, dno 5,3 cm (ryc. 57:25). Id 999.

324. Podobne naczynie o brzuścu zdobionym szerokimi, ukośnymi żłobkami. Powierzchnia barwy brunatnej. Wys. 10,7 cm, otw. 16 cm, średn. brzuśca 14,4 cm, dno 4 cm (ryc. 55:38). Id 939 — brak zabytku.

325. Podobne naczynie o płaskim, lekko zaznaczonym dnie. Brzusiec zdobiony szerokimi, pionowymi żłobkami. Wys. 11,9 cm, otw. 12,1 cm, średn. brzuśca 12,4 cm, dno 6,8 cm (ryc. 55:35). Id — 940 — brak zabytku.

326. Naczynie dzbanowate o baniastym brzuścu i lekko rozchylonej szyjce. Dno płaskie, wyodrębnione. Brzusiec zdobiony wygniatanymi od wewnątrz guzami, obwiedzionymi od góry grupami półkolistych żłobków

Powierzchnia ?. Wys. 8,5 cm, otw. 10,5 cm, średn. brzuśca 11,5 cm, dno 5,5 cm, (ryc. 55:33). Id 3070 — brak zabytku.

327. Podobne naczynie zdobione pomiędzy guzami parami dołków. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 14 cm, otw. 11,5 cm, średn. brzuśca 14 cm, dno 7 cm (ryc. 55:34). Id 3069 — brak zabytku.

328. Popielnica — dzban o baniastym brzuścu i wysokiej, lekko rozszerzającej się ku górze szyjce z lejkowato rozchylonym wylewem. Dno wklęsłe. Brzusiec zdobiony guzami wypychanymi od wewnątrz, obwiedzionymi dookólnymi żłobkami. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 14,5 cm, otw. 12,5 cm, średn. brzuśca 15 cm, dno 7,2 cm (ryc. 57:23). Id 707.

329. Fragmenty podobnego naczynia. Szyjka o prostym brzegu zaopatrzona w taśmowate ucho. Guzy obwiedzione półkolistymi żłobkami, powyżej pasmo poziomych żłobków. (ryc. 58:10). Id 3311 — brak zabytków.

330. Naczynie o dwustożkowatym brzuścu zaopatrzone w małe, taśmowate ucho osadzone pod brzegiem. Dno płaskie. Górna część brzuśca zdobiona rzędem dookólnych dołków i pasmem pionowych nakłuc przedzielonym stylizowanym „liściem akacji”. Powierzchnia barwy brązowej. Brak wymiarów (ryc. 55:30). Id 3293 — brak zabytku.

331. Naczynie o jajowatym brzuścu i prostym brzegu. Pod wylewem umieszczone jest walczkowate ucho. Dno płaskie. Brzusiec zdobiony ornamentem paznokciowym.

Powierzchnia barwy brunatnoczerwonej, schropowacona. Wys. 17,5 cm, otw. 14,5 cm, średn. brzuśca 16 cm, dno 7,3 cm (ryc. 55:32). Id 1183 — brak zabytku.

332. Naczynie o jajowatym brzuścu oddzielonym rzędem guzków od rozszerzającej się ku górze szyjki. Dno płaskie. Powierzchnia barwy brązowej, schropowacona. Wys. 10,9 cm, otw. 10,6 cm, średn. brzuśca 10,6 cm, dno 5,7 cm (ryc. 55:31). Id 1000 — zachowane fragmentarycznie.

333. Dwojaczki — dwa małe naczynka o baniastych brzuścach i lekko rozchylonych na zewnątrz wylewach, połączone z sobą za pomocą małego, taśmowatego ucha. Powierzchnia barwy brązowej. Wys. 4,7 cm, otw. 4,8 cm, średn. brzuśców 6,3 cm, dna ? (ryc. 58:3). Id 1503 — brak zabytku.

334. Trojaczki — trzy smukłe naczynka o baniastych brzuścach i wysokich, zwiężających się ku górze szyjkach o rozchylonych wylewach. Górne części brzuśców zdobione układem żłobków i linii rytych. Powierzchnia czarna. Wys. 7,3 cm, otw. 3,2 cm, średn. brzuśców ?, dna ? (ryc. 58:2). Id 1086 — brak zabytku.

335. Poduszkowata grzechotka o silnie wyodrębnionych, poziomo przedziurawionych rogach. Na górnej części ślady zdobienia zakreskowanymi trójkątami. Prawdopodobnie malowana. Powierzchnia barwy żółtej. Dług. 6,5 cm, szer. 5,6 cm, grub. 2,6 cm (ryc. 58:4). Id 703 — brak zabytku.

336. Naczynie w kształcie figurki ptaszka osadzone na

Ryc. 58. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-22 — ceramika ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 221, 333-336, 339-350, 352-354)

Fig. 58. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-22 — pottery from destroyed grave units (item 221, 333-336, 339-350, 352-354)

Abb. 58. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-22. — Gefässe aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 221, 333-336, 339-350, 352-354)

niskiej, cylindrycznej nóżce. Tułów figurki stosunkowo krótki, silnie uwypuklony, zaopatrzone w dwa poziome rzędy małych otworków. Stylizowana główka z zaznaczonym okiem umieszczona jest na krótkiej szyjce. Górna część tułowia przechodzi w mały, profilowany czerpak o szerokim, łasnowatym uchu wystającym ponad krawędź wylewu. Powierzchnia ?. Wys. 7 cm, długość 10,5 cm, szer. 7 cm (ryc. 58:1). Id 3056 — brak zabytku.

337. Kadzielnica o stożkowej części dolnej oddzielonej poziomą ścianką od misowatej części górnej, zaopatrzonej w stożkowate występy umieszczone na brzegu. Dolna część posiada cztery koliste otwory. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej, schropowawca. Wys. 9 cm, otwór 7,8 cm, dno 8,6 cm (ryc. 57:17). Nr kat. 1012.

338. Kadzielnica o części dolnej stożkowej, górnej misowatej. Dolna część kadzielnicy zniszczona. Powierzchnia barwy jasnobrunatnej, schropowawca. Wys. ?, otwór 7,5 cm, dno ? (ryc. 57:19). Id 3189.

339. Krążkowiak płacek o dolnej powierzchni wygładzonej, górnej schropowawcej i zdobionej rzędami dołków paznokciowych. Barwa brunatna. Średn. 18 cm, grub. 1,2 cm (ryc. 58:12). Id 3104 — brak zabytku.

340. Podobny płacek zdobiony ornamentem paznokciowym i pojedynczymi otworami. Średn. 8,5 cm, grub. ? (ryc. 58:13). Id 1524 — brak zabytku.

341. Podobny płacek o niedokończonym (?) ornamentem. Średn. 15,7 cm, grub. ? (ryc. 58:17). Id 1523 — brak zabytku.

342. Podobny płacek o powierzchni schropowawcej, niezdobionej. Średn. 15 cm, grub. 1 cm (ryc. 58:14). Id 3160 — brak zabytku.

343. Fragmenty placka zdobionego ornamentem paznokciowym (ryc. 58:11). Id 3062 — brak zabytków.

344. Fragmenty podobnego placka (ryc. 58:16, 22). Id 3313 — brak zabytków.

345. Fragmenty podobnych placków (ryc. 58:20). Id 3312 — brak zabytków.

346. Fragment naczynia o zgrubiałym brzegu (ryc. 58:9). Id 3084c — brak zabytku.

347. Fragment naczynia o lejkowato rozchylonym brzegu. Pod wylewem zdobienie rzędem dołków. (ryc. 58:5). Id 3310a — brak zabytku.

348. Fragment naczynia o cylindrycznej szyjce (ryc. 58:19). Id 3314 — brak zabytku.

349. Fragment górnej części naczynia o jajowatym brzuścu (ryc. 58:21). Id 3084a — brak zabytku.

350. Fragment naczynia o prawie cylindrycznej szyjce (ryc. 58:7). Id 3084b — brak zabytku.

351. Dolna część naczynia zdobionego grupami pionowych żłobków. Powierzchnia grafitowana. Nr kat. 1901:208.

352. Fragment naczynia o baniastym brzuścu i stożkowej szyjce. Brzusiec zdobiony pojedynczymi guzkami, grupami pionowych żłobków i układem ukośnych linii rytych (ryc. 58:6). Nr kat. 1042.

353. Fragment waleczkowatego ucha (?), (ryc. 58:15). Id 3310b — brak zabytku.

354. Fragment waleczkowatego przedmiotu wykonanego z masy ceramicznej. Długość 7 cm, średn. 4 cm (ryc. 58:18). Id 3205 — brak zabytku.

355. Nóż żelazny ze sztabką do rękojeści (?). Długość 12 cm, szer. 2 cm (ryc. 59:1). Id 3054 — brak zabytku.

356. Fragment noża (?) brązowego (ryc. 59:9). Id 3303 — brak zabytku.

357. Fragment żelaznego noża (?) (ryc. 59:7). Id 3295 — brak zabytku.

358. Sierp brązowy z guzkiem do umocowania rękojeści. Tyliec zgrubiały (ryc. 59:2). Id 3296 — brak zabytku.

359. Sierp (?) brązowy o zgrubiałym tyłcu (ryc. 59:3). Id 700 — brak zabytku.

360. Trapezowata brzytwa brązowa o zgrubiałym uchwycie. (ryc. 59:4). Id 700 — brak zabytku.

361. Żelazny grot oszczepu o liściowatym ostrzu i zgrubiałym żeberku. Przekrój tulejki kolisty. Długość 9,4 cm, szer. ostrza 2,1 cm, średn. tulejki 1,3 cm (ryc. 59:19). Nr kat. ?.

362. Żelazny, silnie skorodowany grot oszczepu z żeberkiem w środku ostrza. (ryc. 59:8). Id 3055 — brak zabytku.

363. Żelazny grot strzały o trójkątnym ostrzu i wy-

dłużonej tulejce. Długość 4,4 cm, szer. ostrza 1,5 cm (ryc. 59:18). Id 1087 — brak zabytku.

364. Szpila brązowa o wrzecionowato zgrubiałej główce zdobionej poprzecznymi żeberkami. Długość 20,3 cm (ryc. 59:10). Nr kat. ?.

365. Szpila brązowa z wazowatą główką. Szyjka zdobiona dookólnymi liniami rytymi. Długość 9,8 cm (ryc. 59:11). Nr kat. 1022.

366. Brązowa szpila z wazowatą główką zdobioną poziomymi pasmami ukośnych nacięć oddzielonych od siebie zygzakowatą linią ryta. Trzonek zdobiony dookólnymi żłobkami. Długość 20 cm (ryc. 59:6). Id 693 — brak zabytku.

367. Szpila brązowa o główce w kształcie równoramiennego krzyża z otworem na złączeniu ramion. Trzonek zdobiony ornamentem jajownikowym. Długość 18,7 cm (ryc. 59:12). Id 694 — brak zabytku.

368. Dwa fragmenty szpili brązowej. Id 1195b — brak zabytków.

369. Fragment szpili brązowej o dwustożkowej główce i stożkowatym zgrubieniu na trzonku. Długość ? (ryc. 59:14). Id 3053b — brak zabytku.

370. Szpila brązowa z kulistą główką zdobioną nacięciami. (ryc. 59:15). Id 696 — brak zabytku.

371. Szpila brązowa z kulistą główką. Trzonek zdobiony ornamentem jajownikowym. Długość 12 cm (ryc. 59:17). Id 3170 — brak zabytku.

372. Szpila brązowa z główką w kształcie płaskiej łarczki. Na górnej części trzonka umieszczone są dwa pierścieniowate zgrubienia. Długość 15,6 cm (ryc. 59:16). Id 695 — brak zabytku.

373. Szpila żelazna o płaskokulistej główce. Brak wymiarów i zabytku (ryc. 59:5). Id 949b.

374. Fragment trzonka szpili żelaznej. Id 949c — brak zabytku.

375. Fragment trzonka szpili brązowej (ryc. 59:13). Id 3061.

376. Szpila brązowa z łabędzią szyjką o profilowanej główce. Trzonek o przekroju kolistym, szyjka czworobocznym. Długość 21,3 cm (ryc. 59:20, 20a). Id 3057 — brak zabytku.

377. Szpila brązowa z łabędzią szyjką i profilowaną główką. Szyjka z drutu o przekroju czworobocznym. Długość 15,4 cm (ryc. 59:22, 22a). Id 3171 — brak zabytku.

378. Szpila brązowa z łabędzią szyjką i profilowaną, trąbkowatą główką. Szyjka z drutu o przekroju czworobocznym. Długość 13,2 cm (ryc. 59:30, 30a). Id 3059 — brak zabytku.

379. Szpila brązowa z łabędzią szyjką i kulistą główką. Długość 9,7 cm (ryc. 59:29). Id 698 — brak zabytku.

380. Szpila brązowa z łabędzią szyjką i główką rozklepaną zwiniętą w uszko. Szyjka z drutu o przekroju czworobocznym. Długość 13,5 cm (ryc. 59:26, 26a). Id 3058 — brak zabytku.

381. Szpila brązowa z łabędzią szyjką i miseczkowatą główką osadzoną na pierścieniowatym zgrubieniu szyjki. Długość 13 cm (ryc. 59:25). Id 697 — brak zabytku.

382. Dwie podobne szpile brązowe o łabędzich szyjkach. Brak główek. (ryc. 59:24). Id 699 — brak zabytków.

383. Fragment żelaznej szpili o płaskokulistej główce i łabędziej szyjce (ryc. 59:27). Id 949a — brak zabytku.

384. Fragment trzonka szpili brązowej. (ryc. 59:21). Id 3053c — brak zabytku.

385. Fragment esowatego przedmiotu żelaznego (szpili z łabędzią szyjką?). Brak wymiarów (ryc. 59:23). Id 3301 — brak zabytku.

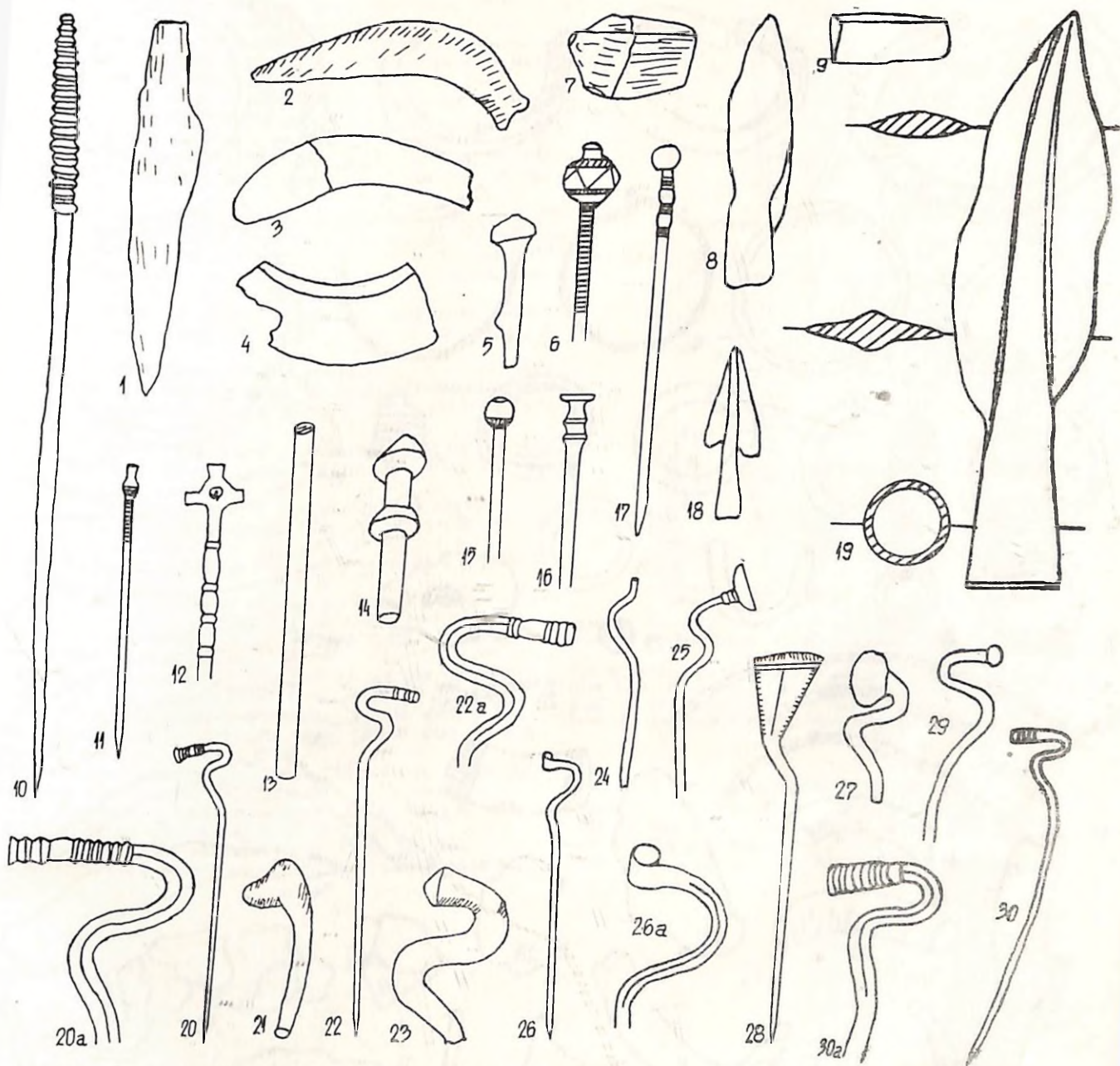
386. Szpila brązowa o wygiętej szyjce i łopatkowatej główce, zdobionej liniami rytymi i rzędem nacięć. Długość 9 cm (ryc. 59:28). Id 3172 — brak zabytku.

387. Dwie podobne bransolety brązowe o końcach prostościętych. Wykonane zostały z taśmy brązowej o przekroju płaskowypukłym. Jedna częściowo zniszczona. Średn. bransolet 5 cm i 6 cm (ryc. 60:2, 3). Id 3068 — brak zabytków.

388. Silnie skorodowana bransoleta żelazna. Średn. 6,8 cm (ryc. 60:1). Id 3173 — brak zabytku.

389. Żelazny naramiennik (ryc. 60:13) i fragmenty innego naramiennika. Id 948 — brak zabytków.

390. Naszyjnik brązowy wykonany z drutu o przekroju 0,6 cm. Średn. naszyjnika 17,2 cm (ryc. 60:7). Id 689 — brak zabytku.

Ryc. 59. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-30 — zabytki metalowe ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 355 - 386)

Fig. 59. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-30 — metal finds from destroyed grave units (item 355 - 386)

Abb. 59. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-30 — Metallgegenstände aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 355 - 386)

391. Brązowy naszyjnik o końcach haczykowato zagiętych, założonych na siebie. Zdobienie ukośnym żłobkowaniem o zmienionej orientacji. Średn. 11,5 cm (ryc. 60:8). Id 690 — brak zabytku.

392. Fragmenty naszyjnika brązowego zdobionego ukośnym żłobkowaniem (ryc. 60:9, 10). Id 1117 — brak zabytków.

393. Otwarty pierścień żelazny o średn. 5 cm (ryc. 60:11). Id 3122 — brak zabytku.

394. Fragment przedmiotu brązowego zdobionego ukośnym żłobkowaniem (ryc. 60:4). Id 3053a — brak zabytku.

395. Naszyjnik żelazny (ryc. 60:5) oraz fragment podobnego naszyjnika żelaznego. Id 947 — brak zabytków.

396. Przedmioty brązowe zdobione ukośnym żłobkowaniem (ryc. 60:25 - 28). Id 3306, 3307 — brak zabytków.

397. Fragment blaszki brązowej zdobionej pasmem linii rytych i ornamentem stylizowanej jodełki. Dług. 3 cm (ryc. 60:32). Nr kat. 1025.

398. Fragment przedmiotu brązowego (bransolety ?). Dług. 4,4 cm (ryc. 60:35). Nr kat. 1026.

399. Fragment podobnego przedmiotu brązowego. Dług. 3,7 cm (ryc. 60:31). Nr kat. 1028.

400. Fragment podobnego przedmiotu brązowego. Dług. 2,5 cm (ryc. 60:36). Id 3169 — brak zabytku.

401. Fragmenty przedmiotów brązowych (ryc. 60:22, 29). Id 3169, 3315 — brak zabytków.

402. Otwarty pierścień brązowy o średn. 4,0 cm (ryc. 60:6). Id 691 — brak zabytku.

403. Otwarty pierścień brązowy (ryc. 60:12). Id 1195 — brak zabytku.

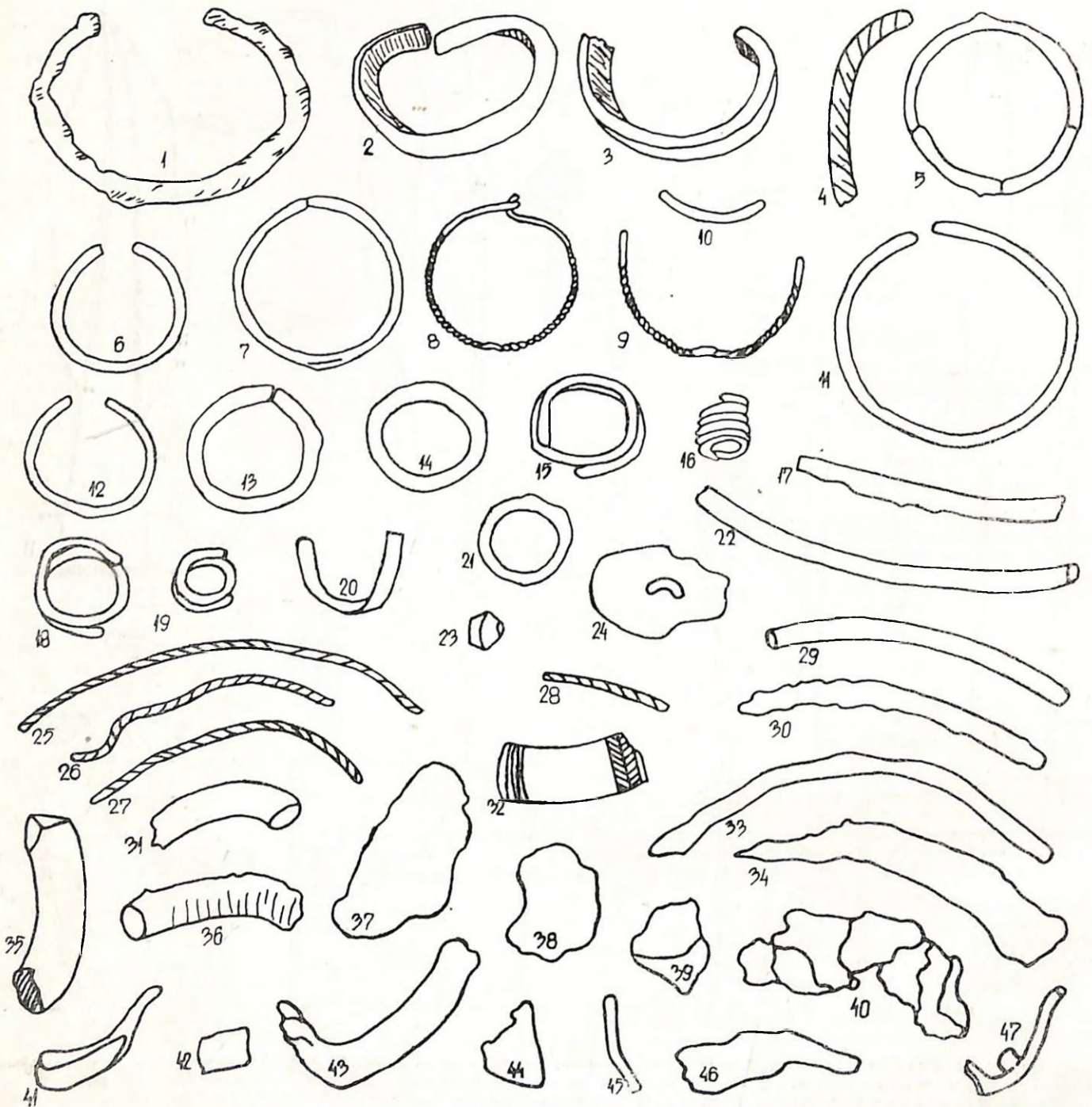
404. Trzy małe kółka brązowe (ryc. 60:21). Id 692 — brak zabytków.

405. Kółko brązowe o średn. 3,3 cm (ryc. 60:14). Nr kat. 1023.

406. Fragment kółka brązowego o średn. 2,1 cm (ryc. 60:20). Nr kat. 1024.

407. Małe, masywne kółko brązowe o średn. 2,9 cm. Id 1525 — brak zabytku.

408. Dwa zamknięte i trzy otwarte kółka brązowe o średn. ok. 2 cm. Id 1527 — brak zabytków.

Ryc. 60. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-47 — zabytki metalowe ze zniszczonych zespołów grobowych (poz. 387 - 406, 409, 410, 412, 413, 415 - 420)

Fig. 60 Włoszakowice, Volv. oż Leszno. 1-47 — metal finds from destroyed grave units (item 387 - 406, 409, 410, 412, 413, 415 - 420)

Abb. 60 Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-47 — Metallgegenstände aus den zerstörten Gräbern (Nr. im Text: 387 - 406, 409, 410, 412, 413, 415 - 420)

409. Dwuzwojowa spiralka brązowa o średn. 1,5 cm (ryc. 60:15). Id 3124 — brak zabytku.

410. Pięćzwojowa spiralka brązowa (ryc. 60:16). Id 3304 — brak zabytku.

411. Pięćzwojowa spiralka brązowa o śred. 2,1 cm. Id 1526 — brak zabytku.

412. Spiralka brązowa o dwu zwojach (ryc. 60:18). Id 2123 — brak zabytku.

413. Półtorazwojowa spiralka wykonana z drutu brązowego (ryc. 60:19). Id 3305 — brak zabytku.

414. Małe spiralki brązowe. Id 701 — brak zabytków.

415. Fragment tarczki brązowej zaopatrzonej w uszko po wewnętrznej stronie (ryc. 60:24). Nr kat. 1029.

416. Dwustożkowy paciorek brązowy (ryc. 60:23). Id 3060 — brak zabytku.

417. Fragment nieokreślonego przedmiotu brązowego (ryc. 60:41). Nr kat. 1027 — brak zabytku.

418. Fragmenty nieokreślonych przedmiotów brązowych (ryc. 60:44, 45, 47). Id 3297 — brak zabytków.

419. Dwa łukowato wygięte przedmioty żelazne (ryc. 60:30, 33). Id 3175 — brak zabytków.

420. Fragmenty nieokreślonych przedmiotów żelaznych (ryc. 60:17, 34, 37 - 40, 42, 43, 46). Id 3166, 3167, 3174, 3301, 3308 — brak zabytków.

421. Pięcioboczny toporek kamienny o prostokątnym obuchu i zaokrąglonym ostrzu. Otwór stożkowy. Na

ostrzu i obuchu widoczne ślady używania. Dług. 8 cm, szer. 3,5 cm, wys. ostrza 3 cm (ryc. 61:2). Nr kat. ?.

422. Fragment pięciobocznego toporka kamiennego. Na boku przy obuchu znak w postaci dwu skośnie krzyżujących się linii. Dług. 8,5 cm (ryc. 61:1). Nr kat. ?.

423. Krążkowaty przedmiot kamienny, silnie spłaszczony o wypukłych powierzchniach bocznych. Mocno wygładzony. Średn. 4,1 cm, grub. 1,8 cm (ryc. 62:10). Id 702a.

424. Podobny przedmiot kamienny kształtu owalnego. Dług. 4,5 cm, szer. 3,1 cm, grub. 1,7 cm (ryc. 62:5). Id 702d.

425. Krążkowaty przedmiot kamienny o wklęsłych płaszczyznach bocznych. Powierzchnia mocno wygładzona. Średn. 3,4 cm, grub. 1 cm (ryc. 62:11). Nr kat. 1018.

426. Podobny przedmiot kamienny o średn. 4,3 cm i grub. 1,7 cm (ryc. 62:12). Nr kat. 1019.

427. Podobny przedmiot kamienny o lekkim wklęsnięciu na obwodzie. Średn. 3,5 cm, grub. 2,7 cm (ryc. 62:9). Nr kat. 1034.

428. Cylindryczny przedmiot kamienny o prosto ściętych bokach i zaokrąglonych krawędziach. Powierzchnia mocno wygładzona. Dług. 6,3 cm, średn. 3 cm (ryc. 62:3). Nr kat. 1032.

429. Podobny przedmiot o jednym z boków ukośnie ściętym. Dług. 3,9 cm, średn. 2,4 cm (ryc. 62:6). Nr kat. 1014.

430. Przedmiot kamienny beczułkowatego kształtu. Powierzchnia silnie wygładzona. Wys. 3,4 cm, średn. 3,5 cm (ryc. 62:7). Id 702b.

431. Podobny przedmiot kamienny (ryc. 61:4). Id 1196b — brak zabytku.

432. Silnie wygładzony otoczek kamienny z dwoma odbojciami. (ryc. 61:5). Id 3300 — brak zabytku.

433. Otoczek kamienny ze śladami używania (ryc. 61:3). Id 3298 — brak zabytku.

434. Spłaszczony, silnie wygładzony otoczek kamienny. Średn. 3,2 cm, grub. 2,3 cm (ryc. 62:4). Id 702c.

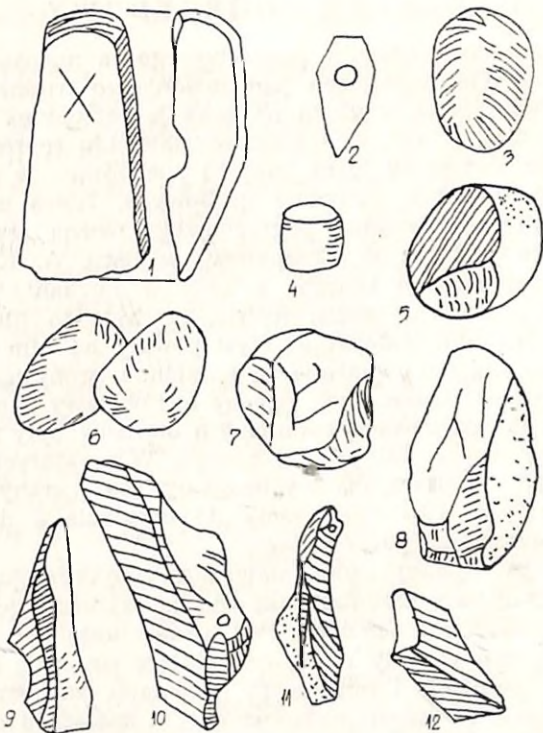
435. Owalny rozcieracz kamienny. Na jednym z końców widoczne ślady używania. Dług. 7,9 cm, szer. 6,8 cm, grub. 5,2 cm (ryc. 62:1). Id 1196a.

436. Owalny otoczek kamienny. Dług. 4 cm, średn. 3,3 cm, grub. 2,5 cm (ryc. 62:8). Id 3299.

437. Podobny otoczek kamienny. Dług. 5,2 cm, szer. 4,2 cm, grub. 3,1 cm (ryc. 62:2). Nr kat. 1037.

438. Dwa otoczki kamienne (ryc. 61:6). Id 3316.

439. Mały otoczek kamienny. Id 1196c — brak zabytku.

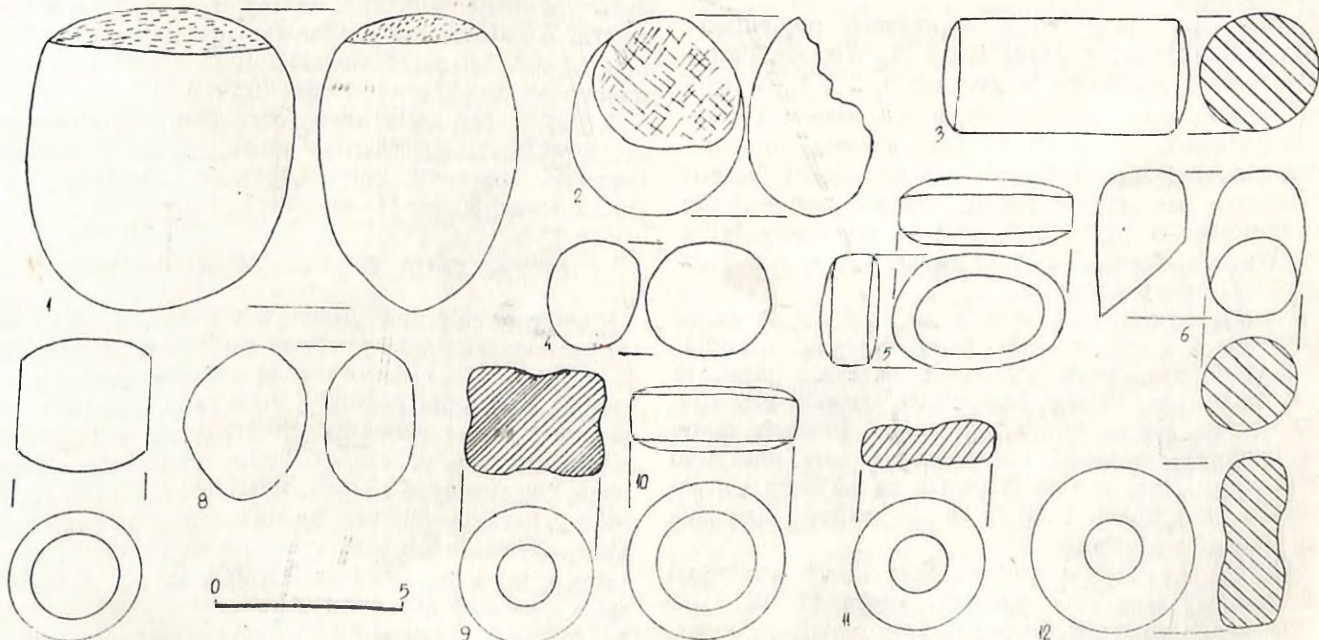
Ryc. 61. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-12 — zabytki kamienne i krzemienne z cmentarzyska (poz. 421, 422, 431-433, 438, 440)

Fig. 61. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-12 — stone and flint finds from the cemetery (item 421, 422, 431-433, 438, 440)
Abb. 61. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-12 Stein und Feuersteingeräte aus dem Gräberfeld (Nr. im Text: 421, 422, 431-433, 438, 440)

440. Bliżej nieokreślone wyroby krzemienne (ryc. 61:7 — 12). Id 3076-3081, 3294 — brak zabytków.

441. Fragmenty przepalonych kości ludzkich [?]. Id 3302 — brak zabytków.

442. Zęby zwierzęce. Id 3309 — brak zabytków.

Ryc. 62. Włoszakowice, woj. Leszno. 1-12 — zabytki kamienne z cmentarzyska (poz. 423-430, 434, 437)

Fig. 62. Włoszakowice, Voiv. of Leszno. 1-12 — stone finds from the cemetery (item 423-430, 434, 437)

Abb. 62. Włoszakowice, Wojew. Leszno. 1-12 — Steinfunde vom Gräberfeld (Nr. im Text: 423-430, 434, 437)

OBRZĄDEK POGRZEBOWY

Zagadnienie obrządku pogrzebowego na cmentarzystku we Włoszakowicach jest stosunkowo trudne do prześledzenia ze względu na brak jakiegokolwiek dokumentacji i fakt, że większość materiału reprezentowana jest przez luźne zabytki pochodzące ze zdekompletowanych zespołów grobowych. Nieco uwag dotyczących obrządku pogrzebowego można znaleźć w sprawozdaniu R. Erzepkiego, w liście A. Kalka i korespondencji Gruhna z TPN w Poznaniu¹⁴. Z dużą pewnością można sądzić, że było to płaskie cmentarzysko ciałopalne. Występowały na nim groby posiadające obwarowania kamienne, groby nakryte brukiem kamiennym i groby bez obstawy kamiennej. Obwarowaniem kamiennym otoczone były z reguły groby o dużej ilości naczyń. W niektórych rejonach cmentarzystka występowały tzw. „groby piętrowe”, a więc mielibyśmy do czynienia z dużym zagęszczeniem pochówków.

Z olbrzymiej ilości materiału zabytkowego, pochodzącego z cmentarzystka można wyróżnić jedynie 41 zespołów grobowych. Pod uwagę mogą być brane wyłącznie zespoły 1 - 28, sprawiające wrażenie zespołów pełnych. Pozostałe są zespołami zdekompletowanymi i dlatego trudno je w tym miejscu uwzględnić. Wśród 28 zespołów grobowych zdecydowaną większość stanowią groby popielnicowe (zob. tabela 1). Możemy do nich zaliczyć 23 groby (1 - 8, 10 - 16, 19 - 25, 28). Pozostałe pięć zespołów to groby bezpopielnicowe (9, 17, 18, 26, 27). W 14 grobach (3, 5, 6, 10 - 12, 14 - 16, 21, 22, 24, 25, 28) kości złożone były w jednej popielnicy, w siedmiu (2, 4, 7, 8, 13, 19, 23) w dwóch popielnicach, w grobach 1 i 20 w trzech popielnicach. Funkcję popielnic pełniły najczęściej naczynia wazowate, rzadziej inne typy naczyń: małe czarki, naczynie jajowate (grób 2) i prawdopodobnie dzban (ryc. 57:23) znajdujący się w materiale luźnym. Popielnice nakrywane były misami lub płaskimi kamieniami.

Średnia ilość przystawek w grobach popielnicowych kształtuje się w granicach 4 - 7. Większą liczbę przystawek stwierdzono w grobach 1, 2 i 4. W grobie 2 znaleziono 9 przystawek, a w grobie 1 i 4 po 15 przystawek. W grobie 23 poza dwoma popielnicami nie stwierdzono innych naczyń. Groby bezpopielnicowe posiadają z reguły uboższe wyposażenie w ceramikę. W grobach 9, 17 i 26 wystąpiły tylko pojedyncze naczynia. Grób 18 zawierał trzy naczynia a grób 27 cztery naczynia.

Funkcję przystawek pełniły najczęściej naczynia wazowate i czarki, rzadziej misy, czerpaki i kubki. Ponadto w grobach występują naczynia jajowate, dzbankowate, dzbany, kadzielnice i placki gliniane. Pojedynczo z grobów i z materiałów luźnych znane są dwojaczki, trojaczki, naczynko piętrowe, naczynko ornitomorficzne, owalna miseczka na nóżkach i grzechotka. W grobach 1 - 5, 7, 28 stwierdzono naczynia ze śladami malowania.

Oprócz ceramiki w grobach dość często występują przedmioty metalowe (głównie brązowe). W kilku wypadkach wiadomo, że przedmioty metalowe wystąpiły w popielnicach (groby: 10, 12, 16, 19, 23 i 24).

W grobie 11 znaleziono naszyjnik żelazny nałożony na szyjkę popielnicy. Do pozostałych przedmiotów brak tego typu informacji. Przedmioty metalowe znajdowane w grobach nie noszą śladów przebywania w ogniu, w związku z czym należy sądzić, że były składane do grobu już po spaleniu zwłok. Przemawiają za tym również ozdoby bursztynowe znajdowane w grobach, które w wypadku składania na stos uległyby stopieniu. W grobie 4 i 36 znaleziono fragmenty kości z przytopionym przedmiotem żelaznym. Wypadki znajdowania przetopionych przedmiotów metalowych są sporadyczne i należy sądzić, że metale te dostały się na stos przypadkowo.

Najczęściej występującymi w grobach wyrobami metalowymi są ozdoby. Wśród nich na czoło wysuwają się szpile brązowe i żelazne, rzadziej spotykane są bransolety, naszyjniki, paciorki i kółka brązowe. Poza nimi stwierdzono przybory toaletowe (szczypce i brzytwy), narzędzia (noże żelazne i brązowe, sierp brązowy), a w materiałach luźnych poświadczona jest także obecność broni (żelazne groty oszczepów, brązowy grocik strzały). Liczebność metali w grobach jest bardzo różna i waha się w granicach od 1 do 4 przedmiotów. Większą ilość zabytków metalowych stwierdzono w grobie 27. Wystąpiło w nim 1 kółko i 94 paciorki brązowe, które łącznie z około 200 paciorkami bursztynowymi i 3 z masy szklanej tworzyły rodzaj kolii.

Oprócz wspomnianych wyżej paciorków z grobu 27, pojedyncze paciorki bursztynowe znane są z grobów 4 i 8, zaś w grobie 40 wystąpiło około 50 paciorków wykonanych z masy ceramicznej.

Z innych materiałów spotykanych na cmentarzystku (materiały luźne pochodzące zapewne ze zdekompletowanych zespołów grobowych) poświadczona jest występowanie przedmiotów kamiennych i krzemiennych. Być może część z nich nie wchodziła w skład zespołów grobowych i nie koniecznie muszą być związane z kulturą łużycką. Mogły to być zabytki starsze wtórnie włączone do materiałów z cmentarzystka. Z kulturą łużycką należy przypuszczalnie łączyć toporki, gładziki, tłuczki i inne przedmioty kamienne o bliżej nie określonej funkcji.

Przedstawione wyżej cechy obrządku pogrzebowego nie wyróżniają omawianego cmentarzystka z szeregu tego typu stanowisk kultury łużyckiej na terenie południowozachodniej Wielkopolski.

CHRONOLOGIA ZESPOŁÓW GROBOWYCH

Większość zespołów grobowych z cmentarzystka we Włoszakowicach należy wiązać z okresem halsztackim C. Na ten okres datowane są zespoły grobowe, w których wystąpiła ceramika malowana, naczynia wazowate i czarki o baniastych brzuścach z lekko rozchylonym brzegiem, zdobione ornamentem typowym dla starszego okresu halsztackiego, oraz formy mniej charakterystyczne nawiązujące ornamentem do powyższych. Prócz tego zaliczono tu przedmioty metalowe, takie jak szpile z łabędzią szyjką o kulistej, miseczkowatej lub dwustożkowatej główce, szczypce brązowe oraz bransolety zdobione ornamentem jajownika. Do okresu halsztackiego C należą więc następujące zespoły grobowe: 1 - 8, 12 - 15, 18, 20, 23, 25, 27 - 28. W grobach tych, oprócz zabytków przewod-

¹⁴ R. Erzepki, op. cit., s. 18; A. Kalke, op. cit.; Archi Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

nich, wystąpiły także naczynia i zabytki metalowe o charakterze długoczasowym, spotykane zarówno w V okresie epoki brązu, jak i w okresie halsztackim¹⁵.

Prawdopodobnie na okres halsztacki D można datować grób 24, w którym stwierdzono naczynie wazowate o stożkowatej szyjce oddzielonej od brzuśca dookólną listewką plastyczną, fragment naszyjnika brązowego zdobionego przytapianymi guzkami oraz 2 czerpaki. Wydaje się, że do tego okresu można zaliczyć również grób 26. Zawierał on brązową szpilę z łabędzią szyjką o główce rozklepanej i zwiniętej

w uszko, oraz naczynie dwuuche zdobione parami dołków.

Datowanie pozostałych grobów jest znacznie trudniejsze ze względu na brak w nich dobrych wyznaczników chronologicznych. W grobach 9-11, 17, 29, 35, 37 i 41 wystąpiły szpile z łabędzią szyjką o mało charakterystycznej główce, zabytki żelazne i ceramika o cechach długoczasowych, spotykane zarówno w V okresie epoki brązu, jak i w okresie halsztackim. Zespoły te należy datować ogólnie na okres halsztacki, przy czym chronologię zespołów 10, 11 i 29 można z dużym prawdopodobieństwem zawęzić do starszego podokresu halsztackiego.

Zespoły grobowe 16, 19, 21, 22, 30, 32 i 40 nie zawierały zabytków przewodnich, zaś naczynia i wyroby brązowe jakie w nich wystąpiły, można datować na najmłodszy okres epoki brązu i wczesny okres epoki żelaza.

Groby 31, 33, 34, 36, 38 i 39 należy uważać za zespoły całkowicie zdekompletowane. Ich chronologię, ustaloną na podstawie zachowanych zabytków, można rozciągnąć od IV okresu epoki brązu po okres halsztacki.

W grobie 8 w towarzystwie zabytków typowych dla okresu halsztackiego C stwierdzono naczynie dwustożkowate o ostrym załomie brzuśca (ryc. 12:2), charakterystyczne dla IV okresu epoki brązu. Naczynie to pełniło funkcje popielnicy. Naczynie o dwustożkowatym brzuścu i krótkiej cylindrycznej szyjce, zaopatrzone na załomie w karbowaną listewkę plastyczną (ryc. 14:5) wystąpiło też w grobie 10. Naczynie to datowane jest na III-IV okres epoki brązu. Trudno w powyższych przypadkach orzec czy mamy tu do czynienia z tak długotrwałym przeżywaniem się form starszych, czy też chodzi o starsze naczynia wtórnie wykorzystane w grobach młodszych lub (co jest najbardziej prawdopodobne) o popielnicę i przystawkę z grobu (grobów) pochodzącego z IV okresu epoki brązu i pomyłkowo połączone z młodszym zespołem. Ta ostatnia ewentualność jest możliwa jeśli weźmiemy pod uwagę niemethodyczne rozkopywanie cmentarzyska oraz fakt występowania tzw. grobów piętrowych.

CHRONOLOGIA MATERIAŁU ZABYTKOWEGO Z CMENTARZYSKA

Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej we Włoszakowicach użytkowane było od III okresu epoki brązu aż po okres halsztacki D. Materiał zabytkowy związany z III okresem epoki brązu nie jest zbyt liczny. Reprezentują go naczynia zdobione wygniatanymi od wewnątrz guzami (ryc. 45:1; 55:33, 34; 57:24; 58:10), garnki o esowatym profilu z brzegiem rozchylonym na zewnątrz (ryc. 50:21; 51:14) oraz szpila brązowa o prostym trzonku i wrzecionowatej, poprzecznie żeberkowanej główce (ryc. 59:10). Powyższe zabytki pochodzą ze zniszczonych i zdekompletowanych zespołów grobowych. Na III i IV okres epoki brązu należy ponadto datować naczynie dwustożkowate, zdobione na ostrym załomie pionowymi nacięciami (ryc. 45:11) oraz niezdobione dzbany gliniane (ryc. 57:24, 25).

Materiał zabytkowy charakterystyczny dla IV okre-

¹⁵ W opracowaniu materiału zabytkowego z Włoszakowic wykorzystano analogie oraz ustalenia chronologiczne zawarte w pracach: S. Alfawicka, op. cit.; W. Coblenz, *Bronzezeitliche Gräber von Seegeritz, bei Taucha, Landkreis Leipzig*, „Studien zur Lausitzer Kultur”, Lipsk 1938; tenże, *Grabfunde der Billendorfer Kultur aus Sachsens*, „Inventaria Archaeologica — Deutschland”, z. 8:1951; tenże, *Grabfunde der Mittelbronzezeit Sachsens*, Dresden 1952; J. Deichmüller, *Die Tonofen und Ofenmodelle der Lausitzer Kultur*, Lipsk 1941; D. Durczewski, *Cmentarzysko kultury łużyckiej z ceramiką malowaną w Rogowie, pow. Gostyń*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 12 (1951); tenże, *Zabytki z cmentarzyska kultury łużyckiej z młodszego epoki brązu w Ruchocicach, pow. Wolsztyn*, tamże t. 13 (1953); D. Durczewski, W. Smigielski, *Materiały do osadnictwa Kultury łużyckiej w Wielkopolsce*, tamże, cz. I — t. 16 (1955), cz. II — t. 17 (1956), cz. III — t. 20 (1970); A. Gałuszka, *Cmentarzysko ciatopalmu kultury łużyckiej w Szymboninie, pow. Głogów*, „Archeologia Śląska”, t. 2 (1959); B. Gediga, *Plemiona ludności kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym*, Wrocław 1957; tenże, *Motywy figuralne...*; M. Gedl, *Kultura łużycka na Górnym Śląsku*, Wrocław 1952; tenże, *Die Lausitzer Kultur in Schlesien und Kleinpolen*, „Beiträge zur Lausitzer Kultur”, z. 7 (1959); F. Geschwendt, *Die steinernen Streitärte und Keulen Schlesiens*, Wrocław 1931; R. Glaser, *Die bemalte Keramik der frühen Eisenzeit in Schlesien*, Lipsk 1937; J. Gołubkow, *Wyniki badań ratowniczych na cmentarzysku ciatopalmu kultury łużyckiej w Mieczchowie, pow. Góra*, „Silesia Antiqua”, t. (1970); E. Kihl-Byczkowiec, *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza w Stupi Kapitulnej, pow. Rawicz*, „Fontes Archaeologici Posnanienses” t. 21 (1972); tenże, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Przemęcie, pow. Wolsztyn*, tamże, t. 20 (1970); A. Kołodziejka, *Cmentarzysko w Starym Kisielinie, pow. Zielona Góra*, „Materiały Komisji Archeologicznej Lubuskiego Towarzystwa Naukowego”, nr 2 (1967); tenże, *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Trzebulach, pow. Krosno Odrzańskie*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 19 (1968); M. Kostrzewska, *Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązojczy i wczesnożelaznej*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 9 (1951-52); J. Kostrzewski, *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, Poznań 1923; tenże, *Wielkopolska w pradziejach*, Warszawa 1955; tenże, *Pradzieje Śląska*, Wrocław 1970; W. Kropf, *Die Billendorfer Kultur auf Grund der Grabfunde*, Lipsk 1938; L. Krzyżaniak, *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Biernatkach, pow. Srem*, „Fontes Archaeologici Posnanienses” t. 14 (1953); St. Kurnatowski, op. cit.; A. Lipińska, *Cmentarzysko kultury łużyckiej z przełomu III i IV okresu epoki brązu w Kotowie, pow. Nowy Tomyśl*, tamże t. 12 (1961); J. Łopata, *Cmentarzysko kultury łużyckiej z IV-V okresu epoki brązu w Wartosławiu, pow. Szamotuły*, tamże t. 15 (1964); L. J. Łuka, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Czarnkowie z IV-V okresu epoki brązu*, „Fontes Præhistorici”, t. 1 (1950); tenże, *Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Sokolowicach w pow. kościańskim*, tamże t. 3 (1952); tenże, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, Wrocław 1966; T. Malinowski, *Zabytki z cmentarzyska kultury łużyckiej i pomorskiej w Wiankowie w pow. głogowskim*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 10 (1958); tenże, *Osadnictwo kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaznej w Stupcy*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 8-9 (1958); tenże, *Badania archeologiczne na cmentarzysku w Olszuncu, pow. Żary*, tamże t. 10 (1959); E. Naumowiczówna, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Dobówcu, w pow. wolsztynskim*, tamże t. 10 (1959); tenże, *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej z V okresu epoki brązu w Czarnym Piatkowie, pow. Środa*, tamże t. 15 (1954); M. Perzyńska, *Cmentarzysko kultury łużyckiej z młodszego epoki brązu w Nowym Mieście, pow. Jarocin*, tamże t. 12 (1961); J. Schneider, *Die Keramik des Aurithrer Siles westlich der Oder*, „Studien zur Lausitzer Kultur”, z. 3 (1958); H. Seger, *Schlesische Fundchronik*, „Schlesiens Vorzeit”, t. 4 (1896); W. Smigielski, *Cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Karcu, pow. Gostyń*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 16 (1955); H. Weise, *Gräberfelder und Siedlung der Lausitzer Kultur von Weinbühla, Kreis Meissen*, „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, t. 18 (1968); T. Wiczerowski, *Ceramika inkrustowana typu łużyckiego*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 6 (1937); Z. Woźniak, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Chojnie-Golcejuku, pow. Rawicz*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 12 (1950); M. Zeylandowa, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Przyborowie, pow. Nowa Sól*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 10 (1959); tenże, *Materiały z cmentarzyska ludności kultury łużyckiej w Ziemiach, pow. Leszno*, tamże t. 18 (1967); tenże, *Materiały z cmentarzyska ludności kultury łużyckiej w Dębiczku, pow. Środa*, tamże t. 19 (1968).

su epoki brązu jest nieco liczniejszy. Jest on nadal reprezentowany wyłącznie przez materiał luźny pochodzący ze zniszczonych grobów. Do okresu tego należy zaliczyć: naczynia dwustożkowate o ostrym załamie brzuśca (ryc. 45:2, 3, 6, 7, 13; 46:3, 6, 9), naczynia zdobione szerokimi ukośnymi żłobkami (ryc. 49:19; 51:5; 55:35, 38), ornamentem pseudoguzowym (ryc. 47:8), garnek cylindryczny (ryc. 50:17), kubki stożkowate o brzegach lekko rozchylonych na zew-

nątrz (ryc. 55:36; 56:52), kubki o wyodrębnionej szyjce, zdobione dookołnymi liniami rytymi i żłobkami (ryc. 55:21; 57:2, 20) oraz dwustożkowaty kubek zdobiony dołkami i stylizowanym liściem akacji (ryc. 55:30), a także szpilę o dwustożkowej główce (ryc. 59:14) i fragment zdobionego naszyjnika (ryc. 60:32). Wspomniane szpile mają jednak charakter długoczasowy i w tym przypadku nie są bezwzględnie wyznacznikami chronologicznymi.

Numery grobów	popielnice	naczynia grafitowane	naczynia malowane	Naczynia gliniane							Przedm. brązowe							Przedm. żelazne					Inne				łączna ilość przedmiotów w grobie			
				wazy czarki	garnki	misy	czerpaki	kubki (k), dzbany (d)	kadzience, płacki (p)	inne formy	szpile	bransolety, naramienniki	naszyjniki	kółka, pierścienie (p)	zwoje, paciorki (k)	szczytce, brzytwy (b)	sierpy, groty (g)	inne przedmioty	szpile	bransolety, naramienniki	naszyjniki	noże, groty (g)	kółka i inne	bursztyn	szkło	masa ceramiczna		krzemienie		
1	3	5	6	9	1	4	1	2k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20
2	2	2	1	3	2	1	1	1k	1	1a	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
3	1	1	1	2	-	2	1	1d	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
4	2	6	5	7	1	6	1	1d	1p	-	1	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
5	1	-	1	4	1	1	-	1d	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
6	1	1	-	3	1	2	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
7	2	-	1	4	-	2	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
8	2	1	-	3	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
9	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
10	1	2	-	3	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14
11	1	1	-	1	-	-	-	1k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
12	1	1	-	3	-	-	-	-	1	1b	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
13	2	-	-	2	1	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
14	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
15	1	-	1	4	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
16	1	-	-	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1b	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
17	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
18	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
19	2	1	-	2	-	-	-	1k	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
20	3	1	-	3	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
21	1	-	-	2	-	-	1	1k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
22	1	1	-	2	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
23	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
24	1	1	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
25	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
26	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
27	-	2	-	2	-	1	-	-	-	1c	-	-	-	1	94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	307
28	1	-	1	4	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
29	?	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
30	?	-	-	2	-	-	-	1k	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
31	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
32	?	3	-	2	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
33	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
34	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
35	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
36	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
37	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	1k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
38	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
39	?	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
40	?	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	52
41	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
??	38	18	4	144	33	29	81	28k	2	8d	16	6	5	11	2k	1b	2	13	7	3	1	2	11	-	-	-	20	6	453	
								12d		7p					2z		1g					2g								

Tabela 1. Zestawienie ilościowe materiału zabytkowego z cmentarzyska we Włoszakowicach. Oznaczenia: rubryka dolna [??] obejmuje materiał luźny ze zniszczonych grobów; cyfry z małymi literami = ilość zabytków danego typu (objaśnienia liter w główce tabeli); oznaczenia w kolumnie „inne formy (naczyni)” = a – pucharek na nóżce, b – owalna misa, c – naczynie piętrowe, d – (w materiale luźnym) pucharki na nóżkach, owalna misa, naczynie ornitomorfe, trojaczki i dwojaczki oraz grzechy.

Na IV i V okres epoki brązu można datować naczynia wazowate i czarki o baniastym brzuścu i cylindrycznej lub stożkowej szyjce (ryc. 46:4, 7, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 21, 22; 47:1, 4-6, 12, 17, 24; 48:1, 4, 5, 12) oraz podobne naczynie z 2 uchami (ryc. 50:5), naczynie beczułkowate (ryc. 51:7), misy stożkowe zdobione ornamentem paznokciowym (ryc. 53:13) lub pionowymi listewkami plastycznymi (ryc. 54:13), a także brzytwę brązową (ryc. 59:4) i rozcieracz kamienny (ryc. 62:1).

Znacznie liczniejszy jest materiał zabytkowy datowany na najmłodszy okres epoki brązu. Prawdopodobnie z tym okresem należy łączyć zespoły grobowe nr 19, 21 i 30 oraz liczny materiał zabytkowy pochodzący ze zniszczonych grobów. Do V okresu należą: naczynia wazowate i czarki o dwustożkowatym, silnie zaokrąglonym brzuścu, zdobione pasmami zaplatanych trójkątów, grupami pionowych i ukośnych linii rytych lub żłobków (ryc. 45:4, 5, 9, 10, 12; 46:1, 2, 5, 8, 20; 47:9, 14-16, 22), podobnie zdobione naczynia o baniastym brzuścu (ryc. 46:11, 17; 50:2, 3; 51:12), misy w kształcie wycinka kuli z guzkami na dnie (ryc. 53:7) lub zdobione ornamentem paznokciowym (ryc. 54:9), a także o zgrubiałym brzegu z małym, taśmowatym uchem pod krawędzią (ryc. 54:11) oraz czerpaki i kubki (ryc. 56:2, 22, 47; 57:5, 6, 9). W materiale ceramicznym z V okresu epoki brązu widoczne są wpływy klasycznej i późnej fazy stylu uradzińskiego, co znalazło odbicie w występowaniu pucharków na nóżce (ryc. 53:1; 54:2, 8), oraz wczesnej fazy grupy białowickiej kultury łużyckiej (naczynia zdobione szerokimi, poziomymi żłobkami — ryc. 46:11, 17; 51:12). Niektóre zabytki charakterystyczne dla najmłodszego okresu epoki brązu spotykane są także w okresie halsztackim C, mimo że w tym czasie stanowią element przeżytkowy.

Ze schyłkiem epoki brązu i wczesnym podokresem halsztackim należy zapewne łączyć naczynia wazowate i czarki o baniastym brzuścu i stożkowej lub cylindrycznej szyjce (ryc. 46:14; 47:2, 10, 23; 49:2, 11; 50:20), podobne naczynia zaopatrzone w 2 kolankowate ucha (ryc. 49:5, 22, 24, 29; 59:1-3), garnki o jajowatym lub doniczkowatym brzuścu (ryc. 49:28; 50:11, 15-16, 19; 51:15-17, 20-22, 25-28, 30, 31; 52:2-6, 8, 9, 12, 13), misy w kształcie wycinka kuli lub o zgrubiałym brzegu (ryc. 53:2-5, 8, 9, 12; 54:3-7, 12, 14, 16), dzbany o jajowatym brzuścu (ryc. 55:31, 32; 56:48), kubki i czerpaki (ryc. 55:16, 37; 56:46, 57, 58; 57:1, 4, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 18, 21, 22) oraz naczynko ornitomorfnicne (ryc. 58:1). Z omawianym okresem należy także wiązać naszyjniki żelazne i brązowe zdobione ukośnym żłobkowaniem o zmienionej orientacji (ryc. 60:4, 8, 10, 25, 28), szpile brązowe o wazowatej główce (ryc. 59:6, 11) i być może toporki kamienne (ryc. 61:1-2) oraz znaczną część przedmiotów (gładzików) kamiennych (ryc. 61:3-6; 62:2-12).

W okresie halsztackim C pojawiają się nowe prze-

wodnie typy naczyń, rozpowszechnia się zwyczaj malowania ceramiki oraz nowy surowiec jakim jest żelazo. Na ten okres można datować 18 zespołów grobowych i dużą część zabytków łuźnych, pochodzących ze zniszczonych grobów. W materiale ceramicznym widoczne są silne powiązania ze środkowośląskim ośrodkiem ceramiki malowanej. Ich wyrazem są liczne okazy naczyń malowanych (zob. tabela 1). Pewne oddziaływania uchwytne są także z obszaru zajętego przez grupę białowicką kultury łużyckiej (kadzielnice, naczynia w typie białowickim — por. ryc. 48:6, 17). Z materiałów łuźnych z tym okresem należy zapewne łączyć naczynia wazowate i czarki o baniastym brzuścu i lejkwatej szyjce, zdobione różkowatymi guzami lub bardzo bogatymi motywami linii i dołków (ryc. 47:18, 20; 48:2, 3, 6, 8, 9, 11, 15-16; 49:1, 6), naczynko flaszkowate o lejkwato rozchylonym wylewie (ryc. 54:1), misę owalną (wanienkowatą) z różkowatymi występami na krawędzi wylewu (ryc. 53:14), czerpaki w kształcie wycinka kuli, zdobione na wewnętrznych ściankach (ryc. 56:26; 57:3), kadzielnice (ryc. 57:17, 19), dwojaczki i trojaczki (ryc. 58:2, 3) oraz szpile proste i z łabędzią szyjką zdobione ornamentem jajownika, o główce kulistej, miseczkowatej lub w kształcie krzyża (ryc. 59:7, 12, 25, 27, 29).

Nieco szersze ramy chronologiczne (okres halsztacki C i D) posiadają mniej charakterystyczne zabytki żelazne: noże (ryc. 59:1, 7), groty (ryc. 59:8, 19) i naramienniki (ryc. 60:1, 2) oraz szpile, w tym także szpile brązowe z łabędzią szyjką i główką zwiniętą w uszko (ryc. 59:26, 26a).

W młodszym podokresem halsztackim następuje prawdopodobnie koniec użytkowania cmentarzyska. Materiał zabytkowy datowany na okres halsztacki D jest bardzo nieliczny. Reprezentują go prawdopodobnie groby 24 i 26, naczynie zdobione głęboko rytym ornamentem (ryc. 47:7) przypominającym zdobienie na naczyniach inkrustowanych, szerokootworowe naczynie zdobione rzędem zakreskowanych prostokątów oraz dołkami i nakłuciami (ryc. 51:10), naczynia wazowate i czarki o baniastych, bardzo często schropowanych brzuścach, zdobione ornamentem paznokciowym i kolistymi, wygładzonymi „plackami” (ryc. 47:11, 19; 48:13; 49:13; 50:6, 18, 22, 24; 54:9, 11, 23; 52:11), garnek jajowaty o słabo wyodrębnionej szyjce i schropowanym brzuścu zdobionym 3 rzędami dołków paznokciowych (ryc. 52:1) oraz niektóre szpile żelazne i brązowe z łabędzią szyjką (ryc. 59:20, 20a, 22, 22a, 30, 30a) i łopatkowatą główką (ryc. 59:28).

Materiały datowane na koniec wczesnego okresu epoki żelaza wyznaczają koniec użytkowania cmentarzyska. W oparciu o powyższe ustalenia można stwierdzić, że znajdowało się ono w strefie krzyżowania wpływów grupy śląskiej i białowickiej kultury łużyckiej.

Emil Zaitz

CEMETERY OF THE LUSATIAN CULTURE AT WŁOSZAKOWICE, VOIV. OF LESZNO

Summary

The cemetery at Włoszakowice was situated some 1-1,5 km W of the village, on the northern and north-western slope of the height called Sucha Góra. It was discovered at the beginning of the second half the XIXth century. In 1872-1896 the excavations were carried out here by amateurs — archaeologists. In 1914 a considerable part of the site was damaged during the levelling of the area. Later sigle vessels and their fragments as well as human bones used to be discovered in this place.

Finds from the cemetery were gained for Museum für Völkerkunde in Berlin (now: Museum für Vor- und Frühgeschichte) and for Muzeum Towarzystwa Przyjaciół Nauk in Poznań (now: Muzeum Archeologiczne).

From the archaeological materials found in this cemetery it was possible to distinguish 41 grave units. Other finds, which constitute approximately 65% of all materials, are of no assemblage attachment. They are loose finds originating probably from the demolished and incomplete graves.

Both urn and urnless graves occurred on the cemetery. In urn graves the bones were usually deposited in one vessel, sometimes in two and only exceptionally in three (graves no. 1 and 20). Probably the considerable part of the graves included the stone constructions (pavements and linings).

Cemetery functioned between Period III of the Bronze Age and Hallstatt Period D. Archaeological sources dated back to the Period III of the Bronze Age are very scarce. They are represented by knob ornamented pottery, S-shaped pots and a bronze pin with spindle-shaped, transversally ribbed head. Several forms can be linked up with Period IV of the Bronze Age, i.e. double-cone vessels, pots with bulbous belly ornamented with broad, oblique notches

and pseudo-knob pattern as well as bronze pins with a double-cone head.

Artefacts related with both IIIrd and IVth Period of the Bronze Age occurred only among the loose finds. Archaeological materials characteristic for Period V of the Bronze Age are considerably numerous. Grave units no. 19, 21 and 30 can be probably linked up with this period, but the majority of artefacts occur from loose materials, i.e.: vessels ornamented with bands of interlaced triangles and groups of vertically and obliquely engraved lines and notches, beakers on foot and bronze pins with a vase-shaped head.

In stage C of the Hallstatt Period new leading types of the pottery appear, i.e.: globular vessels with funnel-shaped brim, ornamented with horn-shaped knots, as well as painted pottery and a new raw-material, namely iron. 18 grave units (no. 1-8, 12-15, 18, 20, 23, 25, 27 and 28) and a majority of loose finds can be dated back to this period. Strong connections with the Middle-Silesian center of the painted pottery as well as with the Białowice Group of the Lusatian Culture are seen in these materials.

During stage D of the Hallstatt Period a break in use of the cemetery occurred. Two grave units (no. 24 and 26) and several loose finds (i.e.: a vessel ornamented with the deeply engraved pattern similar to that on the incrustated pottery, globular vessels with coarsened surfaces and ornamented with finger-nail patterns and with rounded, strongly polished "spots", further a bronze pin with a spade-shaped head and some types of swan-neck shaped pins) can be dated back to this period. These finds delimit the end of use of the cemetery. The cemetery at Włoszakowice can be counted to the Silesian Group of the Lusatian Culture.

Emil Zaitz

GRÄBERFELD DER BEVÖLKERUNG DER LAUSITZER KULTUR IN WŁOSZAKOWICE, WOJEWODSCHAFT LESZNO

Zusammenfassung

Das Gräberfeld in Włoszakowice befand sich etwa 1,0-1,5 km westlich vom Dorfe, auf dem nördlichen und nord-östlichen Hang einer Anhöhe, die "Dürrer Berg" (Sucha Góra) heisst. Dieses Gräberfeld wurde anfangs der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entdeckt und in Jahren 1872-1896 führten einige Archäologen-Amateure auf dieser Fundstelle Ausgrabungen. In 1914 wurde der grösste Teil der Fundstelle während der Planierungsarbeiten fast vollständig zerstört. In nachfolgender Zeit hat man auf dem Gräberfeld noch einzelne Gefässe, Gefässbruch-

teile und auch verbrannte, menschliche Knochenreste gefunden.

Die Funde aus obigem Gräberfeld wurden vom ehem. Museum für Völkerkunde (z.Z. Museum für Vor- und Frühgeschichte) in Berlin und vom Museum der Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften (heute Archäologisches Museum) in Poznań erworben.

Von dem sämtlichen geborgenen Fundmaterial konnte man 41 Grabkomplexe aussondern. Andere Funde, die etwa 65% des gesamten Fundmaterials bilden, muss man als lose Streufunde, die von zer-

störten und dekompletierten Gräbern herkommen, betrachten.

Auf diesem Gräberfeld kamen neben den Urnengräbern auch Brandgrubengräber vor. In Urnengräbern befanden sich verbrannte Menschenknochen und zwar am häufigsten in einzelnen Gefäßen, in einigen Fällen in zwei und ausnahmsweise in drei Gefäßen (Gräber Nr. 1 und 20). Der überwiegende Teil der Bestattungen war wahrscheinlich mit der Steinpackung (Steinpflaster und Steinumbauung) versehen.

Das Gräberfeld war in der Zeitspanne von der III. Bronzezeitperiode bis zur Hallstatt D-Periode im Gebrauch. Das Fundmaterial aus der III. Bronzezeitperiode ist sehr spärlich vertreten und zwar durch die Buckelkeramik, durch die Töpfe mit eingezogenem Hals, wie auch durch die Bronzenadel mit spindelartigem, quengerippten Kopf.

Zur IV. Bronzezeitperiode kann man die doppelkonischen Gefäße, die Gefäße mit bauchigem Mittelteil, der mit breiten, schrägen Rillen und Ornamentierung von Pseudobuckeln verziert ist, wie auch die Bronzenadeln mit dem doppelkonischen Kopf zählen.

Die Funde aus den III. und IV. Bronzezeitperioden sind nur als Losefunde bekannt.

Das Fundmaterial, charakteristisch für die V. Bronzezeitperiode, ist dagegen ziemlich zahlreich. Zu dieser Zeitperiode gehören aller Wahrscheinlichkeit nach die Gräber Nr. 19, 21 und 30; die meis-

ten Gegenstände wurden jedoch auf der Oberfläche als Streugut aufgelesen. Dies sind vor allem die mit Bändern von geflochtenen Dreiecken oder mit Gruppen von senkrechten und schrägen Rillen und Furchen verzierten Gefäße, die Gefäße mit breiten horizontalen Furchen, Fussbecher und Bronzenadeln mit dem vasenförmigen Kopf.

In der Hallstatt C-Periode kommen neue Gefäßleit-typen (bauchige Gefäße mit trichterförmiger Öffnung und mit hornartigen Wulsten verziert) vor, es erscheint die bemalte Keramik und der neue Rohstoff: Eisen. Zu dieser Zeitperiode gehört das Inventar von 18 Gräbern (Nr. Nr. 1 - 8, 12 - 15, 18, 20, 23, 25, 27 und 28).

In diesem ganzen Fundmaterial sind starke Zusammenhänge mit der Białowice-Gruppe (Billendorfer-Gruppe) der Lausitzer Kultur sehr vernehmbar.

In der Hallstatt D-Periode hört die Benutzung des Gräberfeldes auf. Auf diese Zeit datiert man zwei Grabkomplexe (Gräber Nr. 24 und 26), so wie auch ein Gefäß mit tief eingeritzter Verzierung, die sehr derjenigen auf inkrustierten Gefäßen ähnelt, weiter bauchige Gefäße mit absichtlich gerauhter Oberfläche mit Fingernagelverzierung und mit kreisartigen, stark geglätteten "Plätzchen", wie auch die Bronzenadel mit dem schaufelartigen Kopf und einige Typen der Schwanenhalsadeln.

Dieses Material fällt auf das Ende der Benutzung des Gräberfeldes in Włoszakowice; es gehört der schlesischen Gruppe der Lausitzer Kultur an.

Z badań ratowniczych na cmentarzysku ludności kultury wejherowsko-krotoszyńskiej w Imielenku, woj. Poznań

From the rescue excavations on the cemetery of the Wejherowo-Krotoszyn Culture in Imielenko, Com. of Łubowo, Voiv. of Poznań

Rettungsgrabungen auf dem Gräberfeld der Wejherowo-Krotoszyn-Kultur in Imielenko, Wojewodschaft Poznań

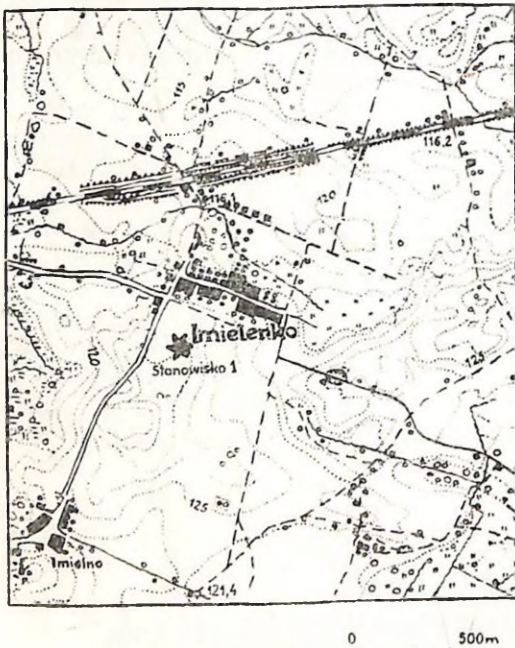
Cmentarzysko ludności kultury wejherowsko-krotoszyńskiej w Imielenku zostało odkryte w 1978 r. przez T. Panowicza, pracownika Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, który wcześniej jeszcze znalazł w jego okolicy fragmenty ceramiki łużyckiej, wej-

około 1 ara. W trakcie badań odkryto 4 groby występujące średnio na głębokości 10-30 cm (ryc. 2). Ze względu na konstrukcję grobów można było wśród odkrytych obiektów wyróżnić: grób podkloszowy obwarowany (nr 1), grób skrzynkowy obwarowany (nr 2), grób jamowy (domniemany, nr 3) oraz grób obwarowany (nr 4).

Grób nr 1. Jednostkowy, podkloszowy obwarowany przykryty płaszczem kamiennym o średnicy 80×100 cm. Obudowa grobu zbudowana była z kamieni (6 poziomów konstrukcyjnych) ściśle przylegających do klosza, zaś wysokość jej wynosiła 45 cm. Dno grobu stanowiła płyta kamienna o wymiarach 20×20 cm, na której ułożono wieniec z drobnych kamieni otaczający dno popielnicy.

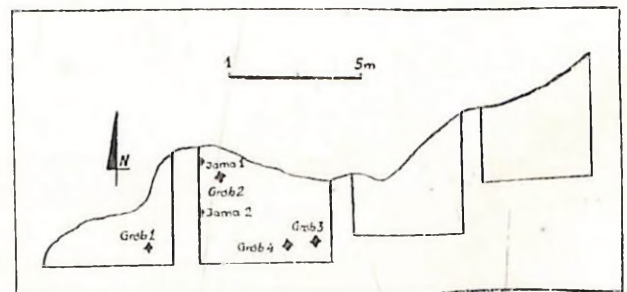
Inwentarz:

— Naczynie jajowato-beczulkowate (klosz), o płaskim nie wyodrębnionym dnie i zniszczonych brzegach. Cała powierzchnia zewnętrzna naczyń chropowata i obmazywana, wewnętrzna zaś gładka. Barwa jasno-ceglasta, przełom dwubarwny. Głina zawiera znaczną domieszkę ziaren kwarcu o wielkości do 3 mm (ryc. 3a). Otw. 28 cm, śr. 40 cm, dno 13 cm, wys. 40 cm, grub. od 1 do 1,5 cm.

Ryc. 1. Imielenko, woj. poznańskie. Położenie cmentarzyska. Rys. T. Panowicz
Fig. 1. Imielenko, Voiv. of Poznań. Situation of the cemetery. Drawn by T. Panowicz
Abb. 1. Imielenko, Woj. Poznań. Situationsplan des Gräberfeldes (Zeichn. T. Panowicz)

herowsko-krotoszyńskiej i wczesnośredniowiecznej. Cmentarzysko, określone jako stanowisko 1, położone jest około 400 m na pld. od wsi, na piaszczystej kulminacji wzgórza stanowiącego eksploatowaną piaskownicę (ryc. 1) i leży w pń. części wzgórza, tuż przy jego krawędzi. Badania ratownicze trwały od 1-15 sierpnia 1979 r.¹ Objęto nimi obszar o powierzchni

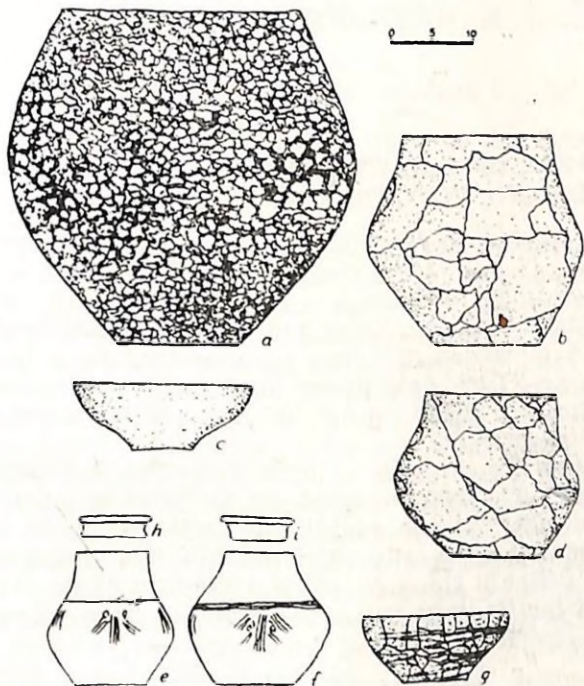
Ryc. 2. Imielenko, woj. poznańskie. Usytuowanie obiektów na cmentarzysku. Rys. T. Panowicz
Fig. 2. Imielenko, Voiv. of Poznań. Situation of objects in the cemetery. Drawn by T. Panowicz
Abb. 2. Imielenko, Wojew. Poznań. Lage der Bestattungen auf dem Gräberfeld. (Zeichn. T. Panowicz)

— Popielnica o baniastym brzuścu łagodnie przechodzącym w niską stożkową szyjkę o brzegu lekko wywiniętym na zewnątrz i zaokrąglonej krawędzi oraz płaskim nie wyodrębnionym dnie. Powierzchnia zewnętrzna naczyń jest wygładzona, podobnie jak jego wnętrze. Barwa ceglasto-szara, przy szyjce przechodząca w ciemno-szara, przełom jednobarwny. Głina z domieszką zia-

¹ Wzrost w badaniach wzięli mgr M. Łastowiecki, mgr M. Łastowiecki, T. Panowicz, J. Heller.

ren kwarcu o śr. do 2 mm (ryc. 3 b). Otw. 18 cm, śr. 25 cm, dno 12 cm, wys. 25 cm, wys. szyjki 4 cm, grub. 0,9 cm. Wewnątrz przepalone kości ludzkie osobnika płci żeńskiej w wieku około 50 lat².

— Misa (pokrywa popielnicy) o kulistych ścianach bocznych, łagodnie zagiętym do wnętrza brzegu, zaokrąglonej krawędzi i płaskim dnie. Powierzchnia zewnętrzna naczynia, podobnie jak jego wnętrze, wygładzona jednolicie, koloru ceglasto-szarego, przełam jednobarwny. Gлина zawiera domieszkę ziaren kwarcowych o śr. do 2 mm (ryc. 3 c). Otw. 22 cm, dno 7 cm, wys. 8 cm, grub. 0,7 cm.

Ryc. 3. Imielenka, woj. poznańskie. Ceramika z cmentarzyska. a-c — grób 1; d-i — grób 4. Rys. T. Panowicz

Fig. 3. Imielenka, Voiv. of Poznań. Pottery from the cemetery: a-c — grave no. 1; d-i — grave no. 4. Drawn by T. Panowicz

Abb. 3. Imielenka, Wojew. Poznań. Keramik aus dem Grabfeld. a-c — Grab Nr. 1; d-i — Grab Nr. 4. (Zeichn. T. Panowicz)

Grób nr 2. Jednostkowy (?), popielnicowy, skrzynkowy, obwarowany (częściowo zniszczony). Skrzynia grobowa prostokątna w zarysie, o wym. 70×60 cm (po osi N—S). Płyty kamienne skrzyni zachowały się od strony południowej i zachodniej. Otoczone były obwarowaniem kamiennym (3 poziomy konstrukcji), którego górny poziom składał się z dużych, luźnych kamieni, dolny zaś z odpowiednio dobranych prostokątnych. Dno skrzyni tworzyła duża, płaska płyta kamienna, boki zaś płyty mniejsze. Na środku grobu znajdował się wieniec kamienny o śr. 30 cm, stanowiący obudowę mocno zniszczonej popielnicy.

Inwentarz:

— Popielnica zachowana fragmentarycznie, o baniastym brzuścu, nie wyodrębnionej szyjce i zaokrąglonym lekko wychylonych na zewnątrz krawędziach: 3,5 cm poniżej krawędzi widnieje ornament w postaci dółków odcisniętych palcem. Powierzchnia zewnętrzna gładka, koloru ceglasto-szarego, wnętrze naczynia także wygładzone, barwy czarnej. Gлина z domieszką ziaren piasku o wielkości około 0,5 mm. Otw. 13 cm, grub. 0,7 cm. Wewnątrz przepalone kości (niekompletny szkielet) osobnika zmarłego w wieku 20–30 lat. W odległości 2 m na płn.-zach. oraz 1,8 m na płd.-wsch. od grobu nr 2 znajdowały się dwie niewielkie jamy (o wymiarach 35×50 oraz 25×40 cm), zawierające kilka niewielkich fragmentów ceramiki.

² Analiza materiału antropologicznego została dokonana przez dra M. Henneberga i mgr A. Puch z Zakładu Antropologii UAM.

Grób nr 3. Jednostkowy (?), jamowy. Jama grobowa była bardzo płytka o miąższości do 10 cm, kształtu nieregularnego, o dług. do 70 cm. W odległości 25–50 cm otaczały ją luźno rozrzucone większe i mniejsze kamienie.

Inwentarz:

— Węgiel drzewny zachowany w znacznej ilości i przepalone kości ludzkie, bardzo nieliczne i drobne, trudne do klasyfikacji.

Grób nr 4. Wielopochówkowy, obwarowany, o zarysie prostokąta (100×115 cm) usytuowanego dłuższą osią w kierunku płn.-wsch. Obudowa grobu o wys. 70 cm składała się z wielkich kamieni ułożonych górą oraz nieco mniejszych, tworzących niższe poziomy konstrukcyjne. Wnętrze grobu wypełniał wieniec kamienny o średnicy 45 cm, złożony z małych okrągłych kamieni tworzących obstawę popielnicy.

Inwentarz:

— Popielnica nr 1, o kulistym brzuścu przechodzącym w stożkową szyjkę z brzegiem bardzo lekko wygiętym na zewnątrz i zaokrąglonej krawędzi. Dno naczynia jest płaskie, nie wyodrębnione. Powierzchnia zewnętrzna i wewnętrzna popielnicy jest gładka o barwie ceglastej, przy szyjce przechodzącej w ciemno-szarą, przełam jednobarwny. Gлина z domieszką ziaren piasku i kwarcu o wielkości od 0,5 do 3 mm (ryc. 3 d). Otw. 15 cm, dno 9 cm, wys. 19 cm, wys. szyjki 5 cm, grub. 0,6 cm. Wewnątrz: przepalone kości dziecka zmarłego w wieku 5–6 lat.

— Popielnica nr 2, baniasta o łagodnym przejściu brzuśca w krótką cylindryczną szyjkę z brzegiem o krawędzi zaokrąglonej, lekko wywinętym na zewnątrz. Dno popielnicy jest płaskie, nie wyodrębnione, zaś na całym naczyniu poniżej nasady szyjki widnieje ornament pojedynczej dookólnej linii i — niżej — 6 grup potrójnych i poczwórnych kresek w układzie pośrodku pionowe, po bokach pionowe i ukośne oraz 2 małych kółek w miejscu schodzenia się kresek pionowych i ukośnych. Powierzchnia zewnętrzna naczynia jest gładka, barwy (podobnie jak i wnętrze) czarnej, przełam jednobarwny. Gлина zawiera domieszkę ziaren piasku o wielkości do 0,5 cm (ryc. 3 e). Otw. 8 cm, śr. 16 cm, wys. 17 cm, wys. szyjki 5 cm, grub. 0,3 cm. Wewnątrz przepalone kości dziecka zmarłego w wieku 3–4 lat.

— Popielnica nr 3 posiada morfologię, technologię oraz wymiary identyczne jak popielnica nr 2. Różni ją od niej stylizyka zdobnicza w postaci potrójnej linii dookólnej poniżej nasady szyjki i — niżej 8 grup podwójnych, potrójnych i poczwórnych kresek, pośrodku pionowych, po bokach ukośnych oraz 2 kółek pomiędzy kreskami pionowymi i ukośnymi (ryc. 3 f). Wewnątrz popielnicy znajdowały się przepalone kości dziecka zmarłego w wieku 3–4 lat.

— Misa (pełniąc funkcję pokrywy popielnicy nr 1), o łagodnie wygiętej ścianie bocznej, nie wyodrębnionym od niej brzegu oraz płaskim dnie. Powierzchnia zewnętrzna obmazywana, wnętrze wygładzone, kolor ceglasty, przełam jednobarwny. Gлина z domieszką ziaren piasku i kwarcu o śr. do 1,5 mm (ryc. 3 g). Otw. 18 cm, dno 7,5 cm, wys. 8 cm, grub. 0,6 cm.

— Pokrywa popielnicy nr 2, płaska z prostą zakładką; powierzchnia czarna, wygładzona, przełam jednobarwny. Gлина zmieszana z piaskiem o ziarnach wielkości do 1 mm (ryc. 3 h). Śr. 8,5 cm, śr. zakładki 7 cm, wys. 2,8 cm, grub. 0,5 cm.

— Pokrywa popielnicy nr 3, od poprzedniej różni ją lekko wygięta do wnętrza zakładka oraz wymiary, które wynoszą: śr. 9,2 cm, śr. zakładki 7 cm, wys. 2,8 cm, grub. 0,5 cm (ryc. 3 i).

Stosując zasadę wyjaśniania hipotetyczno-dedukcyjnego (ujęcie antypozytywistyczne) sformułowanej przez M. Fritza i F. Ploga³ możemy rozpatrzone powyżej struktury labilne (ceramika), objęte morfologicznie i stylistycznie, uważać za wykazujące filiacje

³ M. Fritz, F. Plog, *The Nature of Archaeological Explanation*, „American Antiquity”, t. 35:1970, nr 4, s. 405–412.

z formami należącymi do ludności tzw. kultury wejherowsko-krotoszyńskiej (w oparciu o analogie bądź to w ceramice, bądź w formach grobowych ze stanowisk w Sokołowicach, gm. Kłoscian, Gdyni-Oksywiu, Kałdusie, woj. toruńskie), stanowiące z jednej strony formy przeżytkowe z okresów HC i HD¹ (popielnice nr 2, 3 oraz ich pokrywy z grobu nr 4), koincydentalne z formami z fazy A młodszego okresu przedrzymskiego (pozostałe naczynia).

Cechą tej klasyfikacji (włączającej określoną strukturę labilną — ceramikę, w obręb określonej kultury jest jej odniesienie do kontekstu, a więc do struktury stabilnej jaką jest cmentarzysko (w tym koincydencja różnych form grobów).

Na podstawie relacji między układem labilnym, a układem stabilnym możemy omawiane stanowisko datować na przełom okresów HD/faza A młodszego okresu przedrzymskiego.

Janusz Górecki

FROM THE RESCUE EXAVATIONS ON THE CEMETERY OF THE WEJHEROWO-KROTOSZYN CULTURE IN IMIELENKO, COM. OF ŁUBOWO, VOIV. OF POZNAŃ

Summary

A cemetery situated south of Imielenko was discovered in 1978 and partly investigated in the next year (between August 1st and 15th). In the course of the excavations four graves were discovered, i.e. one bell grave with stone lining (no. 1), stone cist grave with stone lining (no. 2), a pit grave (presumed, no. 3) and a grave with stone lining (no. 4). Grave no. 1 contained an urn with a burned skeleton of a woman who died at the age of about 50; it was covered by a bowl and by a bell-pot (fig. 3 a - c); in the grave no. 2 there occurred a partially preserved urn with a burned skeleton of the individual who died at the age of about 20 - 30. Grave no. 3 contain-

ned minute human bones and charcoal. In the grave no. 4 there occurred three urns covered by a bowl (urn no. 1) and two covers (urns no. 2 and 3); each of the urns contained one burned child's skeleton of 3 - 6 years old.

Using the principle of hypotetico-deductive explanation and having in mind the analogies to the analyzed site, we can consider it as belonging to the population of so called Wejherowo-Krotoszyn Culture and define it chronologically at the turn of the stage D of the Hallstatt Period and stage A of the younger Pre-Roman Period.

Janusz Górecki

RETTUNGSGRABUNGEN AUF DEM GRÄBERFELD DER WEJHEROWO-KROTOSZYN-KULTUR IN IMIELENKO, WOJEW. POZNAŃ

Zusammenfassung

Südlich vom Dorfe Imielenko wurde in 1978 ein Gräberfeld entdeckt, welches im nächsten Jahr (in der Zeit vom 1. - 15. August) teilweise untersucht worden ist. Während der Rettungsgrabung legte man 4 Brandbestattungen frei: ein Glockengrab mit Steinpackung (Nr 1), ein Steinkistengrab mit Steinpackung (Nr. 2), ein (vermutliches) Brandgrubengrab (Nr. 3), ein Grab mit Steinpackung (Nr. 4). Das Grab Nr. 1 enthielt ein Gefäß mit verbrannten Knochenresten einer Frau im Alter von etwa 50 Jahren; die Urne mit einer Schale zugedeckt befand sich unter grossem Glockengefäß (Abb. 3 a - c); im Grabe Nr 2 konnte man nur teilweise erhaltene Urne mit

Knochenbrand eines Menschen im Alter von 20 - 30 Jahren feststellen. Das Grab Nr. 3 enthielt verbrannte Menschenknochenstücke und Holzkohle. Im Grabe Nr 4. befanden sich drei Urnengefäße, davon eins mit einer Schale (Urne Nr. 1) und zwei mit den Deckeln zugedeckt (Urnen Nr. 2 und 3); jede Urne enthielt die verbrannten Knochen eines Kindes im Alter von 3 - 6 Jahren.

Bei der Anwendung des hypothetisch-deduktiven Verfahrungsprinzipes und bei der Berücksichtigung der Vergleichsmaterialien zu dem obenbesprochenen Fundkomplex können wir feststellen, dass dieser der Bevölkerung der sogen. Wejherowo-Krotoszyn-Kultur und chronologisch der Wende der Hallstatt D und der Phase A der Latènezeit zu zuschreiben ist.

¹ L. J. Ł u k a, *Kultura wejherowsko-krotoszyńska*. [W:] „Prähistoria ziem polskich”, t. IV, s. 147 n.

Kultura wielbarska a kultura przeworska w Wielkopolsce

The Wielbark Culture in relation to the Przeworsk Culture in Wielkopolska (Great Poland)

Die Wielbark-Kultur und die Przeworsk-Kultur in Wielkopolska (Grosspolen)

Problematykę badań nad kontaktami kulturowymi w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim znamionuje z reguły dążność do akulturacyjnego systemu interpretowania obserwowanych układów, traktowanego niekiedy jako model struktury kulturowej tego okresu¹. Weryfikacją negatywną takiej interpretacji wydaje się być układ kulturowy, jaki zaistniał na terenie północnej Wielkopolski we WOR i na przełomie WOR i POR między kulturą wielbarską a kulturą przeworską*. Traktując kultury te jako jednostki o charakterze politetycznym, uwzględniając przy tym w aspekcie genetycznym ich odrębności chronologiczno-chorologiczne i kulturowe, można zaobserwować tworzenie się specyficznych więzi kulturowych². Bezpośrednim czynnikiem inspirującym prezentację niniejszych rozważań jest chęć zwrócenia uwagi na możliwości poznawcze, dotychczas nie podejmowanej kwestii południowo-zachodniej strefy kultury wielbarskiej w aspekcie kontaktów i przemian kulturowych³.

Uwagi nasze ujęte zostały wielopłaszczyznowo: (I) sytuacja osadniczo-kulturowa w MOPR i WOR; (II) reguły wielbarskiego ugrupowania kulturowego; (III) reguły przeworskiego ugrupowania kulturowego; (IV) cechy relacji ugrupowań kulturowych.

Dla określeń chronologicznych prezentowanych kultur przyjęto systemy chronologiczne T. Liana (WOR) i K. Godłowskiego (POR), przy czym dla kultury wielbarskiej uwzględniono wewnętrzne, istotne w aspekcie przemian stylistycznych ustalenia R. Wołagiewicza (WOR — POR)⁴.

* W artykule zastosowano skróty: MOPR — młodszy okres przedrzymski; WOR: wczesny okres rzymski; POR; późny okres rzymski.

¹ K. Godłowski, *Zagadnienie ciągłości kulturowej i kontynuacji osadniczej na ziemiach polskich w młodszym okresie przedrzymskim, okresie wpływów rzymskich i wędrówek ludów*, „Archeologia Polski”, t. 21: z. 2, 1976, s. 378-399; A. Cofta-Broniewska, *Grupa kruszańska kultury przeworskiej*, Poznań, 1979; G. Domański, *Kultura tuboszyjca między Eabą a Odą w II-IV wieku*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1979.

² E. S. Tabaczyński, *Archeologiczne problemy etnogenezy i ekspansji ludów Bantu*, „Archeologia Polski”, t. XVIII, z. 1, 1973, s. 208-213; S. Tabaczyński, E. Pleszczyńska, *O teoretycznych podstawach archeologii*. (Prezentacja i próba analizy poglądów D. L. Clarke'a), „Archeologia Polski”, t. XIX, z. 1, 1974, s. 14-23.

³ St. Jasnosz, *Kultura okresu późnolateńskiego i wpływów rzymskich w Wielkopolsce*, [w:] *Problemy badań archeologicznych Polski północno-zachodniej*, Poznań 1972, s. 137-148; G. Domański, *Zarys przemian kulturowych w dorzeczu Odry w okresie wpływów rzymskich*, „Zeszyty Naukowe UJ” — *Prace Archeologiczne*, z. 22; 1978, s. 113-137.

⁴ K. Godłowski, *The Chronology of the Late Roman and Early Migration Period in Central Europe*, Kraków 1970, s. 101-

I. Sytuacja osadniczo-kulturowa w MOPR i WOR

Jak już odnotowano w literaturze przedmiotu począwszy od faz A₁-A₂ MOPR teren Wielkopolski zajmuje kultura przeworska⁵. Typowe elementy tych faz występują we wszystkich kształtujących się skupiskach osadniczych, usytuowanych w rejonie dorzecza środkowej Prosnny i górnej Obry, górnej i środkowej Noteci, dorzecza Warty w rejonie Środy Wlkp., Poznania i Szamotuł⁶ (ryc. 1).

Nowo kształtujący się układ kulturowy Wielkopolski inspirowała w MOPR od południa kultura lateńska, od północy przynajmniej przez krótki czas, szczególnie w międzyrzeczu Drawy, Gwdy, Noteci, Wełny i prawdopodobnie w dorzeczu górnej Wełny i Noteci, nadodrzańska grupa kultury jastorfskiej⁷.

W naszym wypadku szczególnie istotne jest odnotowanie oddziaływania jastorfskiego kręgu kulturowego, której najpóźniejsze elementy są datowane na początek fazy A₂ MOPR (Biała, Rosko, woj. Piła), związanego w późniejszych fazach z nadłabskim ugrupowaniem kulturowym, a który z uwagi na specyfikę swych reguł kulturowych reprezentuje prawdopodobnie na tym terenie „protowielbarski” system kulturowy.

W obecnej chwili nie dysponujemy informacjami, na podstawie których możliwe jest określenie relacji między grupą nadodrzańską a kulturą przeworską, jakkolwiek w szerszym ujęciu chronologiczno-chorologicznym notujemy różnice w zakresie obrządku pogrzebowego i reguł zdobniczych.

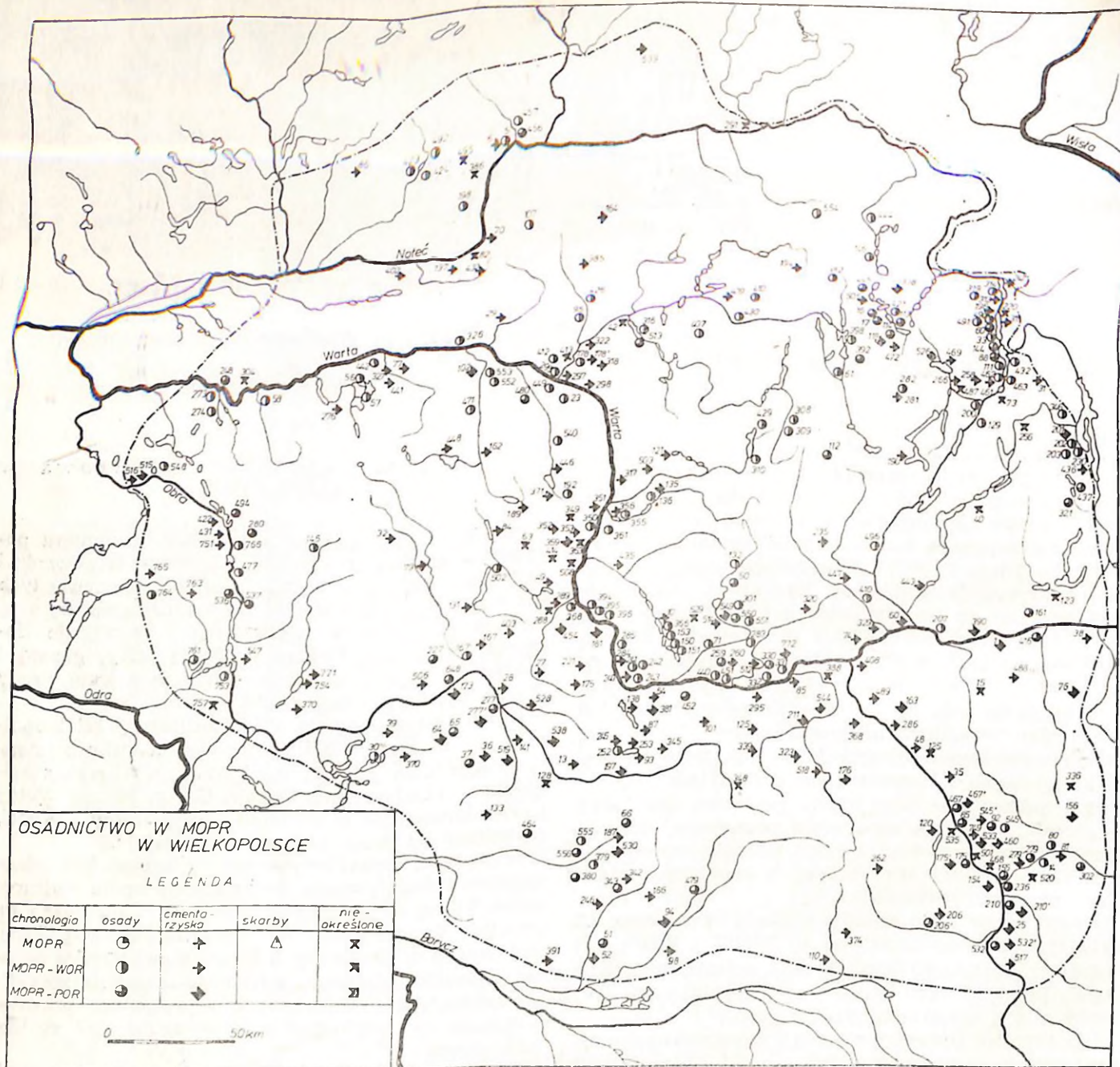
Na przełomie faz A₂-A₃ w północnej Wielkopolsce rejestrowane są elementy kultury oksywskiej, któ-

-112; T. Liana, *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXXV, z. 4, 1970, s. 429-473; R. Wołagiewicz, *Zagadnienie stylu wczesnorzymskiego w kulturze wielbarskiej*, [w:] *Studia Archaeologica Pomeranica*, Koszalin 1974, s. 129-152.

⁵ K. Godłowski, *Archeologia pierwotna i wczesnośredniowieczna*, cz. IV, *Okres lateński w Europie*, Kraków 1977, s. 161-183.

⁶ J. Kostrzewski, *Die ostgermanische Kultur der Spätlatenezeit*, t. I, Leipzig—Würzburg 1919, s. 4-11; K. Godłowski, *Zu Bestätigungsänderungen in Schlesien und den Nachbarräumen während der jüngeren vorrömischen Eisenzeit*, „Zeszyty Naukowe UJ — *Prace Archeologiczne*, z. 25; 1978, s. 107-128.

⁷ D. Bohnsack, *Die Burgunden in Ostdeutschland und Polen*, Leipzig 1938, tabl. I: 3-7; R. Wołagiewicz, *Kultura jastorfska na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Materiały do prahistorii ziem polskich*, cz. V, *Epoka żelaza*, z. 4, *Okres późnolateński i rzymski*, Warszawa 1970, s. 43-66.

Ryc. 1. Osadnictwo w MOPR w Wielkopolsce

Fig. 1. Settlement of the Younger Pre-Roman Period in Wielkopolska (Great Poland)

Abb. 1. Die Besiedlung von Wielkopolska (Grosspolen) in der Spätlatènezeit

rych dyspersja sięga w rejony dorzecza Wełny (np. Radom, woj. Piła — dwuczęściowa klamra zawiaskowa). Ilościowo dominują prawdopodobnie stanowiska kultury przeworskiej, której elementy stwierdzono na północ od Noteci (np. Nowa Wieś Ujska, woj. Piła — miecze obosieczne typu II wg Kostrzewskiego oraz Zelniewo, woj. Piła) w dorzeczu Gwdy⁶.

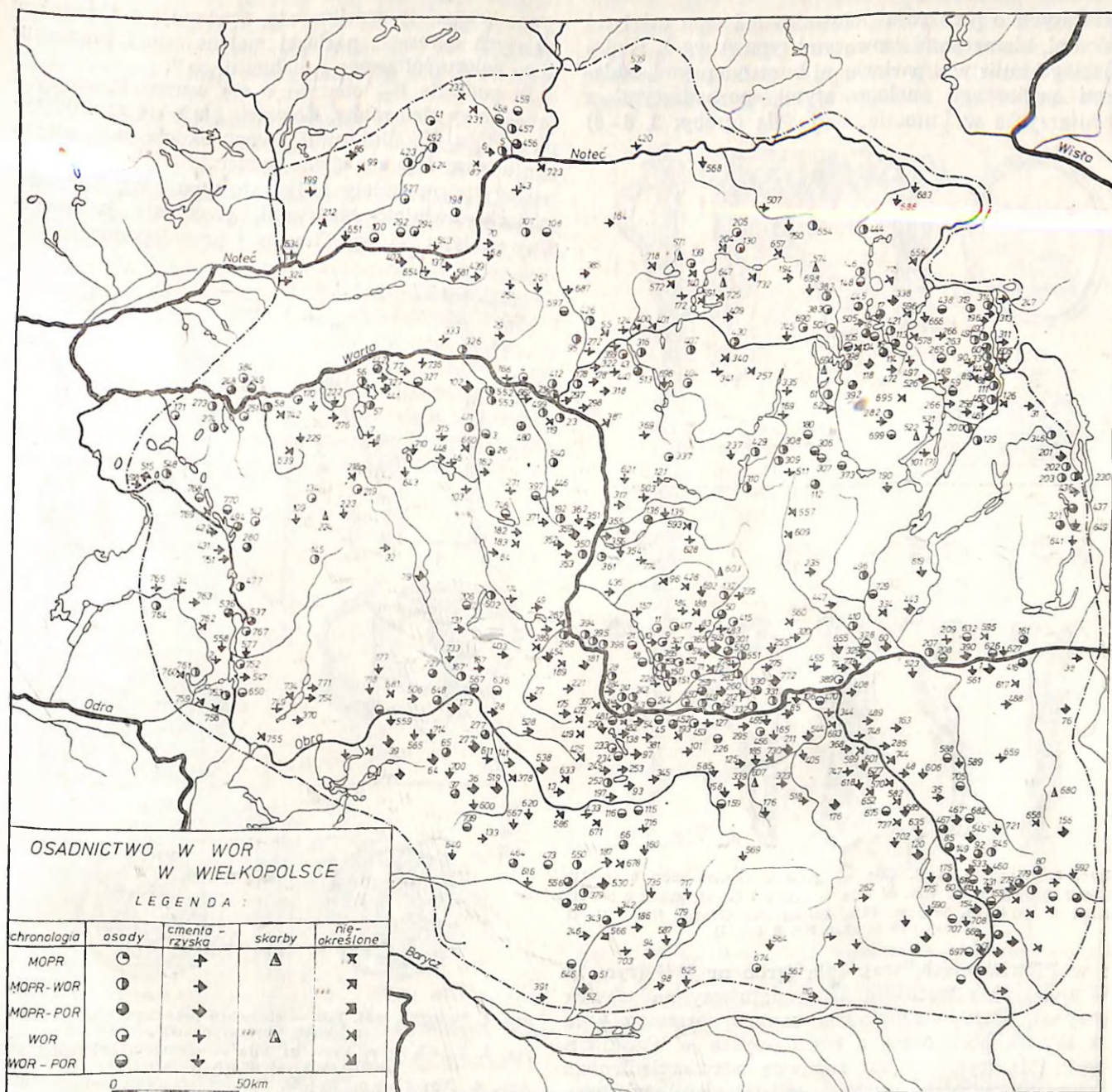
Początki WOR w Wielkopolsce znamionuje kontynuacja używania stanowisk założonych w MOPR oraz ilościowy rozwój osadnictwa, zwłaszcza w rejonach dotychczas już zasiedlonych, odpowiadający procesowi zajmowania nowych terenów, zwłaszcza w rejonie dorzecza Prosny, dopływów Baryczy, dolnej Obry,

szeroko pojętego dorzecza Wełny, środkowej Noteci w rejonie Czarnkowa (ryc. 2).

Tak osadniczo uformowany teren Wielkopolski w fazie B₁ WOR kulturowo jest inspirowany w zasadzie przez czeskie a następnie słowackie ugrupowania kulturowe⁹, skąd następuje transponowanie rzymskiej stylistyki na grunt kultury przeworskiej. W tym względzie uwagę zwraca dyspersja importów, genetycznie związanych z czesko-słowackimi ugrupowaniami, zarejestrowanych w Wielkopolsce, gdzie najdalej na północ stwierdzone nie przekraczają sku-

⁶ J. Kostrzewski, *Die ostgermanische...*, t. II, Leipzig—Würzburg 1919, s. 91 oraz Archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu — nr kat. 1937:7, 13.

⁹ Por. H. J. Eggers, *Der römische Import im freien Germanien*, Hamburg 1931, s. 150; R. Wołagiewicz, *Napływ importów rzymskich do Europy na północ od środkowego Dunaju*, „Archeologia Polski”, t. XV, z. 1, 1970, s. 218—220; T. Liána, *Kształtowanie się stylu B₁ w kulturze przeworskiej*, „Zeszyty Naukowe UJ” — Prace Archeologiczne, z. 26: 1976, s. 139—149.

Ryc. 2. Osadnictwo w WOR w Wielkopolsce

Fig. 2. Settlement of the Early Roman Period in Wielkopolska (Great Poland)

Abb. 2. Die Besiedlung von Wielkopolska (Grosspolen) in der frühen Kaiserzeit

piska osadniczego w rejonie Poznania. Uwaga ta częściowo może określać stopień aktywizacji kulturowej niektórych regionów Wielkopolski¹⁰.

Faza B₁ WOR, to również moment pojawienia się w północnej strefie ugrupowania przeworskiego na terenie Wielkopolski kultury wielbarskiej reprezentującej generalnie nadbałtycki system kulturowy.

II. Reguły wielbarskiego ugrupowania kulturowego

Elementy kultury wielbarskiej w Wielkopolsce stwierdzono na 48 stanowiskach, przy czym tylko w

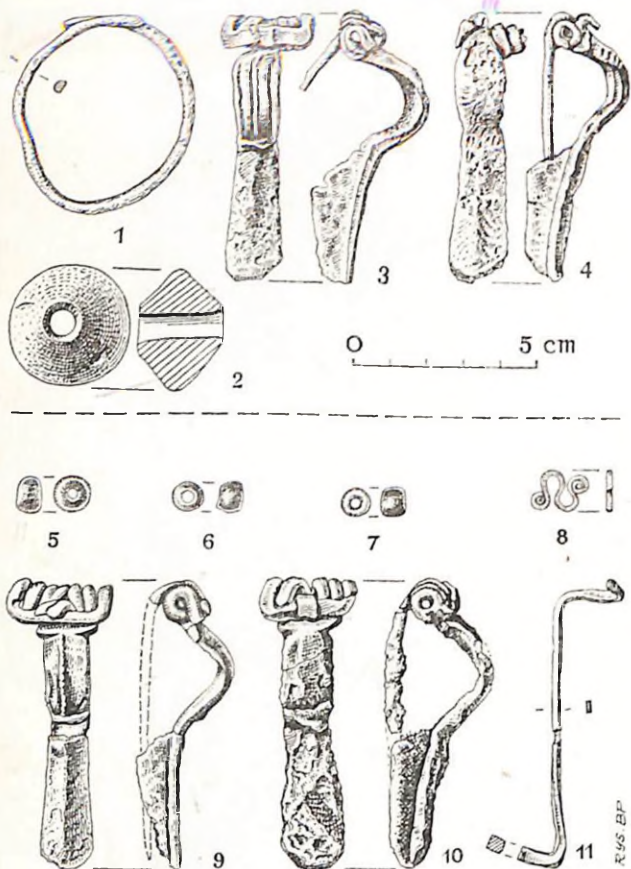
15 wypadkach informacje odnotowano w sposób metodycznie zadawalający. Dominują znaleziska typu sepulkralnego — 32 stanowiska, w tym 15 to groby zarejestrowane jednostkowo, przy czym stan ten jest konsekwencją, jak się wydaje, ograniczonych możliwości weryfikacji kulturowej materiału ceramicznego, stanowiącego podstawową bazę informacyjną o osadach z WOR, przy jednoczesnym braku tzw. „pewnych” wyznaczników kulturowych¹¹.

Najwcześniejszy horyzont kultury wielbarskiej w Wielkopolsce wyznaczają zapinki oczkowe typu A III, 53, współwystępujące m.in. z bransoletami dru-

¹⁰ Por. T. Dąbrowska, *Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie rzymskim*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. 2: 1973, s. 220 - 233.

¹¹ Składam serdeczne podziękowania dr. St. Jasnoszowi z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu za udostępnienie niepublikowanych własnych materiałów oraz mgr. A. Sikorskiemu i C. Sirżyżewskiemu za pomoc przy kompletowaniu materiału źródłowego.

czkawatymi o przekroju półowalnym i tępo uciętymi końcami, klamerkami esowatymi typu A wg J. Kmiecińskiego, kulistymi paciorkami bursztynowymi, szklanymi paciorkami melonowatymi, pochodzącymi z cmentarzyska w Lutomiu, woj. Piła (groby: 2, 6-8)

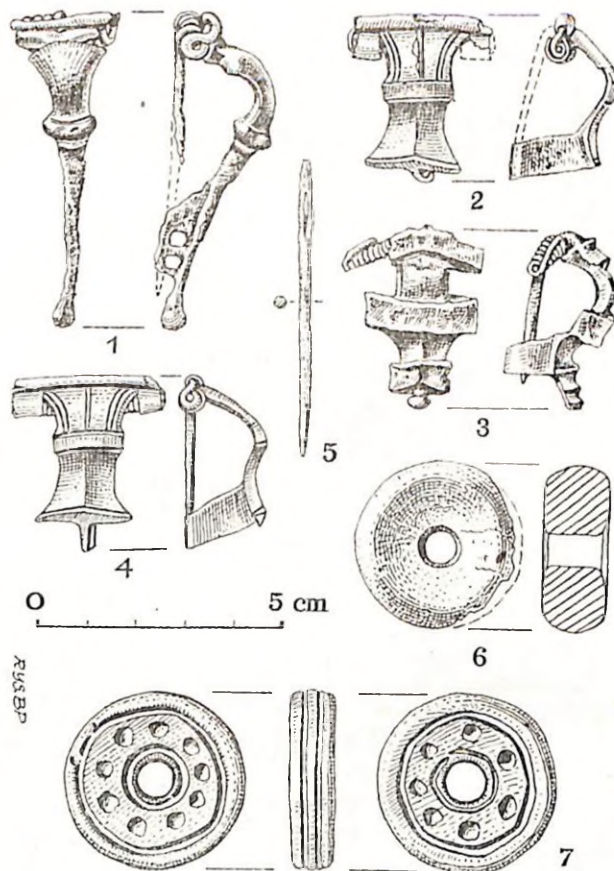
Ryc. 3. Lutom, woj. Piła — grób 7 (1-4); grób 8 (5-11)
Fig. 3. Lutom, Voivod. of Piła — grave 7 (1-4); grave 8 (5-11)
Abb. 3. Lutom, Wojew. Piła. Inhalt des Grabes Nr. 7 (1-4) und des Grabes Nr. 8 (5-11)

i w Piotrkówkach, woj. Piła (grób nr 1)¹² (ryc. 3). Grupa tych elementów, którą datujemy na schyłek fazy B₁ WOR, uzupełniona zapinką brązową typu A IV, 68, pochodzącą z cmentarzyska w Pęcokowie, woj. Piła (ryc. 4), jest zapewne odzwierciedleniem wczesnokwadzkich nurtów oddziaływań stylistycznych, które chronologicznie korespondują z tzw. „słowacką” falą importów, napływającą zapewne z południa, tj. m.in. poprzez tereny kultury przeworskiej¹³.

Nieznaczny przyrost elementów wielbarskich notujemy w podfazach B_{2a} WOR. Pojawiają się wtedy ościane szpile gr. VIa wg Beckmann, prawdopodobnie współwystępujące na terenie Wielkopolski z późnymi zapinkami oczkowatymi, oraz zapinki typu A V, s. 4, 103¹⁴ (ryc. 8:2). Liczniej natomiast są rejestro-

wane bransolety drucikowate, występujące również w dalszych okresach, paciorki melonowate i płaskokuliste koloru żółtawego i niebieskiego¹⁵.

W podfazie B_{2b} obserwuje się wzrost ilościowy i jakościowy elementów. Nowością stają się zapinki typu A V, s. 10, silnie profilowane okucia pasa, złącza ogniwkowe i jednodzielne sprzączki półkoliste, nadwiślańskie bransolety żmijowate typu I wg Blumego, wisiorki owinięte blaszkami, grzebień jednowarstwowy typu AI wg Thomas i prawdopodobnie wi-

Ryc. 4. Pęcokowo, woj. Piła — elementy prawdopodobnie z trzech zespołów grobowych (?)
Fig. 4. Pęcokowo, Voiv. of Piła — elements belonging probably to three grave units (?)
Abb. 4. Pęcokowo, Wojew. Piła. Fundstücke wahrscheinlich aus drei verschiedenen Gräbern (?)

siorki płaskokuliste typu II wg Müllera. W podfazie B_{2b} częściej na terenie Wielkopolski są rejestrowane naczynia grupy I, II, a przede wszystkim grupy V Schindlera¹⁶.

¹² Archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, kat.: 1966:410-413, 451-417, 418-431, 1967:346-350 — dalej stosowany skrót AMAP.
¹³ R. Wołagiewicz, *Napływ importów...*, s. 220-222; J. Wielowiejski, *Kontakty Noricum i Pannonii z ludami północnymi*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 71-78.
¹⁴ B. Beckmann, *Studium über die Metallnadeln der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, „Saalburg Jahrbuch”, t. 23, 1966, s. 5-100; Słopanowo, woj. Poznań — znalezisko luźne z cmentarzyska, późna zapinka oczkowata A III, 58 (K. Przewoźna, *Osada i cmentarzysko z okresu rzymskiego w Słopanowie*, pow. Szamotuły, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. V, 1955, s. 124, rys. 84:1); AMAP nr kat.: 1947:202, 212-214, 215.

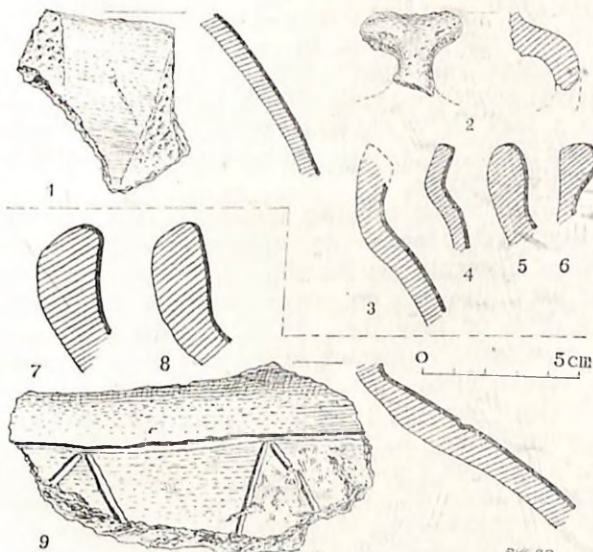
¹⁵ Lwówek, woj. Poznań, gr. 1: bransoleta o przekroju półowalnym z tępo uciętymi końcami (E. Blume, *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, Leipzig 1912, s. 63); Poznań-Szeląg — gr. 2: paciorki melonowate (M. Piaszykówna, *Pradzieje miasta Poznania*, Poznań 1953, s. 247); Słopanowo, woj. Poznań — gr. 57: bransoleta drucikowata o przekroju owalnym z tępo uciętymi końcami (K. Przewoźna, *Słopanowo...*, s. 123-124, rys. 83:1-2); Kiszewo, woj. Poznań: bransoleta podobnego typu (AMAP, KFM 1909:96).
¹⁶ Por. typologie: E. Blume, *Die germanischen Stämme...*, s. 60-72 (bransolety żmijowate); S. Thomas, *Studien zu den germanischen Kämnen der römischen Kaiserzeit*, „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, t. 8:1960, s. 56-61 (grzebień); A. v. Müller, *Die birnen- und kugelförmigen Anhänger der älteren römischen Kaiserzeit*, „Offa”, t. 15:1958, s. 96 (wisiorki). Materiały: zapinki A V, s. 10 — Kruchowo, woj. Bydgoszcz (niepublikowane materiały dra S. Jasnosza), okucia pasa, jednodzielna sprzączka półkolista, grzebień, złącza ogniwkowe — gr. 39, 43, naczynia, gr. 19, 22, 29, 56 — Słopanowo (K. Przewoźna, *Słopanowo...*, s. 129-130;

Prezentację form podfazy B_{2b}, dopełniają emaliowane zapinki tarczowate typu III, 51 wg Exnera, wiadomo prawdopodobnie typu E 39 - 40 i 44 - 49, związane zapewne z napływem importów fali „duńskiej”¹⁷.

Dla zespołu elementów podfazy B_{2c} WOR cechującego się bogatym zdobnictwem i tendencją do łączenia metali typowe stają się zapinki A V, s. 8, 124 - 127 a szczególnie odmiana 128 bez rurki na sprężynkę (ryc. 7:1 - 5), następnie bransolety typu II wg Blumego oraz jednodzielne sprzączki o ramie prostokątnej¹⁸. Sporadycznie są rejestrowane grzebienie zbliżone do typu A II wg Thomas, nawiązujące raczej już do typów z POR, brązowe ostrogi grupy I wg Godłowskiego i okucia pasa zbliżone do grupy I wg Raddatza¹⁹. Wśród naczyń dla podfazy B_{2c} typowe są naczynia III i IV grupy Schindlera²⁰ (ryc. 5).

Kolejny okres, faza B₂/C₁ wyznaczająca generalnie początek POR, znamionuje pojawienie się szeregu nowych elementów w wielu wypadkach zdobionych po-

dzielne typu D1 Raddatza, jednodzielne półkoliste z osobną skuwką, klamerki esowate typu B wg Kmiecińskiego, paciorki srebrne niekiedy pozłacane oraz srebrne bransolety wężykowate²¹. Nowymi elementami są także grzebienie typu BI wg Thomas, szpile

Ryc. 5. Ruda Koźłanka, woj. Piła — 1-6; Mierzyn, woj. Gorzów Wlkp. — (7-9)
Fig. 5. Ruda Koźłanka, Voiv. of Piła (1-6); Mierzyn, Voiv. of Gorzów Wlkp. (7-9)
Abb. 5. Ruda Koźłanka, Wojew. Piła (1-6); Mierzyn, Wojew. Gorzów (7-9)

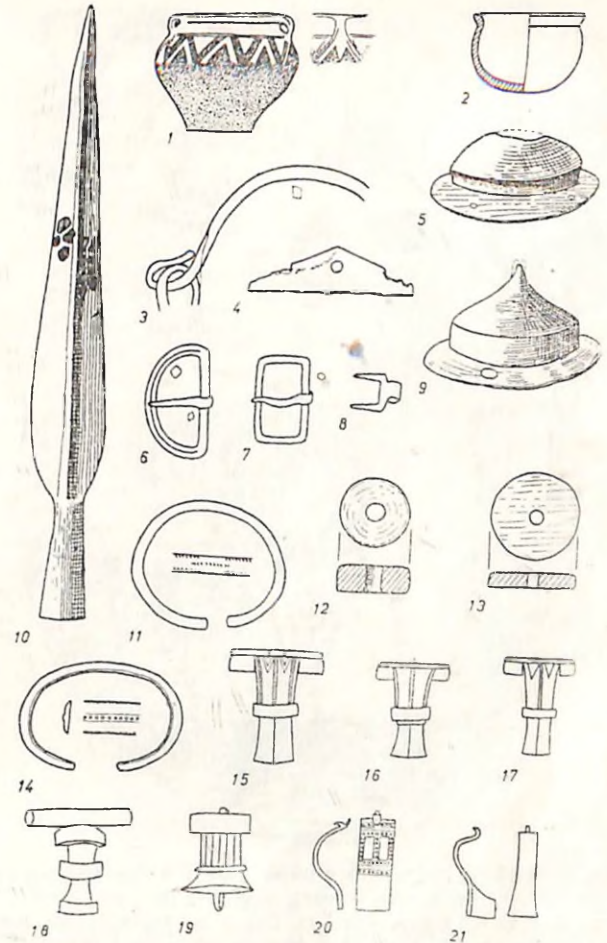
dobnie jak w podfazie B_{2c} WOR. Typowe elementy, to zapinki A V, s. 8, 130 z rurką na sprężynkę, A II, 41 i A V, 96 (ryc. 6). Pojawiają się sprzączki dwu-

bransolety zmięgowate — np. Poznań-Szeląg (luźna), wisioraki owinięty blaszkami — Witakowice, woj. Poznań; wisioraki płaskokuliste — Młodzikowo, gr. 228 (A. Dymaczewski, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie, pow. Środa*, „Fontes Archaeologici Poznanienses”, vol. VIII - IX:1958, s. 373), Typologia naczyń wg R. Schindlera, *Die Bestattungsgesichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum*, Leipzig 1940.

¹⁷ Kruchowo, woj. Bydgoszcz (niepublikowane materiały dra S. Jasnosza); typ III, 51 — gr. 56 (K. Przewoźna, *Śtopanowo*..., s. 123). Por. R. Wołagiewicz, *Importy*..., s. 222 - 223; J. Wielowiejski, *Kontakty*..., s. 45 — rys. 10.
¹⁸ Zap. A V, s. 8 124 - 128 (C. Umbreit, *Das gotische Gräberfeld von Brätz, Kr. Meseritz*, „Bonner Hefte zur Vorgeschichte”, t. 11; 1976, s. 49); A V, s. 8, 128 — gr. 1; grzebienie typ A II — gr. 3. Rzakowo, woj. Piła (AMAP — kat. nr 1938:185). Bransolety typ II — grób Kiszewo, woj. Poznań (E. Blume, *Die germanischen Stämme*..., t. II, 1915, s. 66) sprzączka jednodzielna o ramie prostokątnej — gr. 47 (K. Przewoźna, *Śtopanowo*..., s. 118).

¹⁹ Ostrogi gr. I, okucia pasa — Poznań-Szeląg; gr. VI (M. Piaszykówna, *Poznań*..., s. 234, rys. 66:11 - 1).

²⁰ Naczynie gr. III — gr. 1, 15 (Lutom, woj. Poznań, AMAP, kat. 196, 1966:55, 404 - 5, 1967:262 - 263).

Ryc. 6. Kruchowo, woj. Bydgoszcz — cmentarzysko; elementy bez określonej przynależności do zespołów
Fig. 6. Kruchowo, Voiv. of Bydgoszcz — a cemetery; elements with no defined attachment to the units
Abb. 6. Kruchowo, Wojew. Bydgoszcz. Fundstücke vom Gräberfeld ohne bestimmter Grabzugehörigkeit

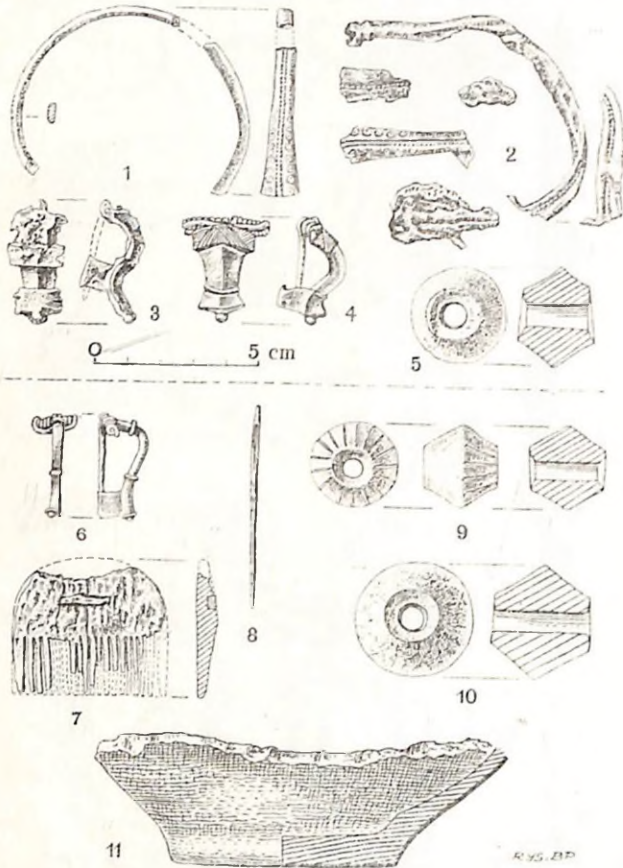
typu II wg Beckmann, wisioraki wiaderkowate i kuliste oraz paciorki mozaikowate i nożyki sierpikowate, jakkolwiek moment pojawienia się tych ostatnich przypada w zasadzie na okresy wcześniejsze²².

W fazie C₁ POR charakterystyczne stają się zapinki A VII, s. 1 nr 201 - 203 oraz A VI, 161 (ryc. 7:6 - 11, d:3 - 4). Odosobnionym znaleziskiem, być może efektem napływu importów fali „duńskiej”, jest dwudzielna sprzączka brązowa typu Bläsung, wy-

²¹ Zapinki: A V 130 — gr. 35; klamerka typu B — gr. 46, wisioraki wiaderkowate, paciorki mozaikowate — gr. 40 (K. Przewoźna, *Śtopanowo*..., s. 109 - 118); sprzączka typu D — Poznań-Szeląg (M. Piaszykówna, *Poznań*..., s. 248); zapinki A V, 41, A V, 96 — Peckowo woj. Piła (AMAP, kat. 1911:172 - 178); bransolety wężykowate — Cotoń, woj. Bydgoszcz (F. Maciejewski, *Materiały starożytne z powiatu żnińskiego*, „Materiały Starożytne”, t. VIII, 1961, tabl. V:11 - 17); sprzączki jednodzielne półkoliste z osobną skuwką — Kuźnica Żelichowska woj. Piła (AMAP, kat. 1909:1594), paciorek srebrny — Zakowo, woj. Piła (AMAP, kat. 1947:214).

²² Grzebienie typu BI — Kostrzyń, woj. Poznań (E. Blume, *Die germanischen Stämme*..., t. II, s. 156); szpila typu IX — gr. 18 (Lutom, woj. Poznań — AMAP, kat. 1907:13); wisioraki wiaderkowate, paciorki mozaikowate — gr. 40 (K. Przewoźna, *Śtopanowo*..., s. 113, rys. 66:2 - 6, 10).

stępująca z brązową zawieszką zakończoną jednym pierścieniem (Poznań, Komandoria — gr. VII)²³. Dalszymi elementami typowymi dla fazy C₁ są brązowe ostrogi gr. V wg Godłowskiego, złote pierścienie zdobione puncowaniem, paciorki kubooktoidalne,

Ryc. 7. Rządkowo, woj. Piła — grób 1 (1-5); Przebędowo, woj. Poznań — grób 1 (6-11)

Fig. 7. Rządkowo, Voiv. of Piła — a grave (1-5); Przebędowo, Voiv. of Poznań — grave no. 1 (6-11)

Abb. 7. Rządkowo, Woj. Piła, Grab Nr. 1 (1-5); Przebędowo, Wojew. Poznań, Grab Nr. 1 (6-11)

grzebienie typu B II wg Thomas oraz szpile zbliżone do grupy I wg Beckmann²⁴.

Schyłek kultury wielbarskiej w Wielkopolsce, przypadający na fazę C₂ POR, wyznaczają zapinki A VII, s. 4, A VI, 162 dwudzielne z facetowanym kabląkiem, współwystępujące niekiedy z wariantami jednodzielnymi i zapinki A VI, 181. Elementy te współwystępują z grzebieniami typu B II wg Thomas, naczyniami grupy XVIII Schindlera, żelaznymi okuciami szkatułek oraz szklanymi i bursztynowymi kulistymi paciorkami²⁵.

Prawdopodobnie na fazę C₂ POR należy datować brązową zapinkę tarczową typu A, s. 1, v. 1, wg S. Thomas, którą w tej grupie przedmiotów można

uznać za import, chronologicznie odpowiadający napływowi tzw. „końcowej” fali importów²⁶.

W reprezentowanym zespole elementów kultury wielbarskiej z obszaru Wielkopolski obserwujemy określony system przemian, implikowany przeobrażeniami w całej strefie występowania kultury wielbarskiej.

Począwszy od schyłku fazy B₁ aż do rozwiniętej fazy B₂ WOR (prawdopodobnie do przełomu podfaz B_{2a}/B_{2b}) są rejestrowane wpływy kwadzińskiego a następnie nadłabskiego ugrupowania kulturowego. Później od przełomu podfaz B_{2b} i B_{2c} oraz w podfazie B_{2c} wyraźniej zaznaczają się szeroko rozumiane wpływy ugrupowania nadłabskiego, przy jednoczesnym kreowaniu się miejscowej stylistyki, najwyraźniej akcentowanej w formach zapinek. Ostatni a jednocześnie najwyraźniejszy etap przemian w elementach kultury wielbarskiej na obszarze Wielkopolski, następuje od schyłku podfaz B_{2c} WOR do przełomu faz C₁ i C₂ POR. Jest to okres pojawiania się elementów wykonywanych w duchu tzw. „baroku” rzymskiego²⁷, przy jednoczesnej kontynuacji lokalnego stylu, czego efektem są w tym okresie m. in. szerokokabłąkowe zapinki A II, 41. Określenie genezy stylistyki schyłkowowielbarskich elementów a zwłaszcza z fazy C₁ w aspekcie zachodzących przemian w fazie B₂/C₁, w świetle dotychczasowych informacji jest dyskusyjne.

W nakreślonych ramowo trzech etapach przemian stylistycznych odnośnie do surowca, z jakiego wykonywano elementy wielbarskie, zdecydowanie dominuje brąz. Stosunek do żelaza kształtuje się jak 20:1, przy czym od fazy B₂/C₁ POR, pomimo wykonywania przedmiotów również ze srebra i złota, nieznacznie wzrasta ilość żelaza, zwłaszcza wśród sprzączek.

Ustalenie zasięgu i zróżnicowania chronologiczno-chorologicznego kultury wielbarskiej w Wielkopolsce, jakkolwiek z uwagi na bazę informacyjną (zwłaszcza odnośnie do pierwszej kwestii) może powodować deprecjonowanie wniosków, sprowadza się do zasugerowania określonych prawidłowości (ryc. 9). Osadnictwo kultury wielbarskiej datowane od schyłku fazy B₁ WOR do fazy C₂ POR jest skupione w ujęciu północ-południe, między środkową Notecią w rejonie ujścia Drawy i Gwdy, a równoleżnikowym biegiem Obry i Warty; natomiast w ujęciu zachód-wschód, między południkowym biegiem Obry a północno-wschodnią strefą Pojezierza Gnieźnieńskiego. Najwcześniejsze cmentarzyska pochodzące ze schyłku fazy B₁ WOR i użytkowane do faz C₁-C₂ POR są zlokalizowane między Notecią a dolną Wartą od ujścia Wełny. Pozostałe stanowiska, zakładane na przestrzeni fazy B₂ WOR i użytkowane w większości do fazy C₁ są zlokalizowane głównie w dorzeczu Wełny, częściowo dolnej Obry i Warty na wysokości Poznania. Poniżej tych rejonów znajduje się strefa silnie rozproszonego występowania z reguły jednostkowych

²³ Zapinki A VII, 201 — gr. 16; (Lutom, woj. Poznań AMAP — kat. 1967:264-266); A VI, 161 — Brójce (C. Umbreit, Brätz..., s. 49, rys. 15); sprzączka typu Blässung, brązowa zawieszka — gr. VII (M. Piaszykówna, Poznań..., s. 236, rys. 67:1-2).

²⁴ Ostrogi gr. V — Lutom, znalezisko luźne (Lutom AMAP, kat. nr 1966:135-136); złoty pierścień — gr. II (M. Piaszykówna, Poznań..., s. 236, rys. 67:4); paciorek — Ruda Kozłanka (AMAP — 1949:218-220); grzebień typu B II — gr. 37 (K. Przewoźna, Stopanowo..., s. 111, rys. 64:3).

²⁵ Zapinki A VII, s. 4 — gr. 22; A VI, 162, grzebień typ B II, okucia szkatułek — gr. 41 (K. Przewoźna, Stopanowo..., s. 103, rys. 50:2, s. 106, rys. 2, 3; s. 114, rys. 67:1-13); A VI, 181 — gr. 3 (K. Blume, Die germanischen Stämme..., s. 27, rys. 25).

²⁶ K. Przewoźna, Stopanowo..., s. 124, rys. 84:7; por. E. Meyer, Die germanischen Bodenfunde der spätrömischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Sachsen, Berlin 1976, s. 87-95; R. Wołagiewicz, Importy..., s. 224-225.

²⁷ R. Wołagiewicz, Zagadnienie..., s. 224-225.

²⁸ J. Kostrzewski, Wielkopolska w pradziejach, Warszawa-Wrocław 1955, s. 222; G. Domański, Zagadnienie tak zwanej kultury burgundzkiej, „Przeegląd Archeologiczny”, t. 21; 1973, s. 147.

elementów kultury wielbarskiej z różnych okresów.

W ujęciu kartograficznym, dotychczas zarejestrowane stanowiska kultury wielbarskiej są zlokalizowane w strefie stosunkowo zwartego osadnictwa kultury przeworskiej²⁹. Obserwujemy trzy sytuacje w jakich występują elementy wielbarskie: 1 — cmentarzyska założone na tzw. surowym korzeniu (np. Lutom, woj. Piła); 2 — użytkowanie cmentarzysk i osad założonych w fazach A₁-A₂ MOPR (np. Słapanowo, woj. Poznań, Kruchowo, woj. Bydgoszcz); 3 — występowanie elementów jednostkowych na cmentarzyskach kultury przeworskiej (np. Młodzikowo, woj. Poznań, Wymysłowo, woj. Leszno) (ryc. 10).

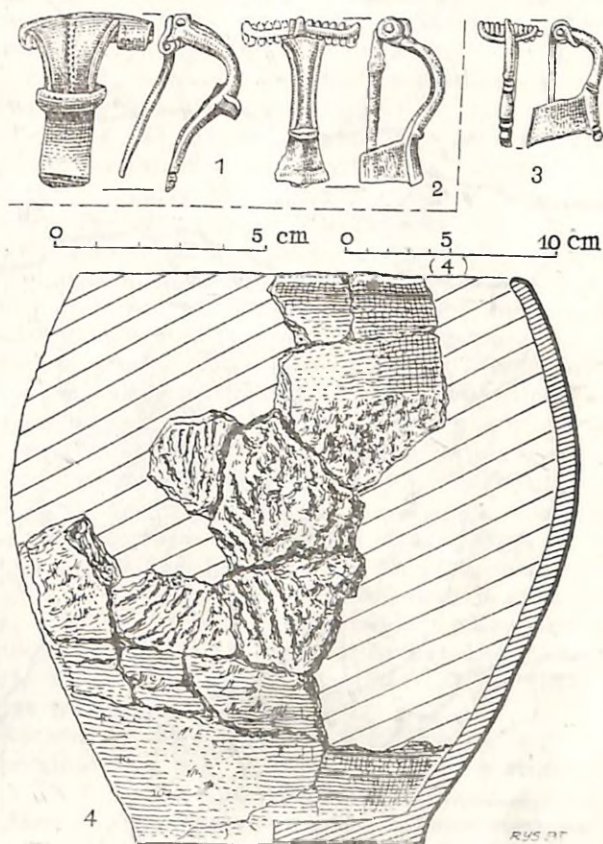
Określenie reguł obrządku pogrzebowego kultury wielbarskiej w Wielkopolsce sprowadza się do zasugerowania tylko niektórych aspektów. Kwestią dyskusyjną jest, czy ilość 57 odkrytych grobów na szerokopłaszczyznowo badanym cmentarzysku w Słapanowie, woj. Poznań, jest reprezentatywna dla omawianej kultury na terenie Wielkopolski. Szacunkowo cmentarzysko to winno być użytkowane przez 8-9 generacji, w efekcie czego teoretyczna ilość grobów oscylowała w granicach 200-270 pochówków³⁰.

Powszechnym typem cmentarzysk w kulturze wielbarskiej w Wielkopolsce są płaskie cmentarzyska birytualne, jakkolwiek na skraju północnej strefy tego obszaru, bezpośrednio na północ od Noteci, występują cmentarzyska kurhanów kamiennie-ziemnych (w Żakowie i Zelgniewie, woj. Piła), współwystępujące w jednym wypadku z płaskim cmentarzyskiem birytualnym. Wśród około 260 pewnie określonych grobów z terenu Wielkopolski dominują pochówki ciałopalne (ok. 85%) jamowe i popielnicowe, a następnie sporadycznie ciałopalne tzw. czyste³¹. Groby szkieletowe zalegają w prostokątnych jamach i niekiedy są złożone w trumnie. Wszystkie formy grobów są reprezentowane w ciągu całego okresu trwania kultury wielbarskiej, jakkolwiek na przełomie faz B₁ i B₂ WOR przeważają jamowe, natomiast w schyłkowym etapie fazy B₂ i w fazie B₂/C₁ POR następuje zwiększenie się ilości pochówków szkieletowych.

Groby kurhanowe, datowane na fazę B₂ WOR znamionuje ciałopalny jamowy obrządek pogrzebowy. Jakość wyposażenia tych grobów, w naszym wypadku zbliża je do grobów płaskich.

Określenie charakterystycznych zestawów przedmiotów dla grobów kobiecych i męskich napotyka na trudności z uwagi na brak określeń antropologicznych, a przede wszystkim specyfikę rytuału pogrzebowego. Groby szkieletowe, w których zmarły najczęściej ułożony był na wznak, głową na północ, znamionują w Wielkopolsce dwa zestawy wyposażenia: 1 — 2-3 zapinki, bransolety, klamerka esowata, paciorki, przęślik i naczynie miniaturowe; 2 — zapinka, sprzączka, okucie pasa, ostrogi. Groby popielnicowe cechuje kombinacja: naczynie, 1-3 zapinki,

grzebień oraz niekiedy wędzidło żelazne lub przęślik, zaś groby jamowe — 1-2 zapinki, żelazne wisiorki wiaderkowate, bransolety i kolie paciorków. Tzw. czyste groby jamowe pod względem wyposażenia są zbliżone do grobów jamowych. Jakość wyposażenia

Ryc. 8. Lutom, woj. Piła — grób 16 (3-4); z powierzchni (1-2)
Fig. 8. Lutom, Voiv. of Piła — grave no. 16 (3-4); surface finds (1-2)

Abb. 8. Lutom, Wojew. Piła, Grab Nr. 16 (3-4); Oberfläche-funde (1-2)

omówionych grobów pozwala zaklasyfikować je do III, a w niektórych wypadkach do II względnie IV grupy grobów wg Godłowskiego³².

III. Reguły przeworskiego ugrupowania kulturowego

Elementy kultury przeworskiej w przeciwieństwie do kultury wielbarskiej są znacznie szerzej udokumentowane, jakkolwiek istnieje wyraźna dysproporcja w stopniu rozpoznania poszczególnych regionów Wielkopolski³³. Chronologicznie prezentacja reguł przeworskiego ugrupowania kulturowego ograniczona jest do fazy B₁ WOR do fazy C₂ POR. Jest to konsekwencja specyfiki kontaktów omawianych kultur.

W fazie B₁ WOR typowe stają się zapinki A IV, 68, zapinki trąbkowate odmiany 1 i 2 wg T. Liany³⁴ i A III, 46/47 i 48-50, współwystępujące m. in. ze sprzączkami ósemkowatymi typu U i C wg K. Radatza, sennie profilowanymi okuciami pasa, szpilami brązowymi, paciorkami melonowatymi a także umb-

²⁹ Por. G. Domański, *Zarys przemian...*, s. 120-122.

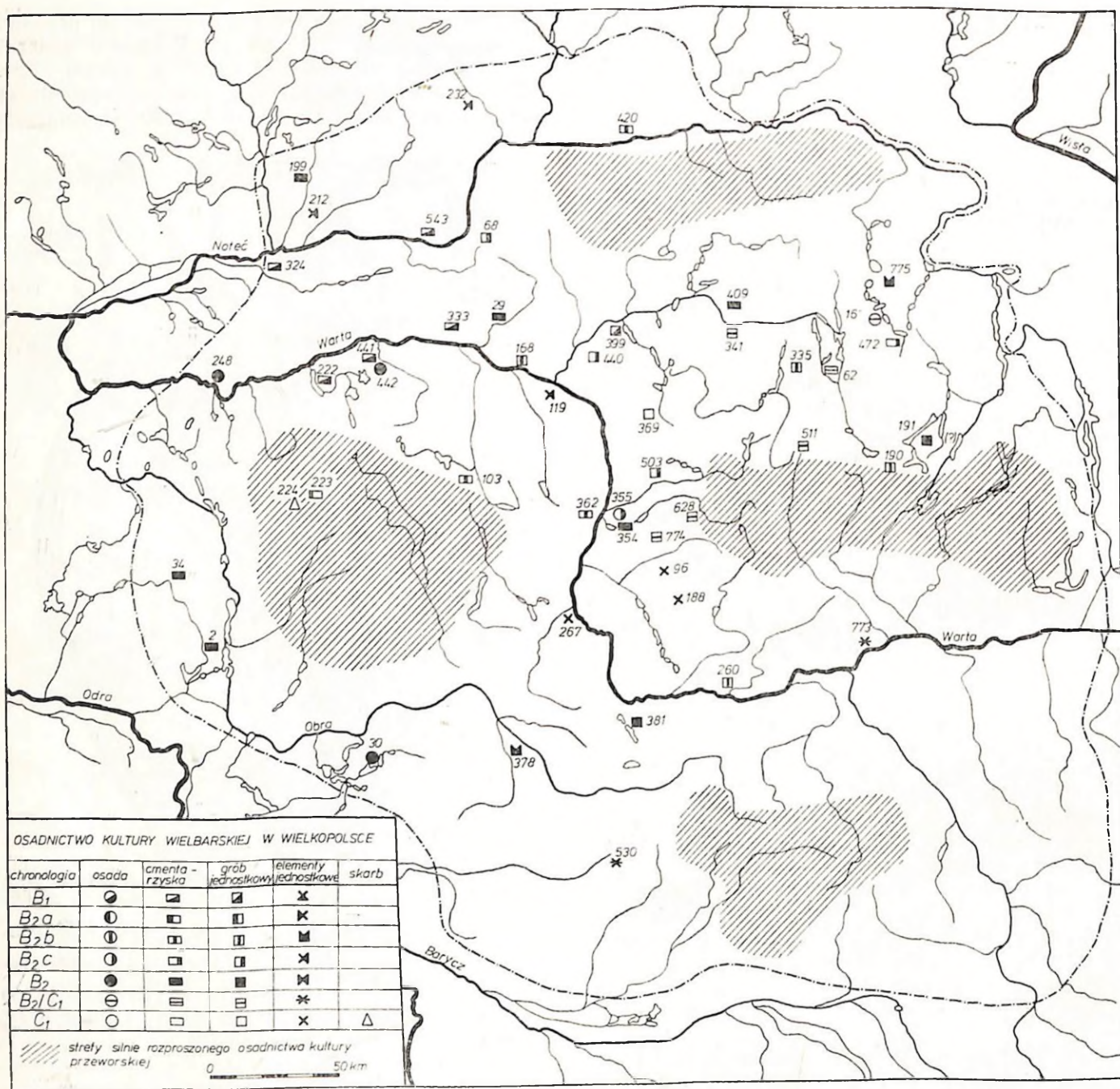
³⁰ K. Przewoźna, *Słapanowo...*, s. 97-139; K. Godłowski, *Studia nad stosunkami społecznymi w okresach późnolitańskich i rzymskich w dorzeczu Odry i Wisty*, Warszawa-Wrocław 1960, s. 54-57; tenże, *Kultura przeworska na Górnym Śląsku*, Katowice-Kraków 1969, s. 60-67.

³¹ Jakość informacji archiwalnych uniemożliwia pełną weryfikację określeń typów grobów zwłaszcza ciałopalnych.

³² K. Godłowski, *Studia nad stosunkami...*, s. 52-53

³³ Por. K. Godłowski, *Kultura przeworska...*, s. 177-178; St. Jasnosz, *Kultura...*, s. 137-148.

³⁴ T. Liana, *Chronologia...*, s. 442-444.

Ryc. 9. Osadnictwo kultury wielbarkskiej w Wielkopolsce
 Fig. 9. Settlement of the Wielbark Culture in Wielkopolska (Great Poland)
 Abb. 9. Besiedlung der Wielbark-Kultur in Wielkopolska (Grosspolen)

mi typu J. 5, 6, imaczami typu J. 6 i sporadycznie pojawiającymi się ostrogami typu J. 46. Naczynia ceramiczne w większości są reprezentowane przez które odmiany typów I, II i IV wg T. Liány. W fazie B₁ WOR występują jeszcze znaleziska typowe dla kultury przeworskiej z MOPR, co w kontekście niżej poruszanej kwestii importów z WOR może dyskredytować wysunięte sugestie.

We WOR napływają nieliczne importy fali „duńskiej”, a następnie „słowackiej”³⁵. Dla Wielkopolski, a szczególnie jej północnej strefy, kwestią dyskusyjną jest nakreślenie drogi napływu importów szczególnie fali „czeskiej” oraz definitywne określenie charakteru kulturowego działającego tu „podmiotu”.

Wydaje się, że przynajmniej dla północnej Wielkopolski (tereny powyżej równoleżnikowego biegu Wełny i Warty) należy przyjąć w momencie napływu importów fali „czeskiej” egzystencję kultury przeworskiej jeszcze o stylistyce lateńskiej przy jednoczesnym założeniu południowego kierunku napływu importów³⁶.

W fazie B₂ obserwuje się ilościowy i zapewne ja-

³⁵ Lateński charakter kultury przeworskiej w północnej Wielkopolsce obrazują m. in. cmentarzysko w Obornikach, woj. Poznań, st. 6 (wczesne warianty naczyń, odwrotnie gruszkowatych, noże sierpkowate typu I wg Liány, sprzączka ósemkowata typu C wg K. Raddatza — powszechnie uznawana za import z terenów markomańskich — „czeska” fala importów) i osada w Stobnie, woj. Piła, st. 2 — AMAP, kat. 1963:309-310; por. uwagi: K. Motyková-Sneidrová, Zur Chronologie der ältesten römischen Kaiserzeit in Böhmen, „Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte, t. 5: 1965, s. 170-172.

³⁶ R. Wołagiewicz, Napływ importów..., s. 218-222.

Wykaz stanowisk do ryciny 9

2. Babimost, woj. Zielona Góra
16. Biskupin, woj. Bydgoszcz
29. Boruszyn, woj. Piła
30. Boszkowo, woj. Leszno
34. Brójce, woj. Zielona Góra
62. Cotoń, woj. Bydgoszcz
68. Czarnków, woj. Piła
96. Drążgowo, woj. Poznań
103. Gaj Wielki, woj. Poznań
119. Gołaszyn, woj. Poznań
168. Kiszewo, woj. Poznań
188. Kromolice, woj. Poznań
190. Kruchowo, woj. Bydgoszcz
191. Krzyżownica, woj. Bydgoszcz
199. Kuźnica Żelichowska, woj. Piła
212. Lubcz Mały, woj. Piła
223. Lwówek, woj. Poznań
224. Lwówek, woj. Poznań
232. Łomnica, woj. Piła
248. Mierzyn, woj. Gorzów Wlkp.
260. Młodzikowo, woj. Poznań
267. Mosina, woj. Poznań
324. Pęckowo, woj. Piła
333. Piotrkówki, woj. Poznań
335. Płaskowo, woj. Bydgoszcz
341. Podlesie Wysokie, woj. Poznań
354. Poznań-Komandoria
355. Poznań-Komandoria
362. Poznań-Szeląg
369. Przebędowo, woj. Poznań
378. Przysieka Stara, woj. Leszno
381. Pysząca, woj. Poznań
399. Rogoźno, woj. Piła
409. Ruda Koźlanka, woj. Piła
420. Rzadkowo, woj. Piła
440. Słomowo, woj. Piła
441. Słopanowo, woj. Poznań
442. Słopanowo, woj. Poznań
472. Szelejewo, woj. Bydgoszcz
503. Wierzenica, woj. Poznań
511. Witakowice, woj. Poznań
530. Wymysłowo, woj. Leszno
543. Żakowo, woj. Piła
628. Kostrzyn, woj. Poznań
773. Ciążen, woj. Konin
774. Krzyżowniki, woj. Poznań
775. Znin, woj. Bydgoszcz

Uwaga: Wykaz stanowisk uwzględnionych na rycinie 1, 2, umieszczony będzie w opracowaniu kultury przeworskiej w Wielkopolsce (w przygotowaniu).

kościowy wzrost elementów kultury przeworskiej³⁷. Pojawiają się późne zapinki oczkowe A III, 57-61, A II, 38-39 a przede wszystkim większość zapinek V grupy Almgrena, szczególnie s. 8 z grzebykiem na głowie i późniejsze z grzebykiem i szerokim kabłąkiem, występujące jeszcze w POR, następnie s. 7 z dwoma grzebykami, s. 10, 148 esowate i prawdopodobnie z nich rozwinięty war. 132 z grzebykiem i prostokątnie zagiętym kabłąkiem. W miejsce sprzączek ósemkowatych pojawiają się formy jednodelne półowalne, półowalne bez skuwki, jedno- i dwudzielne formy o ramie prostokątnej z pojedynczym lub podwójnym kolcem. Typowe okucia pasa tej fazy, to formy pozbawione profilowania, tarczowate i miseczowate typu J. III trwające do POR oraz sztabkowate zbliżone do prostokąta typu J. IV i V. Pojawiają się także grzebienie typu A I i B I wg S. Thomas, szpile kościane występujące również w

POR, wisioriki wiaderkowate, kapsułkowate i torebkowate. Zwiększa się również wybór paciorków szklanych. Zmiany następują w uzbrojeniu. Typowe stają się umba typu J. 7a, imacz ze wyodrębnionymi płytkami oraz typu J. 9, a także ostrogi grupy I, II, III wg K. Godłowskiego. Zmiany następują również w ceramice, gdzie w większym zakresie są rejestrowane naczynia grupy III, V i VI.

Fazę B₂ WOR w Wielkopolsce znamionuje napływ importów fali słowacko-duńskiej m. in. typu E 160, 24-29, 39-40, 44-49 oraz napływ naczyń terra sigillata zwłaszcza u schyłku fazy B₂ i w fazie B₂/C₁ POR³⁸. Importy te występują głównie w południowej i wschodniej części Wielkopolski.

Początek POR w kulturze przeworskiej na terenie Wielkopolski wyznaczony jest w zasadzie fazą B₂/C₁³⁹, przy czym przynajmniej w strefie na północ od równoleżnikowego biegu Warty i Obry faza ta jest obecnie jeszcze słabo zaakcentowana. Przyczyny tej sytuacji należy upatrywać — trudno określić obecnie w jakim natężeniu — w dyslokacjach kulturowych, zapoczątkowujących różnicowanie Wielkopolski w POR. Typowe elementy dla całej Wielkopolski w fazie B₂/C₁, to głównie zapinki, genetycznie wywodzące się z WOR grupy II Almgrena 40/41 i 43, A V, s. 1, 96, A V, s. 8, 130, 137 i typowe dla POR, mianowicie: A VII, s. 1, 193, A VI, s. 1, 158 oraz przeżywające się z WOR sprzączki jednodelne półowalne bez skuwki, dwudzielne o ramie prostokątnej i miseczowate zakończenia pasów typu J. III. W fazie tej także występuje terra sigillata.

Rozwinięty etap POR w Wielkopolsce wyznacza generalnie faza C₁, w obrębie której wydziela się stadium C_{1a} i C_{1b}, przy czym w aspekcie stylistyki stadium C_{1a} wykazuje koneksje z fazami wcześniejszymi, natomiast stadium C_{1b} z fazą C₂ POR. W naszym wypadku podział na podfazy ma pełne odzwierciedlenie w zasadzie tylko w elementach z południowej strefy Wielkopolski. Północna Wielkopolska, poza dorzeczem Warty w rejonie Poznania, nie reprezentuje w tym aspekcie dostatecznych walorów poznawczych.

Elementami typowymi dla stadium C_{1a} są zapinki A VII, s. 1, 2, A VI, s. 2 współwystępujące ze sprzączkami dwudzielnymi typu D wg K. Raddatza, dwudzielnymi o ramie prostokątnej, okuciami pasa typu J. II₃₋₄ i J. II₆₋₇. W uzbrojeniu dominują imacze typu 9, umba typu 7a i z tzw. pseudokolcem oraz ostrogi grupy V i VI wg K. Godłowskiego. Odnośnie do ceramiki, z uwagi na brak dostatecznie komunikatywnej typologii, sygnalizujemy tylko tendencje przemian w POR, generalnie w Wielkopolsce postępujące w dwóch kierunkach: (a) esowatości profilów, (b) częściowej segmentacji z wyraźnym zaznaczeniem podstawy naczynia⁴⁰.

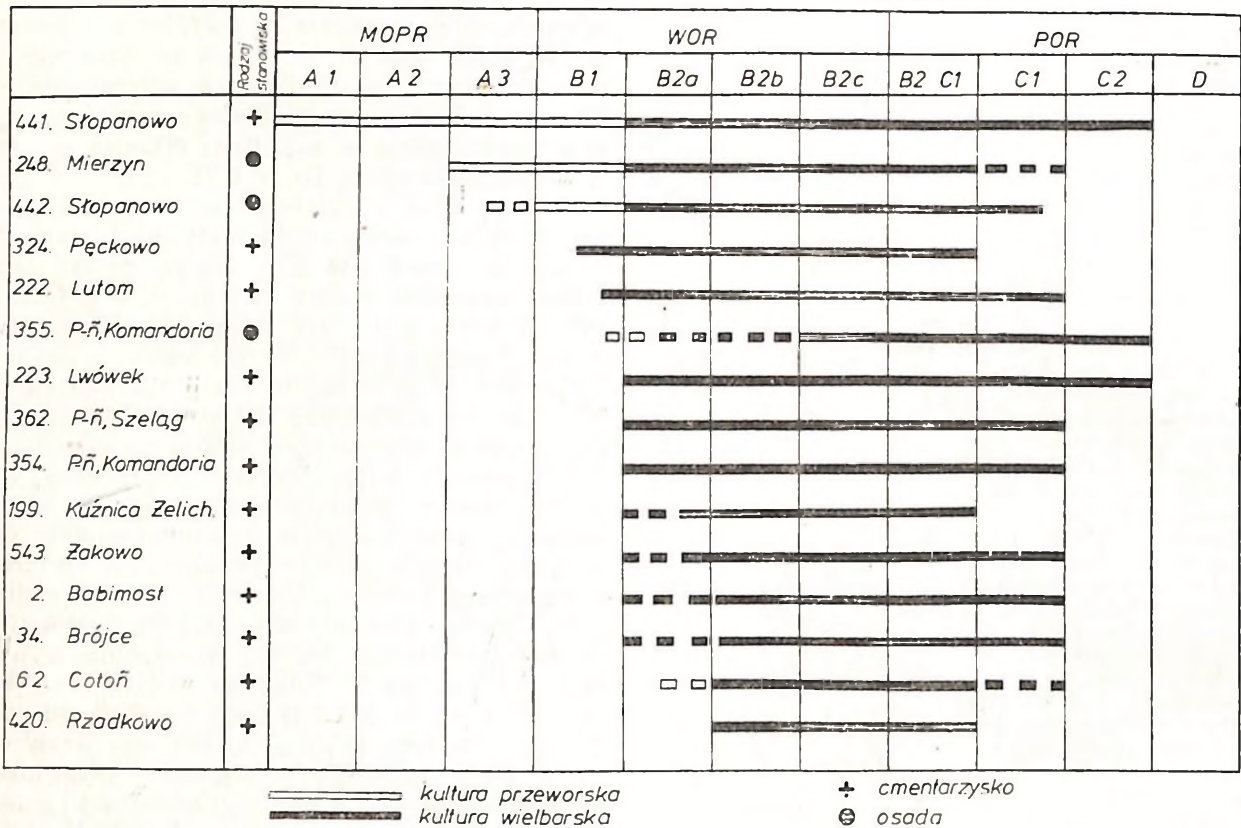
³⁷ K. Godłowski, *Niektóre węzłowe problemy badań nad kulturą przeworską w okresie rzymskim*, „Zeszyty Naukowe UJ”, — Prace archeologiczne z. 8: 1966, s. 78-80; J. Wielowiejski, *Kontakty...*, s. 55-60; R. Wołagiewicz, *Napływ importów...*, s. 232-233; T. Dąbrowska, *Wschodnia granica...*, s. 230, mapa X; K. Godłowski, *Materiały...*, s. 190-192.

³⁹ K. Godłowski, *The Chronology...*, s. 10-27; tenże, *Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów w Polsce północno-wschodniej*, „Rocznik Białostocki”, t. XII, 1974, s. 75-77; tenże, *Materiały...*, s. 209-214.

⁴⁰ Por.: systematykę naczyń ceramicznych przeprowadzoną dla terenów Górnego Śląska: K. Godłowski, *Materiały...*, s. 113-167.

³⁷ Por.: T. Liána, *Chronologia...*, s. 433-437; K. Godłowski, *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. 4: 1977, s. 208-209.

CHRONOLOGIA WZGLĘDNA STANOWISK KULTURY WIELBARKSKEJ W WIELKOPOLSCE, BADANYCH WYKOPALISKOWO

Ryc. 10. Chronologia względna stanowisk kultury wielbarskiej w Wielkopolsce, badanych wykopaliskowo
 Fig.-10. Relative chronology of the excavated sites of the Wielbark Culture in Wielkopolska (Great Poland)

Abb. 10. Relative Chronologie der anhand der Ausgrabungen festgestellten Fundstellen der Wielbark-Kultur in Grosspolen

Stadium C_{1a} reprezentują zapinki A VII, s. 3, sporadycznie A VI, s. 2, sprzączki typu „omega”, umba półkoliste i prawdopodobnie ceramika toczona, której dyspersja w Wielkopolsce sięga po dorzecze Wełny⁴¹. Rejestruje się jeszcze napływ terra sigillata.

W generalnym ujęciu faza C₁ POR chronologicznie odpowiada napływowi importów fali „duńskiej”, której elementy poza typem E 107 są reprezentowane w Wielkopolsce sporadycznie⁴².

Fazę C₂ POR, mającą stylistyczne koneksje z podfazą C_{1b}, zamionuje w Wielkopolsce pojawienie się zapinek przede wszystkim grupy VI Almgrena, w tym m. in. odmian wielosprężynkowych zbliżonych do war. 184 występujących sporadycznie, głównie w zachodniej Wielkopolsce zapinek typu nimberskiego war. A⁴³ oraz szpil brązowych grupy VII wg E. Beckmann, grzebieni trójwarstwowych typu II i III wg S. Thomas i paciorków podłużnych o przekroju gwiaździstym⁴⁴. W uzbrojeniu pojawiają się umba półko-

liste z załamanym do środka kołnierzem (ryc. 6:5). W fazie C₂ występują również naczynia zasobowe typu „Krausengefässe” oraz zwiększa się ilość ceramiki toczonej⁴⁵. Charakterystycznym rysem wspomnianych typów ceramiki w Wielkopolsce jest podobna dyspersja sięgająca dorzecza Wełny.

Na fazę C₂ POR przypada tzw. „końcowa” fala napływu importów, która w naszym wypadku poza zapinkami typu A 190 nie jest szerzej udokumentowana⁴⁶.

Podobnie jak w kulturze wielbarskiej, również w przeworskim ugrupowaniu kulturowym następują przemiany, stymulowane przeobrażeniami środkowo-europejskiego układu kulturowego. We wczesnych etapach fazy B₁ WOR obserwuje się jeszcze dominację systemu kulturowego typowego dla MOPR przy jednoczesnym okazjonalnym utrzymywaniu kontaktów z czeskim, tj. markomańskim ugrupowaniem kulturowym⁴⁷. Od schyłku fazy B₁ do rozwiniętej fazy B₂, z chwilą kreowania się rzymskiej stylistyki kultury przeworskiej, następuje nasilenie się kontaktów ze słowackim, tj. kwadzkim ugrupowaniem kulturowym⁴⁸, przy jednoczesnej bardzo silnej wewnętrznej aktywizacji kultury przeworskiej w konsekwencji prowadzącej do kształtowania się, w szer-

⁴¹ Np. Ostrowite Prymasowskie, woj. Poznań, st. 2 — osada; (AMAP, kat. 1969:70); Ruda Kozłanka, woj. Poznań, st. 3 — osada (AMAP kat. 1954:188); Lubin, woj. Bydgoszcz, st. 3 — osada (AMAP, kat. 1954:35); Bogdanowo, woj. Poznań, st. 4 — osada (AMAA, kat.: znajdujący się w magazynie okresu późnolateńskiego i okresu rzymskiego); Świątkowo, woj. Bydgoszcz, st. ? — cmentarzysko (AMAM, kat. 1944:614); Poznań, ul. Krańcowa, st. 1 — osada (K. Chmielewski i K. Przewoźna, J. Zak, Osada z okresu rzymskiego w Poznaniu, przy ul. Krańcowej 77 (Mińskiej 3), „Zeszyty Naukowe UAM, Archeologia-Etnografia”, z. 1; 1958, s. 72); Bnin, woj. Poznań, st. 1-2a (H. Machajewski, Z badań nad osadnictwem Niecki Jezior Bnińskich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim, [w:] Studia nad osadnictwem Niecki Jezior Bnińskich. (w druku). Por. uwagi: K. Godłowski, Materiały... s. 178-180.

⁴² R. Wołagiewicz, Napływ importów... s. 223-224.

⁴³ H. Machajewski, Z badań... (w druku).

⁴⁴ Np. Czeszewo, woj. Poznań, st. 7 ? — osada (?) (AMAP, kat. 1989:17).

⁴⁵ Np. Sulęcinek, woj. Poznań, st. 5 — osada (AMAP, kat. 1958:281). Por. uwagi: K. Godłowski, Kultura przeworska... s. 97-101.

⁴⁶ Np. Kazimierz, woj. Poznań (J. Wielowiejski, Kontakty... s. 338).

⁴⁷ T. Liana, Kształtowanie się stylu B... s. 139-147; K. Godłowski, Niektóre węzłowe problemy... s. 82-83.

⁴⁸ K. Godłowski, Kultura przeworska... s. 188-199; R. Wołagiewicz, Napływ importów... s. 222-223; A. Cofa-Broniewska, Grupa kruszańska... s. 32-54.

szym ujęciu, zwartego systemu. Kolejny etap przemian, tzw. stabilizacyjno-wewnątrzdystrybucyjny, następuje, jak się wydaje, od końca fazy B₂ WOR do początków fazy C₁ POR, jakkolwiek na ten okres zarejestrowane są nadal kontakty ze słowackim — a także ogólnie rozumianym nadłabsko-nadreńskim i nadwiślańskim — ugrupowaniem kulturowym, czego efektem jest m. in. napływ terra sigillata⁴⁹ i elementów stroju, głównie wykonanych z brązu. Od początków fazy C₁ POR do fazy C₂ POR można wyznaczyć następujący etap przemian znamionujących się stopniową decentralizacją stylistyczną kultury przeworskiej, będącą konsekwencją zmian orientacji kontaktów kulturowych oraz zmian układu środkowoeuropejskiego systemu kulturowego.

We wszystkich zasygnalizowanych etapach przemian stylistycznych elementów kultury przeworskiej podstawowym metalem do wykonywania analogicznych elementów jak w kulturze wielbarskiej było żelazo. Stosunek do brązu kształtuje się jak 7:1⁵⁰. Proporcje te nie ulegają zasadniczym zmianom także w momencie upowszechnienia się ozdób, głównie zapinek z grzebykiem i zapinek VI, VII grupy Almgrena, na których zdobnictwo, bądź całe egzemplarze było wykonane ze srebra lub brązu.

Osadnictwo kultury przeworskiej w Wielkopolsce w ujęciu chronologiczno-chorologicznym znamionuje kontynuacja w WOR stanowisk założonych w najwcześniejszych odcinkach MOPR, przy czym prawidłowość ta jest obserwowana w całej interesującej nas strefie Wielkopolski (ryc. 2). We WOR nastąpił progres osadniczy, proporcjonalnie dopełniający tereny w zasadzie już zasiedlone⁵¹. Zajęte w tym okresie obszary użytkowane były generalnie do fazy C₁-C₂ POR, a w dorzeczu Prozny nawet do fazy D POR⁵², przy czym głównie w fazie C₂ w całej Wielkopolsce, w mniejszym natomiast stopniu w dorzeczu Prozny, w strefach dotychczas już użytkowanych osadniczo, następuje proces ponownego zakładania stanowisk, cechujący się nieproporcjonalnie mniejszym potencjałem osadniczym oraz różnicami kulturowymi (np. w północnej Wielkopolsce stwierdzono elementy grupy dębczyńskiej)⁵³.

W świetle dotychczasowych informacji kwestią dyskusyjną pozostaje klasyfikacja „osadnicza” cmentarzy kurhanowych typu siedleńskiego, zlokalizowanych w regionie zwartego osadnictwa kultury przeworskiej⁵⁴.

Nakreślenie reguł obrządku pogrzebowego kultury przeworskiej w Wielkopolsce jest problemem złożo-

nym, jakkolwiek dysponujemy w tym zakresie reprezentatywną grupą metodycznie rozpoznanych cmentarzy. Średnia ilość grobów na cmentarzyskach, zwłaszcza południowej Wielkopolski, użytkowanych przez ok. 200-300 lat, oscylowała w granicach 260-360 pochówków, przy czym w dorzeczu środkowej Prozny rejestruje się cmentarzysko zawierające ok. 2000 pochówków (np. Zadowice, woj. Kalisz)⁵⁵. Obowiązującym typem są płaskie cmentarzyska ciałopalne. W ujęciu chronologicznym obserwuje się przemiany dwóch podstawowych typów pochówków, mianowicie zmniejszanie się ilości grobów jamowych, począwszy od schyłku fazy B₁ WOR do przełomu faz C₁ i C₂ POR, na rzecz grobów popielnicowych, których optimum występowania w Wielkopolsce przypada na fazy B₂ WOR⁵⁶. Pod względem jakości wyposażenia trudno jest zaobserwować w Wielkopolsce istotne różnice między grobami jamowymi i popielnicowymi. Jako sugestię należy traktować zubożenie wyposażenia grobów popielnicowych na przełomie faz B₁ i B₂ WOR. W generalnym jednak ujęciu dominują groby grupy III, następnie II i IV wg K. Godłowskiego.

Inne formy grobów występujących na cmentarzyskach płaskich, z reguły w południowej Wielkopolsce, są spotykane sporadycznie w różnych fazach OR.

Tzw. groby warstwowe występują od fazy B₂ WOR do POR. W Wielkopolsce pochówki te znamionuje wyposażenie zbliżone do IV grupy grobów. Pochówki szkieletowe stwierdzono prawdopodobnie tylko w 4 przypadkach; szkielety ułożone głową na południe występują we WOR i na przełomie WOR i POR. Poza jednym pochówkiem (Czac, woj. Leszno) były wyposażone tylko w ceramikę, co prawdopodobnie klasyfikuje je do V grupy grobów⁵⁷.

Również w południowej Wielkopolsce stwierdzono groby kurhanowe o konstrukcji kamiennej tzw. typu siedleńskiego, chronologicznie określone w ramach faz C₁-C₂ POR z typowym dla tych kurhanów warstwowym pochówkiem ciałopalnym. Jakość wyposażenia tych kurhanów pozwala zaliczyć je do grupy II (np. kurhan VI z Siedlemina, woj. Kalisz) lub częściej do grupy III⁵⁸.

Reasumując, typowe zestawy wyposażenia grobów ciałopalnych kultury przeworskiej w Wielkopolsce przedstawić można następująco: 1 — pełen zestaw uzbrojenia, ostrogi, krzesiwo, sprzeczka, zapinka, nożyce, szczypczyki, ewentualnie importy; 2 — pojedyncze elementy uzbrojenia, nóż, krzesiwo, sztydło, narzędzia, brzytwa, igła, paciorki, sprzączki, okucia pasa, zapinka; 3 — 2-3 zapinki, przęśliki, okucia s:rzynek, klucze, nóż sierpikowaty, paciorki, grzebienie, terra sigillata, igły; 4 — 2 zapinki, grzebień, igła, przęśliki, paciorki.

⁴⁹ G. Domański, *Zagadnienie kultury burgundzkiej...*, s. 150-155; E. Meyer, *Die germanischen Bodenfunde...*, s. 210-220.

⁵⁰ Proporcje obliczono na podstawie cmentarzy w Młodzikowie, woj. Poznań (A. Dymaczewski, *Młodzikowo...*, s. 179-442), Domaradzicach, woj. Leszno (B. Kostrowicki, *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Domaradzicach, pow. Rawicz*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. IV, 1954, s. 153-174).

⁵¹ K. Godłowski, *Zagadnienie ciągłości...*, s. 385-386.
⁵² J. K. Dąbrowscy, *Osada lateńsko-rzymska we wsi Płunowice, pow. Kalisz*, „Materiały Starożytne”, t. XI, 1958, s. 423-505.

⁵³ Np.: Wróblewo, woj. Piła (AMAP, kat. 1941:1564); Rusiec, woj. Poznań (AMAP, kat. 1948:376); Mieścisko-Ulica, woj. Poznań (AMAP, kat. 1954:194); Górszewice, woj. Poznań (AMAP, kat. w magazynie okresu późnolateńskiego i okresu rzymskiego); Czarnków, woj. Piła (AMAP, kat. j.w.).

⁵⁴ A. Karpińska, *Kurhany z okresu rzymskiego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem typu siedleńskiego*, Poznań 1926; J. Jaskaniś, *Kurhany typu rośtokiego*, „Zeszyty Naukowe UJ” — Prace archeologiczne — z. 22; 1976, s. 215-251; K. Godłowski, *Zagadnienie ciągłości...*, s. 38, 384-386.

⁵⁵ A. Abramowicz, *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, seria archeologiczna, nr 1, 1956, s. 61-95.

⁵⁶ Por. K. Godłowski, *Studia...*, s. 32-33; G. Domański i L. Zarzycki, *Zarys przemian...*, s. 124-125.

⁵⁷ Np.: Młodzikowo, woj. Poznań — grób 208; Nochowo, woj. Poznań, grób bez numeru (AMAP, kat.: arch. teczka nr 3174, pow. Srem); por. K. Godłowski, *Studia...*, s. 43-46; K. Bykowski, *Uwagi o szkieletowym obrządku pogrzebowym ludności kultury przeworskiej w okresach późnolateńskim i wczesnorzymskim*, „Studia Archeologiczne”, t. VII, 1976, s. 139-163.

⁵⁸ A. Karpińska, *Kurhany...*, s. 56-70.

IV. Cechy relacji ugrupowań kulturowych

Określenie relacji między kulturą wielbarską i kulturą przeworską, opierając się w zasadzie na selektywnej znajomości ich wewnętrznych struktur, w konsekwencji sprowadza się do nakreślenia reguł, które można uznać za cechy wskaźnikowe relacji tych kultur w strefie kontaktowej.

Na podstawie dokonanych obserwacji można zakładać dynamiczny charakter przemian obu kultur, inspirowany w zasadzie przez odmienne ugrupowania kulturowe, jakkolwiek mające chronologicznie określone podobne cechy. Zaobserwowana sytuacja współwystępowania elementów kultur wielbarskiej i przeworskiej jest wypadkowym efektem labilizacji, stylizacji oraz bezpośrednich „zapożyczeń”, działających na gruncie „autochtonicznego” podłoża, co w konsekwencji ukształtowało koegzystencjonalny system działania. System ten obserwowalny jest w zasadzie przez cały okres kontaktowania się obu kultur na tym terenie.

Uformowanie się kultury wielbarskiej u schyłku fazy B₁ WOR w północnej Wielkopolsce nastąpiło w okresie egzystencji w tej strefie rozwiniętej kultury przeworskiej trwającej od faz A₁ - A₂ MOPR. Proces formowania się tej kultury nie poprzedzał etap okazjonalnych oddziaływań. Obserwuje się pojawienie zwartego ugrupowania kultury wielbarskiej, które w ujęciu chronologiczno-chorologicznym ująć można w ramy dwóch horyzontów: (1) od schyłku fazy B₁ WOR do przełomu faz B₂/C₁ i C₁ POR (np. Lutom, woj. Poznań), terytorialnie ograniczony do międzyrzecza środkowej Noteci i dolnej Warty po ujście Welny; (2) od fazy B₂ WOR do fazy C₂ POR (np. Słopanowo woj. Poznań, Poznań—Szelaż), terytorialnie dopełniający strefę występowania kultury wielbarskiej w Wielkopolsce (ryc. 9). Równoległe z pierwszym horyzontem, w ramach ugrupowania przeworskiego następuje rozwój osadniczy, jakkolwiek zróżnicowany terytorialnie, stwarzający podstawy działania tego ugrupowania. Okres zaniku elementów kultury wielbarskiej (faza C₂), chronologicznie odpowiada początkowi regresu kultury przeworskiej, zwłaszcza w północnej i zachodniej Wielkopolsce i ogólnie pojętej „decentralizacji” kulturowej Wielkopolski⁵⁹.

Koegzystencjonalny system działania obu kultur jest obserwowany w dwóch układach: 1 — bezpośrednim — współwystępowanie elementów na tym samym stanowisku, z reguły założonym w MOPR (np. Słopanowo, Kruchowo?) oraz 2 — pośrednim — występowanie elementów na kulturowo jednolitych stanowiskach, usytuowanych w bezpośrednim sąsiedztwie. W aspekcie chronologiczno-stylistycznym, odnośnie do 1 układu początek fazy B₂ to moment pojawienia się elementów wielbarskich i wyraźny, jakkolwiek nie kompleksowy zanik elementów przeworskich (np. Słopanowo — groby kultury przeworskiej: gr. 8, 52, 37). Z kolei początek fazy C₂ to okres całkowitego zaniku elementów wielbarskich, przy jednoczesnym ilościowym wzroście elementów

przeworskich⁶⁰ (np. Słopanowo — groby kultury przeworskiej: gr. 41, 54; Kruchowo — znaleziska luźne). Odnośnie do 2 układu, to w rejonach występowania stanowisk kultury przeworskiej założonych w MOPR i WOR pojawiają się począwszy od schyłku fazy B₁ (np. Lutom woj. Piła) i w fazie B₂ (Poznań—Szelaż) stanowisko kultury wielbarskiej. Współwystępowanie w bezpośrednim zasięgu przestrzennym różnokulturowych stanowisk nie deprecjonowało wewnętrznych ich struktur i systemu przeobrażeń, a w szerszym pojęciu nie powodowało dyslokacji i wewnętrznej dyferencjacji. W tym układzie stanowiska kultury przeworskiej są użytkowane do fazy C₂, natomiast kultury wielbarskiej do schyłku fazy C₁ i początków fazy C₂. Niezależnie od tych układów obserwuje się system jednokierunkowych „zapożyczeń” elementów kultury wielbarskiej przez kulturę przeworską z optimum w podfazie B_{2b} - B_{2c} i fazie B₂/C₁ (np. naczynia III/IV grupy Schindlera, wisiorki typu II Müllera).

W sferze reguł obrządku pogrzebowego przy koegzystencjonalnym systemie działania, poza cechami interkulturowymi, rejestrowane są relacje o cechach „dysydencyjnych”. Idea grobów szkieletowych, jakkolwiek słuszną jest jej geneza celtycka, napłynęła drogami przeciwnych oddziaływań, a mianowicie w kulturze przeworskiej — bezpośrednio, w kulturze wielbarskiej — pośrednią drogą wczesnych oddziaływań markomańskich w strefie Morza Bałtyckiego, gdzie lokalne inspiracje (południowo-skandynawskie) nadały jej właściwy charakter⁶¹. Podobieństwo grobów kurhanowych obu kultur jest tylko częściowo obserwowane w zakresie konstrukcji i chronologii. Sposób potraktowania ciała zmarłego i struktura wyposażenia grobu jest diametralnie różna⁶². Także w ujęciu dyslokacji kulturowej nawiązania te są dyskusyjne. Zasada tworzenia cmentarzysk birytualnych obejmowała w tym okresie tylko ugrupowania wielbarskie, mimo kulturowego „współdziałania” w układzie bezpośrednim ugrupowania przeworskiego w postaci grobów ciałopalnych.

Wyposażenie płaskich grobów ciałopalnych popielnicowych i jamowych kultury wielbarskiej znamionuje — w przeciwieństwie do kultury przeworskiej — brak broni, narzędzi do zajęć wyspecjalizowanych i względnie szeroki ilościowo-jakościowy wybór elementów stroju. Zwyczaje te w strefie występowania elementów wielbarskich w Wielkopolsce i poza nią nie deprecjonowały struktury wyposażenia grobów przeworskich, jakkolwiek jest dyskusyjna w obu układach relacja ilościowych elementów stroju w ramach drugiego horyzontu (głównie schyłek fazy B₂)⁶³.

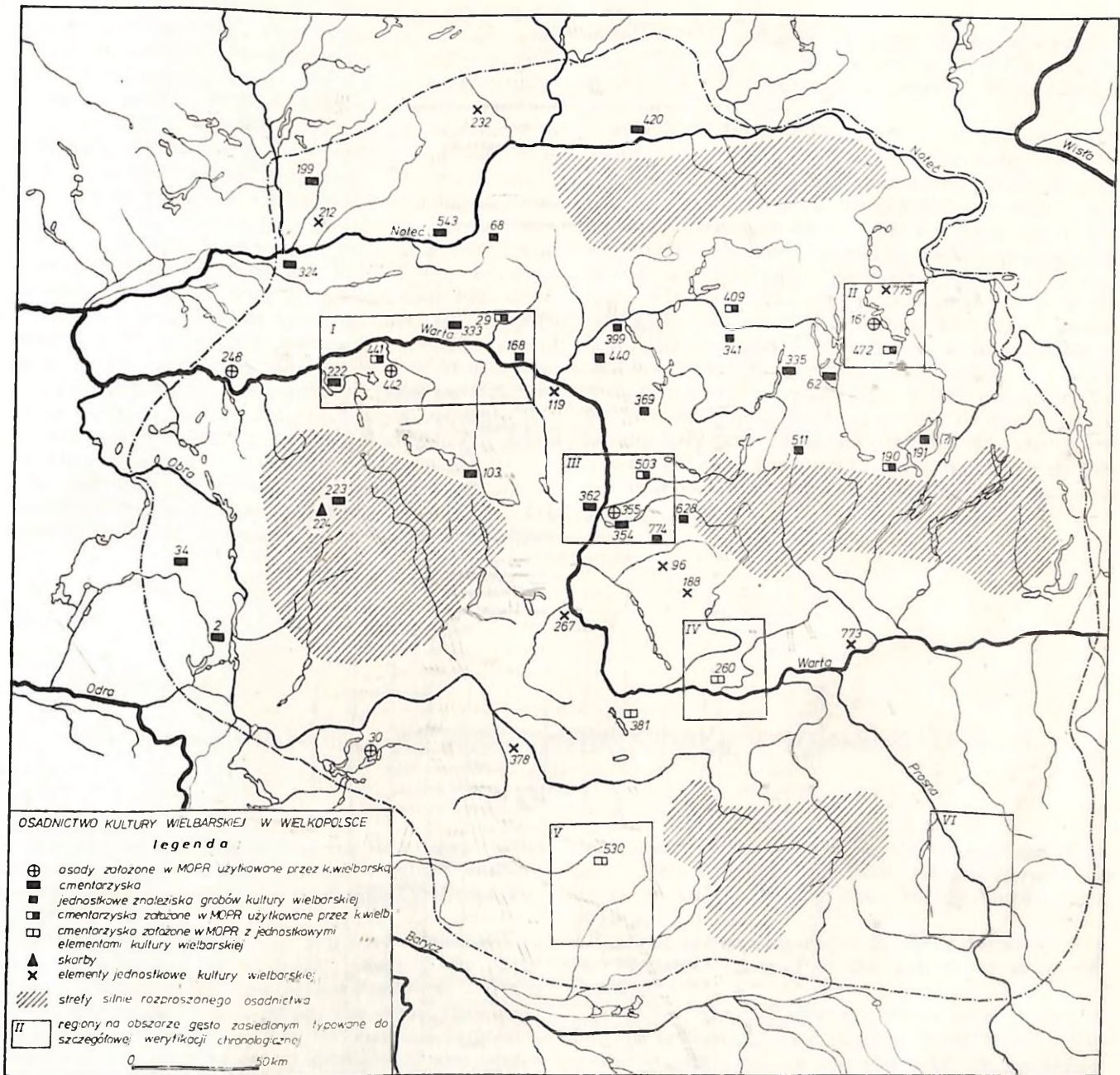
Cechy relacji stylistyki obu kultur znamionuje „oscylacja” chronologicznie określonych systemów i elementów, będąca konsekwencją uwarunkowania genetycznego, a szczególnie zjawiska wczesnego ulegania kultury wielbarskiej procesowi romanizacji,

⁵⁹ Na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Poznaniu-Komandorii, st. 1, założono w fazie C₁ osadę kultury przeworskiej — M. Piaszykówna, *Pradzieje...*, s. 229 - 231.

⁶⁰ E. Albrechtsen, *Fynske Jernaldergrave*, t. 3, Odense 1968, s. 197.

⁶¹ Por. K. Godłowski, *Zagadnienie ciągłości...*, s. 386 - 390.

⁶² Jest to etap uzewnętrzniania się w kulturze wielbarskiej i przeworskiej nurtu lokalnej stylistyki.

Ryc. 11. Osadnictwo kultury wielbarskiej w Wielkopolsce z nakreślonymi strefami
 Fig. 11. Settlement of the Wielbark Culture in Wielkopolska (Great Poland) with indicated zones
 Abb. 11. Aufgezeichnete Besiedlungszonen der Wielbark-Kultur in Wielkopolska (Grosspolen)

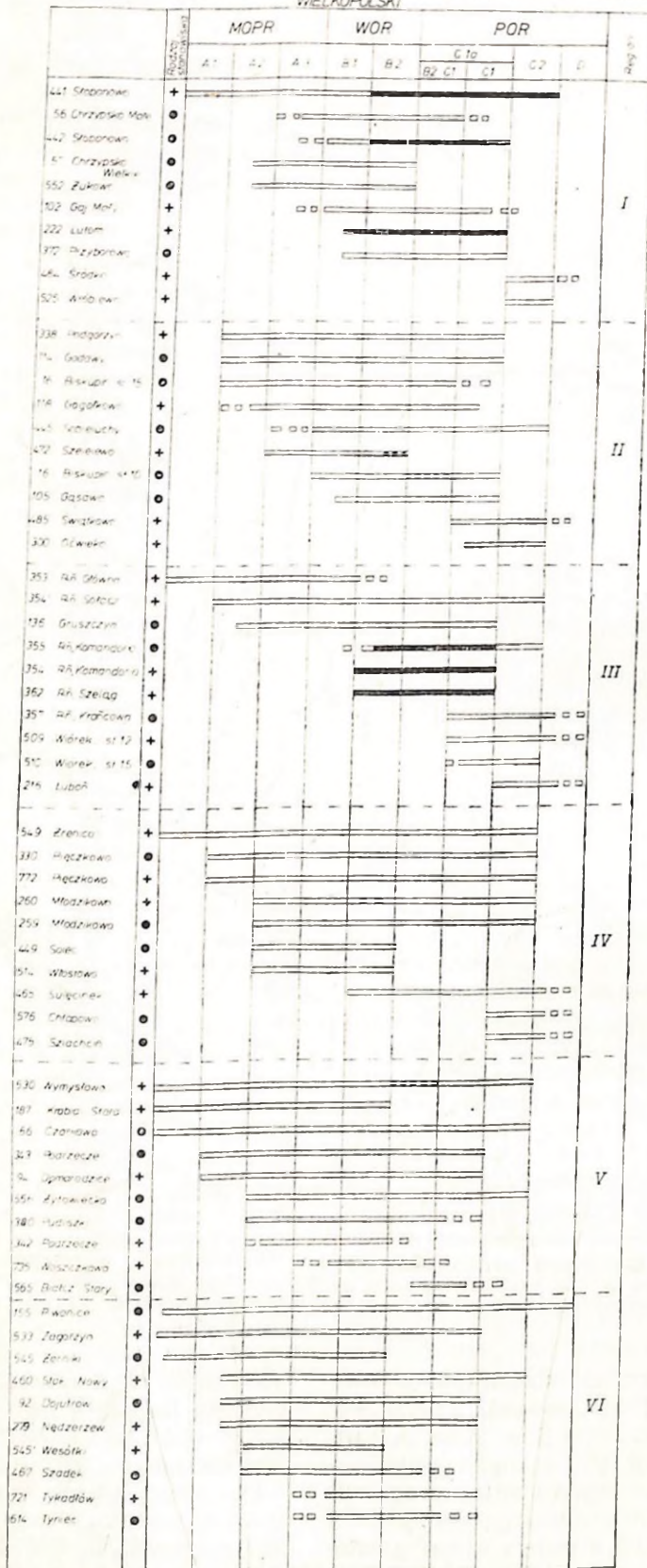
inspirowanego pośrednio przez nadłabskie (postjastorfskie — „protowielbarskie”) ugrupowania kulturowe. W nakreślonej strefie koegzystencji w fazie B₁ kulturę wielbarską znamionuje już kompleksowy system stylistyki rzymskiej, w przeciwieństwie do kultury przeworskiej (początki pierwszego etapu przemian stylistycznych). Zmiany następują na przełomie faz B₁ i B₂ oraz w początkach fazy B₂, z chwilą aktywizacji kulturowej i szerokiej adaptacji stylistyki rzymskiej (głównie przez kulturę przeworską), wówczas to obok elementów wspólnych dla obu kultur, aczkolwiek chronologicznie i technologicznie zróżnicowanych (np. profilowane okucia pasa, jednoodzielne sprzączki półkoliste?, zapinki A V, s. 10, wiśniorki kapsułkowate), kształtuje się grupa elementów

typowych tylko dla danej kultury. Proces ten potęguje się jeszcze w fazie B₂ i początkach POR, obejmując obok elementów metalowych także naczynia ceramiczne (np. terra sigillata).

Począwszy od schyłku WOR (B_{2c}) w kulturze wielbarskiej kształtuje się stylistyka „barokowa”⁶⁴, która już w fazie B₂/C₁ POR staje się anachroniczna względem nowej stylistyki POR. Ten chronologicznie określony system przemian stylistycznych jest obserwowany, jak się wydaje, w kulturze przeworskiej, gdzie pomimo występowania podobnej, wspólnej dla obu kultur grupy elementów (np. zapinki A V, s. 8, 130, 137; A V, 96; szerokokabłąkowe zapinki A II,

⁶⁴ K. Godłowski, *The Chronology...*, s. 90; R. Wołągiewicz, *Zagadnienie stylu...*, s. 132-136.

CHRONOLOGIA WZGLĘDNA STANOWISK Z MOPR I OR Z WYDZIELONYCH REGIONÓW
WIELKOPOLSKI

LEGENDA

- osada
- + cmentarzysko

- kultura przeworska
- □ □ □ słabe ślady użytkowania
- kultura wielbarska
- elementy jednostkowe kultury wielbarskiej

Ryc. 12. Chronologia względna stanowiska z MOPR i OR z wydzielonych regionów Wielkopolski

Fig. 12. Relative chronology of the Younger Pre-Roman and Roman sites from separated regions of Wielkopolska (Great Poland)

Abb. 12. Relative Chronologie der Fundstellen aus der Spätlatène- und Kaiserzeit auf den ausgesonderten Gebietsteilen von Wielkopolska (Grosspolen)

40/41, wisiorki wiaderkowate), charakterystycznej dla stylistyki „barokowej”, uwydatniają się różnice w zakresie chronologii i technologii⁶⁵. W tym względzie jest istotne zasygnalizowanie wyraźnej „granicy” stylistycznej między WOR a POR w kulturze przeworskiej w przeciwieństwie do kultury wielbarskiej, zwłaszcza rejestrowanej w pośrednim układzie działania systemu koegzystencjalnego. W rozwiniętym POR relacje stylistyczne znamionuje podobny system, jakkolwiek obserwowany w mniejszym zakresie ilościowym. Następują przemiany w grupie elementów typowych tylko dla określonej kultury (np. ceramika toczona i naczynia typu Krausengefässe być może o zbliżonej dyspersji do terra sigillata, jednodzielne zapinki A VI — kultura przeworska; dwudzielne zapinki A VI — kultura wielbarska) i w grupie elementów wspólnych, zwłaszcza w fazie C₁ (np. zapinki A VII, s. 1, 201-203), przy czym podobnie jak w fazach poprzednich kwestią dyskusyjną jest relacja chronologiczna w ramach POR.

W nakreślonych reprezentatywnie strefach ugrupowań osadniczo-kulturowych Wielkopolski (ryc. 11) odzwierciedla się dynamiczno-przestrzenny charakter

relacji elementów kultur wielbarskiej i przeworskiej. Strefa I i III obrazuje koegzystencyjny system działania, II, IV, V system działania czynnika „zapożyczeń”, VI nie reprezentuje żadnych form działania (ryc. 12).

Powyższy układ przestrzenny i zachodzące relacje kulturowe określa — jak przypuszczamy — czynnik zwartości osadniczej obu kultur (kultura przeworska — południowa Wielkopolska, kultura wielbarska — Pomorze Wschodnie) i stopień aktywizacji w strefie granicznej (północna Wielkopolska) substratu przeworskiego i wielbarskiego. Aktywizacja tych kultur określona była częściowo już w MOPR poziomem percepcji przez „autochtoniczne” podłoże reguł ugrupowania przeworskiego o tradycjach lateńskich oraz ugrupowania jastorfskiego i oksywskiego („protowielbarskiego”), które począwszy od WOR, określając zasady i kierunki działania stymulowane były przez południowoeuropejskie centra kulturowe (kultura przeworska) oraz centra strefy Morza Bałtyckiego i dolnego Nadłabia (kultura wielbarska).

Henryk Machajewski

The Wielbark Culture in relation to the Przeworsk Culture in Wielkopolska (Great Poland)

S u m m a r y

The aim of this article was the discussion of the cultural connections between the Wielbark Culture and Przeworsk Culture in Wielkopolska (Great Poland).

Earliest elements of the Wielbark Culture are dated back to the end of the B₁ phase of the Early Roman Period, while those of the Przeworsk Culture to the beginning of that phase. The connections between these two cultures can be observed in settlement patterns (setting up of settlements and cemeteries in the same regions, use of cemeteries and

settlements of the Przeworsk Culture by the Wielbark Culture during the Early Roman Period) and in the ornamentation stylistics, mainly that of metal objects.

Distinct differences occur in the cultural orientation, funeral rite and in the system of settlement changes.

It seems, that Wielbark Culture and Przeworsk Culture represent two distinct cultural systems. Observed connections are the effect of the settlement and cultural cohabitation.

Henryk Machajewski

Die Wielbark-Kultur und die Przeworsk-Kultur in Wielkopolska (Grosspolen)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Als Aufgabe dieses Ausatzes nimmt sich der Verfasser die Besprechung der kulturellen Zusammenhänge zwischen der Wielbark- und Przeworsk-Kul-

tur auf dem grosspolnischen Raum vor.

Die ältesten Elemente der Wielbark-Kultur sind auf das Ende der Phase B₁ der frühen Kaiserzeit und die der Przeworsk-Kultur dagegen auf den Anfang der Phase B₁ der frühen Kaiserzeit zu datieren.

Die Zusammenhänge zwischen diesen beiden Kulturen werden auf dem Gebiet von Grosspolen im Be-

⁶⁵ W zakresie chronologii niektóre elementy fazy B/C kultury wielbarskiej odpowiadają elementom horyzontu I i Ia grobów męskich zawierających broni w kulturze przeworskiej; w zakresie technologii w kulturze przeworskiej dominują elementy wykonane z żelaza techniką kucia.

reich des Siedlungswesen (Gründung der Siedlungen und Gräberfelder in denselben Revieren wie auch die Benutzung durch die Bevölkerung der Wielbark-Kultur derjenigen Siedlungen und Gräberfelder die von der Bevölkerung der Przeworsk-Kultur in der frühen Kaiserzeit errichtet wurden) und im Bereich der Stilistik in der Verzierung vorwiegend auf den Metallgegenständen betrachtet.

Deutliche Unterschiede beobachtet man vor allem

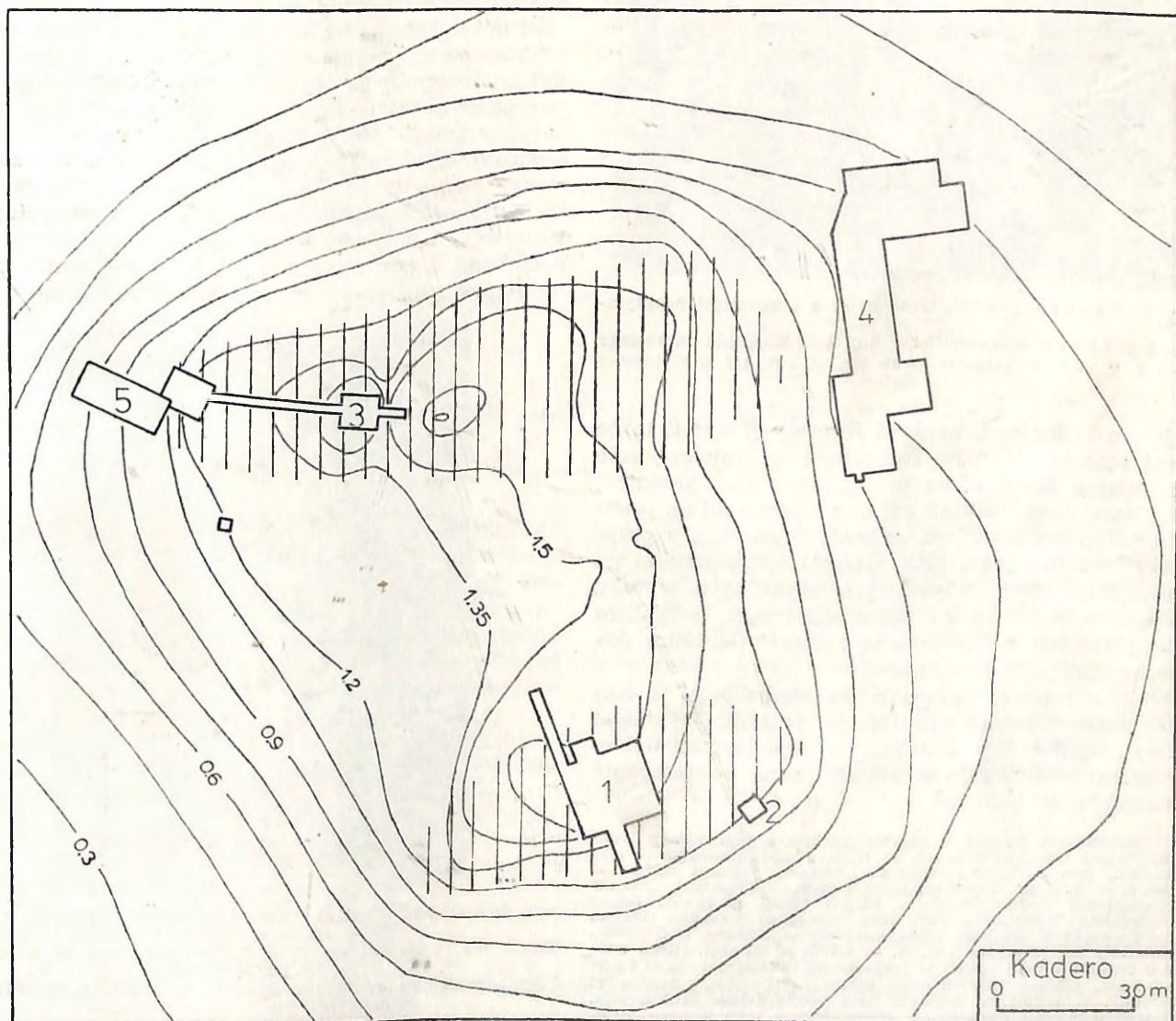
auf dem Gebiet der Kulturorientierung, des Bestattungsrituals und des Systems der Siedlungsumwandlungen.

Es ist zu beachten, dass die Wielbark-Kultur und die Przeworsk-Kultur repräsentieren gänzlich verschiedene Kultursysteme und diese oben erwähnten Zusammenhänge können als die Konsequenz der Siedlungs- und Kulturkoabituation betrachtet werden.

Siódma kampania badań wykopaliskowych w Kadero (Sudan)

Seventh excavation campaign in Kadero (Sudan)

Siebente Ausgrabungskampagne in Kadero (Sudan)

Ryc. 1. Kadero (Sudan). Stan eksploracji stanowiska po siedmiu kampaniach wykopaliskowych: 1-2 — wykopy w południowej części osady neolitycznej, 3 — wykop w północnej części osady neolitycznej, 4 — wykop na odrębnym cmentarzysku neolitycznym, 5 — wykop na cmentarzysku meroickim. Poziłomice w metrach, zmierzone ponad dowolnie przyjętym punktem odniesienia. Przypuszczalny zasięg osady neolitycznej zakreskowano pionowo

Fig. 1. Kadero (Sudan). Extent of the excavation after seven campaigns: 1-2 — trenches in the southern part of the Neolithic settlement, 4 — trench in the separate Neolithic cemetery, 5 — trench in the Meroic cemetery. Contour lines in metres, measured over the optionally choiced point of reference. Presumable extent of the Neolithic settlement vertically hachured

Abb. 1. Kadero (Sudan). Stand der Grabungen auf der Fundstelle nach sieben Ausgrabungskampagnen. 1-2 — Schürfungsraben im südlichen Teil der neolithischen Siedlung, 4 — Schürfungsraben auf dem gesonderten neolithischen Gräberfeld, 5 — Schürfungsraben auf dem meroitischen Gräberfeld. Die Höhenlinien in Metern, gemessen über einem willkürlich angenommenen Bezugspunkt. Senkrechte Schraffierungen zeigen den vermutlichen Bereich der neolithischen Siedlung

W grudniu 1979 r. przeprowadzono siódmą kampanię wykopaliskową na stanowisku w Kadero, w środkowym Sudanie¹. Badania te nadal realizowała polska Stacja Archeologii Śródziemnomorskiej U. W. w Kairze we współpracy z Muzeum Archeologicznym w Poznaniu². Poza autorem tego sprawozdania, kie-

Ryc. 2. Kadero (Sudan). Grób nr 44 o chronologii neolitycznej

Fig. 2. Kadero (Sudan). Grave no. 44 of Neolithic chronology
Abb. 2. Kadero (Sudan). Grab Nr. 44 aus der neolithischer Zeit

rującym badaniami, w skład Ekspedycji weszli także dwaj studenci V roku archeologii w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: M. Chłodnicki i J. Nowakowski. Zostali oni tam skierowani na praktykę terenową przez ich uczelnię w związku z przygotowywanymi przez nich pracami magisterskimi na temat materiałów zabytkowych uzyskanych w toku dotychczasowych badań wykopaliskowych w Kadero i znajdujących się obecnie w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu³.

W toku siódmej kampanii wykopaliskowej w Kadero kontynuowano eksplorację południowej części osady neolitycznej. Zbadano wykopaliskowo dalsze 52 m², co powiększyło wyeksplorowaną powierzchnię stanowiska do 1,654 m².

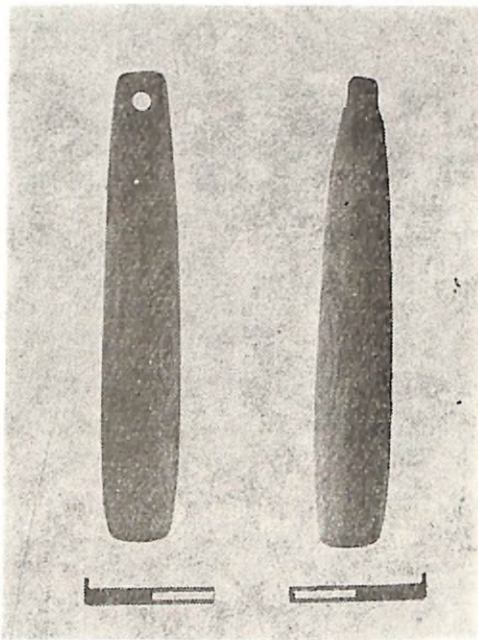
¹ Podstawowe raporty w języku polskim z poprzednich kampanii badań wykopaliskowych w Kadero opublikowano w tym roczniku, por. L. Krzyżaniak, *Badania wykopaliskowe w Kadero, w Sudanie (Czwarta, piąta i szósta kampania)*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 28:1977 (1979), s. 63-71, tamże wcześniejsza bibliografia. Od tego momentu ukazało się: L. Krzyżaniak, *Badania wykopaliskowe w Kadero, w Sudanie*, „Materiały Informacyjne”, PAN, nr 4:1978, s. 512-515. Jeżeli chodzi o raporty z tych badań w języku angielskim, por. L. Krzyżaniak, *Kadero (fourth-sixth season, 1975-1976)*, „Etudes et travaux”, t. 11:1979, s. 245-252, tam wcześniejsza bibliografia. Od tego momentu ukazało się sprawozdanie tego samego autora, *Polish Excavations at Kadero*, „Nyame Akuma. A Newsletter of African Archaeology”, nr 15:1979, s. 67-69.

² W dowód uznania dla dotychczasowych wyników polskich wykopalisk w Kadero, The Royal Ontario Museum w Toronto (Kanada) przekazało do polskiej Stacji Archeologii Śródziemnomorskiej U.W. w Kairze zasilek pieniężny przeznaczony na sfinansowanie części kosztów prac terenowych siódmej kampanii.

³ Obaj studenci udali się do Kadero na koszt własny. M. Chłodnicki przygotował w 1979 r. pracę magisterską pt. „Ceramika naczyniowa z osady neolitycznej w Kadero (Sudan)”, a J. Nowakowski pracę pt. „Wytwórczość kamieniarska w osadzie neolitycznej w Kadero (środkowy Sudan)”. Wyjazd autora tego sprawozdania do Sudanu zrealizowało Ministerstwo Kultury i Sztuki w Warszawie.

Wykopy założono w dwu punktach (ryc. 1). Pierwszy wykop, o powierzchni 16 m² (4×4 m), założono na wyraźnej koncentracji otoczków (pebbles), przypominającej swym kształtem i wielkością nasypnagrobek spotykany w Nubii na grobach z czasów chrześcijańskich i muzułmańskich. Wykop ten położony był już poza zasięgiem występowania zwartej warstwy osadniczej w południowej partii stanowiska (ryc. 1:1a). Eksplorowano go 4 odcinkami o powierzchni 4 m² (2×2 m), do głębokości 0,8 m, gdzie natrafiono na zbity, twardy sylt (muł) nilowy. Domniemany nagrobek okazał się jednak być najprawdopodobniej celowym nagromadzeniem, do dalszej obróbki, surowca kamiennego w postaci otoczków czertowych i kwarcowych, masowo używanych do wyrobu narzędzi przez mieszkańców lokalnej osady neolitycznej. W wykopie tym nie natrafiono na żadne inne elementy zawartości kulturowej.

Drugi wykop, o powierzchni 36 m² (18×2 m), założono na skraju południowej części osady w Kadero. Był on kontynuacją wykopu sondażowego założonego jeszcze w toku szóstej kampanii. Celem tego sondażu, w trakcie obu kampanii, było wyjaśnienie zasięgu występowania warstwy osadniczej w tej części stanowiska, a także funkcji centralnej części pagórka, gdzie — jak dotąd — nie stwierdzono żadnych pozostałości neolitycznych. Wykop ten eksplorowano odcinkami o powierzchni 4 m² (2×2 m), warstwami mechanicznymi co 0,2 m do głębokości 0,8 m.

Ryc. 3. Kadero (Sudan). Wisiorok z ryolitu znaleziony w grobie 45. Skala w centymetrach

Fig. 3. Kadero (Sudan). Rhyolitic pendant found in the grave no. 45. Scale in cm.

Abb. 3. Kadero (Sudan). Anhänger aus Ryolit im Grab Nr. 45 aufgefunden. Skala in Zentimetern

Zgodnie z oczekiwaniami, zaobserwowano szybkie zmniejszanie się intensywności występowania warstwy osadniczej w wykopie w miarę posuwania się ku centrum pagórka-stanowiska. Jedynie w pierwszej warstwie mechanicznej natrafiono na odpadki osadnicze. Były to: fragmenty naczyń ceramicznych, fragmenty żaren kamiennych, obłupywane i oszlifowywane narzędzia sporządzane z różnych skał drob-

nokrystalicznych oraz ich odpadki produkcyjne, kości zwierzęce oraz pojedyncze paciorki wykonane ze skorup jaja strusiego lub kości. Wydaje się, że te pozostałości osadnicze nie znaleziono na miejscu pierwotnej habitacji, mogły bowiem zostać tutaj przetransportowane przez wody deszczowe w czasach gruntownej erozji pagórka w Kadero w przeszłości, z południowej strefy osadniczej, gdzie najprawdopodobniej znajdowały się neolityczne domostwa.

Swego rodzaju niespodzianką było odkrycie w tym wykopie pochówków ludzkich o chronologii niewątpliwie neolitycznej. Były to groby 4 osobników (groby nr: 44-47), w tym jednego dziecka, ułożonych w ziemi w pozycji z nogami silnie podkurczonymi i głowami zorientowanymi na zachód (ryc. 2). Pochówki te odkryto na głębokości 0,5-0,6 m. Ułożenie szkieletów w jamie grobowej i ich orientacja są podobne do innych pochówków neolitycznych odkrytych w Kadero w toku wcześniejszych sezonów. Jednak jedynie w jednym z tych grobów — nr 45 — odkryto wyposażenie w postaci pięknego wisiorka kamiennego, wykonanego z oszlifowanego ryolitu (ryc. 3), surowca kamiennego występującego w rejonie VI katarakty Nilu położonej kilkadziesiąt km na północ od Kadero.

Wyniki szóstej kampanii wykopaliskowej dostar-

czyły przede wszystkim dalszych informacji na temat podziału funkcjonalnego stanowiska neolitycznego w Kadero. W chwili obecnej przypuszczać możemy już o wielkości i lokalizacji występowania warstwy osadniczej na stanowisku w dwu strefach: w północnej i południowej części pagórka. Pomiędzy tymi dwoma strefami, w centralnej części pagórka, mógł się znajdować kraal dla stada bydła hodowanego przez grupę społeczną z Kadero, dokąd ewakuowano je z okolicznych, zalewanych w porze deszczowej pastwisk⁴. Ta neolityczna grupa społeczna grzebała zmarłych w dwu partiach pagórka: na wyodrębnionym cmentarzu odkrytym już w pierwszych sezonach badawczych oraz na obrzeżu obu stref występowania warstwy osadniczej. Ze względu na stopień zbadania, m. in. wykonanie — jak dotąd — ekspertyzy antropologicznej tylko dla części pochówków, podjęcie próby interpretacji społecznej miejsc grzebania zmarłych w Kadero jest w tej chwili jeszcze niemożliwe. Dalsze badania wykopaliskowe i pomocnicze niewątpliwie jednak umożliwią podjęcie próby pełniejszego wyjaśnienia zarówno kwestii podziału funkcjonalnego stanowiska neolitycznego w Kadero (osada, kraal i miejsca pochówku), jak i społecznej funkcji obu cmentarzysk.

Lech Krzyżaniak

SEVENTH EXCAVATION CAMPAIGN IN KADERO (SUDAN)

Summary

In December 1978 the seventh excavation campaign was carried out in Kadero. Research in the southern part of the Neolithic settlement was continued; two trenches were situated on its outskirts. A concentration of quartz and chert pebbles, being probably the rest of the stone raw-material supply, gathered for tool production, was discovered in the first trench. The second trench disclosed settlement materials typical for Kadero, i.e. pottery, flint tools, animal remains and single ostrich egg-shell beads, as well as four Neolithic human burials.

As the result of the exploration of both trenches, the extent of the cultural layer in the southern part of the settlement could be defined. Also in this area one observed a custom of burying of some inhabitants of the Neolithic settlement on its outskirts, presumably contemporarily with the use of a separate cemetery as a burial ground for other individuals. A division of the Neolithic site in Kadero into 1) a settlement, situated in two ends of a hill, 2) a kraal in its centre, 3) two burial places, appears more and more clearly.

Lech Krzyżaniak

SIEBENTE AUSGRABUNGSKAMPAGNE IN KADERO (SUDAN)

Zusammenfassung

Im Dezember 1978 wurde die siebente Ausgrabungskampagne durchgeführt. Es war im weiteren der südliche Teil der neolithischen Siedlung erforscht, auf derer Rändern zwei Schürfungsgraben angelegt wurden. In dem ersten entdeckte man eine Konzentrierung von Steinrundlingen (Quartz und Chert), die

wahrscheinlich als Rest von einem Lager des Rohmaterials zur Herstellung von Geräten betrachtet werden kann. In dem zweiten Schürfungsgraben

⁴ L. Krzyżaniak, *New light on early food-production in the Central Sudan*, „Journal of African History”, t. 19:1978, z. 3, s. 159-172.

wurde das typisch für Kadero Siedlungsmaterial aufgefunden in Form der Keramik, Steingeräte und Tierknochenreste wie auch vereinzelte Perlen, die aus Strausseierschalen angefertigt worden sind. In diesen Schürfungsraben sind auch 4 Menschenbestattungen aus der jüngeren Steinzeit aufgefunden.

Während der Exploration beider Schürfungsraben es ist gelungen die Feststellung der Auftretungsgrenze von der Kulturschicht im südlichen Teil der Siedlung. Auf dieser Stelle des geforschten Objektes

hat man auch die Bestattung mancher Bewohner auf dem Rande der neolithischen Siedlung nachgewiesen, höchst wahrscheinlich gleichzeitig mit der Benutzung eines anderen Friedhofes, der als Begräbnisstätte für die anderen Bewohner diente. Immer deutlicher zeichnet sich die Aufteilung der neolithischen Fundstelle in Kadero auf: 1) die Siedlung gegründet auf beiden Randenden der Anhöhe, 2) den Kraal in der Mitte der Anhöhe und 3) zwei Begräbnisstätte.

DZIAŁALNOŚĆ MUZEALNA I WYSTAWIENNICZA

ACTIVITY OF THE MUSEUM AND EXHIBITIONS MUSEUMSTÄTIGKEIT UND AUSSTELLUNGEN

Włodzimierz Błaszcyk

Pierwsza polska wystawa pt. „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych” w Wiedniu

First Polish exhibition “Origin of Polish cities in the light of archaeological sources” in Vienna

Die erste polnische Ausstellung: „Anfänge der polnischen Städte im Lichte der Bodenforschung” in Wien

Ministerstwo Kultury i Sztuki zleciło Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu zorganizowanie, w ramach umowy kulturalnej pomiędzy Polską i Austrią, wystawy archeologiczno-historycznej pt. „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych” w Wiedniu.

Wystawa ta była rewanżem za eksponowaną w latach 1969-1970 w Polsce, w Warszawie, Krakowie i Poznaniu, wystawę archeologiczną pt. „Hallstatt” ze zbiorów Naturhistorisches Museum w Wiedniu¹.

Władze Austrii, tej pięknej i bogatej w treść naukową wystawie, nadały wysoki patronat, który przyjęła dr Hertha Firnberg, minister nauki i badań. Honorowy protektorat nad wystawą objął mgr inż. Andrzej Jedynak, pełnomocny i nadzwyczajny ambasador Polskiej Rzeczypospolitej w Wiedniu.

Dla wystawy władze Austrii przeznaczyły reprezentacyjne salony wystawiennicze Die Gesellschaft Bildener Künstler Österreichs w „Künstlerhaus”, w centrum Wiednia (ryc. 1 i 2). Na gmachu tego monumentalnego budynku, zbudowanego za czasów Franciszka Józefa I w połowie XIX w., została umieszczona wielka plansza z orłem polskim i tytułem wystawy.

Do zorganizowania wystawy w Wiedniu doszło na mocy umowy kulturalnej zawartej zgodnie z § 28 pomiędzy rządami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Związkowej Republiki Austrii. Przygotowanie wystawy powierzono Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu w styczniu 1980 r. Wystawę przygotował zespół: dr W. Błaszcyk — komisarz wystawy, mgr Z. Pieczyński i J. Kobza (sprawy techniczne). Wystawę przygotowano na bazie ekspozycji opracowanej w 1966 r. przez zespół pod kierownictwem doc. dr. B. Kostrzewskiego, w opracowaniu graficznym mgr. J. Skorackiego². Sama ekspozycja dla Austrii

miała charakter popularnonaukowy i składała się z pięknie wykonanych graficznie plansz, map, wykresów, rekonstrukcji i zdjęć fotograficznych a także faksymiliów pierwszych dokumentów wzmiankujących o Państwie Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Teksty uzupełniające były stosowane oszczędnie i w ilości tylko niezbędnie potrzebnej. Zakładano bo-

Ryc. 1. Widok ogólny na gmach „Künstlerhaus” w Wiedniu, w którym była eksponowana polska wystawa

Fig. 1. General view of the „Künstlerhaus” in Vienna, where the Polish exhibition was shown

Abb. 1. Ansicht des Gebäudes „Künstlerhaus” in Wien, wo die polnische Ausstellung exponiert wurde

wiem, że treść zawarta na planszach ma przemawiać do widza bezpośrednio. W 22 gablotach wystawiono w Wiedniu 180 zespołów zabytkowych, tj. około 500 obiektów oryginalnych zabytków użyzonych Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu, przy życzliwości dyrektorów różnych instytucji archeologicznych w kraju i przy pełnym poparciu Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki. Zabytki użyczyli: Katedry lub Instytuty Archeologiczne Uniwersytetów w Poznaniu, Toruniu, Wrocławiu i w Krakowie i Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu, Muzea Narodowe w Poznaniu i Szczeci-

¹ Z. A. Rajewski, *Hallstatt — wystawa najciekawszych zabytków pochodzących z Naturhistorisches Museum w Wiedniu*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 37:1972, s. 41-54; W. Błaszcyk, „Hallstatt” — wystawa najcenniejszych zabytków pochodzących z Naturhistorisches Museum w Wiedniu eksponowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 23(1972):1973, s. 253-260.

² Wystawa pt. „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych” była w pierwszej wersji przygotowana dla zagranicy z okazji obchodzonego w 1966 r. Jubileuszu Tysiąclecia Polski i w różnym kształcie była pokazana w wielu stolicach i miastach NRD, RFN, Berlinie Zachodnim, Jugosławii, Bułgarii Czechosłowacji; W. Błaszcyk, *Początki polskich miast*

ve světle archeologických výzkumu, Brno 1971; tenże, *Wznikane na gradovate w Polsce w świetle badań archeologicznych* prouczanie, Plovdiv — Poznań 1972; tenże, *Die Anfänge der polnischen Städte im Lichte der Bodenforschung*, Poznań 1974.

wurde das typisch für Kadero Siedlungsmaterial aufgefunden in Form der Keramik, Steingeräte und Tierknochenreste wie auch vereinzelte Perlen, die aus Strausseierschalen angefertigt worden sind. In diesen Schürfungsraben sind auch 4 Menschenbestattungen aus der jüngeren Steinzeit aufgefunden.

Während der Exploration beider Schürfungsraben es ist gelungen die Feststellung der Auftretungsgrenze von der Kulturschicht im südlichen Teil der Siedlung. Auf dieser Stelle des geforschten Objektes

hat man auch die Bestattung mancher Bewohner auf dem Rande der neolithischen Siedlung nachgewiesen, höchst wahrscheinlich gleichzeitig mit der Benutzung eines anderen Friedhofes, der als Begräbnisstätte für die anderen Bewohner diente. Immer deutlicher zeichnet sich die Aufteilung der neolithischen Fundstelle in Kadero auf: 1) die Siedlung gegründet auf beiden Randenden der Anhöhe, 2) den Kraal in der Mitte der Anhöhe und 3) zwei Begräbnisstätte.

DZIAŁALNOŚĆ MUZEALNA I WYSTAWIENNICZA

ACTIVITY OF THE MUSEUM AND EXHIBITIONS

MUSEUMSTÄTIGKEIT UND AUSSTELLUNGEN

Włodzimierz Błaszczyk

Pierwsza polska wystawa pt. „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych” w Wiedniu

First Polish exhibition "Origin of Polish cities in the light of archaeological sources" in Vienna

Die erste polnische Ausstellung: „Anfänge der polnischen Städte im Lichte der Bodenforschung” in Wien

Ministerstwo Kultury i Sztuki zleciło Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu zorganizowanie, w ramach umowy kulturalnej pomiędzy Polską i Austrią, wystawy archeologiczno-historycznej pt. „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych” w Wiedniu.

Wystawa ta była rewanżem za eksponowaną w latach 1969-1970 w Polsce, w Warszawie, Krakowie i Poznaniu, wystawę archeologiczną pt. „Hallstatt” ze zbiorów Naturhistorisches Museum w Wiedniu¹.

Władze Austrii, tej pięknej i bogatej w treść naukową wystawie, nadały wysoki patronat, który przyjął dr Hertha Firnberg, minister nauki i badań. Honorowy protektorat nad wystawą objął mgr inż. Andrzej Jedynak, pełnomocny i nadzwyczajny ambasador Polskiej Rzeczypospolitej w Wiedniu.

Dla wystawy władze Austrii przeznaczyły reprezentacyjne salony wystawiennicze Die Gesellschaft Bildener Künstler Österreichs w „Künstlerhaus”, w centrum Wiednia (ryc. 1 i 2). Na gmachu tego monumentalnego budynku, zbudowanego za czasów Franciszka Józefa I w połowie XIX w., została umieszczona wielka plansza z orłem polskim i tytułem wystawy.

Do zorganizowania wystawy w Wiedniu doszło na mocy umowy kulturalnej zawartej zgodnie z § 28 pomiędzy rządami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Związkowej Republiki Austrii. Przygotowanie wystawy powierzono Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu w styczniu 1980 r. Wystawę przygotował zespół: dr W. Błaszczyk — komisarz wystawy, mgr Z. Pieczyński i J. Kobza (sprawy techniczne). Wystawę przygotowano na bazie ekspozycji opracowanej w 1966 r. przez zespół pod kierownictwem doc. dr. B. Kostrzewskiego, w opracowaniu graficznym mgr. J. Skorackiego². Sama ekspozycja dla Austrii

miała charakter popularnonaukowy i składała się z pięknie wykonanych graficznie plansz, map, wykresów, rekonstrukcji i zdjęć fotograficznych a także faksymiliów pierwszych dokumentów wzmiankujących o Państwie Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Teksty uzupełniające były stosowane oszczędnie i w ilości tylko niezbędnie potrzebnej. Zakładano bo-

Ryc. 1. Widok ogólny na gmach „Künstlerhaus” w Wiedniu, w którym była eksponowana polska wystawa

Fig. 1. General view of the „Künstlerhaus” in Vienna, where the Polish exhibition was shown

Abb. 1. Ansicht des Gebäudes „Künstlerhaus” in Wien, wo die polnische Ausstellung exponiert wurde

wiem, że treść zawarta na planszach ma przemawiać do widza bezpośrednio. W 22 gablotach wystawiono w Wiedniu 180 zespołów zabytkowych, tj. około 500 obiektów oryginalnych zabytków użyczonych Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu, przy życzliwości dyrektorów różnych instytucji archeologicznych w kraju i przy pełnym poparciu Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki. Zabytki użyczili: Katedry lub Instytuty Archeologiczne Uniwersytetów w Poznaniu, Toruniu, Wrocławiu i w Krakowie i Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu, Muzea Narodowe w Poznaniu i Szczeci-

¹ Z. A. Rajewski, *Hallstatt — wystawa najciekawszych zabytków pochodzących z Naturhistorisches Museum w Wiedniu*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 37:1972, s. 41-54; W. Błaszczyk, „Hallstatt” — wystawa najcenniejszych zabytków pochodzących z Naturhistorisches Museum w Wiedniu eksponowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 23(1972):1973, s. 253-260.

² Wystawa pt. „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych” była w pierwszej wersji przygotowana dla zagranicy z okazji obchodzonego w 1966 r. Jubileuszu Tysiąclecia Polski i w różnym kształcie była pokazana w wielu stolicach i miastach NRD, RFN, Berlinie Zachodnim, Jugosławii, Bułgarii, Czechosłowacji; W. Błaszczyk, *Początki polskich miast*

ve světle archeologických výzkumu, Brno 1971; tenże, Wznikanie na gradowate w Polsce w świetle badań archeologicznych, Płowdiv — Poznań 1972; tenże, Die Anfänge der polnischen Städte im Lichte der Bodenforschung, Poznań 1974,

wurde das typisch für Kadero Siedlungsmaterial aufgefunden in Form der Keramik, Steingeräte und Tierknochenreste wie auch vereinzelte Perlen, die aus Strausseiernschalen angefertigt worden sind. In diesen Schürfungsraben sind auch 4 Menschenbestattungen aus der jüngeren Steinzeit aufgefunden.

Während der Exploration beider Schürfungsraben es ist gelungen die Feststellung der Auftretungsgrenze von der Kulturschicht im südlichen Teil der Siedlung. Auf dieser Stelle des geforschten Objektes

hat man auch die Bestattung mancher Bewohner auf dem Rande der neolithischen Siedlung nachgewiesen, höchst wahrscheinlich gleichzeitig mit der Benutzung eines anderen Friedhofes, der als Begräbnisstätte für die anderen Bewohner diente. Immer deutlicher zeichnet sich die Aufteilung der neolithischen Fundstelle in Kadero auf: 1) die Siedlung gegründet auf beiden Randenden der Anhöhe, 2) den Kraal in der Mitte der Anhöhe und 3) zwei Begräbnisstätten.

DZIAŁALNOŚĆ MUZEALNA I WYSTAWIENNICZA

ACTIVITY OF THE MUSEUM AND EXHIBITIONS MUSEUMSTÄTIGKEIT UND AUSSTELLUNGEN

Włodzimierz Błaszczyk

Pierwsza polska wystawa pt. „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych” w Wiedniu

First Polish exhibition “Origin of Polish cities in the light of archaeological sources” in Vienna

Die erste polnische Ausstellung: „Anfänge der polnischen Städte im Lichte der Bodenforschung” in Wien

Ministerstwo Kultury i Sztuki zleciło Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu zorganizowanie, w ramach umowy kulturalnej pomiędzy Polską i Austrią, wystawy archeologiczno-historycznej pt. „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych” w Wiedniu.

Wystawa ta była rewanżem za eksponowaną w latach 1969-1970 w Polsce, w Warszawie, Krakowie i Poznaniu, wystawę archeologiczną pt. „Hallstatt” ze zbiorów Naturhistorisches Museum w Wiedniu¹.

Władze Austrii, tej pięknej i bogatej w treść naukową wystawie, nadały wysoki patronat, który przyjęła dr Hertha Firnberg, minister nauki i badań. Honorowy protektorat nad wystawą objął mgr inż. Andrzej Jedynak, pełnomocny i nadzwyczajny ambasador Polskiej Rzeczypospolitej w Wiedniu.

Dla wystawy władze Austrii przeznaczyły reprezentacyjne salony wystawiennicze Die Gesellschaft Bildener Künstler Österreichs w „Künstlerhaus”, w centrum Wiednia (ryc. 1 i 2). Na gmachu tego monumentalnego budynku, zbudowanego za czasów Franciszka Józefa I w połowie XIX w., została umieszczona wielka plansza z orłem polskim i tytułem wystawy.

Do zorganizowania wystawy w Wiedniu doszło na mocy umowy kulturalnej zawartej zgodnie z § 28 pomiędzy rządami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Związkowej Republiki Austrii. Przygotowanie wystawy powierzono Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu w styczniu 1980 r. Wystawę przygotował zespół: dr W. Błaszczyk — komisarz wystawy, mgr Z. Pieczyński i J. Kobza (sprawy techniczne). Wystawę przygotowano na bazie ekspozycji opracowanej w 1966 r. przez zespół pod kierownictwem doc. dr. B. Kostrzewskiego, w opracowaniu graficznym mgr. J. Skorackiego². Sama ekspozycja dla Austrii

miała charakter popularnonaukowy i składała się z pięknie wykonanych graficznie plansz, map, wykresów, rekonstrukcji i zdjęć fotograficznych a także faksymiliów pierwszych dokumentów wzmiankujących o Państwie Mieszka I i Bolesława Chrobrego. Teksty uzupełniające były stosowane oszczędnie i w ilości tylko niezbędnie potrzebnej. Zakładano bo-

Ryc. 1. Widok ogólny na gmach „Künstlerhaus” w Wiedniu, w którym była eksponowana polska wystawa

Fig. 1. General view of the „Künstlerhaus” in Vienna, where the Polish exhibition was shown

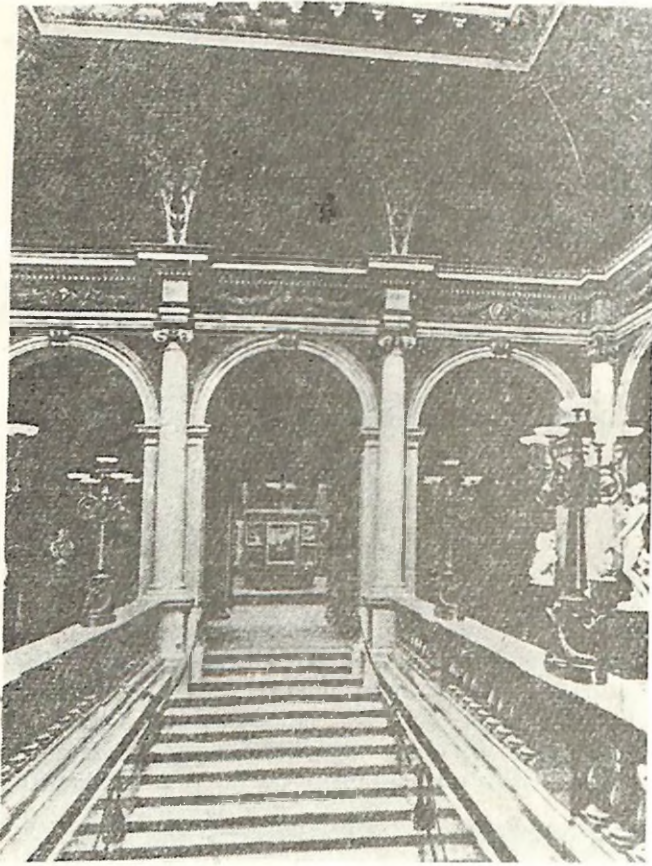
Abb. 1. Ansicht des Gebäudes „Künstlerhaus” in Wien, wo die polnische Ausstellung exponiert wurde

wiem, że treść zawarta na planszach ma przemawiać do widza bezpośrednio. W 22 gablotach wystawiono w Wiedniu 180 zespołów zabytkowych, tj. około 500 obiektów oryginalnych zabytków użytych Muzeum Archeologicznemu w Poznaniu, przy życzliwości dyrektorów różnych instytucji archeologicznych w kraju i przy pełnym poparciu Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki. Zabytki użyczyli: Katedry lub Instytuty Archeologiczne Uniwersytetów w Poznaniu, Toruniu, Wrocławiu i w Krakowie i Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu, Muzea Narodowe w Poznaniu i Szczeci-

ve světle archeologických vyzkumu, Brno 1971; tenże, *Wznikane na gradovate w Polska w svetlinata na archeologičeskite proucuvante, Plovdiv — Poznań 1972*; tenże, *Die Anfänge der polnischen Städte im Lichte der Bodenforschung*, Poznań 1973.

¹ Z. A. Rajewski, *Hallstatt — wystawa najciekawszych zabytków pochodzących z Naturhistorisches Museum w Wiedniu*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 37:1972, s. 41-54; W. Błaszczyk, „Hallstatt” — *wystawa najcenniejszych zabytków pochodzących z Naturhistorisches Museum w Wiedniu eksponowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu*, „Fontes Archaeologiae Posnanienses”, t. 23(1972):1973, s. 253-260.

² Wystawa pt. „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych” była w pierwszej wersji przygotowana dla zagranicy z okazji obchodzonego w 1966 r. Jubileuszu Tysiąclecia Polski i w różnym kształcie była pokazana w wielu stolicach i miastach NRD, RFN, Berlinie Zachodnim, Jugosławii, Bułgarii Czechosłowacji; W. Błaszczyk, *Początki polskich miast*

Ryc 2. Wnętrze reprezentacyjnego hallu „Künstlerhaus” w Wiedniu

Fig. 2. The inside of the representative hall of the „Künstlerhaus” in Vienna

Abt. 2. Das Innere des repräsentativen Vorraumes im „Künstlerhaus” in Wien

nie oraz Muzea Archeologiczne w Krakowie, Gdańsku, Wrocławiu i Warszawie oraz Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy k. Gniezna i Muzeum Okręgowe w Przemyślu. 1/3 ogólnej ilości zbiorów pochodziła z zasobów Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, które w 1977 r. obchodziło swoje 120-lecie istnienia.

Wszystkie uzyskane zabytki były pierwszej kategorii naukowej a także miały cechy dzieł sztuki. Zbiór zabytków pokazany w Wiedniu nie był przypadkowy, ale z góry zaprogramowany w ten sposób, aby jaknajlepiej odzwierciedlić wszystkie dziedziny kultury materialnej, społecznej i duchowej, dając obraz zarówno życia codziennego jak i artystycznego Polski Piastowskiej. Pokazane zabytki wykonane zostały z wszystkich wówczas dostępnych surowców a więc złota, srebra, kamieni szlachetnych i półszlachetnych, metali, skóry, drewna i innych surowców zarówno wytwórstwa rodzimego jak i pochodzących z licznych kontaktów handlowych, jakie Polska Piastowska utrzymywała z krajami ościennymi i dalej położonymi. Wśród wystawionych zabytków pokazano także wiele unikalnych obiektów jak np. gemma bizantyjska z IX/X w. znaleziona w Przemyślu (ryc. 3), a których zachowało się na świecie tylko trzy egzemplarze (pozostałe w Ermitażu i Luwrze), jedyny w Polsce naczynie z blachy miedzianej, połączony z Gieczą, gm. Dominowo z XI w. czy też zestaw naczyń liturgicznych (ryc. 4 i 5) i pierścień biskupa

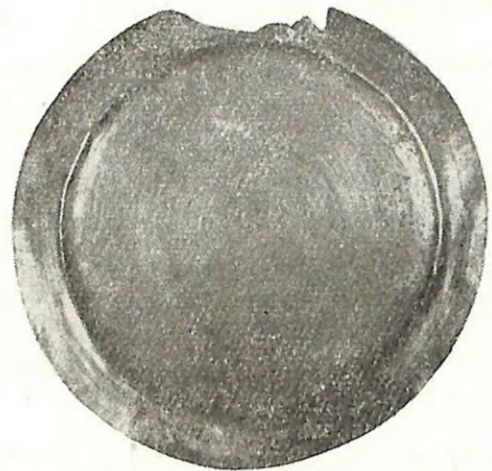
poznańskiego wykopany w Katedrze poznańskiej albo sensacją archeologiczną jaką są odkryte ostatnio w Krakowie płacidła (ryc. 6). Przykładów takich można by mnożyć, gdyż każdy prawie zabytek ma charakter unikalny (ryc. 7, 8, 9, 10). Gdy nie było możliwości wystawienia oryginalnych zabytków z przyczyn technicznych wówczas eksponowano ich kopie. Tak np. centralnym punktem wystawy była pokazana kopia sławnych drzwi gnieźnieńskich z XII w. wykonana w naturalnej wielkości (ryc. 11). To samo dotyczy skarbczyka Św. Korduli z około 1000 r. prowinienicji szwedzkiej a ofiarowanej do Katedry w Kamieniu Pomorskim w XII w. (ryc. 12), której oryginal nie zachował się. Pokazano także największą

Ryc. 3. Gemma bizantyjska z IX - X wieku z Muzeum Okręgowego w Przemyślu (awers i rewers)

Fig. 3. Byzantine gem from IX - Xth century, obverse and reverse (from the collection of the Regional Museum in Przemyśl)

Abb. 3. Bysantinische Gemme aus 9. - 10. Jh. aus dem Bezirksmuseum in Przemyśl (Vorder- und Rückseite)

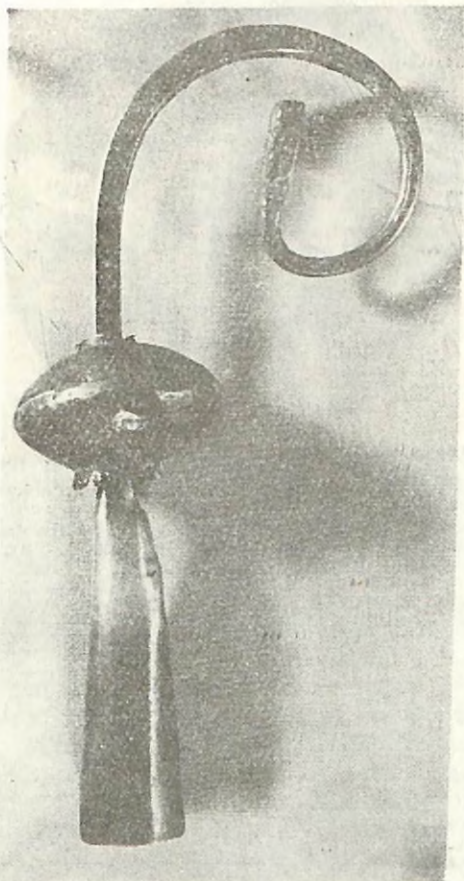
Ryc. 4. Patena z grobu biskupa znaleziona w Katedrze w Poznaniu z XII w. ze zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu, własność IHKM PAN

Fig. 4. Epergne from the XIIth century bishop's grave discovered in the Poznań Cathedral (property of the IHKM PAN)

Abb. 4. Rituale Schale (Paten - Hostenteller) aus einem Bischofsgrabe aus dem 12. Jh., gefunden im Dom zu Poznań; aus den Sammlungen des Nationalmuseums in Poznań; Eigentum des Institutes für die Geschichte der Materiellen Kultur der Polnischen Akademie der Wissenschaften

sensację polskiej archeologii okresu powojennego — kopię sławnej figurki Światowita odkrytej na Wolinie. Kopii zabytków było zaledwie kilka, wszystkie pozostałe były oryginałami.

Dla pełnego zilustrowania procesu powstawania państwa polskiego przywieziono także do Wiednia modele — rekonstrukcje pierwszych monumentalnych budowli murowanych wzniesionych przez dynastię piastowską w Polsce w IX - XII w. Są to palatia i rotundy zbudowane na Ostrowie Lednickim — siedzibie rodowej Piastów oraz katedry w pierwszych stolicach państwa polskiego w Gnieźnie i Poznaniu. Jest także przedstawiony cały, piękny „świat podziemny” odkryty przez archeologów w „sanktuarium” Polski na Wawelu w Krakowie. Między innymi sławna

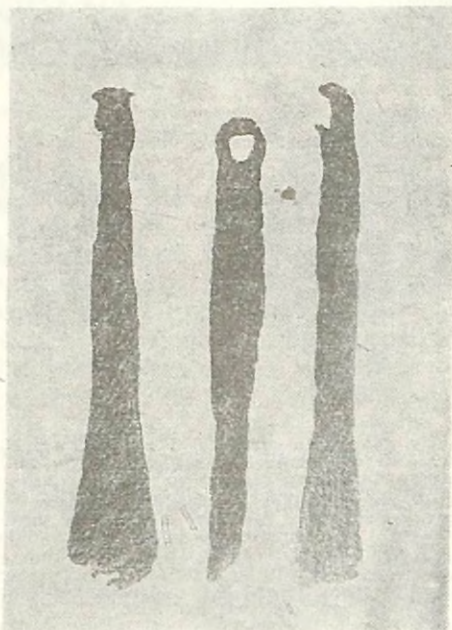
Ryc. 5. Pióro pastorału z grobu biskupa znalezione w Katedrze w Poznaniu z XII w. ze zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu, własność IHKM PAN

Fig. 5. Crosier head from the XIIth century bishop's grave discovered in the Poznań Cathedral (from the collection of the National Museum in Poznań, property of the IHKM PAN)

Abb. 5. Kopf (Feder) eines Hirtenstabes aus einem Bischofsgrab aus 12. Jh., gefunden im Dom zu Poznań; aus den Sammlungen des Nationalmuseums in Poznań; Eigentum des Institutes für die Geschichte der Materiiellen Kultur der Polnischen Akademie der Wissenschaften

rotunda Feliksa i Adaukta i wiele innych (ryc. 13). Wystawa miała charakter monumentalny, godny tysiącletniej tradycji kulturowej Polski a także bardzo narodowy charakter (ryc. 14 i 15). Już u wejścia do sali o 800 m² powierzchni, ustawiono dużych rozmiarów plansze z tytułem wystawy i orłem polskim, splecionych 30 m flagą polską. Wystawa otrzymała pięknie graficznie wykonany plakat w barwach narodowych polskich, z orłem polskim z pieczęcią do-

kumentu lokacyjnego m. Krakowa i z czasów Kazimierza Wielkiego oraz zaproszenia a także obszerną książkę pióra dr. W. Błaszczyka pt. „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych”. Książka

Ryc. 6. Płacidła z IX w. ze skarbu odkrytego w Krakowie przy ul. Senackiej ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Krakowie
Fig. 6. Vicarius currency from the IXth century heard found at Senacka Street in Cracow (from the collection of the Archaeological Museum in Cracow)

Abb. 6. Eisenbarren — Zahlungsmittel in Form von axtähnlichen Stäben aus dem 9. Jh. aus dem Depotfund der in Krakau, Senacka-Str. entdeckt wurde; Sammlungen des Archäologischen Museums in Krakau

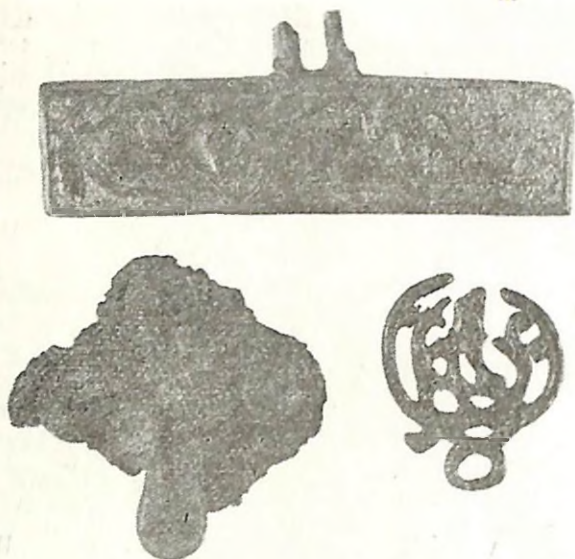
wydana na papierze kredowym jest bogato ilustrowana. Przedmowę do książki napisała dr H. Firnberg, minister nauki i badań oraz mgr inż. A. Jedynak, ambasador pełnomocny i nadzwyczajny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Wiedniu. Na uwagę zasługuje już od pierwszych słów tekst dr H. Firnberg,

Ryc. 7. Okucie do mszału z XIII w. odkryte w klasztorze pobenedyktynskim w Mogilnie. Własność Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Fig. 7. Missal's metal fittings from XIIIth century discovered in the ex-Benedictine cloister (property of the Archaeological and Ethnographical Institute of the Mikołaj Kopernik University in Toruń)

Abb. 7. Verzierter Beschlag eines Messebuches aus dem 13. Jh., gefunden in chem. Benediktinerkloster in Mogilno bei Toruń; Eigentum des Archäologischen Instituts der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Toruń

Ryc. 8. Okucie do mszalu, pektoral i zawieszka z XI-XII w. znalezione na Ostrowie Lednickim k/Gniezna. Własność Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

Fig. 8. Missal's metal fittings, crosier and pendant from XIth - XIIth century discovered in Ostrów Lednicki near Gniezno (property of the First Piasts Museum in Lednica)

Abb. 8. Beschlag eines Messebuches, Brustkreuz (Pektorale) und ein Gehänge aus dem 11.-12. Jh., gefunden in Ostrów Lednicki bei Gniezno; Eigentum des Museums der Ersten Piastenkönige auf der Lednica-Insel

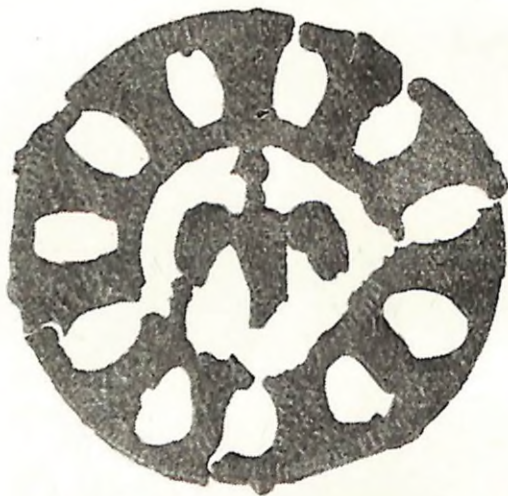
Ryc. 9. Kolia pałorków z kamieni półszlachetnych z XII w. Ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Poznaniu

Fig. 9. Necklace of beads made of semi-precious stones from XIIth century (from the collection of the Archaeological Museum in Poznań)

Abb. 9. Perlenkette aus Halbedelsteinen, 12. Jh.; Sammlungen des Archäologischen Museums in Poznań

który cytujemy w całości: „Die Grenzen des heutigen Polen sind ethnische, sie entsprechen im Prinzip den historischen Grenzen jenes einheitlichen Machtbereiches zwischen Oder, Weichsel und Bug, den der erste auch in der allgemeinen Geschichte bekannte Herrscher Mieszko I. (952-992) aufbaute”. Tekst przedmowy ambasadora PRL zawiera słowa zadowolenia z rozwijającej się współpracy kulturalnej polsko-austriackiej, do której walnie przyczyniła się też nasza wystawa (ryc. 16)³.

Otwarcie wystawy miało charakter bardzo uroczysty. Przemówienie powitalne wygłosił mgr Kurt Inger — wiceprezydent Die Gesellschaft bildender Künstler Österreichs. W imieniu Ministra Nauki

Ryc. 10. Orzeł na krążku skórzanym z XII w. ze zbiorów Katedry Archeologii Uniwersytetu im. B. Bieruta we Wrocławiu

Fig. 10. Eagle on the leather ring (from the collection of the Archaeological Chair of the Bolesław Bierut University in Wrocław)

Abb. 10. Adlerbild auf einer Lederscheibe, 12. Jh. Sammlungen der Archäologischen Fakultät der Boleslaw-Bierut-Universität in Wrocław

i Badań Austrii dr H. Firnberg, która przybyć nie mogła na otwarcie, gdyż w tym czasie brała udział w posiedzeniu Parlamentu na temat nauki, otwarcia wystawy dokonał wiceminister dr Wilhelm Schlag w obecności Ministerialrat dr. Karla Blachy z Ministerstwa Kultury Austrii oraz wyższych urzędników obu ministerstw oraz przedstawicieli nauki i kultury Austrii. Przemówienie oficjalne wygłosił ambasador PRL mgr inż. A. Jedynek w obecności radcy — ministra B. Kulskiego oraz II sekretarza d/s kultury mgr D. Wysockiej i wielu wyższych urzędników Ambasady, Instytutu Kultury Polskiej i innych placówek akredytowanych w Wiedniu. Na otwarcie przybyli także dziennikarze wraz z szefem prasowym Ambasady PRL w Wiedniu. Wśród licznie przybyłych gości na otwarciu wystawy byli obecni także przedstawiciele korpusu dyplomatycznego ze Związku Radzieckiego, NRD (ambasador), Bułgarii, Jugosławii, Japonii, Węgier, Indii itd. oraz przedstawiciele świata nauki i kultury Wiednia, w tym także archeolodzy. Licznie reprezentowana była polonia austriacka zrzeszona w Związku Polaków w Austrii „Strzecha”. Uroczystość otwarcia uświetnił koncert kameralny w

³ W. Błaszczyk, *Die Anfänge der polnischen Städte im Lichte der Bodenforschung*, Wien 1979.

wykonaniu artystów Filharmonii Wiedeńskiej. Ambasada PRL w Wiedniu i Muzeum Archeologiczne w Poznaniu dostarczyli na otwarcie wystawy bardzo dużą ilość materiałów informujących o Polsce, zarówno książki jak i folderów. Po wystawie oprowadził dr W. Błaszczak. Otwarcie i zwiedzanie wystawy trwało od godz. 18-20, po czym odbył się wernisaż, w czasie którego prowadzone były bardzo ożywione rozmowy na temat Polski i otwartej wystawy. Ministerstwo Nauki i Badań Austrii wydało uroczystą kolację w Hotelu „Imperial”, w czasie której wygłoszono toasty, których treść sprowadzała się do potrzeby dalszego zacieśniania i rozwijania współpracy pomiędzy Polską i Austrią.

Wystawa trwała od 15 stycznia do 24 lutego 1980 r. i cieszyła się nienotowaną dotychczas frekwencją 25 tys. zwiedzających. Odbiciem dobrej atmosfery, jaka towarzyszyła wystawie jest obszerna informacja prasowa zarówno w Austrii jak i też w Polsce oraz treść wpisów do książki pamiątkowej. Wystawa była wielokrotnie komentowana w radio austriackim, dla którego autor nagrał także dwie audycje a także w Telewizji austriackiej i polskiej. Trzeba zaznaczyć, że wystawie cały czas towarzyszył, służąc informacją, rzecznik prasowy „Künstlerhaus”. Przed otwarciem wystawy odbyła się konferencja prasowa, w której uczestniczyło około 20 dziennikarzy z prawie wszystkich publikatorów austriackich. W prasie austriackiej, dostępnej autorowi, wydrukowanych zostało 13 artykułów i doniesień o wystawie. Były one w

przeważającej części napisane obiektywnie, ale miały też miejsce przypadki pomniejszające znaczenie Polski Piastowskiej, jak i też zawierały uwagi krytyczne co do sposobu samej prezentacji dorobku początków Państwa Polskiego. Dla zilustrowania zacytuujemy kilka doniesień prasowych z obszernych artykułów wydrukowanych w prasie austriackiej: „Wiener Zeitung” z 17. I. 1980 r. m. in. pisał: „Przy pomocy dokładnych naukowych metod badań wykopaliskowych udało się uzasadnić istnienie ciągłości osadnictwa na obszarze dzisiejszego państwa polskiego od wczesnego średniowiecza do czasów dzisiejszych”.

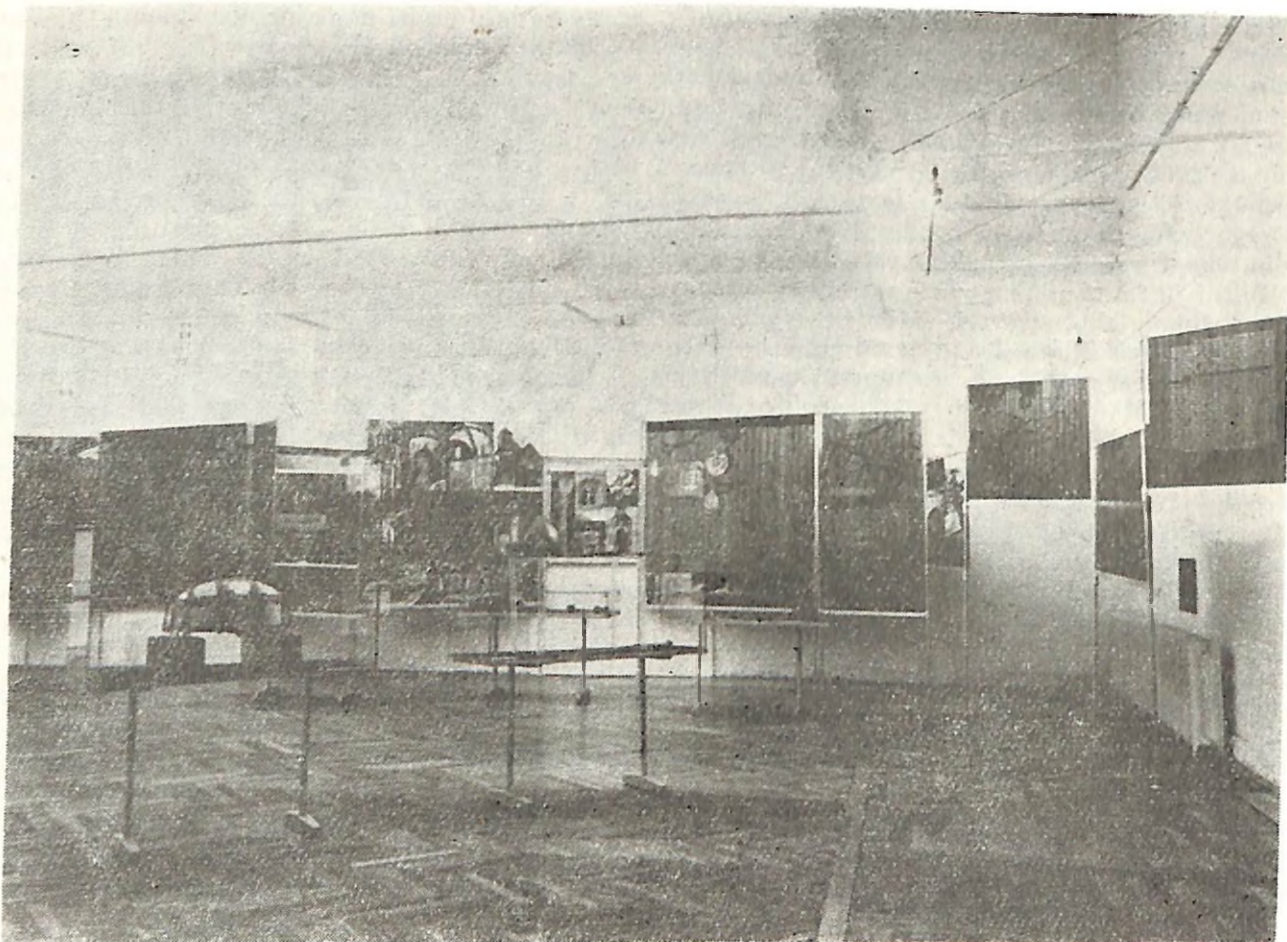
„Die Furche” z 23. I. 1980 r. w artykule pt. „Polskie osady” G. K. pisał: „Z okazji jubileuszu 1000-lecia Państwa Polskiego Muzeum Archeologiczne w Poznaniu prezentuje wystawę pod tytułem „Początki miast polskich w świetle źródeł wykopaliskowych”. Pokazane są mało spektakularne niewielkie przedmioty wykopaliskowe, takie jak: wyposażenie domu, narzędzia, łyżki, nożyce i gliniane naczynia, ozdobne kafle, drobna biżuteria, naczynia i pectorały z wczesnego średniowiecza. Ważniejsze zabytki jak relikwiarze lub drzwi z brązu z katedry romańskiej w Gnieźnie z XII w. można obejrzeć tylko jako kopie. Główną intencją organizatorów jest dokumentowanie istoty wczesnego polskiego osadnictwa za pomocą serii zdjęć pochodzących z wykopalisk archeologicznych z X w. Wykopaliska dostarczają wiedzy o stosunkach mieszkalno-bytowych, typach osad i urzędzeń komunalnych osiadłych tu Słowian. Wystawa, która

Ryc. 11. Widok ogólny na fragment wystawy. W centralnym punkcie drzwi gnieźnieńskie z XII w. Kopia naturalnej wielkości

Fig. 11. General view of the fragment of exhibition. In the centre the door from the Gniezno Cathedral (copy of the natural size)

Abb. 11. Gesamtansicht der Ausstellung. Im Mittelpunkt die Gniezno'er Tür aus dem 12. Jh. Nachbildung in natürlicher Grösse

Ryc. 12. Fragment wystawy. Na pierwszym planie w gablocie skarbczyk Św. Korduli z XII w.

Fig. 12. Fragment of the exhibition. In the foreground, in the show-case the jewel-box of St. Cordula from XIIth century

Abb. 12. Teil der Ausstellung. Im Vordergrund, in der Vitrine, der Schrein der Hl. Kordula aus dem 12. Jh.

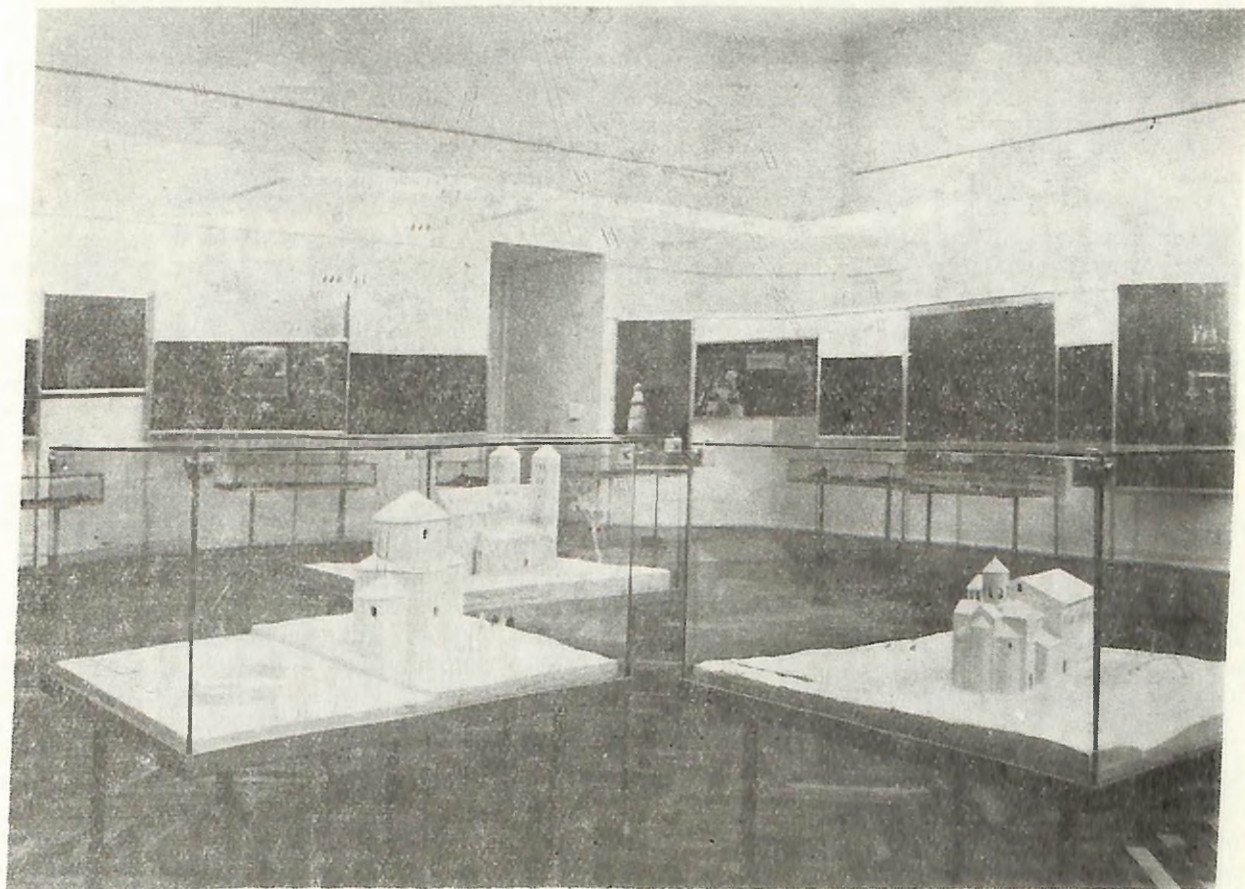
historykowi więcej daje niż przyjacielowi sztuki". Artykuł jest ilustrowany wizerunkiem króla Bolesława Chrobrego znajdującym się na drzwiach gnieźnieńskich z XII w. Podobnej treści jest artykuł w „Die Furche” z 23. I. 1980 r. W „Kurier” z 17. 1. 1980 r. w obszernym artykule pt. „Początki miast polskich: wystawa w „Künstlerhaus” autorka L. Espenhahn m. in. pisze: „Ponad 500 zabytków, z tego około 230 oryginalnych znalezisk, świadczy o istnieniu Pol-
 ski w X wieku po Chrystusie, kiedy nastąpiło uspokojenie po okresie wędrówek ludów i na obszarach między Odrą, Wisłą i Bugiem nastąpiło etniczne ujednolicenie. Nie można było oczywiście przyjąć późniejszych ram czasowych, które obejmuje wystawa: w Polsce rozpoczęła się wkrótce znowu pozostawiająca swoje piętno infiltracja innych ludów, przede wszystkim Niemców z zachodu i Żydów ze wschodu. Wzrastała także w ciągu stuleci wymiana kulturalna z Austrią. Ambasador Polski w Wiedniu, Andrzej Jedynek, napisał bowiem także w swoim słowie wstępnym do wystawy, która w ramach polsko-austriackiego porozumienia o współpracy kulturalnej i naukowej obecnie dotarła do Wiednia: „Kraj nasz czerpie z najwyższymi wartościami kultury wszystkich narodów świata i stawia sobie za cel, jako jedno z najważniejszych zadań, udostępnianie ludziom naszego kraju wszelkich artystycznych i humanistycznych wartości innych narodów”. Artykuł jest ilustrowany fo-

tografią rekonstrukcji grodu książęcego na Ostrowie Tumskim w Poznaniu.

W „Die Frau” z 2. II. 1980 r. w artykule pt. „Początki polskich miast” Wiedeński Künstlerhaus” autor hg. pisze m. in. „W ramach austriacko-polskiej umowy kulturalnej eksponowana jest obecnie w Wiedniu wystawa o początkach miast polskich w świetle badań wykopaliskowych, którą przygotowało Muzeum Archeologiczne w Poznaniu z okazji tysiąclecia państwa Polski. Chodzi przy tym z jednej strony o zabytki wykopaliskowe odkryte w ostatnich 35 latach w Gnieźnie, Gdańsku, Krakowie, Opolu, Szczecinie, Poznaniu, Wrocławiu i w innych miejscowościach, a z drugiej o fotografie, plansze i modele, które dokumentują wiedzę o powstaniu miast polskich”. Artykuł jest ilustrowany fotografią brązowej sprzączki do pasa z XII w. Artykuł pt. „Jak powstała Polska” napisany został przez O.W. w wiedeńskim „Volksstimme” z 18. I. 1980 r. Autor pisze: „Jak żyli ludzie we wczesnym średniowieczu? Jak wyglądały ich miasta, ich warunki mieszkaniowe? Ciekawy wgląd w ten kompleks (zagadnień) zawiera wystawa o „Początkach miast polskich w świetle badań wykopaliskowych”, przygotowana przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu z okazji tysiąclecia państwa polskiego, którą można obecnie zwiedzać w wiedeńskim „Künstlerhaus” (Karlspl. 5). Około 500 eksponatów jest częścią rezultatów wykopalisk, przy czym najciekawsze są

znaleziska pochodzące z dużych ośrodków miejskich. Po ustabilizowaniu się sytuacji na terenie ziem polskich około r. 900 i po ustaniu najazdów obcych ludów, możliwe było skonsolidowanie podstaw gospodarczych i politycznych. Gospodarka przeżywała rozkwit, osady były stabilne, a nadwyżki produkcyjne umożliwiały podjęcie, a następnie rozszerzenie działalności rzemieślniczej. Zostały położone podstawy pod wspólnotę państwowotwórczą. Zmiany te dokonywały się w podobny sposób na obszarze całej Europy. Miasta polskie wyróżniają się we wczesnym średniowieczu od innych występującymi w nich wszędzie umocnieniami obronnymi. Znajdźiska archeologiczne dowodzą, że większość średniowiecznych miast Polski powstała w oparciu o wczesnośredniowieczne grody i osady. Trzy najistotniejsze elementy wczesnośredniowiecznego miasta tworzył gród, podgrodzie i położonego poza umocnionym podgrodzem targu. Z tego podstawowego systemu rozwinęła się nowa forma osadnicza, którą nazywamy miastem (w najszerszym znaczeniu). Miasta stały się ośrodkami gospodarczymi, handlowymi i kulturalnymi, w których tkwiło dynamiczne życie. Obraz tego rozwoju i plastyczne przedstawienie stosunków życiowych i mieszkaniowych ludzi w tych miastach przekazuje ta przejrzyste skomponowana wystawa, która zawiera, prócz zabytków archeologicznych, także pouczające plansze”.

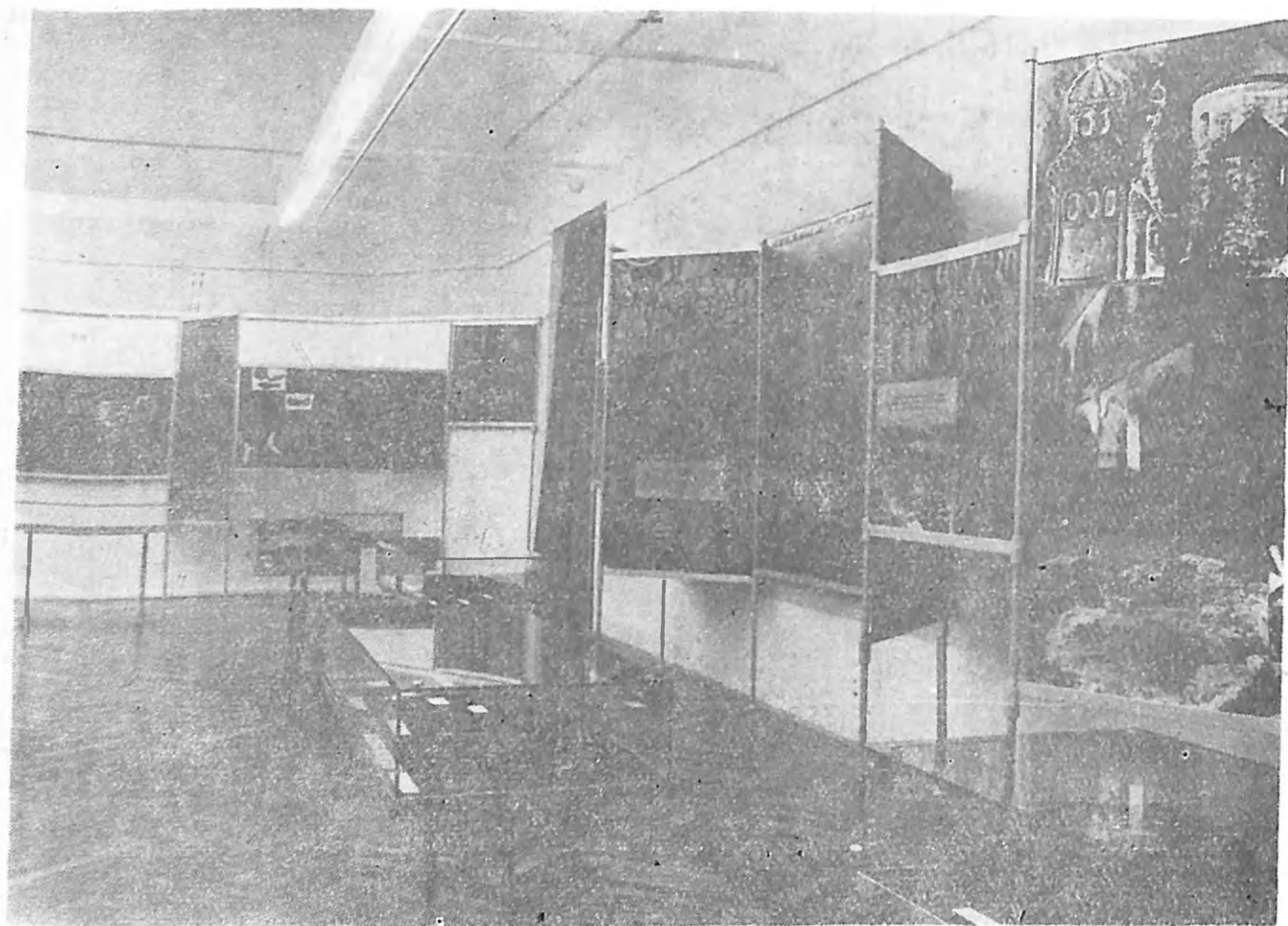
W „Neue Kronen Zeitung” z 17. I. 1980 r. autor E. Malchart w artykule pt. „Polska odnajduje siebie sama — jeszcze Polska nie zginęła” pisze: Polacy ją (Polskę) ponownie odnaleźli po II wojnie światowej. Polscy archeolodzy wyspecjalizowali się szczególnie w jednej dziedzinie: w archeologii miast! W wiedeńskim Künstlerhausie pokazuje obecnie Muzeum Archeologiczne w Poznaniu godne uwagi wyniki tych badań. Wiedeń i inne miasta Austrii mogłyby sobie z tego brać przykład. Pomiędzy 500 i 1000 r. po Chrystusie miał miejsce decydujący rozwój w kształtowaniu państwowości Polski. Załęczony się proces wędrówek Słowian. Małe księstwa podzieliły wśród siebie kraj nad Bałtykiem. Budowano wczesne grodziska, umocnienia warowne. Powstawały osady wiejskie, osady w „podgrodziach”, place targowe a z nich miasta. Obserwuje się kontynuację rozwoju tych grodzisk. Umocnienie się Słowiańszczyzny, rozwój rzemiosła, handlu i komunikacji, doprowadziły do wykształcenia się miast. Nastąpił proces chrystianizacji w 966 r. kraju. Polska wystąpiła tym samym po raz pierwszy jako samodzielne państwo na arenie historycznej Europy środkowej. Ten decydujący rozwój polityczny, gospodarczy i społeczny we wczesnym średniowieczu, stał się po ostatniej wojnie centrum badań polskiej archeologii. W większości starych, głównych miast polskich badano systematycznie warstwy wczesnego średniowiecza. W Gnieźnie, jak rów-

Ryc. 13. Fragment wystawy. Na pierwszym planie modele rotundy Św. Feliksa i Adaukta na Wawelu oraz rotundy i palatium na Ostrowie Lednickim i bazyliki romańskiej na Ostrowie Tumskim w Poznaniu

Fig. 13. Fragment of the exhibition. Models of the St. Felix and St. Adaukt rotunda at Wawel Hill in Cracow, of the palatium with rotunda in Ostrów Lednicki and of the Romanesque basilica at Ostrów Tumski in Poznań

Abb. 13. Teil der Ausstellung. Im Vordergrund die Modelle der Rotunde der Hl. Felix und Adaukt auf dem Wawelberg, der Rotunde und Palatium in Ostrów Lednicki und der romanischen Basilik auf der Dominsel in Poznań

Ryc. 14. Fragment wystawy. Plansze dotyczące architektury romańskiej w Polsce
 Fig. 14. Fragment of the exhibition. Illustrations concerning the Romanesque architecture in Poland
 Abb. 14. Teil der Ausstellung. Die Tafeln die die romanische Architektur in Polen betreffen

niez w Gdańsku, Krakowie, Opolu, Szczecinie, Poznaniu, Wiślicy, Wolinie, Wrocławiu... Ekspozycja „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych” może stanowić dla zwiedzających, na podstawie licznych zabytków, pewną zamkniętą całość. Niestety z ważniejszych obiektów można zobaczyć jedynie kopie. Ale wystawa ta mogłaby być ważnym impulsem dla nas a mianowicie dla czegoś tak mało robi się w tym kierunku w Wiedniu? O wiele mniej niż w Polsce, Czechosłowacji, z rozczarowaniem trzeba przyznać mniej niż w Berlinie, w Lubece, w Budapeszcie. Wiedeńskie władze w zakresie kultury mogłyby sobie wziąć przykład. Opuszczona Virgilkapelle obok Katedry św. Stefana jest tylko skromnym alibi tych wstydlivych zaniedbań, w porównaniu z doładną archeologią średniowiecznych miast, gdyż taka właściwie w ogóle nie miała miejsca. Byłby już najwyższy czas! Rozwój Polski w kierunku usamodzielnienia się Państwa we wczesnym średniowieczu badany jest przez archeologię w miastach polskich”. Autor zamieszcza dwie fotografie: Pieczęć Państwową Króla Kazimierza Wielkiego (1334 r.), głowę króla Bolesława Chrobrego (998-1025) z brązowych drzwi z katedry w Gnieźnie (XII w.)”.

W „Wiener Zeitung” z 19. I. 1980 r. autor Buchsbaum zamieszcza artykuł pt. „O istnieniu miast w dzisiejszej Polsce”. Pisze: „W ramach umowy kulturalnej pomiędzy Austrią i PRL gości w Wiedeńskim Künstlerhausie z okazji Jubileuszu 1000-lecia Pań-

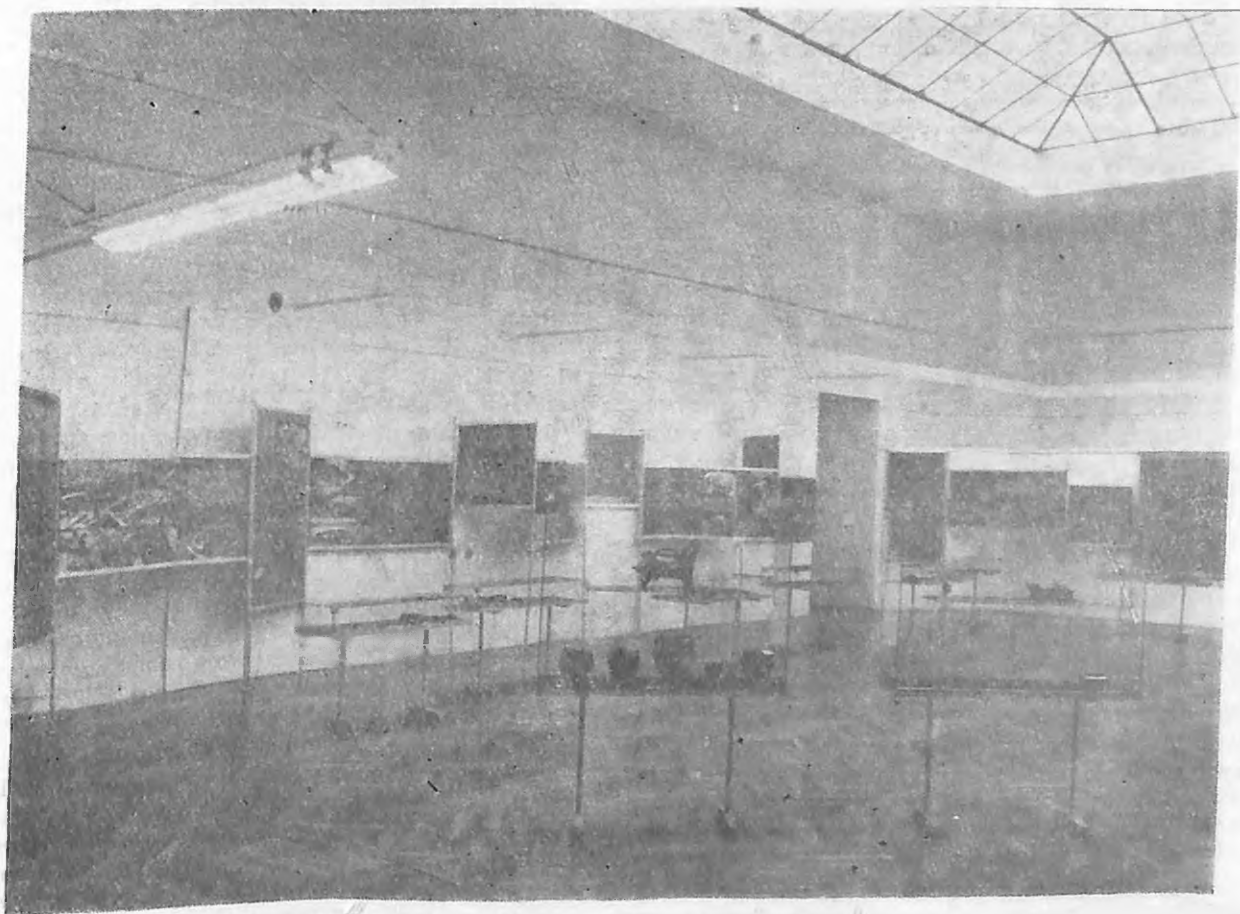
stwa Polskiego objazdowa wystawa Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Jest ona równocześnie rewanżem za zorganizowaną w 1969 r. w Warszawie, Poznaniu i Krakowie wystawę austriacką „Hallstatt” i obejmuje około 500 eksponatów. Między nimi znajduje się około 180 zabytków oryginalnych, wzbogaconych dla Wiednia o dodatkowo sprowadzonych 50 oryginałów i wiele innych nowych eksponatów. Pokazane zostały tym samym początki miast w dzisiejszej Polsce w świetle archeologicznych badań wykopaliskowych. Na poglądowo i dydaktycznie wyrażenie przedstawionych planszach z przykładami ważniejszych dokumentów z zakresu sztuki i kultury, jak również z obszernie wprowadzającymi tekstami został przejrzyście dla zwiedzającego przedstawiony rozwój życia duchowego, społecznego i materialnego we wczesnym średniowieczu. Wykopaliska polskie obrazują jej historię kultury i gospodarki. One zapoznają nas ze stosunkami mieszkalno-bytowymi i specyficznymi formami osadnictwa, pozwalają polskiemu archeologom wnioskować co do szczegółów historii budowy osad i objaśnić szczegółowo zagadnienie takie jak np. konstrukcje umocnień obronnych, domów mieszkalnych, ulic, kościołów i zamków. Wśród oryginalnych zabytków podziwiać można wczesne żelazne radlice, kielnie murarskie, naczynia, gróty i hełmy a także instrumenty muzyczne. Modele budowli kościołów, kopia drzwi z brązu z katedry romańskiej w Gnieźnie z XII w. pozwalają wyraźnie rozpoznać

związki stylistyczne z niemieckimi i włoskimi dziełami sztuki”.

W „Arbeiter Zeitung” z 1. II. 1980 r. został zamieszczony artykuł pod bardzo dwuznacznym tytułem „Początki miast polskich przed niemiecką ekspansją”. „Z okazji 1000-lecia Państwa Polskiego Muzeum Archeologiczne w Poznaniu zorganizowało wystawę pt. „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych”. Pod pojęciem badań wykopaliskowych (Bodenforschung) należy rozumieć archeologię. Wystawę tę można było obejrzeć w Berlinie i w Zachodnim Berlinie, w Wilhelmshaven, Sofii a obecnie także w Wiedniu w Küntlerhaus. Ona rozczarowuje. Odnosnie nadzwyczaj interesującego i politycznie ciągle jeszcze aktualnego tematu — m. in. jak wyglądały obszary polskie we wczesnym średniowieczu przed ekspansją pruską, jaki jest polski a jaki niemiecki wkład do rozwoju kulturalnego i urbanizacji kraju? — nie jest słuszny zarówno ani wybór ani sposób prezentacji. Sposób przedstawienia tematu na fornierowanych płytach wiórowych przypomina reprezentacyjną elegancję lat 50-tych, a wybór i znaczenie eksponatów — małe muzeum prowincjonalne. Wczesna historia Polski oraz właściwy temat: rozwój miast i ich założenie, ich formy i rozmieszczenie z trudem dają się tu prześledzić, a szkoda. Przeważająca liczba spośród 500 eksponatów to faksymile, zdjęcia, modele lub odlewy z gipsu (wystawiono drzwi z brązu z katedry romańskiej w Gnieźnie z XII w.). Spośród 180

oryginalnych zbiorów chodzi o małe obiekty, przedmioty religijne, broń, wyposażenie domów lub monety. Przejrzystość, której brakuje wystawie, znaleźć można w bogato ilustrowanym katalogu”. Zamieszczona fotografia też jest dwuznaczna, gdyż przedstawia jeden z żelaznych słowiańskich toporów bojowych.

Obszerne doniesienia o treści wystawy zawierają także artykuły zamieszczone w „Die Furche” z 23 I 1980 r. pt. „Polskie osady”, w „Tagespost” z 12. II. 1980 r. pt. „Początki miast polskich” oraz w „Die Presse” z 2/3 II. 1980 r., w którym autorka, K. Gottriffen, m. in. pisze, że „zbyt mało u nas znanej historii początków Państwa Polskiego, aż do czasu jego wykształtowania się...”. Dotyczy to szczególnie tych którzy musieli wywędrować z zajmowanych przez nich obszarów dopiero po 1945 r. z Gdańska, Szczecina, Poznania, Wrocławia — miast, których wcześniejsza egzystencja przypada właśnie na ów okres czasu, który przedstawia przywieziona z Poznania wystawa? Informacje o wystawie zamieszczone były także w wiedeńskim informatorze kulturalnym „Programem 80/2”, w zbiorowych afiszach, a także Polski Instytut w Wiedniu w programie na styczeń i luty 1980 r. zamieścił informację o Polskiej wystawie. Interesujące są wypisy zwiedzających wystawę do książki pamiątkowej. Wypisy dokonane z tej książki charakteryzują odbiór przez zwiedzających poznańskiej wystawy. Cytujemy je w dosłownym tłumaczeniu: „30 szylingów wejście”. „Za to moglibyśmy

Ryc. 15. Fragment wystawy. Widok ogólny
Fig. 15. Fragment of the exhibition. General view
Abb. 15. Teil der Ausstellung. Gesamtansicht

dwa ciemne otrzytać". „Było warte swojego małego piwa". „Byliśmy w Polsce". „Dziękuję za umożliwienie mi zwiedzenia ciekawie przygotowanej wystawy o Polsce". „Ciekawa wystawa". „Nie ma niestety nic o Polsce na wschód od Warszawy". „Dlaczego nie ma na ten temat żadnych szczegółów?" „Faktycznie". „Taki jednostronny obraz nie wystarcza". „Niestety przy fotomontażach brakuje obelg. Polska była wówczas większa! Brak wiadomości co do obszarów wschodnich". „Co się z nimi stało". „Jeszcze Polska nie zginęła". „Z podziękowaniem za pamięć o mojej

tat" śmiesz mnie". „A może też to błędne rozważania". „A mnie to bazgranie". „W polskiej wystawie najbardziej zrobiły na mnie wrażenie brązowe drzwi z historią św. Wojciecha". „Moje gratulacje, Panie Dyrektorze, wystawa na medal". „Polska wystawa". „Polska wystawa laikowi nie wiele daje — specjalistom jest za mało — po co więc?" „Polska wystawa nic mi nie mówi". „Jednak! wiele klasztorów, wiele popiersi, ale kogo? Czy wówczas młodzież była mniej... - „Nie wiem do czego to odnieść". „Ale mnie się to podobało". „Byłem przyjemnie zaskoczony". „Po egzaminie z historii poszłam do Künstlerhaus aby trochę rozprężyć się, była to dla mnie równocześnie okazja do sprawdzenia mojej wiedzy o polskich miastach". „Była bardzo ładna, bardzo mnie ucieszyło". „Przepraszam za wszystkie negatywne krytyki i dziękuję organizatorom wystaw za ich trud". „Czy PRL nie ma nic innego do zaoferowania?" „Początki miast polskich... całkiem średnia wystawa". „Początki miast polskich — dobrze". „Polskie miasta są wystawą typowo komunistyczną, wystawą propagandową". „Przykładem komunistycznego fałszerstwa faktów jest zakwalifikowanie Gdańska do miast polskich!" „Dobra wystawa". „Początki miast polskich: nie za dużo dla tego kto się tym interesuje, z pewnością bardzo interesująca". „Bardzo mnie się podobał: gips portal (chodzi o drzwi gnieźnieńskie). „Polskie miasta: za dużo przykładów, przydałoby się więcej informacji" (zapewne chodzi o tekst). „Polskie miasta — pojedyncze interesujące przedmioty". „Ars Medica — 1". „Anfänge — 1". „Weternik — ? ? ? ! !". „Hausner — klasa". „Od dawna po raz pierwszy dobra wystawa w naszym Wiedniu" „Polskie wysiedlenie jest bardzo interesująca i pouczająca".

Ocenę wystawy uzyskaliśmy także od naszego przedstawicielstwa w Wiedniu. Ambasador w Wiedniu A. Jedynek przysłał na ręce mgr. Z. Najdowskiego — ministra Kultury i Sztuki PRL w Warszawie a także na ręce autora niniejszego artykułu listy gratulacyjne następującej treści, które cytujemy w całości:

„Szanowny Towarzyszu Ministrze! Pozwalam sobie złożyć na Wasze ręce podziękowanie za stworzenie nam możliwości pokazania w Austrii wystawy „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych", zaprezentowanej z dużym powodzeniem w dniach 15 stycznia - 24 lutego 1980 r. w wiedeńskim „Künstlerhaus". Wystawa ta o charakterze popularno-naukowym, solidnie przygotowana, składająca się z dobrze graficznie wykonanych plansz, wzbogacona oryginalnymi zabytkami archeologicznymi, cieszyła się dużym zainteresowaniem mieszkańców Wiednia. Jako pierwsza polska wystawa archeologiczna, przedstawiająca proces powstawania państwa polskiego, eksponowana w Wiedniu, spełniła swe zadanie zbliżenia dziejów naszego kraju tutejszemu społeczeństwu, pogłębienia i zrozumienia jego przeszłości. Niemały wkład pracy w przygotowanie ekspozycji wnieśli pracownicy Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków oraz Departamentu Współpracy Kulturalnej z Zagranicą Waszego Resortu. Składam im za to serdeczne podziękowanie. Łączę wyrazy wysokiego poważania". „Szanowny Towarzyszu Dyrektorze! W związku z prezentowaną w Wiedniu w dniach 15 stycznia - 24 lutego 1980 r. ekspozycją „Początki miast pol-

WŁODZIMIERZ BŁASZCZYK

DIE ANFÄNGE DER POLNISCHEN STÄDTE
IM LICHT DER BODENFORSCHUNG

Ryc. 16. Karta tytułowa książki towarzyszącej wystawie w Wiedniu

Fig. 16. Title page of the book concerning the exhibition in Vienna

Abb. 16. Titeltkarte des Buches das anlässlich der Ausstellung in Wien herausgegeben ist

Polsce". „Kraj z przeszłością i przyszłością". „Komunistyczną". „Dziękuję za miłe przypomnienie". „Nawprawdę wspaniała wystawa. Robią wrażenie także dobrze zachowane zabytki". „Ktoś kto się interesuje dawną historią, powinien obejrzyć dokładnie tę wystawę, jest ona bardzo wartościowa". „Ta wystawa nas maksymalnie zadowala". „Przydałoby się jeszcze wystawa o początkach i założeniu polskiego ruchu dysydentów". „Bardzo interesująca". „Bardzo interesująca". „Pierwszy polski akcent w tym smutnym kraju". „Wspaniały przegląd historyczny ukochanego Papieża Jana Pawła II". „Co proszę". „Bardzo ciekawa, pouczająca wystawa. Niestety słabo zapropagowana i całkowicie przeoczona przez miejscowe środki przekazu: prasę, radio i TV". „A szkoda". „Wspaniała, za tym wielka". „Zwiedzanie było interesujące". „Wystawa była bardzo interesująca". „Polska była większa, przede wszystkim na wschodzie". „Wystawa śliczna prosimy więcej tego rodzaju". „Wystawa podobała mi się". „Wystawa mi się podobała". „Widziałem tę wystawę po raz pierwszy i poszedłem dalej". „Wystawa wspaniała, szkoda, że dla dzisiaj bezideowej młodzieży".

Uwaga: wpisy od 31. I. 80. W tym czasie otwarto wystawę Weternika — wiedeńskiego grafika oraz Hausnera i Ars Medica. „O tym o czym nie można powiedzieć to trzeba milczeć". „Ten narodowy „cy-

skich w świetle badań archeologicznych”, składam Wam i Waszym współpracownikom serdeczne podziękowanie za wysiłek włożony w jej przygotowanie i realizację. Opracowana bardzo starannie, bogata w treść naukową oraz ciekawe eksponaty, ciesząca się znaczną frekwencją wystawa, niewątpliwie zbliżyła mieszkańcom Wiednia dzieje naszego kraju, wniosła istotny wkład w pogłębienie i zrozumienie jego przeszłości. Łączę wyrazy poważania”.

Echa skali wartości zorganizowanej wystawy znalazły także odbicie w prasie polskiej: w „Trybunie Ludu”, „Gazecie Zachodniej”, „Przekroju”, „Expressie Poznańskim” i innych⁴.

W zakończeniu należy także wspomnieć, że wystawa została bardzo życzliwie przyjęta przez Polonię zrzeszoną w Związku Polaków w Austrii „Strzesze”, obchodzącej jako jedna z najstarszych organizacji polonijnych aktualnie swoje 85-lecie. Autor artykułu spotkał się dwukrotnie z polonią austriacką a także wygłosił wykład wzbogacony przeżyciami pt. „Polskie Tysiąclecie”, który spotkał się z bardzo dużym zainteresowaniem. Echa tego spotkania jak i też urządzonych wystaw znalazły swoje odbicie w czasopiśmie Związku Polaków w Austrii „Strzecha”⁵.

⁴ K. Młynarz, „Byliśmy w Polsce”, „Nurt” — miesięcznik społeczno-kulturalny nr 4/1980 r. Poznań — Rozmowa z W. Błaszczukiem, s. 1 i 3.

⁵ Informationsbulletin, „Głos Polonii”, czasopismo Związku Polaków w Austrii, „Strzecha”, luty 1980 — IV/176 i marzec 1980 r. — V/177. Wiedeń 1980 r.

Podkreślić należy bardzo dobrą atmosferę i pomoc udzielaną zarówno przy pracach przygotowawczych w Polsce ze strony mgr B. Stokowskiej, naczelnika Departamentu Współpracy Kulturalnej z Zagranicą, mgr B. Radłowskiej, gł. specjalisty w Zarządzie Mużów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki a także ze strony ambasady PRL w Wiedniu zwłaszcza mgr D. Wysockiej — II Sekretarza d/s Kultury. Dyrektor „Kunstlerhaus” O. Staininger cały czas nie szczędził wysiłku i pracy, aby wystawa była urządzona w jaknajlepszej oprawie graficznej i plastycznej i jak najlepiej rozpropagowana. Atmosfera serdeczności i życzliwości, którą stworzył ekipie polskiej urządzającej wystawę, walenie przyczyniła się do jej sukcesu a także pozostawiła międzyludzkie bardzo przyjazne stosunki.

Polską wystawę w Wiedniu zwiedził także Generalny Konserwator Zabytków PRL, wiceminister Kultury i Sztuki prof. dr W. Zin a także minister handlu zagranicznego Karski i inni przedstawiciele z Polski, wyrażając się o wystawie z uznaniem.

Zorganizowana wystawa w Wiedniu odegrała także swoją poważną rolę w zacieśnieniu tysiącletnich tradycji współpracy i kontaktów naukowych i kulturalnych w dziejach narodu polskiego i austriackiego. Wykazała skalę naszej wartości oraz stała się lekcją pogładową historii Polski oraz właściwego stosunku do historii, zaś dla miejscowej Polonii — źródłem uzasadnionej dumy.

Przetwórstwo rolno-spożywcze w starożytności, wczesnym średniowieczu i średniowieczu

(Scenariusz części archeologicznej stałej wystawy w Muzeum Narodowym Rolnictwa w Szreniawie k. Poznania)

Processing of food products in prehistory and in the Middle Ages

(Scenario of the archaeological part of the permanent exhibition in the National Museum of Agriculture in Szreniawa near Poznań)

Lebensmittelverarbeitung im Altertum, im frühen Mittelalter und im Mittelalter

(Drehbuch des archäologischen Teiles der ständigen Ausstellung im Nationalen Museum der Landwirtschaft in Szreniawa bei Posen)

Z okazji 35-lecia muzealnictwa w Polsce Ludowej i 60-lecia Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki odbył się w dniach 29-31 X 1979 r. I Sejmik Muzealny w Lublinie i Łąncucie. Sejmikowi patronowało Ministerstwo Kultury i Sztuki, Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków oraz Zarząd Główny Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki. Sejmik odbył się w Lublinie i Łąncucie, w dwóch pierwszych utworzonych muzeach w Polsce Ludowej.

Wśród wielu uchwał jakie podjęte zostały przez obradujących muzealników w grupach roboczych i na sesji plenarnej uchwalono także, aby uznać za prace naukowe i jako takie publikować scenariusze wystaw problemowych a także zapewnić prawa autorskie dla Karty Katalogu Naukowego Zbiorów.

Autor biorący czynny udział w w/w I Sejmiku Muzealnym, także postulował i głosił za słusnością i potrzebą podjęcia w tej sprawie uchwały. Opracowanie bowiem problemowego scenariusza wymaga od autora nie tylko dużej wiedzy, ale także dobrego przygotowania muzeologicznego.

Niniejszy scenariusz opracowany w 1977 r. a zrealizowany w 1979 r. przez Narodowe Muzeum Rolnictwa w Szreniawie jest pierwszym w literaturze naukowej archeologicznej, drukowanym scenariuszem większej części stałej wystawy pt. „Przetwórstwo rolno-spożywcze na przestrzeni dziejów Polsce”.

Autor publikując część archeologiczną scenariusza wystawy i to w dodatku o trudnej tematyce, (ujętej monograficznie po raz pierwszy dla celów wystawieniowych), zdaje sobie w pełni sprawę z jego dyskusyjności. Autor jednak wyszedł z założenia, że należy zrobić początek i oczekiwać na życzliwą dyskusję. Słowa podziękowania należą się dyrektorowi Narodowego Muzeum Rolnictwa w Szreniawie dr. H. Nowackiemu oraz zespołowi z nim współpracującemu za zrealizowanie scenariusza w formie stałej ekspozycji. Do druku scenariusza zachęciła autora także Rada Redakcyjna rocznika „Fontes Archaeologici Posnanienses”. Niniejszy scenariusz jest tylko częścią więk-

szego tematycznie scenariusza obejmującego starożytność, wczesnośredniowiecze i średniowiecze, opracowanego przez inny zespół autorów, zagadnienie przetwórstwa rolno-spożywczego na przestrzeni całych dziejów historii gospodarki rolno-hodowlanej w Polsce¹.

¹ Autor od ponad 25 lat pracujący w muzealnictwie opracował wiele scenariuszy wystaw. Poniżej podajemy zestawienie większych zrealizowanych stałych ekspozycji, dla których autor opracowywał scenariusze naukowe.

— Muzeum Zagłębia Dąbrowskiego w Będzinie:

- 1) „Historia Zamku w Będzinie” — wystawa połowa (1955 r.)
- 2) „Historia ziemi będzińskiej” — część archeologiczna i historyczna do XIX w. — wystawa stała (1956 r.)
- 3) „Historia uzbrojenia do XIX w.” — wystawa stała (1956 r.)
- 4) „Wykopaliska na cmentarzysku łużyckim w Siemoni-Pódmintynie” — wystawa czasowa (1958 r.)

— Muzeum w Częstochowie

- 5) „Wykopaliska olsztyńskie” — wystawa czasowa (1959 r.)
- 6) „Wystawa archeologiczna z wykopalisk w Olsztynie i Ogrodzieńcu” — wystawa czasowa (1960 r.)
- 7) „Społeczeństwo Częstochowy swemu Muzeum” — wystawa czasowa (1961 r.)
- 8) „Wykopaliska w Olsztynie i Ogrodzieńcu” — wystawa czasowa (1961 r.)
- 9) „Cmentarzysko łużyckie w Częstochowie-Rakowie” — wystawa czasowa (1963 r.)
- 10) „Kultura łużycka w Polsce” — wystawa stała w Rezerwacie Archeologicznym w Częstochowie-Rakowie (1965 r.)
- 11) „Historia ziemi i człowieka w regionie częstochowskim” — wielocłonowa wystawa stała w Ratuszu — archeologia, przyroda, historia, etnografia do XX w. (1967 r.)
- 12) „Galeria malarstwa współczesnego” — stała wystawa w Ratuszu (1967 r.) wspólnie z A. Jaśkiewiczem.
- 13) „Historia zamków i uzbrojenia na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej” — wystawa stała w podziemiach Ratusza (1967 r.)
- 14) „Historia górnictwa rud żelaza w Polsce” — (współautorstwo z inż. J. Zimnym) — w Muzeum Górnictwa Rud Żelaza w Polsce, Oddziale Muzeum w Częstochowie (1968 r.)

— Muzeum Archeologiczne w Poznaniu:

- 15) „Muzeum Archeologiczne w Poznaniu w 25-leciu PRL” — wystawa wielocłonowa, czasowa, redakcja ogólna (1970 r.)
- 16) „Badania archeologiczne na Starym Mieście w Poznaniu w 1970 r.” — wystawa czasowa (1971 r.)
- 17) „Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu do XV w.” — wystawa stała w Pałacu Górków (1973 r.)
- 18) „Wyniki prac wykopaliskowych na osadzie św. Gotharda na Starym Mieście w Poznaniu” — wystawa stała w Rezerwacie Archeologiczno-Architektonicznym w Poznaniu (1973 r.)
- 19) „Przetwórstwo rolno-spożywcze w pradziejach” — dla Narodowego Muzeum Rolnictwa w Szreniawie — wystawa stała (1977 r.)
- 20) „Przeszłość Ziemi Będzińskiej od ok. 150 000 lat p.n.e. do XIV w. n.e.” — wystawa stała dla Muzeum Zagłębia Dąbrowskiego na zamku w Będzinie (1975 r.)
- 21) „Rolnictwo i hodowla zwierząt w starożytności, pradziejach i wczesnym średniowieczu w Wielkopolsce ze szczególnym

I. ZAGADNIENIE ORGANIZACYJNE

1. Miejsce: Pawilon I Muzeum Narodowego Rolnictwa w Szreniawie.
2. Pomieszczenie: Sale Pawilonu I (375 m²).
W sali tej starożytność, wczesnośredniowiecze i średniowiecze mają stanowić tylko część z obszernych chronologicznie opracowywanych podziałów:
 - I. Młynarstwo i piekarnictwo
 - II. Przetwórstwo mięsne
 - III. Mleczarstwo
 - IV. Konserwacja owoców i warzyw
 - V. Winiarstwo i chmielarstwo
 - VI. Olejarstwo
3. Problematyka: Przedstawienie w ujęciu systematyzującym w starożytności, wczesnym średniowieczu oraz w średniowieczu gospodarki rolniczo-hodowlanej a w szczególności przetwórstwa rolno-spożywczego na obszarze Polski ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski.
4. Cel wystawy: Pokazania społeczeństwu zasadniczych procesów historycznych, jakie zachodziły w gospodarce przetwórstwa rolno-spożywczego od czasów najdawniejszych do XIV w. Jednocześnie wystawa ma uzmysłowić wartość pokazanych zabytków i potrzebę ich ochrony dla przyszłych pokoleń.
5. Materiały wystawowe: Oryginalne zabytki archeologiczne lub ich modele, makiety itp., dokumenty pisane, materiały fotograficzne, rysunki, plansze tekstowe, mapy.

uwzględnieniem Ziemi Leszczyńskiej" — wystawa zrealizowana na Centralne Dożynki przez Urząd Wojewódzki w Lesznie (1977 r.)

— Komisarz wystaw zagranicznych:

- 1) „Hallstatt” — wystawa najcenniejszych znalezisk z Naturhistorisches Museum z Wiednia, zorganizowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (1970 r.)
- 2) „Zaginione życie” — wystawa Muzeum Morawskiego w Brnie, zorganizowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (1971 r.)
- 3) „Skarby kultury trackiej” z Muzeum Archeologicznego w Pławidw zorganizowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (1973 r.)
- 4) „Sztuka Meksyku”, wystawa ze Stanów Zjednoczonych Meksyku, zorganizowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (1973 r.)
- 5) „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych”, wystawa Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, eksponowana w Brnie (1970 r.), w Opawie (1970 r.), Bratysławie (1971 r.), w Bulgarii w Pławidw (1972 r.), Sofii (1973 r.).
- 6) „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych” wystawa Muzeum Archeologicznego w Poznaniu eksponowana w Berlinie Zachodnim (1974 r.)
- 7) „Starożytne Peru” wystawa sprowadzona przez Ambasadę Peru w Warszawie, eksponowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (1975 r.)
- 8) „Osadnictwo słowiańskie w Berlinie Zachodnim — Spandau”, wystawa zorganizowana przez Muzeum Archeologiczne w Berlinie Zachodnim w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu a następnie w Warszawie i Szczecinie (1976 r.)
- 9) „Sztuka tubylców australijskich” z Morawskiego Muzeum z Brna eksponowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu (1976 r.)
- 10) „Archeologiczne skarby z Wielkopolski — pokaz najcenniejszych zabytków ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Poznaniu” eksponowana w Getyndze, Brunzwiku, Hannoverze, Bremie i Duisburgu (1976 i 1977 r.)
- 11) „Sztuka i rzemiosło artystyczne tubylców australijskich” przygotowanej przez Ambasadę Australii w Warszawie, eksponowana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, a następnie w muzeach: w Trzciance, Koszalinie, Szczecinie, Częstochowie, Będzinie, Przemysłu i Warszawie (1976 i 1977 r.)
- 12) „Skarby archeologiczne z Wielkopolski — pokaz najcenniejszych zabytków z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu” wystawa otwarta w Muzeum Morawskim w Brnie (1977 r.)
- 13) „Początki miast polskich w świetle źródeł archeologicznych” wystawa eksponowana w muzeach w Wilhelmshaven a następnie w Kołoni (1977 r.)
- 14) „Początki miast polskich w świetle badań archeologicznych” wystawa eksponowana w Wiedniu (1980 r.)

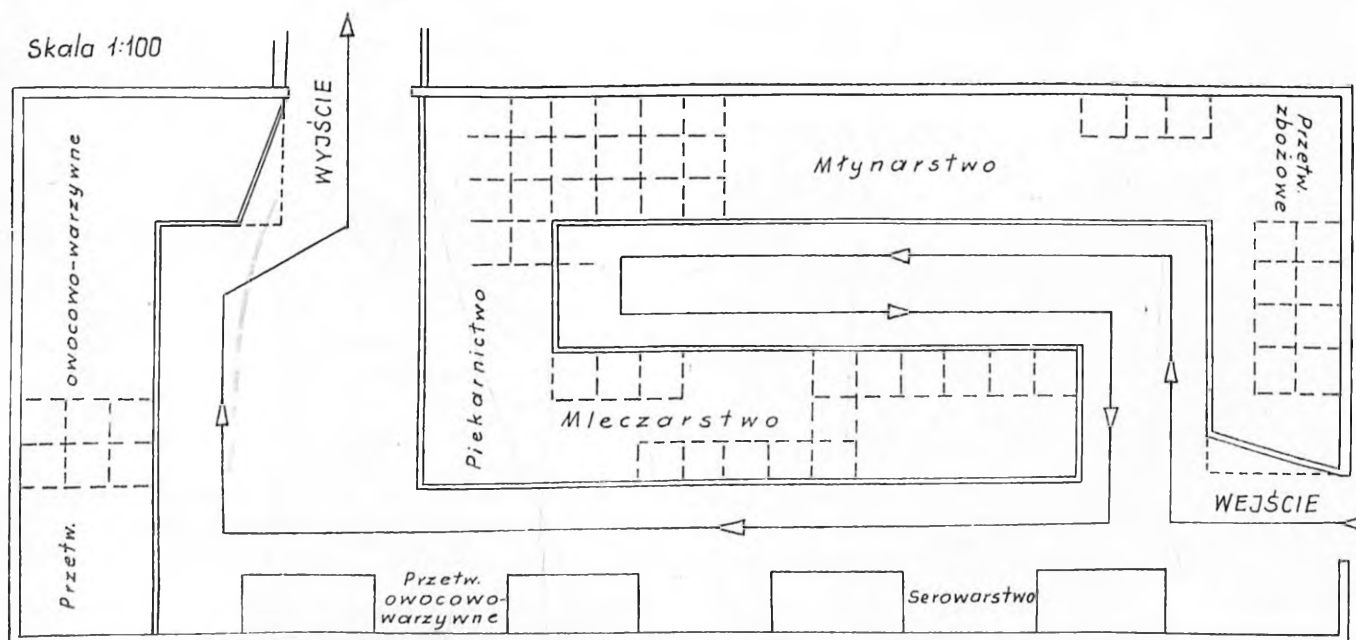
6. Sprzęt wystawowy: Przewiduje się gabloty, stałaże, plansze, cokoły, przeźrocza itd.
7. Fundusz wystawy: Wystawę finansuje Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie.
8. Termin otwarcia: Otwarcie wystawy stałej w 1979 r.

II. SCENARIUSZ SZCZEGÓŁOWY

Opis: Sala Pawilonu I. Wystawa w sali I stanowi pierwszy człon wystawy Stałej (ryc. 1).

1. Tablica orientacyjna.
Tytuł: Plan rozmieszczenia wystawy (plan).
Treść: Kierunek zwiedzania.
2. Tytuł sali: Przetwórstwo rolno-spożywcze od starożytności po dzień dzisiejszy.
3. Tytuł na ścianie: „Praca jest pierwszym podstawowym warunkiem życia ludzkiego... Praca stworzyła samego człowieka” (Engels).
4. Plansza: Tablica chronologiczna.
Stosunki chronologiczne i przestrzenne między gospodarką łowiecko-rybacką, rolniczą a miejską w poszczególnych strefach chronologicznych Europy (J. Clark, Europa przedhistoryczna, s. 29, tabela B).
5. Plansza:
Tytuł: Młynarstwo i piekarnictwo.
Tekst: Podstawą wyżywienia pierwszych rolników w neolicie były pokarmy pochodzenia roślinnego. Pożywienie przygotowywano przerabiając ziarna na kaszę dla sporządzenia płynnego pożywienia (bryja), czy też w celu uzyskania mąki na chleb bądź placki — „podpłomyki”. Za pożywieniem w formie bryji przemawia licznie znajdująca ceramika tzw. „kuchennej” roboty oraz garnki i misy pospolite u wszystkich plemion tego okresu.
6. Gablota lub cokół:
1) Rozcieracz kamienny,
2) Zestaw skorup z naczyń, ewentualnie 1 naczynie.
7. Plansza:
Tytuł: Wielka „rewolucja” neolityczna w gospodarce rolnej i hodowlanej.
Tytuł: Najbardziej reprezentatywny krąg rolniczy, najlepiej obecnie poznany to krąg południowej grupy kultury pucharów lejkowatych, zwany także kręgiem kultury małopolskiej. Dla tego kręgu poświadczona jest największa lista zbóż; występują: jęczmień wielorzędowy, a z pszenic: pszenica samopsza, płaskurka, zbitokłosa, pszenica zwyczajna i pszenica orkisz oraz pszenica jara. (Rysunek — plan i profil jamy zbożowej z osady kultury pucharów lejkowatych; w dolnej części jamy zachowały się przepalone ziarna pszenicy, Ćmielów k. Opatowa, wg Zarys..., s. 71, ryc. 30).
8. Plansza:
Tytuł: Na przełomie epoki brązu i okresu halstańskiego pojawia się po raz pierwszy wśród uprawianych zbóż owies siewny (Młynówka w Wolinie Pomorskim).
Treść: Zboże przechowuje się w jamach ziemnych, ale nie oczyszczone, tj. zsypywane razem

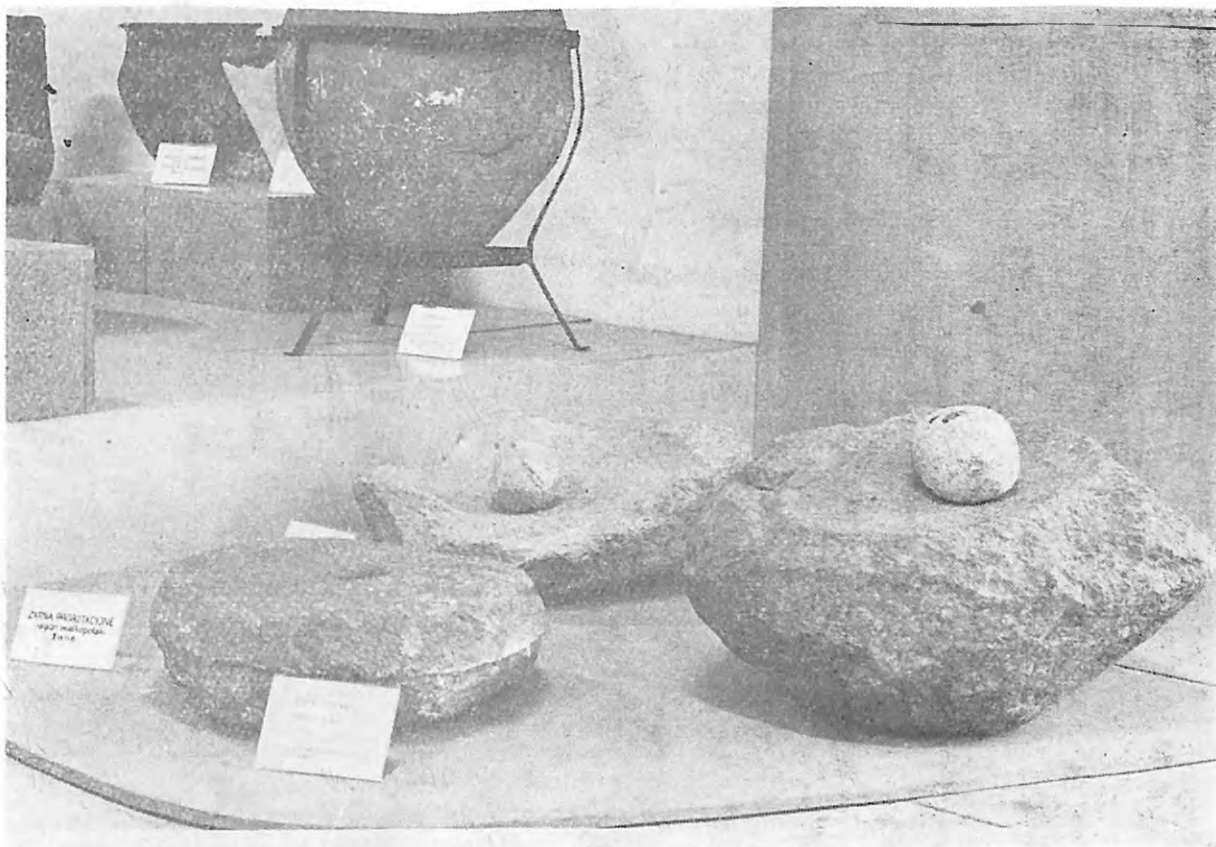
- z plewami, aby zapobiec gniciu (zaparzeniu się) ziarna (80 jam odkryto w Sobiejuchach, woj. Bydgoszcz) oraz w naczyniach zasobowych lub wyplatanych koszach lub workach.
9. **Gablota lub cokół:**
- 1) Naczynie zasobowe (naczynia),
 - 2) Naczynie z odciskami ziarna lub fragment naczynia z odciskiem ziarna.
10. **Plansza:**
Tytuł: Przygotowanie pożywienia.
Tekst:
- a) pożywienie roślinne przetwarzano najczęściej przez zmielenie nasion (zbóż) w prymitywnych kamiennych żarnach za pomocą niewielkich również kamiennych rozcieraczy. W okresie tym pojawia się bardziej udoskonalony typ żaren z kamieniem spodnim o równomiernie startej powierzchni i znacznie większym okrągłym rozcieraczem — tzw. żarna protorotacyjne (Słupca, woj. Konin);
 - b) do produkcji kaszy służyły stępy;
 - c) nie wiele wiemy o stałym pożywieniu roślinnym w postaci chleba. Chleb w dzisiejszej formie, wypiekany w piecu chlebowym nie był jeszcze znany plemionom późnej kultury łżyckiej. Wypiekano wówczas placki robione z mąki zakwaszonej w dzieżach, zupełnie podobnych do dzisiejszych (Biskupin). Placki mogły być wypiekane albo między dwoma tzw. „talerzami” glinianymi albo też w pewnego rodzaju piecach ziemnych. (Rys. pieca kopulastego z osady obronnej z okresu halsztackiego z Sobiejuch).
11. **Gablota lub cokół:**
- 1) Naczynie gliniane z Biskupina (1 zabytek);
 - 2) Tzw. „Talerze” służące do wypiekania (2-3 talerzy);
- 3) Ziarna różnych zbóż (ziarna w podstawkach szklanych lub fiolkach);
- 4) Żarna rotacyjne.
12. **Plansza:**
Treść: Informacje pisarzy starożytnych nie wiele nam mówią o zmianach w zakresie przetwórstwa mącznego. Natomiast wykopaliska poświadczają, że na większej części obszaru Polski w okresach późnolateńskim (ok. 150 lat p.n.e. do przełomu naszej ery) oraz rzymskim (od przełomu naszej ery do ok. 500 r. n.e.) utrzymywali ożywione stosunki gospodarcze z Celtami, Germanami i mieszkańcami północnych prowincji Państwa Rzymskiego;
- a) O rodzajach uprawianych zbóż świadczą znajduwane materiały paleobotaniczne na zbadanych stanowiskach osadniczych (wykaz znalezisk wg Zarys..., s. 127, tabl. 4);
 - b) O sposobach przechowywania ziarna wiemy głównie dzięki badaniom archeologicznym na terenie Nowej Huty. Odkryto tam ziemianki-spiczlerze kształtu stożkowatego wylepione gliną. (Rys. planu i przekroju cylindrycznej jamy zbożowej z okresu rzymskiego, wewnątrz której zachowało się ok. 300 kg ziarna zbóż, głównie żyta. Mogiła k. Nowej Huty, Zarys..., s. 139, ryc. 83);
 - c) Ziarna zbóż mogły być konsumowane dopiero po rozraniu ich na mąkę. Począwszy od I w. n.e. na ziemiach południowej i częściowo środkowej Polski weszło w użycie udoskonalone narzędzie do wytwarzania mąki — mianowicie żarno obrotowe (np. w Nowej Hucie). W okresie rzymskim żarna obrotowe wyparły z powszechnego użytku żarna nieckowate z rozcieraczami. Ówczesne żarna obrotowe składały się z dwóch kręgów kamiennych, o śred-

Ryc. 1. Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie k. Poznania. Rzut poziomy sali przeznaczonej dla wystawy pt. „Przetwórstwo rolno-spożywcze w starożytności, wczesnym średniowieczu i średniowieczu”

Fig. 1. National Museum of Agriculture in Szreniawa near Poznań. Plan of the room designed for the exhibition "Processing of food products in prehistory and in the Middle Ages"

Abb. 1. Nationalmuseum der Landwirtschaft in Szreniawa bei Poznań. Grundriss des Saales für die Ausstellung: „Verarbeitung der pflanzlichen Lebensmittel in der vorgeschichtlichen Zeit, im frühen Mittelalter und im Mittelalter“

Ryc. 2. Fragment wystawy pt. „Przetwórstwo rolno-spożywcze na przestrzeni dziejów”. Część archeologiczna

Fig. 2. Fragment of the exhibition "Processing of food products in the past". Archaeological part

Abb. 2. Teil der Ausstellung: „Verarbeitung der pflanzlichen Lebensmittel in der Zeitgeschichte”. Archäologischer Teil

nicy od 18 - 45 cm, z których górny (biegun) ruchomy, dolny zaś (leżak) — nieruchomy. Wyodrębnia się dwie grupy:

- 1) żarna o spodnim kamieniu płaskożkawkowym, któremu odpowiada lejkowato wgłębiony kamień wierzchni (np. znaleziska w Kawczycach i Wrocławiu-Partynicach);
- 2) żarna o płaskiej płaszczyźnie mielącej (np. w Kroczycach i w Skawinie). Żarna te miały niekiedy powierzchnię nakłuwaną w kształcie płytkich zagłębień lub równoległych rowków. Nakłuwanie miało wpływ na zwiększenie wydajności narzędzi;
- d) Ze względu na sposób umocowania osi dzieli się żarna obrotowe na dwie grupy:
 - 1) do pierwszej należą żarna, których osi przechodziła przez cały kamień spodni (np. w Nowej Hucie), lub też tkwiła może w niedowierconym otworze;
 - 2) Drugą grupę tworzą egzemplarze z osią umocowaną w kamieniu wierzchnim, przy czym dolny koniec osi obracał się w zagłębieniu kamienia spodniego (np. Kroczycy, Wrocław-Partynice). Niektóre żarna mają ślady paprzycey;
- e) Postęp techniczny przy przejściu żaren pierwotnych do obrotowych polegał przede wszystkim na tym, że uzyskanie trwałego ruchu obrotowego dzięki zastosowaniu osi i paprzy-

cy zwiększało znacznie powierzchnię pracującą przy równoczesnej redukcji wkładu ludzkiej siły roboczej. Wprowadzenie żaren obrotowych oznaczało mechnizację procesów przemiału zboża zwiększającą znacznie wydajność pracy. Był to poważny postęp w dziedzinie usprawnienia produkcji pożywienia;

- f) W okresach późnolateńskim i rzymskim nowością było zapoznanie się ludności Polski południowej z wypiekiem chleba z mąki zakwaszonej (część kopulastego pieca piekarskiego odkrytego na terenie osady z okresu późnorzymskiego w Igołomii k. Krakowa).
13. **G a b l o t a l u b c o k o ł:**
 - 1) Ziarna zbóż;
 - 2) Rekonstrukcja lub żarna rotacyjne z Nowej Huty;
 - 3) Mapa: „Źródła archeologiczne do gospodarki rolno-hodowlanej w Polsce w okresie późnolateńskim i rzymskim” wg J. Wielowiejskiego; najlepiej część dotycząca występowania zbóż;
 - 4) Piec piekarski z Poznania, ul. Młyńska 3, wg J. Żaka (rys.); (W. Błaszczak, Niektóre..., s. 218, ryc. 12).
14. **P l a n s z a:**

Treść: Dopiero w miarę dalszego rozwoju rolnictwa ornego i uprawy zbóż chlebowych w pierwszych wiekach naszej ery, zwłaszcza w dobie późnorzymskiej wypiek chleba przyjął się na

urodzajnych obszarach dorzecza Odry i Wisły. Można przyjąć, że wzrost konsumpcji chleba był jednym z czynników wpływających na podniesienie zdrowotności i prężności biologicznej ludności. (Mapa uprawianych zbóż wg M. Klichowskiej, Najstarsze zboża...)

15. P l a n s z a:

T y t u ł: Okres wczesnofeudalny (V wiek — początek XII w.)

T r e ś ć: O upowszechnianiu się pieczywa świadczą rodzime starosłowańskie nazwy np. kołacz, korowa oraz środków używanych do wzrostu chleba: kwas, drożdże. W oparciu o źródła pisane, a także biorąc pod uwagę zachowane piece chlebowe z wczesnego średniowiecza, przyjmuje się, że upowszechnienie spożywania chleba u ludności ziem polskich nastąpiło dopiero w X - XII w.

- a) (K. Buczek, Próba rekonstrukcji krajobrazu Polski wczesnohistorycznej — mapa w: Zarys..., s. 192);
- b) fotografia drewnianej skrzyni na zboże z XI w. z Bródna Starego w Warszawie;
- c) Znajdźiska zian zboża (grafik lub fotografia wg Zarys..., s. 212, tabl. 8);
- d) Kopułkowy piec piekarski z XI w. (Gródek Nadburzny k. Chrubieszowa).

16. G a b l o t a l u b c o k ó ł:

- 1) Duże lejkowate naczynie przeznaczone do przechowywania zapasów zbóż z Bruszczewa k. Kościana;

- 2) Profil jamy zasobowej z XI - XII w. o wąskim wylocie, gruszkowatym kształcie i spiczastym dnie na gł. 2,70 m, ściany umocnione polepą, służący do przechowywania zapasów (np. w Igołomii). Przechowywane w jamach ziarno zachowało siłę kiełkowania w ciągu pięciu do piętnastu lat;

- 3) Kopia szerokiej drewnianej łopaty używanej do wkładania chleba do pieca (Gniezno);

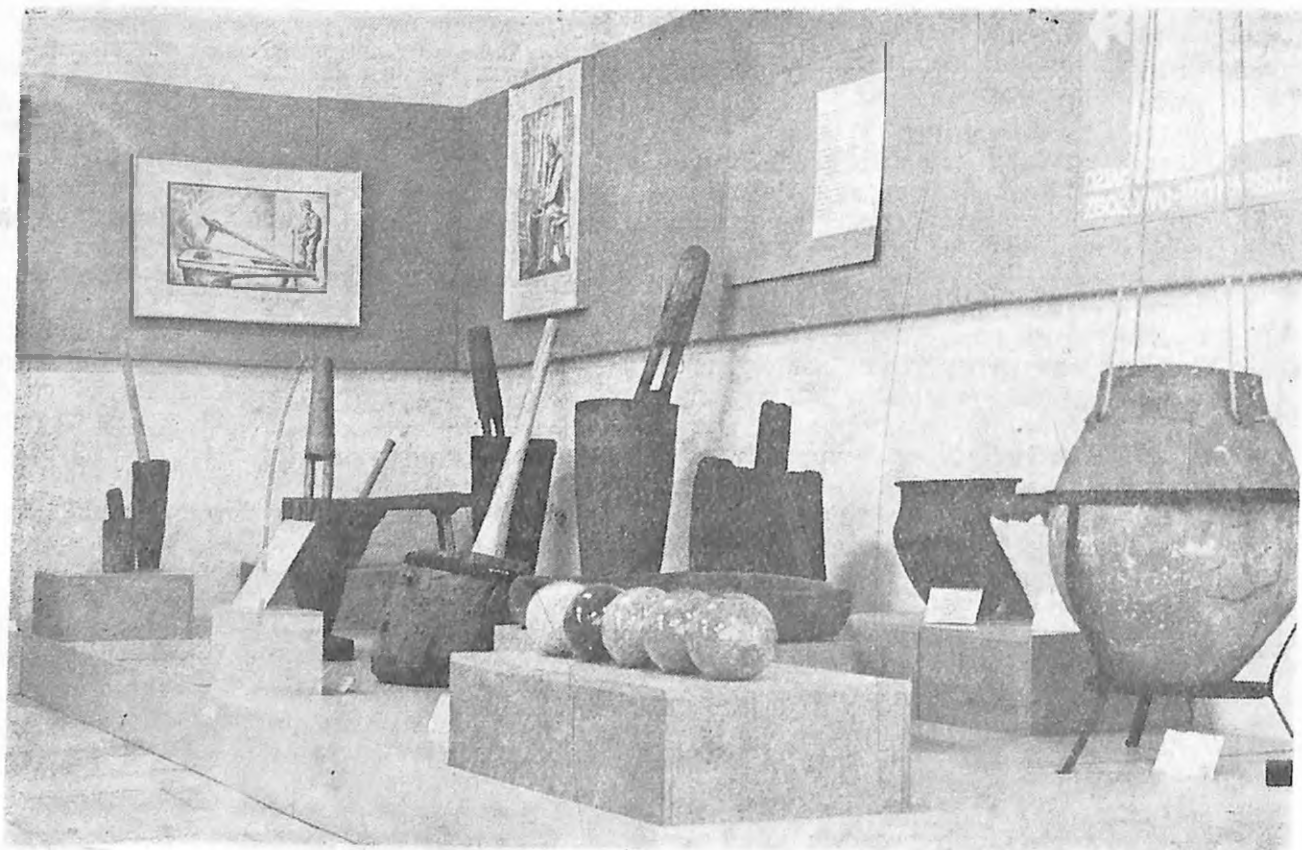
- 4) Wczesnośredniowieczne żarna rotacyjne z Bruszczewa k. Kościana;

- 5) Wczesnośredniowieczna gliniana prażnica do suszenia zboża z Bruszczewa k. Kościana.

17. P l a n s z a:

T r e ś ć: W przetwórstwie spożywczym na pierwszy plan wysunęło się w starożytności i pradziejach przerabianie ziarna na mąkę i kaszę. Mąkę mielono na ręcznych żarnach rotacyjnych, które począwszy od X w. wchodziły w skład każdego gospodarstwa wiejskiego i były one do końca XI w. jedynym przyrządem do mielenia mąki. Dopiero w XII w. upowszechniać się zaczynają powoli młyny wodne związane przede wszystkim z potrzebami zwiększenia produkcji mąki dla ludności miejskiej. (Mapa młynów wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych np. z Poznania wg A. Rogalanki).

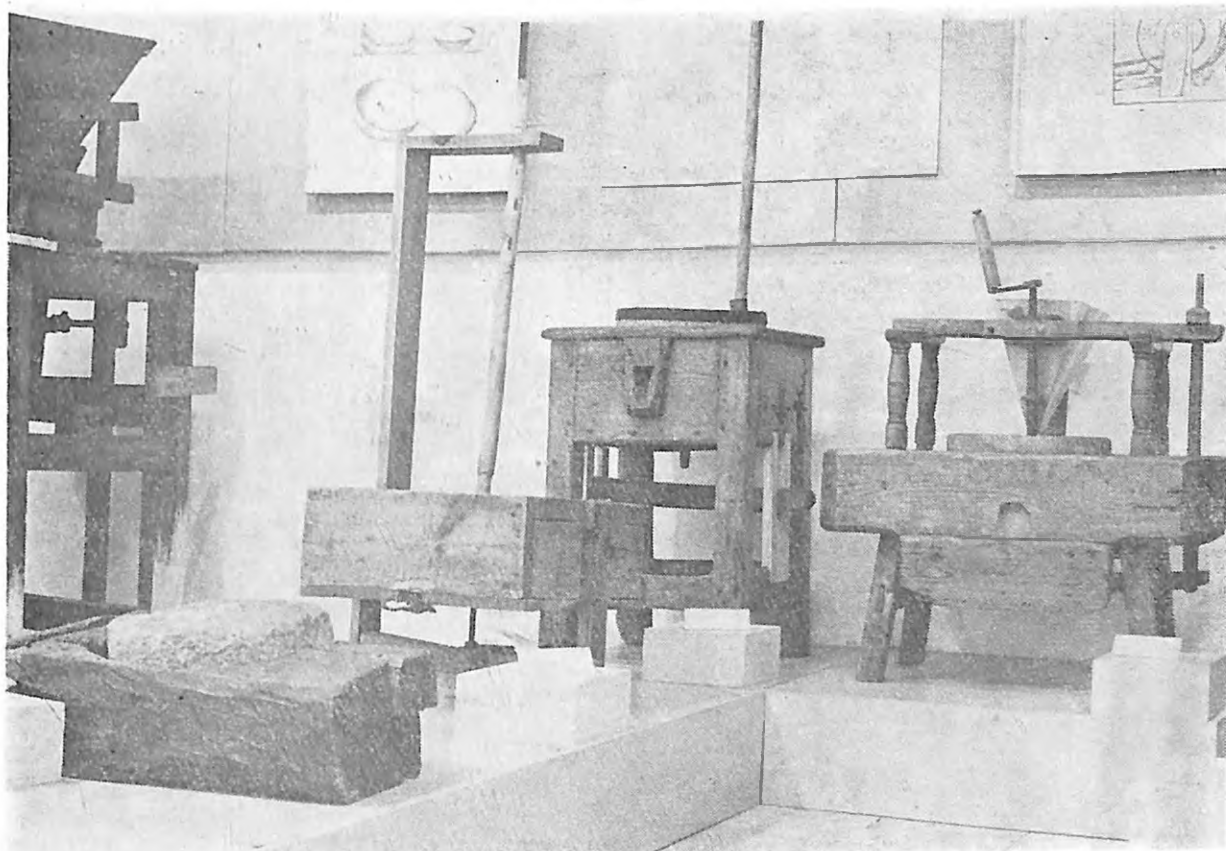
Kasze przerabiano w stępach. Jedyny udoskonalony przykład stępy nożnej znamy z Poznania (rekonstrukcja wczesnośredniowiecznej stępy do

Ryc. 3. Fragment wystawy pt. „Przetwórstwo rolno-spożywcze na przestrzeni dziejów”. Część archeologiczno-historyczna

Fig. 3. Fragment of the exhibition "Processing of food products in the past". Archaeologico-historical part

Abb. 3. Teil der Ausstellung: „Verarbeitung der pflanzlichen Lebensmittel in der Zeitgeschichte”. Archäologisch-historischer Teil

Ryc. 4. Fragment wystawy pt. „Przetwórstwo rolno-spożywcze na przestrzeni dziejów”. Żarna i młynki do produkcji kaszy
 Fig. 4. Fragment of the exhibition "Processing of food products in the past". Querns and grinders for the production of groats
 Abb. 4. Teil der Ausstellung: „Verarbeitung der pflanzlichen Lebensmittel in der Zeitgeschichte”. Mahlsteine und Mühlen zur Herstellung der Grütze

wyrobu kaszy, Poznań—Ostrów Tumski wg W. Hensla).

18. Plansza:

Tytuł: Rozwój przetwórstwa od połowy XII w. do połowy XV w.

Treść: Rozwój własności feudalnej i początki gospodarki folwarcznej oraz miast powodują powstanie i rozwój „przemysłu” konsumpcyjnego wymagającego wyodrębnienia się specjalistycznego rzemiosła między innymi zawodu piekarza. Np. w latach 1350 - 1400 we wsiach starostwa poznańskiego znajdowały się następujące przedsiębiorstwa: 10 karczm, 6 młynów, 7 jatek rzeźniczych, 5 piekarskich, 10 szewskich, 9 kuźni, 1 kram sukienniczy. (Fotografia pieca piekarskiego z Poznania—Garbar wg W. Błaszczaka).

19. Gablota lub cokół:

Seria naczyń przeznaczonych do przetwórstwa spożywczego np. garnki, dzbany, makutry.

20. Plansza:

Tytuł: Na okres od XII - XIV w. przypada szybki rozwój wielkiej własności feudalnej oraz miast.

Treść: Produkcja rolno-spożywcza zostaje podporządkowana zwierzchności feudalnej. Następuje dalszy dynamiczny rozwój „przemysłu” konsumpcyjnego na wsi i mieście. Od XIII w. największe znaczenie w wiejskim przemyśle spożywczo-przetwórczym osiągnęło młynarstwo.

a) Najstarszym i najprostszym typem przemysłowego urządzenia mechanicznego był mały młynek poruszany przy pomocy wołów lub koni zaprzęzonych do kieratu połączonego z drągiem wprowadzającym żarna w ruch obrotowy (ikonografia);

b) Młyny zbożowe z mechanizmem napędowym w postaci koła wodnego zaczęły się rozpowszechniać w Polsce już od pierwszej połowy XII w. lecz tylko w głównych ośrodkach miejskich, książęcych i możnowładczych;

c) W ciągu XIII i XIV w. najbardziej rozpowszechniły się młyny z kołem nasiębiernym, zwanym „korzecznym”. Budowane były przeważnie nad rzekami.

d) Od połowy XIV w. powstają młyny z kołem podsiębiernym tzw. „wałnym”. Koła wodne poruszał silny prąd sztucznie spiętrzonej wody w stawie.

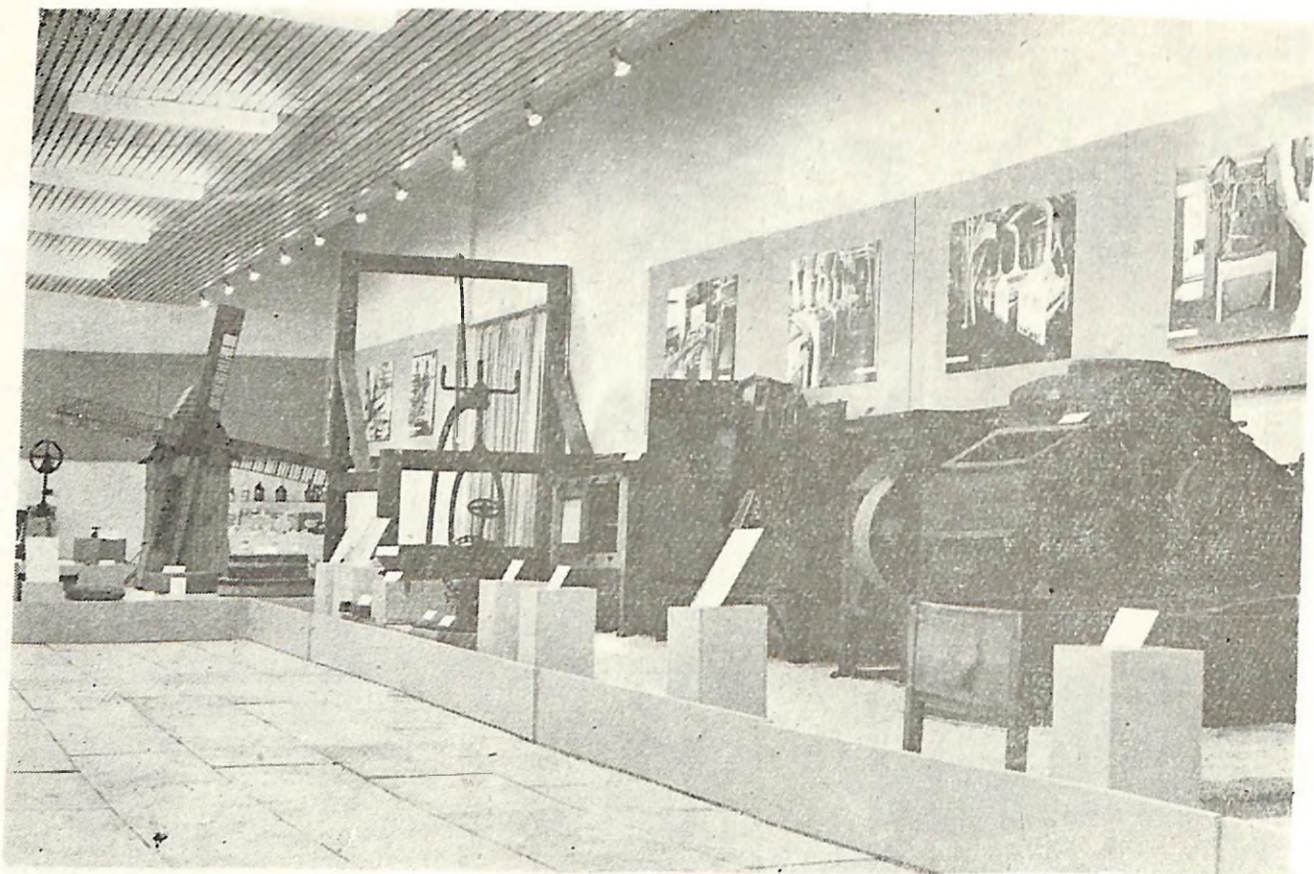
e) W Wielkopolsce od przełomu XIII - XIV w. zaczęto budować wiatraki używane z reguły tylko do przemiału zboża na mąkę. Koła młyńskie poruszały żarna do mielenia zbóż.

21. Cokół:

- 1) Ikonografia do młynarstwa,
- 2) Kamienie młyńskie,
- 3) Ewentualnie modele wiatraków różnych typów.

22. Plansza:

Treść: Upowszechnianie się młyna wodnego

Ryc. 5. Widok ogólny na ekspozycję pt. „Przetwórstwo rolno-spożywcze na przestrzeni dziejów”

Fig. 5. General view of the exhibition "Processing of food products in the past"

Abb. 5. Gesamtansicht der Ausstellung: „Verarbeitung der pflanzlichen Lebensmittel in der Zeitgeschichte"

stanowi przełom techniczny nie tylko w przetwórstwie spożywczym na wsi i w miastach, lecz także w rzemiośle w ogóle.

23. Plansza:

Tytuł: U plemion tzw. kultur naddunajskich występuje wspólnie z produkcją roślinną i chów zwierząt.

Treść: Do zespołu hodowlanych zwierząt należą bydło domowe, owca i świnia. Zespół materiałów dotyczących przetwórstwa mięsnego u pierwszych plemion rolniczych jest bardzo szczupły (np. na badanej osadzie w Strzelcach k. Mogilna w stosunkowo źle zachowanym materiale kostnym stwierdzono w przeważającej ilości (ponad 85,5%) szczątki bydła domowego — krowy a także owcy i kozy (ponad 7%), resztę stanowiły kości konia, którego wówczas jeszcze do zwierząt hodowanych zaliczyć się chyba nie da. (Grób bydłęcy kultury amfor kulistych z zachowanymi szkieletami dwóch krów z pojedynczymi kośćmi psa, obok fragmenty kamienia żarnowego — Brześć Kujawski — fotografia lub rysunek, Zarębski..., s. 73, ryc. 32).

25. Gablota lub cokół lub ekran:

Kilka przykładów kości zwierzęcych (z Instytutu Zoologii Stosowanej i Archeozoologii Akademii Rolniczej w Poznaniu).

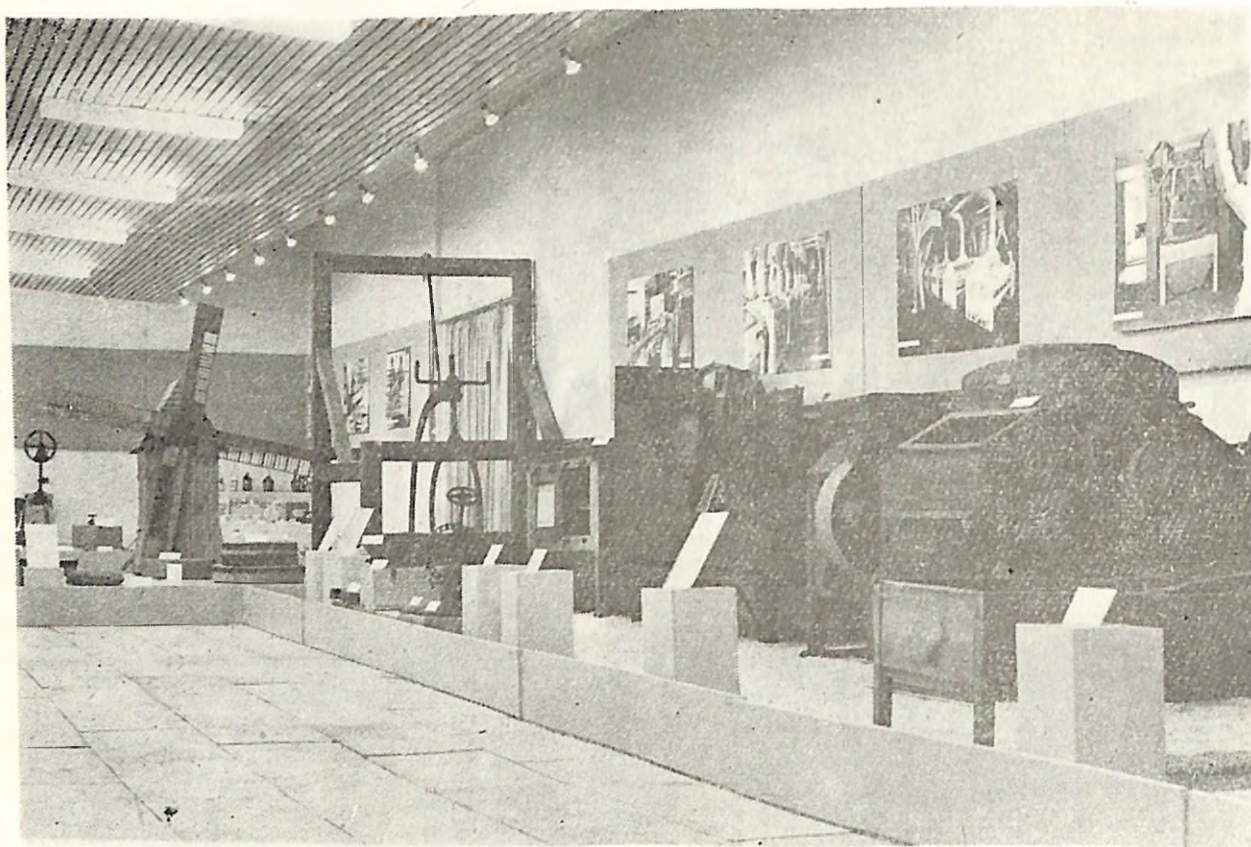
26. Plansza:

Tytuł: Okres przewagi chowu zwierząt w epoce brązu.

Treść:

- a) Od 1600 r. p.n.e. ujednotacza się na całym obszarze Polski krąg plemion kultury łużyckiej;
- b) Chów zwierząt zajmuje pierwsze miejsce choć nie można stwierdzić z całą pewnością jego supremacji nad rolnictwem. Zwierzęta hodowano „na pół dziko” oraz w samych osadach np. w kraaiu w Biskupinie (ryc. tzw. kraalu z Biskupina, W. Błaszczyk, Niektóre..., s. 210, ryc. 9);
- c) W hodowli przeważa bydło nad hodowlą świń, owiec i kóz. Analiza znalezionych kości zwierząt np. w Biskupinie pozwoliła wyliczyć, że 98,8% kości to szczątki zwierząt domowych a zaledwie 1,2% to kości zwierząt dzikich.
- d) Podane przykładowo procenty wskazują na drugorzędne znaczenie łowiectwa i rybołówstwa w gospodarce ludności kultury łużyckiej. Wśród zwierząt upolowanych głównymi dostarczycielami mięsa były jeleń i sarna. Na te zwierzęta polowano także dla zdobycia rogów (poroża) i kości służących do wyrobu narzędzi oraz skóry, stanowiącej cenny surowiec. Do zwierząt, na które chętnie polowano należały także: dzik, bóbr i zając. Kości niedźwiedzie występują na wykopaliskach stosunkowo rzadko. Kości tura, wilka, lisa, borsuka, rysia i wydry — tylko sporadycznie;
- e) Obok myślistwa znaczną rolę odgrywało ry-

- bołówstwo. Łowiono wszystkie gatunki jeziorne. Najwięcej zachowało się w materiale kosztym szczątków suma, a następnie szczupaka, okonia, leszcza, płoci i karpia.
- f) Głównym sposobem przechowywania na dłuższy czas zapasów mięsa i ryb — obok suszenia — było wędzenie w głębokich jamach, wykopywanych w ziemi. Nie wykluczone, że rozwinięte kopalnictwo soli w Austrii zdaje się wskazywać na jej używanie do konserwacji mięsa.
27. **Gablota lub ekran:**
Kilkanaście przykładów kości zwierząt hodowlanych i dzikich pochodzących z wykopalisk.
28. **Plansza:**
Tytuł zamykający: Charakteryzując najogólniej rozwój gospodarki rolno-hodowlanej między końcową fazą okresu halsztackiego a wczesnym średniowieczem można stwierdzić, że były to czasy stopniowego kurczenia się gospodarki ogrodowej a wzrostu ornej i hodowlanej.
29. **Plansza:**
Treść: Znaleźiska kości zwierząt domowych w Polsce z okresu późnolateńskiego i rzymskiego (tabela 6, s. 147, w: Zarys...).
30. **Plansza:**
Treść: Bydło hodowano głównie ze względu na mięso i skórę, w mniejszym stopniu — ze względu na mleko. Poza tym bydło odgrywało dużą rolę jako siła pociągowa przy uprawie roli i transporcie kołowym, a także jako dostawca nawozów. Bardzo rozpowszechniony był chów świń cenionych ze względu na mięso i tłuszcz. (Fotografia szkieletu świni z okresu późnolateńskiego, u góry rzut pieca garncarskiego — Igołomia k. Nowej Huty).
31. **Plansza:**
Treść: Po okresie pewnego zahamowania spowodowanego wielkimi migracjami ludnościowymi, którymi od IV - VII w. objęte były nie tylko tereny Polski, ale i całej Europy, już od VII w. stwierdza się dalszy wzrost podstawowych elementów sił wytwórczych w dziedzinie rolnictwa i hodowli i w innych podstawowych gałęziach gospodarki. Następuje tzw. „rewolucja gospodarcza” w rolnictwie i hodowli zwierząt.
- a) Podstawowym bodźcem zmuszającym do zwiększenia produkcji zwierzęcej był wzrastający przyrost ludności i jej potrzeby konsumpcyjne, transportowe, związane z ubiorem itp.
- b) Na rozwój chowu bydła rogatego wpływały następujące przyczyny:
- 1) Rozwój orki sprzężajnej i transportu wymagającym wzmożonego zapotrzebowania na woły jako siłę pociagową;
 - 2) Wzrost wymiany wewnętrznej, w której bydło odgrywało rolę naturalnego pieniądza;
 - 3) Ogromny rozwój wymiany towarowej.
32. **Cokół:**
Fragment drzwi gnieźnieńskich z XII w. ze sceną polowania na jelenie.
33. **Plansza:**
Tytuł: Okres wczesnośredniowieczny.
- Treść:** Na pierwsze miejsce wśród zwierząt gospodarskich wysuwa się w omawianym okresie hodowla świń w dwóch gatunkach tzw. świnia dzicza i tzw. świnia torfowa.
- a) Oba gatunki trzymano ze względu na mięso, słoninę i skórę;
- b) Niewiele mniejsze znaczenie ma chów bydła rogatego. Najbardziej rozpowszechnionym było bydło krótkorogie.
- c) Wraz z rozwojem stosunków feudalnych wzrasta znaczenie chowu koni.
- d) W mniejszym stopniu hodowano owce a niekiedy i kozy.
- e) Oprócz ssaków w okresie wczesnośredniowiecznym trzymano w obejściu gospodarskim również ptactwo, a wśród nich największe znaczenie miała kura, która dostarczała jajek i mięsa i która zresztą po raz pierwszy pojawia się w zestawie konsumpcyjnym. Mniejsze znaczenie miał chów gęsi i kaczek.
- f) Trudniono się także myślistwem, które było raczej zajęciem możnych. Poza mięsem istotnym produktem łowiectwa były również futra zwłaszcza drobnej zwierzyny: soboli, kun, lisów, wydr i wiewiórek. Na te zwierzęta polowali także od XII w. chłopci, gdyż wchodziły one w skład dziesięcin i danin dla możnych.
- g) Od końca X w. w związku z zaprowadzeniem postów wzrosło dość znacznie wśród górnych warstw społeczeństwa spożycie ryb.
- h) Konieczność zapewnienia równomiernego zaopatrzenia w świeże produkty pochodzenia zwierzęcego stosowano na dużą skalę konserwację mięsa i ryb. Obok suszenia i solenia bardzo rozpowszechniało się wędzenie. Ślady dołów do wędzenia ryb odkryto m. in. na terenie Biskupina.
34. **Gablota lub ekran:**
- 1) Kości zwierząt: bydła, świń, owcy oraz dzikich.
 - 2) Fragmenty wyrobów ze skóry jak: buty, paski, rzemienie, skrawki skóry.
 - 3) Różne wyroby z kości jak np. łyżwy, okładziny do noży, grzebień, hełki.
 - 4) Różne wyroby z kości wytwarzane dla potrzeb wyższego rzędu np. gwizdki, kostki do gry, szachy (kopia z Sandomierza).
35. **Plansza:**
Tytuł: Powstanie miast, początki renty feudalnej, gospodarka chłopska.
Treść: Ludność zależna od feudała musiała świadczyć rentę naturalną, w skład której wchodziły też np. skórki zwierząt futerkowych.
36. **Plansza:**
Tytuł: Rozdrobnienie feudalne i ukształtowanie się monarchii stanowej.
Treść: Wzrost produkcji roślinnej, coraz szybszy od przełomu XII i XIII w., wzmagający się szczególnie w ciągu późniejszego średniowiecza, powstał w bezpośrednim związku z rozwojem chowu zwierząt.
- a) Postęp w samej technice hodowlanej, w zakresie ulepszania pomieszczeń dla zwierząt i sposobów zdobywania paszy, umożliwił

Ryc. 5. Widok ogólny na ekspozycję pt. „Przetwórstwo rolno-spożywcze na przestrzeni dziejów

Fig. 5. General view of the exhibition "Processing of food products in the past"

Abb. 5. Gesamtansicht der Ausstellung: „Verarbeitung der pflanzlichen Lebensmittel in der Zeitgeschichte“

stanowi przełom techniczny nie tylko w przetwórstwie spożywczym na wsi i w miastach, lecz także w rzemiośle w ogóle.

23. Plansza:

Tytuł: U plemion tzw. kultur naddunajskich występuje wspólnie z produkcją roślinną i chów zwierząt.

Treść: Do zespołu hodowlanych zwierząt należą bydło domowe, owca i świnia. Zespół materiałów dotyczących przetwórstwa mięsnego u pierwszych plemion rolniczych jest bardzo szczupły (np. na badanej osadzie w Strzelcach k. Mogiła w stosunkowo źle zachowanym materiale kostnym stwierdzono w przeważającej ilości (ponad 85,5%) szczątki bydła domowego — krowy a także owcy i kozy (ponad 7%), resztę stanowiły kości konia, którego wówczas jeszcze do zwierząt hodowanych zaliczyć się chyba nie da. (Grób bydłocy kultury amfor kulistych z zachowanymi szkieletami dwóch krów z pojedynczymi kośćmi psa, obok fragmenty kamienia żarnowego — Brześć Kujawski — fotografia lub rysunek, Zarys..., s. 73, ryc. 32).

25. Gablota lub cokół lub ekran:

Kilka przykładów kłowej zwierzęcych (z Instytutu Zoologii Stosowanej i Archeozoologii Akademii Rolniczej w Poznaniu).

26. Plansza:

Tytuł: Okres przewagi chowu zwierząt w epoce brązu.

Treść:

- a) Od 1600 r. p.n.e. ujednocila się na całym obszarze Polski krąg plemion kultury łużyckiej;
- b) Chów zwierząt zajmuje pierwsze miejsce choć nie można stwierdzić z całą pewnością jego supremacji nad rolnictwem. Zwierzęta hodowano „na pół dziko” oraz w samych osadach np. w kraaliu w Biskupinie (ryc. tzw. kraalu z Biskupina, W. Błaszczyk, Niektóre..., s. 210, ryc. 9);
- c) W hodowli przeważa bydło nad hodowlą świń, owiec i kóz. Analiza znalezionych kości zwierząt np. w Biskupinie pozwoliła wyliczyć, że 98,8% kości to szczątki zwierząt domowych a zaledwie 1,2% to kości zwierząt dzikich.
- d) Podane przykładowo procenty wskazują na drugorzędne znaczenie łowiectwa i rybołówstwa w gospodarce ludności kultury łużyckiej. Wśród zwierząt upolowanych głównymi dostarczycielami mięsa były jeleni i sarna. Na te zwierzęta polowano także dla zdobycia rogów (poroża) i kości służących do wyrobu narzędzi oraz skóry, stanowiącej cenny surowiec. Do zwierząt, na które chętnie polowano należały także: dzik, bóbr i zając. Kości niedźwiedzie występują na wykopaliskach stosunkowo rzadko. Kości tura, wilka, lisa, borsuka, rysia i wydry — tylko sporadycznie;
- e) Obok myślistwa znaczną rolę odgrywało ry-

- bołówstwo. Łowiono wszystkie gatunki jeziorne. Najwięcej zachowało się w materiale kostnym szczątków suma, a następnie szczupaka, okonia, leszcza, płoci i karpia.
- f) Głównym sposobem przechowywania na dłuższy czas zapasów mięsa i ryb — obok suszenia — było wędzenie w głębokich jamach, wykopywanych w ziemi. Nie wykluczone, że rozwinięte kopalnictwo soli w Austrii zdaje się wskazywać na jej używanie do konserwacji mięsa.
27. **Gablota lub ekran:**
Kilkanaście przykładów kości zwierząt hodowlanych i dzikich pochodzących z wykopalisk.
28. **Plansza:**
Tytuł zamykający: Charakteryzując najogólniej rozwój gospodarki rolno-hodowlanej między końcową fazą okresu halsztackiego a wczesnym średniowieczem można stwierdzić, że były to czasy stopniowego kurczenia się gospodarki ogrodowej a wzrostu ornej i hodowlanej.
29. **Plansza:**
Treść: Znaleźiska kości zwierząt domowych w Polsce z okresu późnolateńskiego i rzymskiego (tabela 6, s. 147, w: Zarys...).
30. **Plansza:**
Treść: Bydło hodowano głównie ze względu na mięso i skórę, w mniejszym stopniu — ze względu na mleko. Poza tym bydło odgrywało dużą rolę jako siła pociągowa przy uprawie roli i transporcie kołowym, a także jako dostawca nawozów. Bardzo rozpowszechniony był chów świń cenionych ze względu na mięso i tłuszcz. (Fotografia szkieletu świni z okresu późnolateńskiego, u góry rzut pieca garncarskiego — Igołomia k. Nowej Huty).
31. **Plansza:**
Treść: Po okresie pewnego zahamowania spowodowanego wielkimi migracjami ludnościowymi, którymi od IV - VII w. objęte były nie tylko tereny Polski, ale i całej Europy, już od VII w. stwierdza się dalszy wzrost podstawowych elementów sił wytwórczych w dziedzinie rolnictwa i hodowli i w innych podstawowych gałęziach gospodarki. Następuje tzw. „rewolucja gospodarcza” w rolnictwie i hodowli zwierząt.
- a) Podstawowym bodźcem zmuszającym do zwiększenia produkcji zwierzęcej był wzrastający przyrost ludności i jej potrzeby konsumpcyjne, transportowe, związane z ubiorem itp.
- b) Na rozwój chowu bydła rogatego wpływały następujące przyczyny:
- 1) Rozwój orki sprzężajnej i transportu wymagającym wzmożonego zapotrzebowania na woły jako siłę pociagową;
 - 2) Wzrost wymiany wewnętrznej, w której bydło odgrywało rolę naturalnego pieniądza;
 - 3) Ogromny rozwój wymiany towarowej.
32. **Cokół:**
Fragment drzwi gnieźnieńskich z XII w. ze sceną polowania na jelenie.
33. **Plansza:**
Tytuł: Okres wczesnośredniowieczny.
- Treść:** Na pierwsze miejsce wśród zwierząt gospodarskich wysuwa się w omawianym okresie hodowla świń w dwóch gatunkach tzw. świnia dzicza i tzw. świnia torfowa.
- a) Oba gatunki trzymano ze względu na mięso, słoninę i skórę;
 - b) Niewiele mniejsze znaczenie ma chów bydła rogatego. Najbardziej rozpowszechnionym było bydło krótkorogie.
 - c) Wraz z rozwojem stosunków feudalnych wzrasta znaczenie chowu koni.
 - d) W mniejszym stopniu hodowano owce a niekiedy i kozy.
 - e) Oprócz ssaków w okresie wczesnośredniowiecznym trzymano w obejściu gospodarskim również ptactwo, a wśród nich największe znaczenie miała kura, która dostarczała jajek i mięsa i która zresztą po raz pierwszy pojawia się w zestawie konsumpcyjnym. Mniejsze znaczenie miał chów gęsi i kaczek.
 - f) Trudniono się także myślistwem, które było raczej zajęciem możnych. Poza mięsem istotnym produktem łowiectwa były również futra zwłaszcza drobnej zwierzyny: soboli, kun, lisów, wydr i wiewiórek. Na te zwierzęta polowali także od XII w. chłopci, gdyż wchodziły one w skład dziesięcin i danin dla możnych.
 - g) Od końca X w. w związku z zaprowadzeniem postów wzrosło dość znacznie wśród górnych warstw społeczeństwa spożycie ryb.
 - h) Konieczność zapewnienia równomiernego zaopatrzenia w świeże produkty pochodzenia zwierzęcego stosowano na dużą skalę konserwację mięsa i ryb. Obok suszenia i solenia bardzo rozpowszechniało się wędzenie. Ślady dołów do wędzenia ryb odkryto m. in. na terenie Biskupina.
34. **Gablota lub ekran:**
- 1) Kości zwierząt: bydła, świń, owcy oraz dzikich.
 - 2) Fragmenty wyrobów ze skóry jak: buty, paski, rzemienie, skrawki skóry.
 - 3) Różne wyroby z kości jak np. łyżwy, okładziny do noży, grzebienie, hetki.
 - 4) Różne wyroby z kości wytwarzane dla potrzeb wyższego rzędu np. gwizdki, kostki do gry, szachy (kopia z Sandomierza).
35. **Plansza:**
Tytuł: Powstanie miast, początki renty feudalnej, gospodarka chłopska.
Treść: Ludność zależna od feudała musiała świadczyć rentę naturalną, w skład której wchodziły też np. skórki zwierząt futerkowych.
36. **Plansza:**
Tytuł: Rozdrobnienie feudalne i ukształtowanie się monarchii stanowej.
Treść: Wzrost produkcji roślinnej, coraz szybszy od przełomu XII i XIII w., wzmagający się szczególnie w ciągu późniejszego średniowiecza, powstał w bezpośrednim związku z rozwojem chowu zwierząt.
- a) Postęp w samej technice hodowlanej, w zakresie ulepszania pomieszczeń dla zwierząt i sposobów zdobywania paszy, umożliwił

- utrzymywanie przez okres całego roku licznieszego inwentarza żywego.
- b) Wzrosła hodowla wołów używanych do orki.
- c) Od połowy XIV w. w gospodarstwach własności feudalnej spotykamy większe stada krów i wołów. Gospodarstwa chłopskie utrzymywały po kilka lub kilkanaście sztuk bydła rogatego nie licząc wołów roboczych.
- d) O chowie koni wiemy także od XIII w. z nazewnictwa osad służebnych jak np. Kobylniki i Konary. Nie ulega wątpliwości, że były to konie pochodzące od leśnego tarpana.
- e) Conajmniej już od XIII w. właściciele większych dóbr feudalnych zaczęli sprowadzać z zagranicy szlachetniejsze rasy owiec dostarczających mięsa a przede wszystkim cieńszej i dłuższej wełny.
- f) Najbardziej rozpowszechniona w Polsce była hodowla świni tzw. dziczej.
- g) Inwentarz żywy uzupełniało ptactwo domowe, z którego hodowano przede wszystkim kury ze względu na jaja i mięso.
- h) W ciągu XIII w. upada księżęca organizacja myśliwska w postaci osad służebnych takich np. jak Sokolniki, Psary i Bobrowniki, na rzecz drobniejszych instytucji kościelnych i możniejszych feudałów świeckich.
37. **Gablota:**
Kości zwierząt hodowanych i dzikich.
38. **Plansza:**
Tytuł: Rozwój gospodarstwa chłopskiego.
Treść: Liczba inwentarza zwierzęcego bydła w dużej mierze miernikiem zamożności chłopa. Ceny bydła przed połową XIV w. wg zapisu opata klasztoru henrykowskiego kształtowała się następująco:
Koń roboczy	— 72 gr
woł	— 30 gr
krowa	— 24 gr
wieprz	— 7,2 gr
owca	— 3,2 gr
- Podobny szacunek zawiera dokument z 1260 r. dotyczący wsi Widawy w Wielkopolsce.
39. **Plansza:**
Tytuł: Rozkwit gospodarki czynszowej i gospodarki folwarcznej
Treść: Na 2 połowę XIV w. i pierwszą połowę XV w. przypada okres największego rozkwitu gospodarki nastawionej na dochody z czynszów pieniężnych. Wzrasta powierzchnia uprawna gospodarstw folwarcznych własności feudalnej.
- a) Niewiele dochowało się wiadomości z omawianego okresu podających pełny wykaz inwentarza żywego utrzymywanego w folwarkach. Np. 1447 r. do trzech braci w Dąbrówce k. Poznania należało 12 koni roboczych, 60 szt. bydła rogatego oraz 400 owiec.
- b) Trudno jest określić bliżej wysokość dochodu uzyskiwanego z chowu zwierząt domowych. W miastach zbywano przede wszystkim woły rzeźne i cielęta młodsze bydła. Wytwarza się zawłazki rzeźnicze. Powstają jatki rzeźnicze.
- c) Poważne dochody osiągnano z chowu ryb w stawach. Dochód biskupa lubuskiego z kilku jezior, jak i z czynszów dzierżawnych rybaków, wynosił w początkach XV w. 58 grzywien, wówczas gdy czynsze chłopskie z tego klucza liczącego około 20 wsi przynosiły 90 grzywien.
- d) Zwierzęta domowe stanowiące pełną własność chłopa były zawsze najbardziej wartościową pozycją w jego inwentarzu majątkowym.
40. **Plansza:**
Tytuł: Mleczarstwo
Treść: Mleczarstwo, jako zajęcie domowe hodowców-rolników było zajęciem wyspecjalizowanym.
- a) Pewne typy ceramiki zdają się potwierdzać, że już od 1600 r. p.n.e. u plemion kultury trzcinieckiej występują liczne naczynia — sito, interpretowane jako narzędzia do produkcji serowarskiej.
- b) Natomiast nie wiele możemy powiedzieć co do ilości i sposobu spożytkowania mleka i produktów gospodarki mlecznej.
- c) Być może, że mleko pobierano już w okresach poprzednich ale także i w następnych do jakichś pierwowzorów skórzanych, a od 1600 - 1500 r. p.n.e. także i do naczyń metalowych, naturalnie importowanych.
- d) O wzrastającej roli przetwórstwa mleczarskiego wskazuje wzrost znaczenia hodowli w życiu gospodarczym ówczesnych plemion.
41. **Gablota lub cokół:**
Naczynie „serowarskie” (może kultury trzcinieckiej z Muzeum Archeologicznego we Wrocławiu a może z kultury łużyckiej z Muzeum Archeologicznego w Krakowie albo Nowej Huty).
42. **Plansza:**
Treść: Są pewne przesłanki, że już w I tysiącleciu p.n.e. spożywano także przetwory z mleka. Np. znajduwane są naczynia gliniane sitowate.
43. **Gablota:**
Sito gliniane w kształcie głębokiej, szerokiej miski o dziurkowanym dnie z osady obronnej z okresu halszackiego z Biskupina (z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie).
44. **Plansza:**
Treść: W okresach późnolatańskim i rzymskim mleczarstwo odgrywało niemałą rolę w wyżywieniu. Mleko i jej przetwory, jak: śmietana, masło, ser, twaróg mają nazwy wspólne u wszystkich Słowian.
45. **Plansza:**
Treść: W okresie wczesnośredniowiecznym istotne znaczenie w ramach gospodarstw wiejskich miały zajęcia związane z przetwarzaniem produktów pochodzenia zwierzęcego w tym także przetwórstwo mleczne.
- a) Wzrost zapotrzebowania na produkty żywnościowe w związku z powiększaniem się liczby ludności na wsi i powstawaniem osad miejskich przyczynią się do coraz poważniejszego, począwszy od XIII w. rozwoju gospodarki hodowlanej, nastawionej na zbyt nadwyżek produkcyjnych w postaci zarówno mięsa rzeźnego jak i przetworów mlecznych.

- b) O serach oddawanych przez chłopów w ramach renty feudalnej dowiadujemy się z dokumentów już od XII w.
- c) Wiadomości o produkcji masła i śmietany spożywanych na dworach i w miastach pochodzą dopiero z końca XIV w. i z 1 połowy XV w.
- d) W gospodarstwach biedniejszych konsumowano mleko kozie i przetwory z mleka owczego.

Gablota:

Trzeba poszukać może w zbiorach z dużych stanowisk osadniczych jak: Wrocław, Opole, Gniezno, Gdańsk, Szczecin, czy znajdują się jakieś przykłady naczyń oraz przedmiotów do przetwórstwa mlecznego.

Plansza:

Treść: a) Krąg kultury rolniczej „radłowej” w końcowym okresie neolitu w zakresie uprawy owoców i warzyw ma zaledwie charakter zbieractwa.

- b) Dopiero ludność kultury łużyckiej, która była jedną z przodujących grup pradziejowej Europy, obok zbóż uprawiała „warzywnik” a więc rośliny strączkowe: groch i soczewicę oraz bób celtycki.
- c) W Słupcy np. odkryto okazały naziemny zbiornik grochu, którego częściowo zbadane rozsypano pozwoliło określić jego ilość na ok. 60 litrów zwęglonych nasion (zdjęcie wg T. Malinowskiego. W dobie Prasłowian...).
- d) Z roślin „przemysłowych” wysiewano len i zapewne konopie oraz mak i rzepę olejną.
- e) Z drzew owocowych znano — jak świadczą znajduwane pestki owoców — śliwy, grusze i jabłonie (zdjęcie pestek owoców).
- f) Ogromną rolę w uzupełnianiu wyżywienia spełniało zbieractwo. Mamy historyczne przekazy, że i zbieractwo żołądki miało wielkie znaczenie, gdyż używano ich jako bardzo istotnej domieszki do ówczesnego chleba a także zbieractwo różnych chwastów i ziół jak np. barszczu, lebiody i komosy, szczawiu itp. oraz szczytli, stanowiącej wówczas pożywienie zarówno dla ludzi jak i zwierząt. Za spożywaniem ich przemawiają znalezione części rośliny — barszczu.

Gablota:

Trochę grochu ze Słupcy a może z Krakowa.

Plansza:

Treść: W okresie późnolateńskim i rzymskim znano już bób celtycki znaleziony w Tyńcu k. Krakowa, wykę (Kraków—Nowa Huta), groch (Kraków—Nowa Huta i Łatkowo k. Inowrocławia), tatarkę (Wąsosz k. Kłobucka).

- a) Do uprawy ziemi w ogrodach służyły prawdopodobnie rydle drewniane okuwane żelazem, motyki i grabie. Narzędzi tych nie spotkano jednak dotąd w materiale archeologicznym.
- b) Odnośnie sadownictwa ogrodowego, drzew owocowych nie posiadamy bezpośrednich źródeł. Jedynie prasłowiańskie nazwy niektórych drzew jak: jabłoni, grusza, wiśnia, pozwalają

przypuszczać, że drzewa te były znane i hodowane w pobliżu zagród.

50. Plansza:

Treść: Z okresu wczesnośredniowiecznego z uprawianych innych roślin znamy — bób i groch z Bonikowa; bób, groch, len, konopie i ogórki z Gieczu; bób, groch, soczewicę, wykę, len, konopie i ogórki z Gniezna; groch i ogórki z Ostrowa Lednickiego; bób, groch, len i rzepę z Ostrowa Tumskiego z Poznania oraz bób z Ujścia.

- a) Z drzew owocowych jak należy sądzić na podstawie znalezionych pestek hodowano: wiśnie w Bonikowie, brzoskwinie, śliwę, wiśnię, czereśnię i gruszę i w Gieczu; śliwę wiśnię, czereśnię i wiśnię-śliwę, jabłoni w Gnieźnie; śliwę, wiśnię, czereśnię, wiśnię-śliwę, brzoskwinie w Poznaniu oraz śliwę i wiśnię w Ujściu.
- b) Omawiane powyżej wyliczone pożywienie roślinne wpłynęło w sposób zasadniczy na jego rodzaj i uzupełniało oraz wzbogacało jadłospis (zdjęcie z Gniezna lub Zarys..., s. 223, ryc. 130).
- c) W całokształcie upraw polowych obszary zajęte przez uprawy roślin ogrodowych były w porównaniu do zbóż bardzo niewielkie.
- d) Znaleźiska pestek owoców (tabela 10, Zarys..., s. 227).
- e) Obszar uprawy pod ogrodnictwo i sadownictwo wzrasta dopiero od średniowiecza.
- f) Nieznane są nam z wykopalisk sposoby konserwacji owoców i warzyw.

51. Gablota:

- 1) Pestki owoców i roślin ogrodowych z Muzeum w Gnieźnie i Poznaniu.
- 2) Rysunek lub kopia fragmentu drewnianych grabi z osady otwartej z XI-XII w. znalezionych w Nieustronie k. Mogilna.

52. Plansza:

Tytuł: Winiarstwo i chmielarstwo.

Treść: Początki winiarstwa łączą się z początkami hodowli tej rośliny. Przypuszcza się, że prasłowiańska nazwa „Winograd” jest zapożyczona od Celtów i tym samym wyznacza początek hodowli tej rośliny w Polsce na okres wpływów rzymskich.

- a) Od 2 połowy X w., znamy uprawę winorośli a rozwój jej hodowli pozostawał na terenie Polski w ścisłym związku z procesem chrystianizacji kraju. Pestki winorośli z XI w. znaleziono w Gnieźnie oraz na Ostrowie Tumskim w Poznaniu, w Gdańsku i na Wzgórzu Wawelskim w Krakowie. (Rys. lub fotografia: zrywanie winnych gron — motyw 12, bordiura prawa z lewego skrzydła Drzwi Gnieźnieńskich). Tłoczenie wina w kadzi (Drzwi Gnieźnieńskie, lewe skrzydło, bordiura prawa, motyw 13) oraz nacinanie winorośli zakrzywionym nożem — koserem (Drzwi Gnieźnieńskie, lewe skrzydło, bordiura prawa, motyw 2).
- b) Należy też przypuszczać, że sprowadzanie przez starszyznę plemienia rzymskiego wina, stało się bodźcem do produkcji wina owocowego.

- c) Występowanie wsi służebnych o nazwie Winniary wskazuje na istnienie wyspecjalizowanych grup ludności zajętych pracą w winnicach na terenach dóbr kościelnych i książęcych.
- d) Winnice zakładano też częściej w bliskim sąsiedztwie osad miejskich (przy kościołach parafialnych) niż we wsiach. Dla uszlachetnionych gatunków winorośli bardziej przydatne były warunki klimatyczne Polski Południowej. Znamy około 20 winnic kościelnych z terenu Małopolski, wymienionych w księdze uposażeń biskupstwa krakowskiego z połowy XV w.
53. **Gablota:**
Można dać trzy odlewy z Drzwi Gnieźnieńskich z XII w., jak wyżej.
54. **Plansza:**
Treść: Mieszkańcy ziem polskich umieli też wytwarzać pewne napoje roślinne. Nie mamy wprawdzie na to bezpośrednich dowodów, gdyż z natury rzeczy napoje te nie mogły się zachować do naszych czasów.
- a) Mamy natomiast przekazy językowe świadczące, że znany był wyrób napojów w rodzaju piwa za czym przemawiają prasłowiańskie wyrazy „warzyć”, „słód” i „młóto” (to co jest zmełte, rozarte).
- b) Produkcja tego napoju polegała na doprowadzeniu ziarna przez poprzednie zamoczenie do kiełkowania, co powodowało zamianę części skrobi na cukier. Otrzymany w ten sposób słód zapewne suszono, mielono i zalewano wrzątkiem uzyskując w ten sposób tzw. brzeczki piwną, której nazwa została zapożyczona od Celtów.
- c) Nie jest wykluczone, że w okresie rzymskim ludność naszych ziem przejęła wschodni zwyczaj polepszania smaku piwa przez dodanie chmielu.
- d) Źródła późnośredniowieczne wspominają o ogrodnikach zwanych „chmielarzami”. O wczesnej stosunkowo popularnej uprawie chmielu w gospodarstwach chłopskich świadczą dani z owoców tej rośliny oddawane już w XIII w. w ramach czynszu naturalnego lub dziesięciny kościelnej.
- e) „Chmielniki” zakładano zwykle na wilgotnych niższych, podmokłych gruntach nadrzecznych.
- f) Oprócz ogrodowej uprawy chmielu zajmowano się często zbieraniem tej rośliny krzewiącej się dziko w lasach.
55. **Plansza:**
Tytuł: Olejarstwo.
Treść: Pierwsze informacje o uprawie roślin oleistych posiadamy dla wczesnej epoki żelaza.
- a) Stwierdzono, że w tym czasie uprawiano już rzepę oleistą.
- b) Rośliny oleiste uprawiano przy użyciu techniki kopieniackiej i motykowatej, podobnie jak to się do dzisiaj praktykuje w prymitywnych gospodarstwach wiejskich.
- c) Jako tłuszczu, oprócz tłuszczów roślinnych (olej lniany, olej z iniechnika siewnego, może także z soczewicy i z rzepy oleistej), używano także słoniny. Poza tym przechowywano zapewne tłuszcz solony (stąd nazwa słonina).
- d) W okresie wczesnośredniowiecznym do uprawianych polowo i ogrodowo roślin oleistych poprzez uprawianie zbieractwa w lasach uzyskiwano z pestek derenia sidwy również olej.
- e) W związku z dość znacznym rozwojem we wczesnym średniowieczu i średniowieczu uprawy lnu, konopii i maku należy założyć znajomość prymitywnych pras do tłoczenia oleju, nie stwierdzonych jednak — jak dotąd w polskim materiale archeologicznym. Być może, iż niekiedy do wyrobu oleju używano stęp.
56. **Plansza:**
Treść: W okresie XIII i XIV w. powszechna była uprawa lnu i konopii. Mimo, że zajmowała ona z reguły bardzo małą część areału uprawnego, wysiewano je w każdym niemal gospodarstwie, gdy tylko pozwalały na to warunki glebowe.
- a) Z łodyg tych roślin uzyskiwano włókna na przędzę do tkanin i wyrobów powroźniczych, a z nasion ich, głównie konopi, wytłaczano olej.
- b) Z XIII w. pochodzą pierwsze wzmianki, pośrednio wskazujące na wysiewanie rzepy nie tylko w ogrodach, lecz również na polach. W dokumentach z XIV w. znajdujemy wzmianki wymieniające wśród innych roślin wchodzących w skład dziesięciny z pola — rzepę.
- c) Spotykamy w źródłach dwie nazwy łacińskie: „rapa” i „rapulum”. Dotyczą one zapewne najpospolitszych dwóch odmian tej rośliny: rzepy zwyczajnej (większej) o korzeniu kulistym i rzepy zwanej później „kolnikiem” o korzeniu podłużnym.
- d) Nie mamy wprawdzie bezpośrednich wiadomości o wysiewie tych roślin w Polsce średniowiecznej, jednak za prawdopodobieństwem ich uprawy przemawia fakt, że rzepak już w końcu XIV w. był uprawiany w Czechach dla wyrobu oleju.
- e) Stosunkowo często w ogrodach i sadach większej własności feudalnej rosła leszczyna. Z orzechów laskowych, zbieranych także poza terenami ogrodowymi, tłoczono niekiedy olej jadalny, o czym wspominają również rachunki dóbr królewskich.
57. **Plansza:**
Tekst zamykający: Podstawowe znaczenie dla produkcji rolno-spożywczej w starożytności, pradziejach, wczesnym średniowieczu i średniowieczu miała uprawa zbóż i hodowla zwierząt. W okresie feudalnym poważnych zysków dostarczało przetwórstwo rolno-spożywcze, jako przemysł spożywczy i wreszcie w oparciu o jego specjalizację rzemiosło i kupiectwo związane z przetwórstwem. Polska w tych okresach nie wykazuje zasadniczych opóźnień w rozwoju ekonomicznym w stosunku do Europy Środkowej a w niektórych okresach nawet przoduje.

UWAGI OGÓLNE

1. Scenariusz wystawy, po zatwierdzeniu, należy skonsultować z grafikiem, który będzie opracowywał wystawę plastycznie a to dlatego, że:
 - a) można by zastosować jeden rodzaj gablot i plansz dla archeologii. Zamiast fotografii biało-czarnej należałoby zastosować przezroczą barwną.
 - b) Zabytki można by umieścić nie w tradycyjnie stojących gablotach, ale również rozwiązanych szklanych elementach.
 - c) Wszystkie podpisy należałoby wykonać metodą drukarską. Tytuły rozwiązać graficznie.
2. Zabytki należałoby wypożyczyć z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu a także Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie i Muzeów Archeologicznych: w Krakowie, w Gdańsku i Wrocławiu, a także od Wojewódzkiego Ośrodka Archeologicznego we Wrocławiu i Instytutu Zootechniki i Archeozoologii Akademii Rolniczej w Poznaniu. Ich ilość i dokonanie wyboru jest uzależniona od wielkości wygospodarowanego dla nich miejsca przez plastyka.
3. Modele byłyby najlepiej wykonać w pleksi.
4. W trakcie realizacji projektu wystawy konieczny jest bezpośredni kontakt plastyka z autorem scenariusza.
5. Do niniejszego scenariusza dołącza się wykaz zasadniczej literatury przedmiotu celem dalszego jej wykorzystania w trakcie realizacji wystawy.

 WYKAZ WAŻNIEJSZEJ LITERATURY OGÓLNEJ
 dotyczącej gospodarki rolno-spożywczej

- Bartkowski T., *O modelach rekonstrukcji pierwotnego środowiska gospodarczego na obszarze Niziny Wielkopolskiej*, „Zeszyty Naukowe UAM, Geografia 5”, Poznań 1964, s. 63 - 103.
- Bartkowski T., *Zastosowanie geografii fizycznej*, Warszawa—Poznań 1974.
- Błaszczak W., *Niektóre aspekty rozwoju gospodarki rolnej i hodowlanej w starożytności i wczesnym średniowieczu na terenie Wielkopolski*, „Kronika Wielkopolski”, Nr 2/3 (6) — 1975, s. 203 - 232; tenże, *Dorobek i rozwój archeozoologii w Polsce*, w „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 26 (1975): 1977, s. 190 - 192; tenże, *Archeozoologia jako nowa dyscyplina naukowa* (na marginesie współpracy archeologii z archeozoologią), „Nauka Polska” z. 3, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1977, s. 97 - 99; tenże, rec. „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu” t. 76:1975 i 84:1979 („Archeozoologia”), „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 26 (1975):1977, s. 240 - 245, tenże, rec. „Archeozoologia”, t. 3:1977 i t. 4:1978 (pod red. M. Sobocińskiego), „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu”, t. 93 i 103 (pod red. E. Matusiewicza), tamże, t. 28:1977, Poznań 1979, s. 147 - 170.
- Burszta J., *W piastowskich czasach* (okres do roku 1459), [W:] *Dzieje wsi wielkopolskiej*, Poznań 1959, s. 11 - 33.
- Chmielewski W., Jażdżewski K. i Kostrzewski J., *Pradzieje Polski*, Wyd. II, Warszawa—Wrocław—Kraków 1965.
- Clark J. G. D., *Europa przedhistoryczna. Podstawy gospodarcze*, Warszawa 1957.
- Dembńska M., *Przetwórstwo zbożowe w Polsce średniowiecznej X - XIV wiek*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973.
- Godłowski K., *Problem przetomu w technice uprawy roli na ziemiach polskich w pierwszym tysiącleciu n.e.*, „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego”, Materiały konferencji w Rogowie, 16 - 18 września 1964, t. 8, Warszawa 1966, s. 77 - 91.
- Gardawski A. i Wielowiejski J., *Początki rolnictwa na ziemiach polskich do V w. n.e.* [W:] *Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce*, t. I, cz. I, Warszawa 1964, s. 9 - 179.
- Gieysztor A., *Produkcja rolna w Polsce w X - XV w.*, „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego”, Materiały konferencji w Rogowie, 16 - 18 września 1964, t. 8, Warszawa 1966, s. 12 - 16.
- Hensel W., *Próba periodyzacji rozwoju rolnictwa na ziemiach polskich w starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, „Archeologia Polski”, t. I, Warszawa—Wrocław 1-957, s. 11 - 18; tenże, *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna*, *Zarys kultury materialnej*, Wyd. 3, uzupeł., Warszawa 1965; tenże, *Polska przed tysiącem lat*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1967; tenże, *Główne kierunki rozwoju rolnictwa na ziemiach polskich do X w.*, „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego”, Materiały konferencji w Rogowie, 16 - 18 września 1964, t. 8, Warszawa 1966, s. 7 - 12; tenże, *Polska przed tysiącem lat*, Wyd. III, uzupeł., Wrocław—Warszawa—Kraków 1967; tenże, *Początki państwa polskiego i jego kultury*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1971; tenże, *Polska starożytna*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973.
- Hensel W., Leciejewicz L., *Metoda archeologiczna w zastosowaniu do badań nad wsią i miastem wczesnośredniowiecznym w Polsce*, „Archeologia Polski”, t. 7, Wrocław—Warszawa—Kraków 1962.
- Hilczerna Z., *Dorzecze Górnej i Środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Warszawa—Wrocław—Kraków 1967, szczególnie rozdział V, *Próba odtworzenia dorzecza Górnej i Środkowej Obry od VI do początków XI w.* Tam też dalsza literatura.
- Jażdżewski K., *Z problematyki początków Słowiańszczyzny i Polski*, „Acta Archaeologica Lodziana”, nr 16, cz. I, Łódź 1968.
- Kostrzewski B., *Pradzieje Wielkopolski*, Poznań 1971.
- Kostrzewski J., *Pradzieje Polski*, Poznań 1949; tenże, *Kultura Prapolska*, Wyd. III, Warszawa 1962; tenże, *Wielkopolska w pradziejach*, Wyd. III, Warszawa—Wrocław 1955.
- Kozłowski S. K., *Pradzieje ziem polskich od IX do V tysiąclecia p.n.e.*, Warszawa 1972.
- Klichowska M., *Znaleziska zbóż na terenie ziem polskich od neolitu do XII wieku n.e.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 9, nr 4, Warszawa 1961, s. 676 - 701. Tam też pełna literatura; ta sama, *Najstarsze zboża z wykopalisk polskich*, „Archeologia Polski”, t. 20:1975, z. 1, s. 83 - 143.
- Kobusiewicz M., *Paleolit i mezolit w Wielkopolsce i na Kujawach*. [W:] *Problemy badań archeologicznych Polski Północno-Zachodniej*, Poznań 1972, s. 39 - 57.
- Kurnatowski S., *Uwagi o kształtowaniu się stref zasiedlenia dorzecza Obry w czasie od środkowego okresu epoki brązu do późnego średniowiecza*, „Archeologia Polski”, t. 20, z. 2, Wrocław—Warszawa—Kraków 1963, s. 181 - 221; tenże, *Przemiany techniki uprawy roli w czasach między epoką brązową i wczesnym średniowieczem a rozmieszczeniem stref zasiedlenia (dyskusja)*, „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego”, Materiały Konferencji w Rogowie, 16 - 18 września 1964, t. 8, Warszawa 1966, s. 92 - 99.
- Kurnatowska Z. i Kurnatowski S., *Perspektywy badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w Wielkopolsce*. [W:] *Problemy badań archeologicznych Polski Północno-Zachodniej*, Poznań 1972, s. 159 - 173.
- Kurnatowski S. i Wiślański T., *Rola archeologii w badaniach historyczno-pradziejowych nad poznawaniem środowiska geograficznego*, „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego”, Materiały konferencji w Rogowie, 16 - 18 września 1964, t. 8, Warszawa 1966, s. 49 - 55.
- Łowmiański H., *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.*, t. 1 - 4, Warszawa 1963 - 1970; tenże, *Podstawy gospodarcze, formowanie się państw słowiańskich*, Warszawa 1953.

- Malinowski T., *Wielkopolska w dobie Prastowian*, Poznań 1973.
- Mikołajczyk G., *Początki Gniezna*, t. I i II, Warszawa—Poznań 1972 i 1973.
- Moldenhawer K., *Główniejsze zboża występujące w wykopaliskach Biskupina (Wielkopolska)*, „Rocznik Nauk Rolniczych”, t. 51, Poznań 1948, s. 306-312; tenże, *Szczątki roślinne z X wieku z wykopalisk na Ostrowie Tumskim w Poznaniu*, „Przegląd Archeologiczny”, t. VI, z. 2-3, s. 2-11.
- Ochmański W., *Gospodarowanie na roli na ziemiach polskich w rozwoju dziejowym*, Warszawa 1959.
- Piaszykówna M., *Pradzieje miasta Poznania*, Poznań 1952.
- Podwińska Z., *Narzędzie uprawy roli w Polsce w okresie wczesnośredniowiecznym*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 2, z. 1-2, Warszawa 1954, s. 388-423; ta sama, *Gospodarstwo wiejskie w okresie wczesnośredniowiecznym (V w. początek XII wieku)*. [W:] *Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce*, t. I, cz. II, Warszawa 1964, s. 193-262; ta sama, *W sprawie przelomu w technice uprawy roli na ziemiach polskich (dyskusja)*, „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego”, Materiały Konferencji w Rogowie, 16-18 września 1964, t. 8, Warszawa 1966, s. 99-102; ta sama, *Zmiany form osadnictwa wiejskiego na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu; żręb, wieś, opole*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1971.
- Rajewski Z. A., *O metodzie terenowych badań wczesnośredniowiecznych wiejskich zespołów osadniczych*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 22, z. 2, Warszawa 1955, s. 117-45; tenże, *O metodyce badań terenowych zespołów osadniczych*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 26, z. 3-4.
- Szafranski W., *Na śladach prototypu wczesnośredniowiecznego młyna z X-XI wieku*, „Archeologia Polski”, t. I, Warszawa—Wrocław 1957, s. 143-163.
- Szymański W., *Przyczynki do badań nad osadnictwem słowiańskim w początkach wczesnego średniowiecza (rec. Z. Hilczerówny, Dorzecze Górnej i Środkowej Obry od VI do początków XI wieku)*, „Archeologia Polski”, t. XIV, z. 1, s. 215-231.
- Tabaczyński S., *Neolit środkowoeuropejski. Podstawy gospodarcze*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970.
- Wiślański T., *Podstawy gospodarcze plemion neolitycznych w Polsce Północno-Zachodniej*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1969; tenże, *Główne nurty rozwoju neolitu w Polsce Północno-Zachodniej*. [W:] *Problemy badań archeologicznych Polski Północno-Zachodniej*, Poznań 1972, s. 59-70.
- Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce*, t. I, Warszawa 1964, (Opracowanie zbiorowe). Część I — *Początki rolnictwa na ziemiach polskich do V w. n.e.* (artykuły A. Gardawskiego i J. Wielowiejskiego), s. 9-179; część II — *gospodarstwo wiejskie w okresie wczesnofeudalnym (V w. początek XII wieku)* (Z. Podwińska), s. 193-262. Tam też obszerna literatura przedmiotu.
- Praca zbiorowa pod red. J. Leśkiewiczowej. *Stosunki klimatyczno-glebowe Wielkopolski*. Materiały Konferencji Naukowej — *Stosunki klimatyczno-glebowe w Poznaniu w dniach 16-17 XII 1955 r.*, por. Polskie Naukowe Towarzystwo Leśne, „Zeszyty problemowe postępów nauk rolniczych”, z. 7, 1956, „Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego”, Materiały Konferencji w Rogowie, 16-18 września 1964, t. 8, Warszawa 1966.

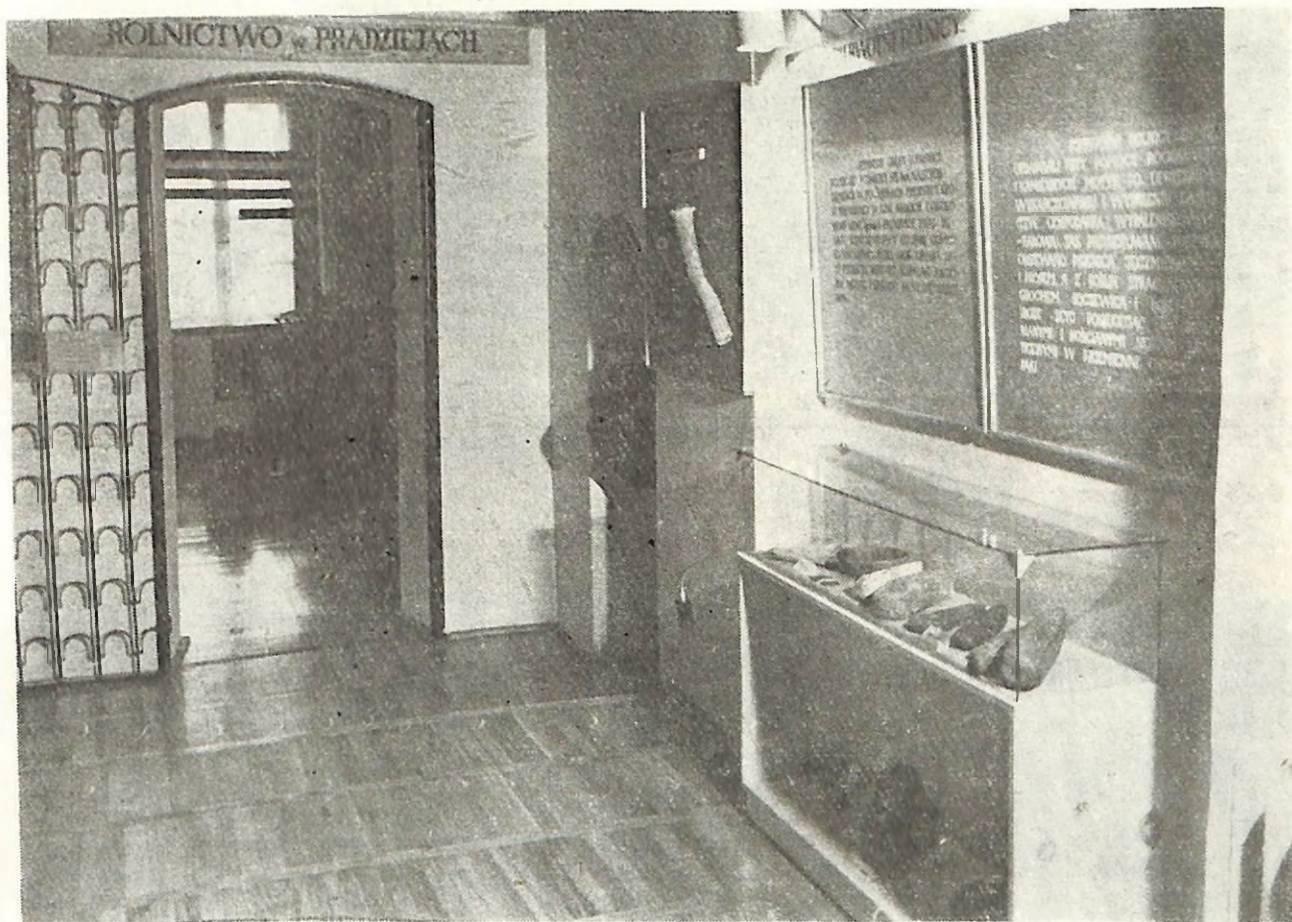
ANEKS

Na bazie niniejszego scenariusza a także w oparciu o opracowanie autora pt. *Niektóre aspekty rozwoju gospodarki rolnej i hodowlanej w starożytności i wczesnym średniowieczu na terenie Wielkopolski*¹ przygotowana zo-

¹ W. Błaszczyk, *Niektóre aspekty rozwoju gospodarki rolnej i hodowlanej w starożytności i wczesnym średniowieczu na terenie Wielkopolski*, „Kronika Wielkopolski”, t. 2 - 3 (6):1975, s. 203 - 232.

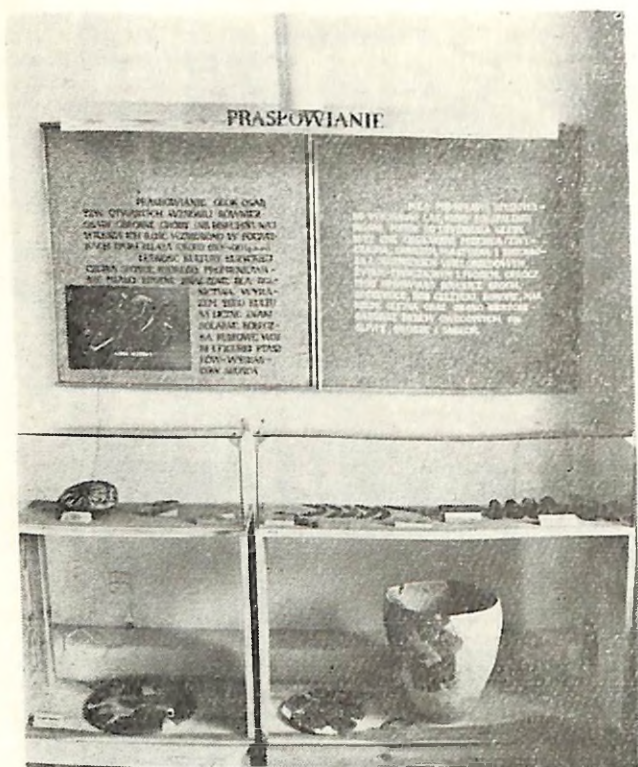
stała wystawa pt. „Rolnictwo w Pradziejach” w Muzeum Ziemi Wschowskiej we Wschowie z okazji odbywających się w 1977 r. w Lesznie Centralnych Dożynek.

Wystawę we Wschowie przygotował i zrealizował dr habil. Z. Bagniewski i mgr A. Starzyński. Poważną część eksponatów na tę wystawę użyczyło Muzeum Archeologiczne w Poznaniu (ryc. 1-7).

Ryc. 1. Widok ogólny na część wystawy pt. „Pradzieje Rolnictwa”

Fig. 1. General view of the fragment of the exhibition "Prehistoric agriculture"
Abb. 1. Gesamtansicht des Ausstellungsteiles: „Vorgeschichte der Landwirtschaft”

Ryc. 2. Część wystawy poświęcona rolnictwu w dobie Prasłowian
Fig. 2. Part of the exhibition illustrating the proto-Slavonic agriculture

Abb. 2. Teil der Ausstellung gewidmet der Landwirtschaft in der Zeit der Protoslawen

Ryc. 3. Widok ogólny wystawy pt. „Rolnictwo w pradziejach”, część poświęcona kulturze łużyckiej i pomorskiej

Fig. 3. General view of the exhibition „Prehistoric agriculture”. Part illustrating the Lusatian and Pomeranian Cultures

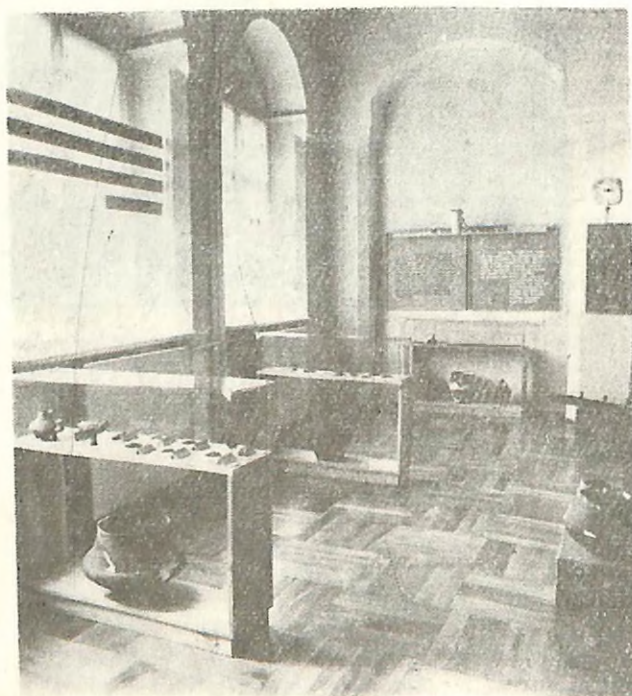
Abb. 3. Gesamtansicht der Ausstellung: „Landwirtschaft in der Vorgeschichte”; Teil gewidmet der Lausitzer- und der Pommerschen-Kultur

Ryc. 4. Fragment wystawy pt. „Rolnictwo w pradziejach”, część poświęcona kulturze pomorskiej

Fig. 4. Fragment of the exhibition „Prehistoric agriculture”. Part illustrating the Pomeranian Culture

Abb. 4. Teil der Ausstellung: „Landwirtschaft in der Vorgeschichte”; Pommersche Kultur

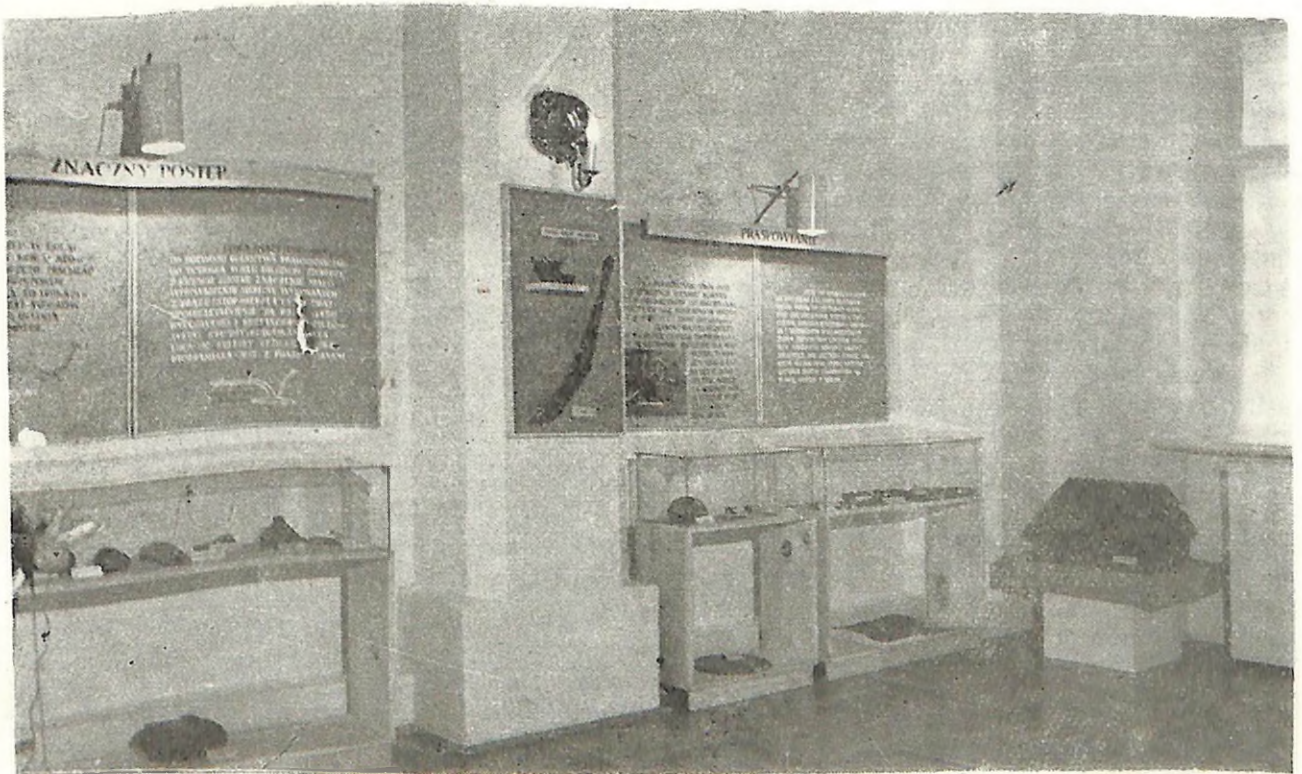
Ryc. 5. Fragment wystawy pt. „Rolnictwo w pradziejach”, część poświęcona kulturze łużyckiej

Fig. 5. Fragment of the exhibition „Prehistoric agriculture”. Part illustrating the Lusatian Culture

Abb. 5. Teil der Ausstellung: „Landwirtschaft in der Vorgeschichte”; Lausitzer Kultur

Ryc. 6. Fragment wystawy pt. „Rolnictwo w pradziejach”; część poświęcona kulturze lużyckiej
 Fig. 6. Fragment of the exhibition "Prehistoric agriculture". Part illustrating the Lusatian Culture
 Abb. 6. Teil der Ausstellung: „Landwirtschaft in der Vorgeschichte”; Lausitzer Kultur

Ryc. 7. Fragment wystawy pt. „Rolnictwo w pradziejach”, część poświęcona Prastłowianom i Słowianom
 Fig. 7. Fragment of the exhibition "Prehistoric agriculture". Part illustrating the proto-Slavs and Slavs
 Abb. 7. Teil der Ausstellung: „Landwirtschaft in der Vorgeschichte”; Protoslawen und Slaven

Stanisław Jasnosz

Archeologia w Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa w Uzarzewie

Archaeology in the Great Polish Museum of Hunting in Uzarzewo

Vorgeschichtliches im Grosspolnischen Jagdmuseum in Uzarzewo

Muzealnictwo wielkopolskie wzbogaciło się w ostatnim czasie o nową interesującą placówkę w postaci Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa, które zostało otwarte 3 listopada 1977 r., w dniu patrona myśliwych, Św. Huberta. Inicjatywa utworzenia muzeum zrodziła się w poznańskiej Wojewódzkiej Radzie Łowieckiej, której prezes, mgr inż. Jerzy Małecki nie szczędził zabiegów, aby ten ze wszech stron pożyteczny zamiar zrealizować w najbardziej okazałej formie. Swoje pomieszczenie Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa znalazło w ładnym, pieczołowicie odnowionym pałacyku, stojącym na skraju rozległego parku, założonego przez Augusta Denizota w końcu XVIII w., z okazałym drzewostanem, w miejscowości Uzarzewo. Należy ona do Państwowego Gospodarstwa Rolnego wchodzącego w skład Kombinatu Ogrodniczego w Owińskach i jest oddalona około 2,5 km od historycznego Szlaku Piastowskiego (E-83), w odległości 15 km od Poznania. Pałacyk, a raczej dwór (ryc. 1), zbudowany w drugiej połowie ubiegłego stulecia, został odrestaurowany staraniem Zjednoczenia Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej w Poznaniu¹ i przez nie przekazany do dyspozycji muzeum historii wielkopolskiego łowiectwa od okresów najdawniejszych do współczesnych czasów. Inicjatorom i realizatorom nowopowstałej placówki muzealnej wszechstronnego poparcia udzieliły władze partyjne i administracyjne województwa, dając tym samym dowód, że wysoko oceniają „bogactwo historii, piękno tradycje wielkopolskiego łowiectwa, troskę o ich kultywowanie i zachowanie dla przyszłych pokoleń wartości kulturalnych i rzeczowych wynikających z łowiectwa”².

Do zorganizowania nowego muzeum Wojewódzka Rada Łowiecka powołała Komitet Organizacyjny, na którego czele stanął Franciszek Szczerbal, znany w Wielkopolsce działacz państwowy, polityczny i społeczny, wszechstronny znawca zagadnień łowieckich, wielki miłośnik tradycji i kultury łowieckiej. Do Komitetu wybrano przedstawicieli różnych specjalności, przede wszystkim z zakresu łowiectwa w najszerszym znaczeniu tego działu gospodarki narodo-

wej, następnie ochrony przyrody i racjonalnego gospodarowania środowiskiem, bronioznawstwa, historii łowiectwa i muzealnictwa³. Muzeum otrzymało własny statut, określający osobowość prawną i kierunki jego działalności, powołano kierownika i niezbędny personel oraz zabezpieczono środki finansowe. Przy placówce działa Rada Muzealna, czuwająca nad planową realizacją ustalonych dla muzeum zadań, jego rozwojem, gromadzeniem eksponatów i wyposażeniem⁴. Dodać należy, że Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa jest pierwszym tego typu w Polsce muzeum dysponującym samodzielnym obiektem, co stwarza możliwości nie tylko dla rozwinięcia działalności dydaktyczno-popularyzacyjnej, ale również dla podejmowania działań badawczo-naukowych dla praktycznego stosowania w dziedzinie gospodarki łowieckiej. W tym miejscu podkreślić należy również fakt, że placówka ta spełnić może niezwykle ważne zadanie w edukacji przyrodniczej społeczeństwa wobec prawie całkowitego braku muzeów przyrodniczych w granicach województwa poznańskiego.

Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa już w początkach swej działalności posiada kilka działów, z których na wstępie znalazł się dział archeologiczny. W programie swej działalności Muzeum nie przewiduje gromadzenia zabytków ilustrujących dzieje prehistorycznego i średniowiecznego myślistwa i ogranicza się jedynie do tego, że na wstępie ciągu wystawowego przedstawia obraz historycznego rozwoju łowiectwa, stanowiącego — podobnie jak inne dziedziny gospodarki — część dziejów całej naszej kultury. Temu celowi służą eksponaty, ukazujące sposoby polowania na różne rodzaje zwierzyny, stosowane przez najdawniejszych mieszkańców dzisiejszej Wielkopolski⁵.

Część ekspozycji muzealnej, poświęcona pradziejom łowiectwa, otrzymała tytuł: „Od kamienia do kuszy”. Pierwszy człon wystawy składał się — podobnie jak

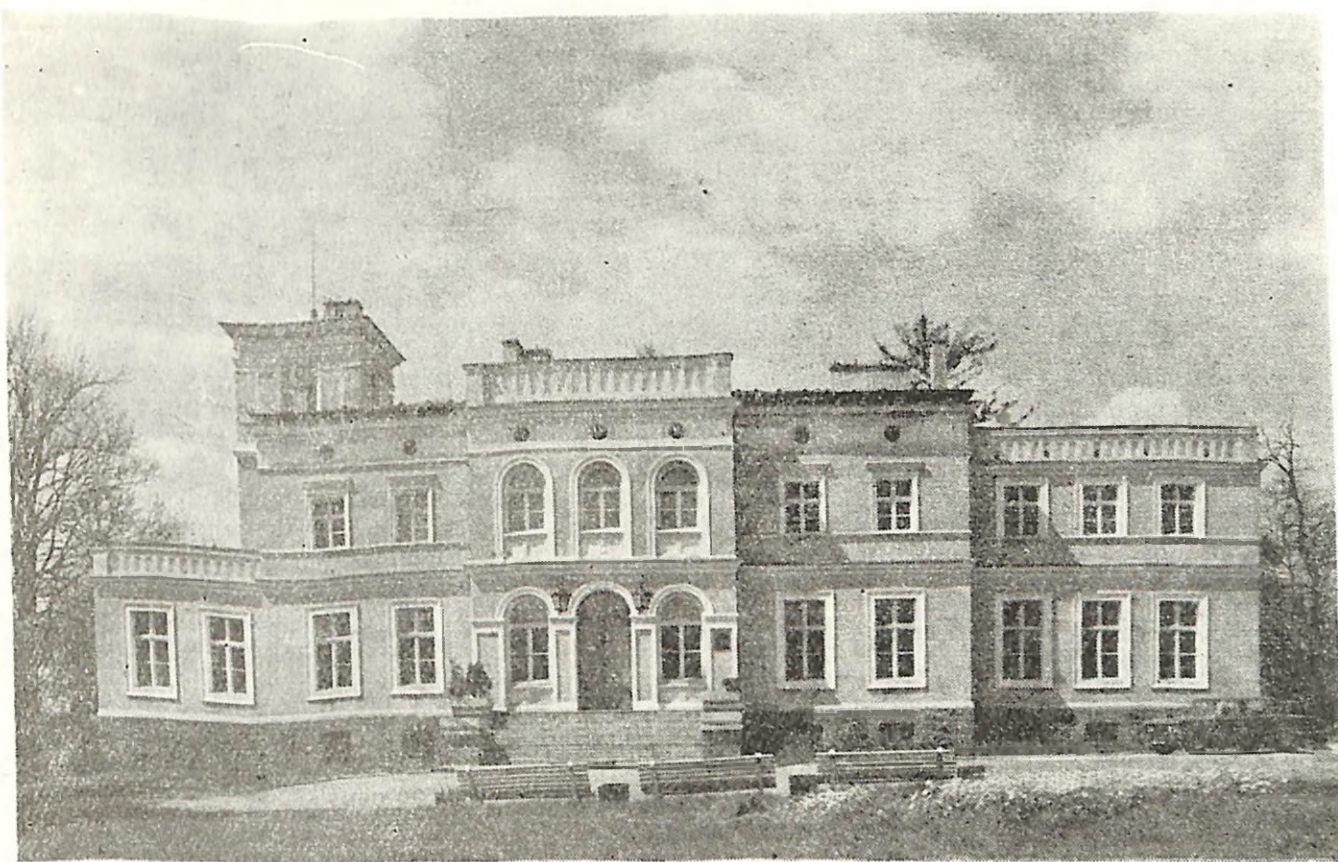
³ W skład Komitetu Organizacyjnego weszli: Franciszek Szczerbal — przewodniczący, Michał Iwaszkiewicz, Bogusław Fruziński, Stanisław Jasnosz, Zygmunt Górski, Roman Niedzielski, Kazimierz Ratajszczak, Władysław Pacyk.

⁴ Skład Rady Muzealnej: Franciszek Szczerbal — przewodniczący, członkowie: Jan Frąckowiak, B. Fruziński, Michał Iwaszkiewicz, Stanisław Jasnosz, Kazimierz Kafarski, Roman Niedzielski, Kazimierz Ratajszczak, Ferdynand Wójtowski oraz M. Makarewicz — kierowniczka Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa.

⁵ Pelen zestaw przedmiotów zabytkowych służących m. in. do polowania, ilustrujących sposoby pozyskiwania dzikich zwierząt, przekazany został w długotrwały depozyt przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu.

¹ Zjednoczenie Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej za staranną odbudowę pałacyku w Uzarzewie otrzymane w roku 1979 I nagrodę od Ministerstwa Kultury i Sztuki.

² Fr. Szczerbal, *Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa w Uzarzewie*, „Darzbór”, 1979, s. 29; tenże, *Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa w Uzarzewie* — informator WOIT w Poznaniu, 1979, s. 12.

Ryc. 1. Uzarzewo, woj. poznańskie. Siedziba Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa
 Fig. 1. Uzarzewo, voiv. of Poznań. Seat of the Hunting Museum of Wielkopolska (Great Poland)
 Abb. 1. Uzarzewo, Wojew. Poznań. Sitz des Grosspolnischen Jagdmuseums

następne — z dużej reprodukcji fotograficznej, pokazującej łowy na mamuty — typowe zwierzęta epoki lodowcowej⁶. Pod nią umieszczono tekst: „Myśliwi sprzed 40 000 lat. Dla pierwszych gromad ludzkich łowy na grubą zwierzynę: mamuty, niedźwiedzie, bizona, renifery i konie stanowiły zasadniczą podstawę bytu. Główną bronią były kamienie, drągi, zastrzone kije, stosowano maskowane pułapki i paście”.

W stojącej pod tym objaśnieniem gablocie, odpowiednio oświetlonej, pokazano maczugę kamienną, siekiery z krzemienia i kamienia oraz duży topór kamienny. Były to wszechstronne narzędzia, których używano z pewnością także do zabijania zwierząt dla uzyskania niezbędnego pożywienia i skór. Obok znalazły się różnego kształtu krzemienne grociki do strzał: igielkowate, trapezowate, sercowate i inne, służące do polowania na drobniejszą zwierzynę i ptactwo, nożyki, oskrobywacze i drapacze do oprawiania i obróbki skór i futer. Na ścianie umieszczono dobrze zachowaną czaszkę tura, znalezioną w torfie i czaszkę niedźwiedzia a poniżej dalszy tekst: „Łowy w młodszej epoce kamienia (ok. 12 000 - 2000 przed n.e.). Łowy na szybkołogą zwierzynę i ptactwo ułatwiała broń lekka: łuki ze strzałami o krzemienych grotach, ostre oszczepy i siekiery krzemienne i duże topory kamienne, sztylety z kości itp. Polowano na tura, dzika, jelenia, zwierzęta futerkowe i ptactwo.

W tym czasie myśliwym zaczął towarzyszyć pies — pierwsze oswojone zwierzę”.

Następny sektor: „Łowiectwo Prasłowian (ok. 2000 - 200 przed n.e.)” poświęcony został głównie łowiectwu w epoce brązu. Pod dużą reprodukcją fotograficzną pokazującą polowanie na niedźwiedzia⁷ znajduje się następujący tekst: „W epoce brązu i na początku epoki żelaza mieszkańcy obszarów nadwarciańskich do łowów używali oszczepów, siekier, łuków ze strzałami z brązu a także z rogu lub kości oraz noży brązowych, często bardzo okazałych. Obok prastarych już wówczas sposobów myśliwskich udoskonalona broń metalowa ułatwiała łowy na jelenie, dziki, niedźwiedzie, borsuki, rysie bobry i wydry, zające a także na ptactwo. Zaopatrywano się w ten sposób w mięso, skóry i futra a kości i poroża stanowiły cenny surowiec do wyrobu narzędzi, broni i ozdób”.

Oryginalne zabytki ilustrujące łowiectwo w tej epoce, kiedy było ono już tylko uzupełniającym zajęciem zdobywania pożywienia z uwagi na osiadły, rolniczo-kopieniaczy charakter osadnictwa, to: brązowe groty oszczepów, noże i siekiery. Najczęściej używaną na łowach bronią były łuki ze strzałami zakończone przeważnie grocikami rogowymi i kościanymi, rzadziej brązowymi, a także topory z poroża jelenia. Udoskonalona broń metalowa była bardziej skuteczna w trakcie polowania aniżeli broń kamienna. Brak miejsca nie pozwolił na eksponowanie ko-

⁶ Wg artystycznej rekonstrukcji Z. Buriána w albumie: J. Augusta, Z. Burián, *Człowiek kopalny*, Warszawa 1966, tabl. 26.

⁷ J.w., tabl. 12.

ści ówczesnych zwierząt dzikich, których dostarczyły w znacznych ilościach badania wykopaliskowe na wielu osadach obronnych typu biskupińskiego, podobnie jak i reprodukcji obrzędowych naczyń glinianych (popielnic) ze scenami łowów na jelenie, na które polowano wówczas także konno.

Taką właśnie scenę polowania pokazano natomiast w następnej sekwencji wystawy, poświęconej „Łowiectwu u Słowian (ok. 200 przed n.e. — 800 n.e.)”. Na dużej reprodukcji fotograficznej przedstawiono rozwinięty ryt na naczyniu znalezionym w okolicy Babimostu, wyobrażający polowanie na jelenie, a poniżej tekst: „Myśliwi w tym okresie uzbrojeni byli w oszczepy i łuki z różnymi strzałami, przeważnie żelaznymi a czasem i w miecze; polowano także konno. Znane są popielnice z rytymi scenami łowów na jelenie. Upolowana zwierzyna dostarczała nie tylko potrzebnego pożywienia, ale równocześnie cennych futer i skór, które wymieniano za różne luksusowe przedmioty u kupców przybywających z miast rzymskich na tutejsze tereny”.

W gablocie wystawiono groty włóczni i groty oszczepów z zadziorami, grot strzały do łuku oraz noże, wszystko wykonane z żelaza. Ponieważ w tym okresie polowano nie tylko dla zdobycia pożywienia, ale także dla uzyskania cennych skór i futer, należałoby uzupełnić wystawę monetami lub wytworami rze-

miosła prowincjonalnorzymskiego dla ukazania wartości wymiennych za futra i skóry zwierząt łownych.

Na kolejną część wystawy, zatytułowaną: „Łowiectwo w Polsce Piastowskiej (800 - 1250)” złożyły się: fotografia części bordiury z drzwi gnieźnieńskich, przedstawiający myśliwego strzelającego z łuku oraz zająca. Nad gablotą umieszczono tekst: „Główną bronią na grubego zwierza był nadal oszczep z żelaznym grotem, zaopatrzonym niekiedy w poprzeczkę, łuk zwykły lub refleksyjny i wreszcie kusza. Wraz z ukształtowaniem się władzy państwowej powstało *regale* (prawo) łowieckie: dla panującego zastrzeżone były „wielkie łowy” na tura, żubra, niedźwiedzia i łosia. „Małe łowy” obejmowały: dziki, jelenie, sarny, lisy, bobry, drobne drapieżniki oraz ptactwo. Wielkopolska słynęła w VIII - X stuleciu z futer bobrowych, sprzedawanych do Hiszpanii na zachodzie i Iranu na wschodzie. Ulubionym rodzajem polowania były też łowy z sokołem”.

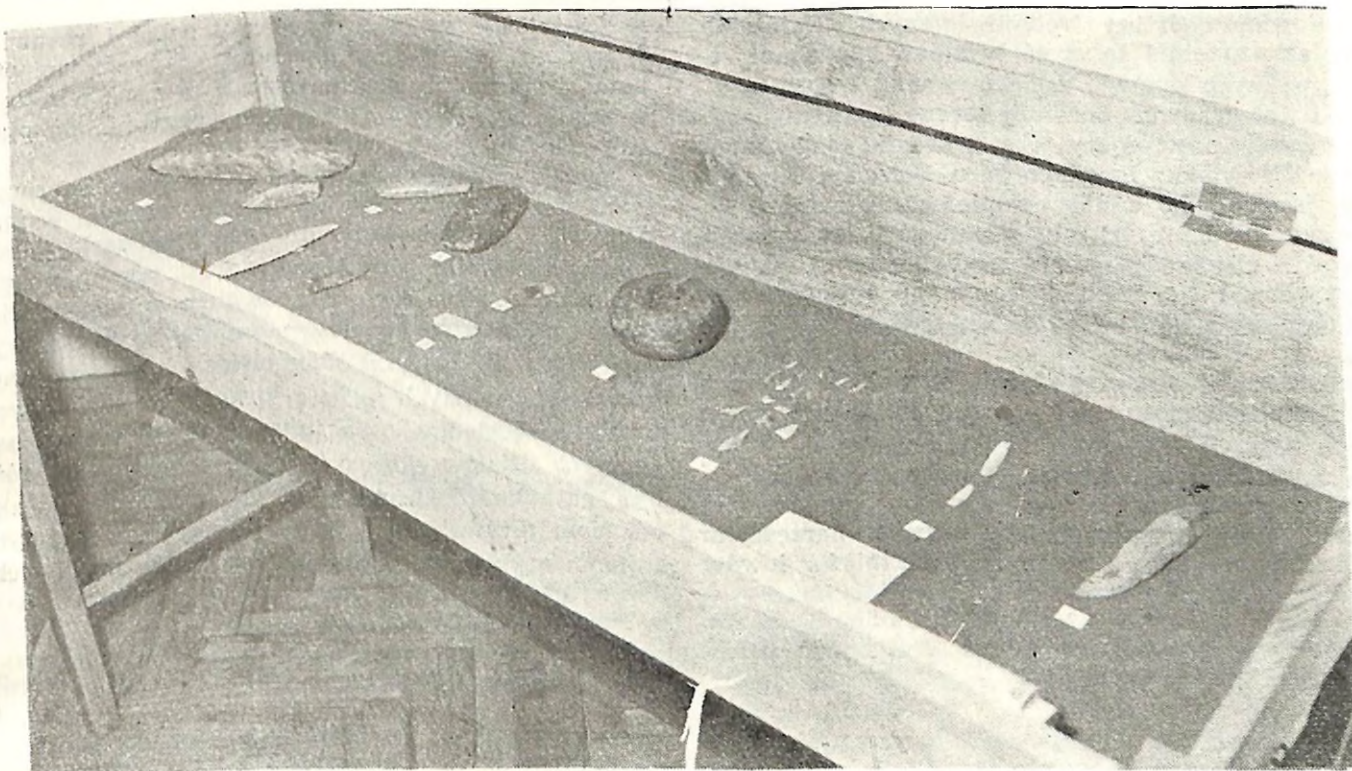
W gablocie znalazły się żelazne groty włóczni i oszczepów, topór, noże, w tym też długi nóż do oprawiania zwierząt, grot bełtu do kuszy oraz część poroża jelenia ze śladami nacięć. Znowu brak miejsca nie pozwolił na eksponowanie zestawu kości różnych zwierząt łownych, uzyskiwanych w tak znacznych ilościach na badanych osadach i grodach wczesno-

Ryc. 2. Uzarzewo, powiat poznański. Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa. Część wystawy archeologicznej — epoka kamienia i brązu

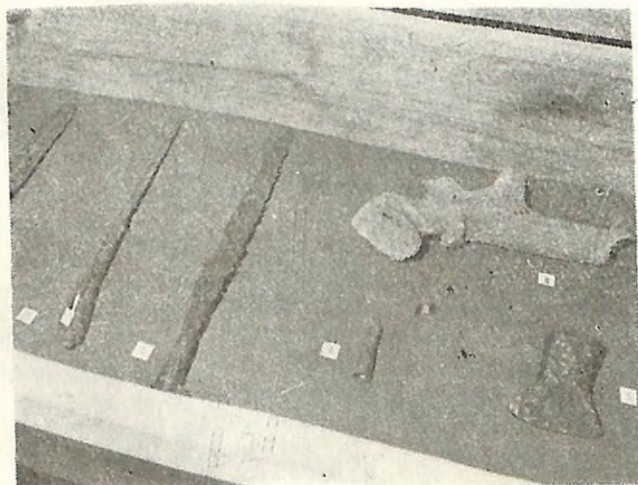
Fig. 2. Uzarzewo, powiat w. of Poznań. Hunting Museum of Wielkopolska. Part of the archaeological exhibition — the Stone and Bronze Ages

Abb. 2. Uzarzewo, Wojew. Poznań. Grosspolnisches Jagdmuseum. Teil der archäologischen Ausstellung — Stein- und Bronzezeit

Ryc. 3. Uzarzewo, woj. poznańskie. Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa. Witryna z przyborami łowieckimi z epoki kamienia
 Fig. 3. Uzarzewo, voiv. of Poznań. Hunting Museum of Wielkopolska. Show-case with the hunting utensles from the Stone Age

Abb. 3. Uzarzewo, Wojew. Poznań. Grosspolnisches Jagdmuseum. Vitrine mit Jagdutensilien aus der Steinzeit

Ryc. 4. Uzarzewo, woj. poznańskie. Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa. Witryna z przyborami myśliwskimi i częścią poroża jelenia — wczesne średniowiecze

Fig. 4. Uzarzewo, voiv. of Poznań. Hunting Museum of Wielkopolska. Show-case with the hunting utensles and a part of the deer antlers — Early Middle Ages

Abb. 4. Uzarzewo, Wojew. Poznań. Grosspolnisches Jagdmuseum. Vitrine mit Jagdutensilien und Hirschgeweihstell — frühes Mittelalter

Ryc. 5. Uzarzewo, woj. poznańskie. Muzeum Wielkopolskiego Łowiectwa. Część wystawy archeologicznej — sceny myśliwskie z Drzwi Gnieźnieńskich z XIII w.

Fig. 5. Uzarzewo, voiv. of Poznań. Hunting Museum of Wielkopolska. Part of the archaeological exhibition — the hunting scenes from the bronze door of the Gniezno Cathedral (XIII.. cent.)

Abb. 5. Uzarzewo, Wojew. Poznań. Grosspolnisches Jagdmuseum. Teil der archäologischen Ausstellung — Jagdmotive auf der Bronzetür von Gniezno. XIII. Jh.

średniowiecznych czy średniowiecznych. Należałoby również uzupełnić tę część wystawy modelami stępic, „wilczych dołów”, zasiaków, sideł i sieci.

Pod fotogramem bordiury drzwi gnieźnieńskich umieszczono następujący tekst z kroniki Gała Anonima z XII wieku: Pewnego razu Bolesław Krzywousty, jeszcze jako młody chłopiec „... siedząc w lesie przy śniadaniu, ujrzał ogromnego dzika przechodzącego i chroniącego się w gęstwinę leśną, natychmiast zerwał się, pochwycił oszczep i popędził za nim, atakując go zuchwale sam jeden, nawet bez psa...”

Tekst ten ilustruje wyraźnie udział w łowach przedstawicieli możnych i panujących, którzy w ten sposób ćwiczyli swą sprawność, tak potrzebną w bojach o władzę lub w obronie swoich posiadłości.

Końcowym akcentem wystawy jest piękna kopia okazałej kuszy, będącej bardzo częstym narzędziem łowieckim w rękach zamożnych uczestników łowów

w średniowieczu oraz wypchany sokół i rękawica, świadczące o tym, że polowania z przyuczonymi ptakami drapieżnymi, przede wszystkim z sokołem, były szczególnie ulubionym rodzajem polowania na ptactwo i drobną zwierzynę.

Wyżej przedstawiona część ekspozycji informuje więc w ogromnym skrócie o bardzo ważnym w pradziejach i w średniowieczu dziale gospodarki. Mimo pominięcia wielu innych zagadnień, jak np. magia łowiecka, zmieniający się z biegiem wieków udział mięsa zwierząt łownych w stosunku do mięsa użytkowanego ze zwierząt udomowionych w ówczesnej konsumpcji i innych ściśle z łowiectwem związanych problemów, stanowi ona interesujący wstęp do następnych działów ekspozycyjnych, poświęconych różnym gatunkom zwierzyny łownej, broni i innym akcesoriom myśliwskim a przede wszystkim okazałym trofeom uzyskanym przez wielkopolskich myśliwych.

Wanda Tetzlaff

Sprawozdanie z działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1978

Report on the activity of the Archaeological Museum in Poznań in 1978

Tätigkeitsbericht des Archäologischen Museums in Poznań in 1978

Podstawowe swoje zadania — działalność naukowo-badawczą i oświatową — realizowało Muzeum w oparciu o roczny plan pracy, zatwierdzony przez Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Miejskiego w Poznaniu.

W okresie sprawozdawczym pracownicy Muzeum prowadzili badania wykopaliskowe na 7 obiektach archeologicznych, w tym 3 stanowiska objęte były badaniami ratowniczymi. Na 72 stanowiskach przeprowadzono badania powierzchniowe.

Muzeum wydało drukiem 5 pozycji o łącznej objętości 16,3 ark. wyd. Pracownicy naukowcy opublikowali ogółem 22 artykuły a wiele prac znajduje się w przygotowaniu.

W okresie sprawozdawczym zbiory Muzeum powiększyły się o 27 pozycji inwentarzowych.

W zakresie działalności naukowo-oświatowej kontynuowano imprezy, które na stałe już weszły do programu działania Muzeum. Były to „Wtorki muzealne”, „Niedzielne poranki filmowe” i „Tydzień archeologii”.

Codziennie, z wyjątkiem poniedziałków i dni poświęconych, od godz. 10⁰⁰ do 18⁰⁰, czynna była wystawa stała pt. „Pradzieje Wielkopolski” i „Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu do XV w.” oraz eksponowane aktualnie w Muzeum wystawy czasowe.

Na terenie Czechosłowacji w dalszym ciągu eksponowano wystawę pt. „Skarby archeologiczne z Wielkopolski”.

Nową inicjatywą oświatową było objęcie przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu patronatu kulturalnego nad gminą Dominowo, woj. poznańskie. Będzie on polegał na udzielaniu pomocy i opieki w działalności imprezowej, wystawienniczej, odczytowej i in. a także w tworzeniu drugiej nitki „Szłaku Piastowskiego”, prowadzącej do Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-BADAWCZA

Badania terenowe

J a n u s z k o w o, woj. Bydgoszcz, stan. 25. Badania wykopaliskowe prowadzono na stanowisku wydmy z dolnego mezolitu (kultura komornicka).

Uzyskano 2337 wyrobów krzemiennych, w tym 206 rdzeni i narzędzi. Badania finansowane były przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, trwały od 26 VII do 4 VIII a prowadził je dr. A. Prinke.

B u d z y ń, woj. Piła, stan. 1. Zapoczątkowano ratownicze badania wykopaliskowe osady wydmowej kultury pucharów lejkowatych (faza wiórecka). Odkryto 2 rozległe jamy (półziemianki?), z których jedna zawierała bogate wyposażenie pracowni kamienniarzkiej w postaci brył surowca skalnego, płyt szlifierskich, tłuczków, podkładek kamiennych oraz półfabrykatów i gotowych okazów gładzonych narzędzi kamiennych. Badania trwały od 10 do 19 VIII, finansował je Wojewódzki Konserwator Zabytków (dalej: WKZ) w Pile a prowadził dr A. Prinke.

M r o w i n o, woj. Poznań, stan. 3. Kontynuowano ratownicze badania wykopaliskowe osady kultury pucharów lejkowatych (faza lubońska). Odkryto 24 jamy (nr 89 - 112), w tym 5 jam paleniskowych. Znalezione liczne fragmenty naczyń, m. in. uchwyt naczynia w kształcie główki zwierzęcej, poza tym fragmenty przeszłików glinianych, siekierkę krzemienną, fragmenty siekierek i toporów kamiennych, żarna i rozcieracze do żaren oraz płytki kamienne do wygładzania powierzchni narzędzi. Na terenie osady natrafiono ponadto na pochówek ludzki kultury amfor kulistych. Badania trwały od 27 VI do 2 VIII, kierowała nimi mgr W. Tetzlaff a finansował WKZ w Poznaniu.

L ą d, woj. Konin, stan. 1. Kontynuowano wieloletnie badania wykopaliskowe wczesnośredniowiecznego grodziska. Eksplorowano wykop przez grodzisko po linii płn.-płd. Uzyskano przekrój przez wał drewniano-ziemny z X w. Na jego skłonie odkryto ślady osadnictwa z XI i XII w. z piecem glinianym i licznymi zabytkami żelaznymi i szklanymi. W wale z X w. odkryto przedmiot rogowy (amulet) z wyobrażeniem łasicy. Badania trwały od 25 VII do 31 VIII. Finansowało je Muzeum Archeologiczne w Poznaniu a prowadziła mgr M. Zeylandowa przy współudziale mgr K. Dębskiej-Luty i mgr A. Lipińskiej.

M o r a c z e w o, woj. Poznań, stan. 1. Kontynuowano badania wykopaliskowe grodziska wczesnośredniowiecznego z VIII/IX - XI w. Założono 4 nowe wykopy w celu odsłonięcia podstawy kamiennej wału

grodu starszego (VIII/IX - pocz. X w.). Odkryto fragmenty budowli słupowej grodu starszego oraz podobnego obiektu z grodu młodszego (X - pocz. XI w.). Stwierdzono, że podczas budowy nowego grodu rozsypano część wschodnią wału grodu starszego, zasypując fosę i wyrównując teren. Prace wykopaliskowe trwały od 5 VI do 30 IX, finansował je WKZ w Poznaniu z budżetu centralnego a prowadził mgr Cz. Strzyżewski pod kierunkiem dr. W. Błaszczyka i przy współudziale mgr Z. Szulczyńskiego.

Pudliszki, woj. Leszno, stan. 6. Kontynuowano ratownicze badania wykopaliskowe wczesnośredniowiecznego cmentarzyska kurhanowego. Zbadano 2 dalsze kurhany z brukami kamiennymi. Nie zawierały one pochówków ani wyposażenia (groby symboliczne — kenotafy). Badania prowadzone były z funduszu WKZ w Lesznie i trwały od 21 VI do 21 VII. Kierował nimi dr A. Prinke.

Poznań — Brama Wroniecka. Odślonięto architekturę „węzła bramnego” Bramy Wronieckiej z fragmentami murów miejskich (pięć faz: od końca XIII do XVIII w.). Ustalono pierwotne poziomy (bruki) wjazdu. Od strony miasta przy miejskim murze obronnym (starszym) odślonięto fragment ul. Okrężnej wzgl. Przymurnej. Odkryto drewniane rurociągi z XIII do XVIII w. Prace wykopaliskowe trwały od 1 IV do 30 XII, finansowane były przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu a prowadził je dr W. Błaszczyk przy współudziale mgr Z. Karolczaka. W trakcie badań kierowano również pracami konserwatorskimi przy zewnętrznym murze miejskim z poł. XV w. oraz przy części murów Bramy Wronieckiej, prowadzonymi przez PP PKZ.

W wyniku badań powierzchniowych odkryto 72 nowe stanowiska.

W Poznaniu sprawowano nadzór archeologiczny prac budowlanych na terenie posesji przy Starym Rynku 84.

W ramach wieloletniej już współpracy z Polską Stacją Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego w Kairze doc. dr hab. L. Krzyżaniak kontynuował badania wykopaliskowe osady i cmentarzyska ze schyłku IV tysiąclecia p.n.e. w Kadero (Sudan). Badania trwały od 20 XI do 20 XII. Natomiast w czasie od 10 IX do 10 XI kierował również pracami wykopaliskowymi w Minshat Abu Omar (Egipt) na terenie wielokulturowego cmentarzyska (odkryto 29 grobów z czasów I dynastii oraz 109 grobów późnorymskich, koptyjskich i muzułmańskich). Badania te prowadzone były w ramach międzynarodowej ekspedycji badawczej, współorganizowanej przez Polską Stację Archeologii Śródziemnomorskiej UW w Kairze.

Zbiory i archiwum naukowe

Do inwentarza zabytków wpisano 27 pozycji, w tym z własnych badań terenowych pochodzi 5 pozycji, z darów — 13 pozycji, z interwencji terenowych — 1 pozycja; z zapływu — 8 pozycji. W księdze wpływu muzealiów zarejestrowano 22 pozycje, w księdze ruchu muzealnego — 840 pozycji. Katalog rzeczowy zabytków powstawił się o 1362 pozycje.

W archiwum naukowym sporządzono spisy zawartości 114 teczek z archiwaliimi dot. miejscowości z b.

powiatów Chodzież i Czarnków. Założono i zainwentaryzowano 6 nowych teczek dla materiałów archiwalnych z terenu woj. poznańskiego. Zakupiono i zainwentaryzowano 12 map. Do katalogu fotograficznego wprowadzono nowe hasła i uporządkowano część katalogu dotyczącą epoki kamienia i epoki brązu. Skatalogowano 896 pozycji katalogu fotograficznego.

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA

W roku 1978 Muzeum wydało drukiem 5 pozycji o łącznej objętości 16,3 arkuszy wydawniczych:

- Artur Ciemnoczołowski, *Twórczość artystyczna Anny i Janusza Berszów inspirowana przez archeologię*, obj. 0,3 ark. wyd., nakł. 500 egz. (składanka).
- Zenon Głogowski, *Stanisław Hiszpański jako malarz starożytności*, obj. 0,2 ark. wyd., nakł. 1000 egz. (składanka).
- Gród wczesnośredniowieczny w Łądzie nad środkową Wartą (Materiały z seminarium nt. Badania archeologiczne w Łądzie. Próba interpretacji przynależności plemiennej i funkcji grodu, 26 i 27 VI 1974), „Biblioteka Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 4, (red. W. Błaszczyk), obj. 12 ark. wyd., nakł. 600 + 22 egz.
- Ljubisa Popović, *Grecko-illyrijskie skarby z Jugostawii*, obj. 0,3 ark. wyd., nakł. 1500 egz. (składanka).
- Wanda Tetzlaff, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 1-25, *Indeks*, obj. 3,5 ark. wyd., nakł. 600 + 25 egz.

Ponadto wydano drukiem i rozprowadzono na terenie Poznania afisze informujące o eksponowanych w Muzeum wystawach czasowych oraz o wykładach popularno-naukowych wygłaszanych w ramach „Wtorków muzealnych”. Wydano także ulotki informujące o organizowanych w Muzeum imprezach oświatowych („Wtorki muzealne”, „Niedzielne poranki filmowe”, „Tydzień archeologii”) i o konkursie dla młodzieży szkolnej.

Prace opublikowane przez pracowników Muzeum:

Włodzimierz Błaszczyk

- *Portret 120-letniego Muzeum*, „Z Otchłani Wieków”, R. 44:1978, nr 1, s. 53 - 60;
- Przedmowa, [w:] „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 1 - 25, *Indeks*, s. 5.
- *Przeszłość dla przyszłości*, „Z Otchłani Wieków”, R. 43:1977, nr 3, s. 237 - 239,
- *Výstava pod názvem Archeologické klenoty Velkopolska — přehledka nejčinnějších historických památek Archeologického Muzea v Poznani v Moravském Muzeu v Brně*, „Časopis Moravského Musea”, t. 63:1978, nr 2, s. 287 - 289.
- Wstęp, [w:] *Gród wczesnośredniowieczny w Łądzie nad środkową Wartą* (Materiały z seminarium nt. Badania archeologiczne w Łądzie. Próba interpretacji przynależności plemiennej i funkcji grodu, 26 i 27 VI 1974), „Biblioteka Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 4, s. 7 - 12.
- Zamknięcie sesji, [w:] *Gród wczesnośredniowieczny w Łądzie*..., s. 161 - 165.
- Krzyszyna Dębska-Luty i Aleksandra Lipińska
- *Osadnictwo w dorzeczu środkowej Warty w okresie wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza*, [w:] *Gród wczesnośredniowieczny w Łądzie*..., s. 85 - 107.
- Zenon Głogowski
- *Stanisław Hiszpański jako malarz starożytności* (składanka).
- Lech Krzyżaniak
- *Badania wykopaliskowe w Kadero, w Sudanie*, „Materiały Informacyjne” PAN, nr 4:1978, s. 512 - 515,

- *More on the Kadero Neolithic Human Remains*, „Current Anthropology”, t. 19:1978, nr 3, s. 635 - 636,
 - *New archaeozoological studies on animal remains from the Neolithic Kadero*, „Nyame Akuma. A Newsletter of African Archaeology”, nr 11:1977, s. 56,
 - *New data concerning the cultural status of the Valley of the Upper (main) Nile in Pre-Meroitic times*, „Études Nubiennes — Colloque de Chantilly, 2 - 6 Juillet 1975”, Le Caire 1978, s. 165 - 174,
 - *New light on early food-production in the Central Sudan*, „Journal of African History”, t. 19:1978, nr 2, s. 159 - 172,
 - VIII Panafrykański Kongres Prahistorii i Studiów Czwartorzędowych (Nairobi, 4 - 11 IX 1977 r.), „Nauka Polska”, R. 26:1978, nr 5, s. 97 - 99,
 - III Międzynarodowe Sympozjum Nubiologiczne (Cambridge, 3 - 8 VII 1978), „Nauka Polska”, R. 26:1978, nr 11 - 12, s. 131 - 132.
- Andrzej Prinke i Janusz Skoczylas
- *Skarby archeologiczne z Wielkopolski* (składanka dot. wystawy w Muzeum im. Wiktora Stachowiaka w Trzciance).
 - *Wyniki badań archeologicznych w okolicy Trzcianki w latach 1976 - 1977*, „Informator Muzeum im. Wiktora Stachowiaka w Trzciance”, nr 2:1978, s. 27 - 40.
- Wanda Tetzlaff
- „*Fontes Archaeologiae Posnanienses*”, t. 1 - 25, Indeks, Poznań 1978.
 - *Wyniki badań wykopaliskowych osady kultury pucharów lejkowatych w Mrowinie, woj. Poznań, przeprowadzonych w latach 1973 - 1975*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 30:1978, s. 57 - 70.
- Maria Zeylandowa
- *Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Łądzie*, „Rocznik Koniński”, t. 6:1978, s. 135 - 149,
 - *Wyniki badań archeologicznych w Łądzie (próba interpretacji przynależności plemiennej i funkcji grodu)*, [w:] *Gród wczesnośredniowieczny w Łądzie...*, s. 33 - 44.

Ponadto w „Informatorze Archeologicznym, Badania, rok 1977”, Warszawa 1978, ukazało się 12 komunikatów pracowników Muzeum (W. Błaszczyk — 1, K. Dębska-Luty — 1, Z. Karolczak — 3, E. Naumowicz-Śmigielka — 1, A. Prinke — 3, Cz. Strzyżewski — 1, W. Tetzlaff — 2). W „Biuletynie Informacyjnym Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków”, nr 125 i 126, zamieszczono 2 komunikaty (L. Krzyżaniak).

W przygotowaniu znajdują się dalsze publikacje pracowników naukowych Muzeum.

Badania pomocnicze

W Zakładzie Antropologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu opracowywano ludzkie szczątki kostne z grobu kultury amfor kulistych w Mrowinie, z wczesnośredniowiecznych cmentarzysk w Łądzie i w Poznaniu oraz ze średniowiecznego cmentarzyska kurhanowego w Pudliszkach. W Zakładzie Anatomii Patologicznej Akademii Medycznej w Szczecinie podjęto badania paleopatologiczne szkieletów z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Łądzie.

Oznaczeń zwierzęcych szczątków kostnych z osad neolitycznych w Mrowinie i w Kadero (Sudan), z wczesnośredniowiecznego grodziska w Łądzie i ze średniowiecznego stanowiska na Starym Mieście w Poznaniu dokonywano w Instytucie Zoologii Stosowanej Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Materiały archeobotaniczne z wymienionego już stanowiska w Kadero opracowywano w Pracowni Paleobotanicznej IHKM PAN w Poznaniu.

Zebrań i narad wewnątrz muzealnych.

W roku 1978 odbyły się w Muzeum 3 zebrań naukowe, na których dr W. Błaszczyk przedstawił wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w Poznaniu na terenie Bramy Wronieckiej (2 wykłady w miejscu wykopalisk) a doc. dr hab. L. Krzyżaniak złożył relację z obrad VIII Kongresu Prahistorii Afryki i Studiów Czwartorzędowych w Nairobi (Kenia).

Bieżące sprawy muzealne omawiano na posiedzeniach kolegium (9 posiedzeń) z udziałem dyrekcji Muzeum, przewodniczącego Rady Zakładowej i sekretarza Podstawowej Organizacji Partyjnej oraz kierowników działów naukowych i pracowni technicznych. Odbyły się również 4 posiedzenia zespołu dyrekcyjnego.

Czterokrotnie zebrała się Komisja Zakupu Muzealiów.

Dla członków Podstawowej Organizacji Partyjnej, Rady Zakładowej i dla kierowników działów naukowych zorganizowano 8 szkoleń ideologicznych.

Odbywały się również szkolenia wartowników straży przemysłowej.

Współpraca z innymi instytucjami i towarzystwami naukowymi w kraju

W ramach wieloletniej już współpracy z Katedrą Archeologii UAM w Poznaniu, studenci III i IV roku archeologii odbyli w Muzeum obowiązkową praktykę muzealną. Dla studentów IV i V roku archeologii doc. dr hab. L. Krzyżaniak prowadził wykład monograficzny pt. „Kultury neolityczne i eneolityczne we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego”. Mgr A. Sikorski prowadzi z Katedrą Archeologii wspólne badania nad zagadnieniem stosunków słowiańsko-germańskich i polsko-niemieckich na Pomorzu Zachodnim oraz uczestniczył w badaniach powierzchniowych prowadzonych przez Katedrę w rejonie Biało-gardu.

W Katedrze Antropologii UAM w Poznaniu opracowywano materiały antropologiczne uzyskane w wyniku badań wykopaliskowych prowadzonych w Chodzieży, Łądzie, Mrowinie, Poznaniu i Pudliszkach a w Akademii Medycznej w Szczecinie podjęto paleopatologiczne badania szkieletów z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Łądzie.

Mgr A. Lipińska nawiązała współpracę z Zakładem Krystalografii UAM, który podjął się badań nad składem mineralogicznym gliny użytej do wyrobu ceramiki wczesnośredniowiecznej z Łądu.

Dr A. Prinke współpracował z Katedrą Geologii UAM w Poznaniu oraz z Instytutem Nauk Geologicznych Uniwersytetu Wrocławskiego prowadząc badania nad użytkowaniem surowców kamiennych w neolicie.

Z Instytutem Zoologii Stosowanej Akademii Rolniczej w Poznaniu współpracuje Muzeum w zakresie opracowywania zwierzęcych szczątków kostnych uzyskanych w wyniku badań wykopaliskowych w Chodzieży, Łądzie, Mrowinie i Poznaniu.

Muzeum kontynuuje współpracę z Centralnym Laboratorium IHKM PAN w Warszawie, które prze-

prowadza metaloznawcze badania zabytków brązowych z terenu Wielkopolski.

Materiały archeobotaniczne z Kadero (Sudan) opracowywano w Pracowni Paleobotanicznej IHKM PAN w Poznaniu.

W ramach trwającej już od wielu lat współpracy z Polską Stacją Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego w Kairze doc. dr hab. L. Krzyżaniak prowadził badania wykopaliskowe w Kadero (Sudan) i w Minshat Abu Omar (Egipt). Jest również przewodniczącym Komitetu organizacyjnego mającego się odbyć w Poznaniu, w 1980 roku, międzynarodowego sympozjum nt. genezy i wczesnej fazy rozwoju gospodarki wytwórczej w Afryce pół-wsch. organizowanego przez Polską Akademię Nauk — Oddział w Poznaniu we współpracy z Muzeum Archeologicznym w Poznaniu.

Muzeum współpracowało ściśle z Biurem Dokumentacji Zabytków w Lesznie: dr A. Prinke prowadził badania wykopaliskowe w Pudliszkach oraz badania powierzchniowe na terenie gmin Przemęt i Włoszakowice, natomiast mgr A. Wojciechowska sprawowała nadzór konserwatorski nad średniowiecznymi konstrukcjami drewnianymi na terenie Rezerwatu Archeologicznego we Wschowie.

Dr A. Prinke współpracował również z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Pile podejmując badania wykopaliskowe w Budzynie. Z WKZ w Pile współpracował także mgr Cz. Strzyżewski prowadząc badania nad osadnictwem pogranicza wielkopolsko-pomorskiego.

Na polecenie Wydziału Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu mgr E. Naumowicz-Śmigiełska oraz doc. dr hab. L. Krzyżaniak odelegowali zostali do prac przy organizowaniu wystawy stałej w Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie.

W 1978 r. Muzeum nawiązało współpracę z Urzędem Gminy w Dominowie, obejmując nad gminą patronat kulturalny.

Uczniowie Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych w Poznaniu dwukrotnie w ciągu roku sprawozdawczego odbyli w Muzeum 4-tygodniowe praktyki zawodowe.

Niektórzy pracownicy naukowcy Muzeum są członkami różnych komisji i towarzystw naukowych. Członkami Komisji Archeologicznej PAN — Oddział w Poznaniu są dr W. Błaszczyk (członek prezydium), dr St. Jasnosz i doc. dr hab. L. Krzyżaniak a członkami Komisji Archeologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk — dr St. Jasnosz (sekretarz Komisji) oraz doc. dr hab. L. Krzyżaniak i dr A. Prinke. Doc. dr hab. L. Krzyżaniak jest również członkiem Rady Naukowej Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej PAN w Warszawie. Dr W. Błaszczyk jest prezesem Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego — Oddział w Poznaniu. Sekretarzem PTAiN jest Z. Smoleniowa a członkiem zarządu mgr Z. Pieczyński. Dr W. Błaszczyk jest także członkiem Komisji Badań Regionalnych PAN — Oddział w Poznaniu, Rady Naukowej Zespołu Koordynacyjnego do Porządkowania i Zagospodarowania Szlaku Piastowskiego, Rady Ochrony Dóbr Kultury przy Urzędzie w Poznaniu oraz Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego (członek zarządu). Z. Smo-

leniowa jest członkiem Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania oraz Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (członek zespołu d/s koordynacji zbiorów i informacji naukowej).

Współpraca z zagranicą

Współpraca naukowa z zagranicą polegała — tak jak i w latach poprzednich — na wymianie wydawnictw, wymianie wystaw i na kontaktach personalnych.

Wymianę wydawnictw prowadziło Muzeum z 339 placówkami naukowymi.

W trzech miastach na terenie Czechosłowacji eksponowana była wystawa „Skarby archeologiczne z Wielkopolski”. Znajdowała się ona kolejno w Koszycach, Czeskim Cieszynie i Czeskich Budziejowicach.

W salach wystaw czasowych naszego Muzeum eksponowana była wystawa pt. „Grecko-iliryskie skarby z Jugosławii”, której organizatorem było Muzeum Narodowe w Belgradzie.

W okresie sprawozdawczym Muzeum gościło 9 archeologów z następujących krajów: Czechosłowacja (2), Francja (1), Holandia (1), Jugosławia (1), Niemiecka Republika Demokratyczna (2) i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (2).

Za granicę wyjeżdżało również 9 pracowników Muzeum. Doc. dr hab. L. Krzyżaniak uczestniczył w obradach III Międzynarodowego Sympozjum Studiów Nubiologicznych w Cambridge (Wielka Brytania). Prowadził również badania wykopaliskowe w Kadero (Sudan) i w Minshat Abu Omar (Egipt). W Poczdamie (NRD) odbyło się II Międzynarodowe Sympozjum pt. „Mezolit w Europie”, w którym wziął udział dr A. Prinke. Do Czechosłowacji w celu montażu i otwarcia wystawy „Skarby archeologiczne z Wielkopolski” wyjeżdżały: mgr M. Zeylandowa i K. Kucharska (Koszycy) oraz mgr W. Tetzlaff i J. Kędelska (Czeski Cieszyń). W Halle (NRD), w ramach bezdewizowej wymiany osobowej z Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte, przebywał wicedyr. M. Spychalski i dr St. Jasnosz. Mgr Z. Pieczyński prowadził w muzeum w Kolonii (RFN) studia porównawcze nad materiałem zabytkowym z wczesnej epoki brązu.

Sympozja, zjazdy, konferencje, sesje i posiedzenia naukowe

W obradach II Międzynarodowego Sympozjum „Mezolit w Europie”, które odbyło się w Poczdamie (NRD) w dniach 2-8 IV, wziął udział dr A. Prinke (referat).

W dniach 2-9 VIII doc. dr hab. L. Krzyżaniak uczestniczył w III Międzynarodowym Sympozjum Studiów Nubiologicznych w Cambridge (Wielka Brytania), wygłaszając również referat.

W Międzynarodowym Sympozjum pt. „Informatyka naukowa”, które odbyło się w Białejewku k/Poznań (16 X), uczestniczył dr W. Błaszczyk.

Z. Smoleniowa brała udział w Krajowym Zjeździe Delegatów PTAiN w Gorzowie (20-21 V).

W III Międzynarodowej Konferencji Archeozoologicznej w Szczecinie (23-26 IV) uczestniczyli: dr W. Błaszczyk (referat) oraz doc. dr hab. L. Krzyżaniak (referat).

Mgr A. Wojciechowska wzięła udział w polsko-niemieckiej konferencji nt. konserwacji zabytków ka-

miennych i z materiałów organicznych, zorganizowanej przez Pracownię Konserwacji Zabytków w Warszawie (6 III) oraz w konferencji poświęconej problemom konserwacji drewna, zorganizowanej przez Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (5 - 7 IX).

W dniach 20 - 21 X odbyła się w Boszkowie, woj. Leszno, Archeologiczna Konferencja Robocza pt. „Kompleksowe badania archeologiczno-przyrodnicze zbiornika Wonieść oraz badania konserwatorsko-archeologiczne w województwie leszczyńskim”, w której wzięli udział: dr W. Błaszczyk, mgr Z. Pieczyński i dr A. Prinke (2 referaty).

Dr A. Prinke uczestniczył w konferencji organizacyjnej II Międzynarodowego Seminarium Petroarcheologicznego, które odbędzie się we Wrocławiu w 1980 r. Powołany został również do komitetu organizacyjnego seminarium i do komitetu redakcyjnego wydawnictw. Konferencja odbyła się w Karpaczu, w dn. 30 III - 2 IV i zorganizowana była przez Instytut Nauk Geologicznych Uniwersytetu Wrocławskiego.

W obradach Ogólnopolskiej Konferencji Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków Archeologicznych w Pokrzywniej k/Prudnika, woj. Opole (10 - 11 IV) brał udział mgr D. Durczewski.

W Pawłowicach, woj. Leszno, odbyła się sesja naukowa poświęcona życiu i działalności dr Bolesława Erzepkiego, zorganizowana przez Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne (29 IX). Wzięła w niej udział mgr J. Kaczmarska (referat).

Dr W. Błaszczyk i mgr Z. Pieczyński uczestniczyli w sesji naukowej zorganizowanej w Łodzi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej prof. dr Konrada Jażdżewskiego (16 - 17 XI). Dr W. Błaszczyk wzięł także udział w sesji naukowej z okazji 150-lecia Biblioteki Kórnickiej (21 X) oraz w sesji nt. „Kartografia historyczna Poznania” zorganizowanej przez Komisję Badań Regionalnych PAN — Oddział w Poznaniu (27 X).

W zebraniach i naradach w Wydziale Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu oraz w sesjach wyjazdowych dot. zorganizowania wystawy stałej w Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie uczestniczyli doc. dr hab. L. Krzyżaniak i mgr E. Naumowicz-Smigielska.

Dr W. Błaszczyk brał udział w posiedzeniach Rady Ochrony Dóbr Kultury przy Konserwatorze Zabytków m. Poznania i Rady Naukowej Zespołu Koordynacyjnego d/s Uporządkowania i Zagospodarowania Szlaku Piastowskiego.

Ponadto poszczególni pracownicy naukowcy Muzeum brali udział w zebraniach naukowych organizowanych przez Komisję Archeologiczną PAN — Oddział w Poznaniu, Komisję Badań Regionalnych PAN — Oddział w Poznaniu, Komisję Archeologiczną Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Zakład Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu, Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne — Oddział w Poznaniu.

Podnoszenie kwalifikacji z awodowych

Anna Błaszczyk uzyskała tytuł magistra wychowania plastycznego w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Poznaniu.

Biblioteka naukowa

W roku 1978 księgozbiór biblioteki powiększył się o 683 tomy, w tym 390 tomów wydawnictw zwartych i 293 tomy czasopism. Stan księgozbioru na dzień 31 XII 1978 r. wynosił 29426 woluminów, co stanowiło 14198 pozycji w księdze inwentarzowej wydawnictw zwartych i 15228 pozycji w księdze inwentarzowej czasopism.

Muzeum prowadziło wymianę z 89 placówkami naukowymi w kraju i z 339 placówkami zagranicznymi. Łącznie w ramach wymiany wysłano 50 tomów a uzyskano 451 tomy.

W ramach prac katalogowych (katalog alfabetyczny, rzeczowy i katalog analityczny artykułów zawartych w czasopismach i w wydawnictwach seryjnych) wykonano 5502 karty.

Z końcem roku 1978 liczba czytelników wynosiła 780 osób. W czytelni zanotowano 3400 odwiedzin, udostępniono czytelnikom 4180 tomów, w tym 1127 tomów wypożyczono na zewnątrz a 3053 tomy udostępniono na miejscu. Prowadzono również wymianę międzybiblioteczną.

Pracownie pomocnicze

Pracownia rekonstrukcji ceramiki. Ogółem wyklejono i uzupełniono gipsem 32 całe naczynia, wyklejono 42 duże fragmenty, sklejkono 518 małych fragmentów oraz przejrano 30754 ułamki.

Pracownia konserwacji zabytków metalowych i organicznych. Ogółem poddano konserwacji 254 zabytki z brązu, żelaza, skóry, rogu, kości i kamienia. Przeprowadzono również konserwację średniowiecznych drewnianych rur wodociągowych na terenie wykopalisk w Poznaniu oraz elementów średniowiecznej studni drewnianej z Inowrocławia. Sprawowano nadzór konserwatorski nad elementami konstrukcji drewnianych na terenie rezerwatu archeologicznego we Wschowie.

Pracownia kreślarsko-rysunkowa. Projektowano i opracowano graficznie i technicznie wydawnictwa muzealne (wydawnictwa popularnonaukowe, składanki, zaproszenia na otwarcia wystaw). Wykonano 336 rysunków zabytków oraz przerysowano 9 planów i map.

Pracownia plastyczna. Projektowano i wykonywano plansze informujące o eksponowanych w Muzeum wystawach czasowych oraz planszę na wystawę oświatową w Domu Handlowym „Alfa”. Wykonano 1739 rysunków zabytków oraz przerysowano 66 planów i map. Wykonano także 17 gipsowych kopii zabytków.

Pracownia fotograficzna. W pracowni wykonywano również prace fotograficzne dla Konserwatora Zabytków m. Poznania. Ogółem wykonano 2718 zdjęć i reprodukcji, 12908 odbitek i powiększeń oraz 585 przeźroczy, w tym dla Muzeum — 2484 zdjęcia i reprodukcje, 11742 odbitki i powiększenia i 579 przeźroczy a dla Konserwatora Zabytków m. Poznania — 234 zdjęcia i reprodukcje, 1166 odbitek i powiększeń oraz 6 przeźroczy. Do księgi inwentarzowej negatywów wpisano 1142 pozycje (nr inw. 31563 - 32704).

Konserwator Zabytków Archeologicznych

Konserwator Zabytków Archeologicznych przeprowadził na terenie Poznania i woj. poznańskiego 7 interwencji konserwatorskich i wizji lokalnych na przypadkowo odkrytych i na znanych już stanowiskach archeologicznych.

Wydano 3 zezwolenia na prowadzenie badań wykopaliskowych obiektów archeologicznych znajdujących się na terenie woj. poznańskiego. Zezwolenia te wydano dla Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie.

Na zagrożonym stanowisku archeologicznym w Mrowinie prowadzono ratownicze badania wykopaliskowe: wyniki ich omówiono już powyżej, w części poświęconej badaniom wykopaliskowym.

Opracowano mapy stanowisk archeologicznych na terenie gmin Czarniejewo, Dominowo, Kiszkowo, KłECKO, Łubowo i Skoki dla potrzeb Biura Planowania Przestrzennego przy Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu oraz mapę grodzisk na terenie woj. poznańskiego dla Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-OŚWIATOWA

Wystawy stałe

Codziennie od godz. 10⁰⁰ do 18⁰⁰, z wyjątkiem poniedziałków i dni poświęconych, czynne były wystawy stałe pt. „Pradzieje Wielkopolski” oraz „Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu do XV wieku”.

Na terenie b. klasztoru dominikańskiego przy ul. Garbary (Muzeum prowadziło tam badania wykopaliskowe) znajduje się Rezerwat Archeologiczno-Architektoniczny wraz z kilkoma gablotami, w których przedstawiono wyniki badań na tym obiekcie.

Wystawy czasowe, objazdowe i inne

W 1978 r. ekspozycyjnych było w Muzeum 5 wystaw czasowych, z których cztery — „Najcenniejsze skarby gromadzone od 120 lat w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu” (wystawa otwarta w 1977 r.), „Handlowe spotkania nad Wartą w starożytności i średniowieczu”, „Twórczość artystyczna Anny i Janusza Berszów inspirowana przez archeologię” i „Stanisław Hiszpański jako malarz starożytności” — przygotowane zostały przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, natomiast organizatorem piątej wystawy — „Grecko-iliryskie skarby z Jugosławii” — było Muzeum Narodowe w Belgradzie.

Wystawę stałą i wystawy czasowe zwiedziło ogółem 16195 osób.

Wystawa „Skarby archeologiczne z Wielkopolski” ekspozycyjna była w trzech miastach na terenie Czechosłowacji: w Brzycach, Czeskim Cieszynie i w Czeskich Budziejowicach.

Muzeum było również organizatorem dwóch wystaw objazdowych: „Pradziejów Ziemi Nadnoteckiej”, która ekspozycyjna była w Muzeum Okręgowym im. Stanisława Staszica w Pile oraz „Skarby archeolo-

giczne z Wielkopolski” przeznaczonej dla Muzeum im. Wiktora Stachowiaka w Trzciance.

Przygotowano także 4 wystawy oświatowe. Wystawa pt. „Wprowadzenie do dialektyki plastycznej” (grafika Wojciecha Deresińskiego) ekspozycyjna była w siedzibie Muzeum. Następne wystawy oświatowe to: „Wyniki badań wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Moraczewie w 1978 r.” ekspozycyjna na terenie wykopalisk w Moraczewie, „120 lat działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu” — ekspozycyjna w Domu Handlowym „Alfa” w Poznaniu oraz „Spotkania handlowe nad Wartą w starożytności i średniowieczu” — ekspozycyjna w Zbiorczej Szkole Gminnej w Gieczu.

W trzech witrynach na terenie Poznania: na ul. Klasztornej, Fredry i na Dworcu Głównym znajdowały się w ciągu całego roku plansze reklamujące Muzeum oraz informujące o ekspozycyjnych w nim wystawach czasowych. Plansze informujące o aktualnych wystawach czasowych oraz o odbywających się w Muzeum odczytach popularno-naukowych w ramach „Wtorków muzealnych” umieszczano również przed gmachem Muzeum.

„Wtorki muzealne”

W roku 1978 kontynuowano IX cykl „Wtorków muzealnych”, w ramach którego odbywały się spotkania z artystami plastykami, tworzącymi m. in. w oparciu o motywy archeologiczne. Zorganizowano spotkania z Ryszardem Wojciechowskim, Barbarą Falkowską i Barbarą Hulanicką. W październiku zapoczątkowano X cykl „Wtorków muzealnych”, mających tym razem formę spotkań z muzykami wykorzystującymi w swej twórczości również motywy archeologiczne. W pierwszej części tego cyklu odbyły się spotkania z przedstawicielami szeroko pojętej kultury muzycznej w naszym kraju, a więc z krytykiem muzycznym redaktorem Jerzym Waldorffem, z kierownikiem Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu dr Włodzimierzem Kamińskim oraz z dyrygentem prof. Witoldem Rowickim.

Frekwencja na „Wtorkach muzealnych”: 515 osób.

„XIII Tydzień archeologii”

W ramach trwającego od 13 do 17 XI „XIII Tygodnia archeologii”, zorganizowanego dla młodzieży szkół podstawowych i średnich, odbywały się dwa razy dziennie pokazy filmów oświatowych, poprzedzone słowem wstępnym wprowadzającym w problematykę filmu (dla młodzieży szkół podstawowych) oraz wykładami nt. wyników badań wykopaliskowych prowadzonych przez Muzeum (dla młodzieży szkół średnich). Wykłady wygłosili: mgr Z. Karolczak, dr A. Prinke, mgr Cz. Strzyżewski, mgr W. Tetzlaff i mgr M. Zeylandowa.

W imprezach powyższych wzięło udział 1486 uczniów z 21 szkół.

„Niedzielne poranki filmowe”

Na 18 seansach w ramach „Niedzielnych poranków filmowych” wyświetlono ogółem 53 krótkometrażowe filmy oświatowe, których tematyka dotyczyła archeologii, historii starożytnej, historii, historii sztuki, etnografii itp. Projekcje filmów poprzedzone były słowem wstępnym.

wem wstępnym, które wygłosili: mgr mgr J. Kaczmarkowa (3), H. Krzyżńska (1), B. Panczenko (2), E. Stelmachowska (5), Cz. Strzyżewski (1) i Z. Szulczyński (6).

Frekwencja na „Niedzielnym porankach filmowych”: 2609 osób.

Odczyty popularno-naukowe i pogadanki

Pracownicy naukowcy Muzeum wygłosili na terenie szkół, zakładów pracy, różnych instytucji i klubów 12 odczytów popularnonaukowych, których wysłuchało ogółem 750 osób. Odczyty wygłosili: dr W. Błaszczak (4), dr St. Jasnosz (1), doc. dr hab. L. Krzyżaniak (3), mgr E. Naumowicz-Śmigielka (1), Z. Smoleniowa (1) i mgr Cz. Strzyżewski (2).

Na wystawie stałej i wystawach czasowych wygłoszono 12 pogadanek dla młodzieży szkół podstawowych, średnich i wyższych oraz dla grupy emerytów. Pogadanki wygłosili: mgr mgr Z. Głogowski (1), E. Panczenko (1), E. Stelmachowska (4) i Z. Szulczyński (6).

Współpraca ze szkołami

Dla młodzieży szkół podstawowych, średnich i wyższych wygłaszano na wystawach w Muzeum pogadanki na następujące tematy: „Życie ludzi pierwotnych”, „Pradzieje Wielkopolski”, „Prasłowianie” i „Początki Państwa Polskiego”.

W Zbiorczej Szkole Gminnej w Gieczu zorganizowano wystawę oświatową pt. „Handlowe spotkania nad Wartą w starożytności i średniowieczu”.

Imprezą adresowaną do młodzieży szkół podstawowych i średnich był „XIII Tydzień archeologii”.

Również dla młodzieży szkół podstawowych i średnich ogłoszony został konkurs plastyczny pt. „Motyw archeologiczny we współczesnej plastyce”. Nadesłano 379 prac. Oprócz nagród indywidualnych i wyróżnień, dwóm szkołom przyznano nagrody zbiorowe za liczny udział w konkursie. Wszyscy nie nagrodzeni uczestnicy konkursu otrzymali nagrody pocieszenia. W uroczystości jego zakończenia wzięli udział przedstawiciele Urzędu Miejskiego w Poznaniu oraz Kuratorium Oświaty i Wychowania.

Współpraca z innymi instytucjami

Pracownicy naukowcy Muzeum wygłosili wykłady popularno-naukowe w Miejskim Ośrodku Kultury w Głogowie, Bibliotece Miejskiej i Gminnej w Obornikach, Klubie Nauczyciela w Ostrowie Wlkp. oraz w Domu Kultury Zakładów Przemysłu Ziemniaczanego w Luboniu. Wykłady wygłosili: dr St. Jasnosz (1), doc. dr hab. L. Krzyżaniak (2), Z. Smoleniowa (1).

W oknie wystawowym Domu Handlowego „Alfa” w Poznaniu zorganizowano wystawę oświatową pt. „120 lat działalności Muzeum Archeologicznego w Poznaniu”.

Na apel KW PZPR i Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu odnośnie przejęcia przez instytucje kulturalne Poznania patronatu kulturalnego nad gminami woj.

pozańskiego, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu przejęło patronat nad gminą Dominowo. Wspólnie z Pałacem Kultury oraz Kuratorium Oświaty i Wychowania w Poznaniu zorganizuje się kiermasze wyrobów ludowych, widowiska plenerowe dotyczące historii Gieczy, itp. Planuje się także organizowanie wystaw oświatowych o tematyce archeologicznej, na terenie gminy wygłaszać się będzie również odczyty popularno-naukowe.

Klub Miłośników Archeologii

Członkowie Klubu Miłośników Archeologii, zrzeszającego 70 członków, zapoznali się w terenie z wynikami badań archeologicznych prowadzonych w Poznaniu przy ul. Wronieckiej oraz w Moraczewie.

Informacja o naukowo-oświatowej działalności Muzeum

Muzeum wydało i rozprowadziło ulotki zawierające szczegółowy program „Wtorków muzealnych”, „XIII Tygodnia archeologii” i „Niedzielnym poranków filmowych” oraz informujące o warunkach konkursu zorganizowanego dla młodzieży szkolnej.

O nowych wystawach czasowych w Muzeum a także o odczytach w ramach „Wtorków muzealnych” informowały również afisze.

Na otwarcia wystaw i inne imprezy oświatowe organizowane przez Muzeum wysyłano osobne zaproszenia (do władz miejskich, partyjnych i związkowych, do instytucji naukowych, muzeów, szkół, i in.).

W „Informatorze Imprez Turystycznych i Kulturalnych” wydawanym co miesiąc przez Wojewódzki Ośrodek Imprez Turystycznych ukazują się informacje o wystawach i innych formach działalności oświatowej Muzeum.

Komunikaty prasowe, radiowe i telewizyjne

W prasie lokalnej o ogólnopolskiej ukazało się 15 artykułów i 32 komunikaty o naukowej i naukowo-oświatowej działalności Muzeum.

Wywiady i audycje nt. działalności Muzeum nadała również Rozgłośnia Poznańska Polskiego Radia (10) oraz Telewizja Polska (4).

Liczba odbiorców wszystkich form działalności oświatowej Muzeum wyrażała się cyfrą 21555 osób.

DZIAŁALNOŚĆ ADMINISTRACYJNO-GOSPODARCZA

Stan zatrudnienia z końcem roku 1978 wynosił 74 pracowników.

Gratyfikacje jubileuszowe z tytułu 25-lecia pracy zawodowej otrzymały: Z. Smoleniowa — kierownik biblioteki oraz A. Świerczykowa — kasjerka.

Bieżące sprawy muzealne omawiano na posiedzeniach kolegium naukowego (9) i na posiedzeniach zespołu dyrekcyjnego (4).

W okresie sprawozdawczym przeprowadzono remont kotła c.o., dokonano remontu mikrobusu „Ny-

sa", naprawiono barakowozy znajdujące się na terenie wykopalisk w Moraczewie.

Dla ekspedycji wykopaliskowych zakupiono m. in. barakowóz typu biuro-hotel, 2 stoły turystyczne, 10 krzeseł turystycznych, 20 stołeczków składanych, 3 łóżka turystyczne, teodolit. Pracownię fotograficzną wyposażono w nowy aparat fotograficzny Pentacon six i zegar do powiększalnika a pracownię plastyczną w stół kreślarski.

Posiadając warsztat mechaniczno-elektryczny drob-

ne prace rzemieślnicze wykonywano we własnym zakresie.

O d z n a c z e n i a

Czterech pracowników Muzeum otrzymało zaszczytne odznaczenia państwowe. Złoty Krzyż Zasługi otrzymali: Bożena Cieślakowa i mgr Zbigniew Pieczyński, Srebrny Krzyż Zasługi — Gertruda Krzyżaniakowa i doc. dr hab. Lech Krzyżaniak.

Inne

Stanisław Jasnosz

Problemy badań archeologiczno-antropologicznych nad dziejami Słowiańszczyzny

(Symposium poświęcone 15-tej rocznicy śmierci profesora dr. Wojciecha Kóćki)

Problems of the archaeologico-anthropological research on the history of Slavs — a symposium on the occasion of the 15th anniversary of the death of Prof. Dr. Wojciech Kóčka

Probleme der archäologisch-anthropologischen Forschungen über die Geschichte der Slawen (Symposium anlässlich des 15. Todestages von Professor Dr. Wojciech Kóčka)

W 15-tą rocznicę śmierci prof. dr. Wojciecha Kóćki, kierownika Katedry Archeologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w latach 1958 - 1965, Komisja Archeologiczna Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, (której profesor był wieloletnim wiceprzewodniczącym) zorganizowała symposium naukowe pod powyż-

także pracownicy Zakładu Antropologicznego UAM z prof. dr. Andrzejem Malinowskim, kierownikiem Zakładu na czele, przedstawiciele placówek archeologicznych z Wrocławia i Szczecina, liczni uczniowie profesora, zajmujący obecnie różne stanowiska w całym kraju. Wśród obecnych znajdowała się również mgr Adela Kóčka, żona przedwcześnie zmarłego profesora.

Prof. dr hab. J. Żak w słowie wstępnym przedstawił krótko sylwetkę prof. dr. W. Kóćki jako archeologa i antropologa a następnie tematykę symposium. Na jego wniosek funkcję przewodniczących obrad kolejno pełnili: prof. dr hab. Janusz Deresiewicz, prof. dr hab. Michał Ćwirko-Godycki oraz doc. dr hab. Michał Kobusiewicz. Następnie prof. dr hab. J. Żak wygłosił referat: „Dorobek naukowy prof. dr Wojciecha Kóćki w zakresie archeologii pradziejowej i wczesnośredniowiecznej”. W interesującym wykładzie podkreślił znaczenie prac profesora na tle ówczesnej „poznańskiej szkoły archeologicznej”, przedstawiając przy tej okazji, po raz pierwszy w analityczny sposób, jej charakterystykę.

W następnym referacie: „Wkład prof. dr Wojciecha Kóćki do polskich badań antropologicznych” prof. dr hab. A. Malinowski omówił w obszerny sposób osiągnięcia profesora nie tylko w zakresie badań nad etnogenезą ludów środkowej Europy, ale również w odniesieniu do nie zawsze dotąd docenianych, stosowanych przez profesora metod w badaniach antropologicznych.

Tym zagadnieniom poświęcił też szczególną uwagę doc. dr hab. Janusz Piątek z Zakładu Antropologii UAM w referacie: „Badania prof. dr Wojciecha Kóćki nad etnogenезą Słowian i ich rola w rozwoju współczesnych badań antropologicznych”.

Prof. dr W. Kóčka był z pochodzenia Łużyczaninem, dlatego też w tematyce symposium znalazł się referat prof. dr hab. Lecha Leciejewicza, kierownika Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN we Wrocławiu: „Główne problemy wczesnośredniowiecznych Łużyc”, wygłoszony — pod nieobecność autora — przez dr. Władysława Łosińskiego. Na kanwie archeologicznych

Ryc. 1. Prof. dr hab. Jan Żak podczas przemówienia inauguracyjnego Symposium

szym tytułem. Obrady symposium odbyły się w dniu 21 maja 1980 r. w sali konferencyjnej Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

Obrady otworzył prof. dr hab. Jan Żak, kierownik Katedry Archeologii UAM i przewodniczący Komisji Archeologicznej PTPN, witając biorących udział w symposium przyjaciół, kolegów i przede wszystkim uczniów prof. dr. W. Kóćki. W obradach udział wzięli

zainteresowań profesora, który prowadził badania wykopaliskowe w takich wczesnośredniowiecznych ośrodkach miejskich jak Gniezno, Poznań, Wrocław i Opole, powstały dwa następne referaty. Pierwszy wygłosił doc. dr hab. Bogusław Gediga z Zakładu Archeologii Nadodrza IHKM PAN we Wrocławiu: „Z badań nad kulturą wczesnopolskich miast na Śląsku”. Referent skoncentrował się przede wszystkim nad wczesnośredniowieczną i średniowieczną kulturą artystyczną, jej genezą i rozwojem w głównych ośrodkach wczesnomiejskich Śląska, tzn. Wrocławia i Opoli. W drugim, końcowym referacie: „Problematyka kształtowania się ośrodków wczesnomiejskich w Wielkopolsce” doc. dr hab. Zofia Kurnatowska i doc. dr hab. Stanisław Kurnatowski, z Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu, zatrzymali się nad mniej uwzględnianymi dotąd elementami miasto-

twórczymi o charakterze geograficzno-morfologicznym w odniesieniu do rozmieszczenia jak i rozwoju grodów wczesnośredniowiecznych (lokalnych i stołecznych) oraz szlaków wodnych i lądowych.

Przed dyskusją, przewodniczący obrad, doc. dr hab. M. Kobusiewicz scharakteryzował postać prof. dr. W. Kóćki jako nauczyciela akademickiego, wielkiego przyjaciela młodzieży studiującej i uczonego o cechach godnych naśladowania. Treściwego podsumowania obrad dokonał prof. dr hab. A. Malinowski, który wyraził m. in. podziękowanie organizatorom za inicjatywę urządzenia sympozjum. Sprawna organizacja przygotowań i przebieg sympozjum spoczywały w rękach dr. J. Ostoi-Zagórskiego, sekretarza Komisji Archeologicznej PTPN.

Wygłoszone na sympozjum referaty ukazały się w serii „Prace Komisji Archeologicznej PTPN”.

OMÓWIENIA

DISCUSSIONS

BÜCHERBESPRECHUNGEN

„Archeozoologia” t. 5:1979 (pod red. M. Sobocińskiego), [w:] „Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu”, t. 115 (pod red. E. Matusiewicza)

Kolejny tom „Archeozoologii” ukazał się w 1979 r. w nakładzie 200+25+25 egzemplarzy o objętości 13,10 ark. wyd. (184 s.) wydrukowany techniką małej poligrafii, formatu B5.

Rocznik otwiera artykuł W. Chrzanowskiej pt. „Zwierzęcy materiał kostny z wykopalisk w Brodnie, gmina Środa Śląska” (s. 3-7). Materiał kostny pochodzi z badań Katedry Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego prowadzonych w latach 1974-1977 na wielofazowym stanowisku z młodszego okresu przedrzymskiego (laten) oraz z wczesnośredniowiecznej osady z X-XII w. Ogółem przebadano 1360 fragmentów kostnych pochodzących z 68 obiektów, z których oznaczono 791 resztek kostnych, a więc 58,1%. 703 fragmenty kostne pochodzą z okresu lateńskiego a 88 z 9 obiektów wczesnośredniowiecznych. Z okresu lateńskiego pochodzi 95,7% kości zwierząt udomowionych a mianowicie bydła, świni, owcy, kozy, konia i psa a tylko 3,9% od ssaków dzikich i jelenia, sarny i bobra.

Z okresu wczesnośredniowiecznego wyróżniono wyłącznie kości zwierząt domowych, wśród których najwięcej pochodzi od bydła, a następnie świni, konia i małych przeżuwaczy.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że mieszkańcy późnolateńskiego Brodna żywili się przede wszystkim mięsem zwierząt domowych. Wszystkie znalezione kości są odpadkami kuchennymi.

Kolejna praca J. Janaszek dotyczy „Szczątków kostnych zwierząt dzikich w materiałach wykopaliskowych z Człuchowa” (s. 9-18) i opracowana została na podstawie materiału wydobytego przez zespół badaczy Muzeum Okręgowego w Koszalinie na terenie zamku średniowiecznego w Człuchowie. W materiale osteologicznym rozpoznano kości sarny (63,43%), jelenia (26,39%) a następnie dzika, zająca i lisa. Ilościowy stan obrazuje zamieszczona w pracy tabela 1. Jeleń swoimi rozmiarami był zbliżony do jeleni wczesnośredniowiecznych i współczesnych z terenu Wielkopolski i Kujaw, sarna natomiast do ziem północno-zachodnich Polski.

Następna praca, także pióra J. Janaszek, „Materiał kostny zwierzęcy z wykopalisk w Słupsku” (s. 19-35) pochodzi z badań Muzeum Okręgowego w Koszalinie przeprowadzonych w Słupsku na stan. 1 w 1967 r. oraz na stan. 3 w 1959 r. Stanowisko 1, to grodzisko wczesnośredniowieczne datowane na VII-XII w. z którego wydobyto 469 szczątków kostnych głównie ssaków domowych (81,8%) i nielicznego odsetka ssaków dzikich. Stan ilościowy i gatunki obrazuje tabela 1. Na stanowisku 3 założonym na Starym Rynku, czyli na terenie osady miejskiej datowanej na XIII/XIV w., znaleziono niewiele materiału kostnego (172)

przede wszystkim rozpoznanego jako pochodzącego z ssaków domowych. W rozpoznanym materiale na obu stanowiskach dominują szczątki krowy. Znaczna liczba znalezionych mózdzieni zarówno krowy jak również małych przeżuwaczy wskazuje na istnienie na terenie osady miejskiej garbarni skór. Znalezione szczątki kostne konia wskazują na proveniencję wschodnią a owce przypominają swoją formą wrzosówkę.

Kolejna praca pt. „Ogólna charakterystyka materiału kostnego zwierzęcego z wykopalisk w Mietlicy” (s. 37-61) opracowana została przy Stephaniei Jernigan z Uniwersytetu w Louisville, w USA oraz przez Marianą Sobocińskiego. Zawiera ona analizę wydobytego materiału kostnego na grodzisku w Mietlicy badanego przez A. i U. Dymaczewskich z IHKM PAN w Poznaniu. Grodzisko pochodzi z VII-XI w. a wydobyty materiał znaleziony został w 43 obiektach takich jak jamy, domostwa i paleniska. Gatunki i ilość znalezionych szczątków kostnych obrazuje tabela 1. Wśród rozpoznanych szczątków kostnych ssaków domowych, to przede wszystkim kości należące do krowy, owcy i kozy i najliczniej występującej świni. Z ssaków dzikich, których znaleziono niewiele, wyróżniają się kości ptaków i ryb. Z ogólnej liczby 1844 rozpoznanych szczątków kostnych do ssaków domowych należy 1750, tj. 4,9%, pozostałe pochodzą z ssaków dzikich ptaków i ryb. Wśród ssaków domowych na pierwszym miejscu jest stwierdzone spożywanie mięsa ze świni (41,03%) i krowy (35,03%). W grupie ssaków dzikich dominuje jeleń (39,78%) i sarna (36,75%).

O. Molenda w pracy pt. „Zwierzęce szczątki kostne okresu wpływów rzymskich z wykopalisk w Dobrzeńcu Małym, woj. opolskie” (s. 64-69) omawia materiał wydobyty na osadzie hutniczej (stan. 3) eksplorowanej przez zespół z Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej. Z ogólnej liczby 592 szczątków kostnych rozpoznano 391 (67,8%) z czego 379 (96,9%) przypisano do ssaków domowych a tylko 12 fragmentów (3,1%) do zwierząt dzikich. Ilość i gatunki zwierząt autorka zestawiła w tabeli 1. Znaleziony materiał to odpadki kuchenne, świadczące o spożywaniu przez mieszkańców osady bydła (64,15%) owcy i krowy (11,3%) i świni (5,9%). Jak z tego zestawienia procentowego wynika mięso bydła odgrywało u ludności zamieszkującej badane stanowisko podstawowe źródło pożywienia.

Po raz pierwszy w rocznikach „Archeozoologii” S. Nogalski publikuje w pracy „Resztki kostne ptaków w materiale wykopaliskowym z badań sondażowych w Kamieniu Pomorskim” (s. 71-79), analizę szczątków ptaków pochodzących z badań sond nr 1 i 2

przeprowadzonych na wczesnośredniowiecznym (XI - XIII w.) podgrodzium w Kamieniu Pomorskim. Resztki fauny ptasiej dotyczą takich gatunków jak gęgawa i gęś domowa, krzyżówka i kaczka domowa, kura domowa oraz mewa srebrzysta. Większość, wśród szczątków kostnych reprezentuje ptactwo domowe z wyraźną dominantą kury (tabela 1). Na szczególną uwagę zasługuje znaleziona kość ramienia mewy srebrzystej, gatunku dotąd nienotowanego, poza Pomorzem Zachodnim w dostępnych materiałach archeologicznych.

Tenże autor w pracy „Szczątki kostne ptaków w zwierzęcym materiale wykopaliskowym z wczesnośredniowiecznego stanowiska nr 1 w Gorzędzieju (s. 81 - 88) omawia resztki kości ptaków pochodzących z badań na osadzie wczesnośredniowiecznej (IX - XIV w.), badanej przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku. Analizowany materiał, to 3,1% ogólnej liczby szczątków kostnych znalezionych na tym stanowisku. Wśród wyróżnionych gatunków na pierwsze miejsce wysuwa się kura domowa (tabela 1).

Z. Szramm w pracy „Szczątki kostne ssaków dzikich w wykopaliskach z Kruszwicy (stanowisko 5)” omawia znalezione szczątki zwierząt dzikich. Stanowisko to badane było w latach 1963 - 1966 przez IHKM PAN w Poznaniu. Z wydobytych 8967 szczątków kostnych 79 (0,88%) pochodziło z warstw datowanych na okres halsztacki, 8428 (93,99%) z warstw wczesnośredniowiecznych (IX - XII w.), a 460 (5,13%) z XIV - XX w. Praca omawia wyłącznie szczątki ssaków dzikich z wczesnego średniowiecza (258). W badanym materiale dominują resztki jelenia (55,81%) pozostały materiał pochodzi z dzika (27,51%) i sarny (11,63%) oraz nieliczny z łosia, zająca i jeden z wydry. Liczebność i gatunkowość występujących zwierząt obrazuje tabela 1. Z przeprowadzonych badań wynika, że szczątki zwierząt dzikich na eksplorowanym stanowisku stanowiły zaledwie 4,09% ogólnej liczby szczątków zwierzęcych. Pochodzą one głównie ze zwierzyny łownej, tj. jelenia, dzika i sarny a znacznie mniej z łosia, zająca i wydry. Są one pozostałością po spożytym mięsie. Na niektórych fragmentach kości jelenia i łosia widoczne są ślady nacięć świadczące, że stanowiły one surowiec produkcyjny.

Kolejne sześć prac jest pióra M. Sobocińskiego i są to opracowania szczątków kostnych z różnych stanowisk archeologicznych. Pierwsza praca, „Szczątki kostne zwierząt z osady kultury łużyckiej w Kruszwicy (stanowisko 2)”, omawia materiał wydobyty przez IHKM PAN w Poznaniu na stanowisku 2 w Kruszwicy z obiektów kultury łużyckiej (HC). Ogółem na 229 uzyskanych resztek kostnych określono przynależność gatunkową 181 (79,04%) i zestawiono je gatunkowo i ilościowo w tabeli 1. Z tej liczby największą część pochodzi od krowy, następnie od małych przeżuwaczy oraz konia i w niewielkiej ilości świni i psa. 49,3% kości pochodzi od krowy, 31,7% od owcy i 19,0% od świni. Pies z osady kultury łużyckiej w Kruszwicy pochodzi od psa, mniejszego od wyżła niemieckiego, a nieco większego od szipca. Analizowane szczątki kości stanowią typowy materiał po spożytym mięsie.

W pracy „Zwierzęce szczątki kostne z wykopalisk w Tądowie (stanowisko 1)” (s. 114 - 119) autor analizuje materiał z badań przeprowadzonych przez Pracownię

Archeologiczno-Konserwatorską PKZ w Poznaniu. Materiał ten pochodzi z III - V okresu epoki brązu i halsztatu (1100 - 400 p.n.e.) i kultury przeworskiej. Z pierwszego okresu chronologicznego wydobyto 106 szczątków kostnych z 2 jam a określono przynależność gatunkową 87 czyli 82%. Ze zwierząt hodowlanych jest najliczniej reprezentowana krowa a następnie występuje świnia i małe przeżuwacze oraz pies (tablica 1). Z drugiego okresu chronologicznego rozpoznano wyłącznie kości zwierząt hodowlanych, z których na pierwsze miejsce wysuwa się krowa (80,9%) a następnie świnia (11,7%) oraz owca i koza (1,4%). Kości konia stanowią zaledwie 6% (tabela 1). Autor stwierdza, że uzyskany materiał to resztki po spożytym mięsie.

W pracy, „Szczątki zwierzęce z wczesnośredniowiecznej osady w Skęczniewie, woj. konińskie” (s. 122 - 127), M. Sobociński omawia materiał osteologiczny uzyskany w 1975 r. przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską PP PKZ w Poznaniu na terenie osady datowanej na VIII - XIII w. Materiał kostny został wydobyty z jam, palenisk i ziemianek. Ogółem uzyskano 548 szczątków kostnych, z których rozpoznano i określono 312, tj. 56,7%. Stan ilościowy i gatunkowy obrazuje tablica 1. Wśród materiału najliczniej reprezentowana jest świnia. Na dalszym miejscu występują szczątki i krowy i małych przeżuwaczy, a także z konia pochodzi jedna kość kopytowa. Do zwierząt dzikich zaliczono szczątki sarny, dzika i wydry.

Następna praca, „Materiał kostny zwierzęcy z osad późnego podokresu lateńskiego w Dzbądzku i Kuninie” (s. 129 - 141), dotyczy uzyskanego materiału z dwóch osad. Z Dzbądzka pochodzi 670 szczątków a z Kunina 2095, z których określono przynależność gatunkową odpowiednio: 44,6% i 43,9% czyli razem 1217 szczątków kostnych. Z analizy przedstawionej na tabeli 1 wynika, że w Dzbądzku 75% to resztki krowy, 13% świni i 12% małych przeżuwaczy a w Kuninie odsetek ten wynosi kolejno: 69%, 17% i 14%. Wśród materiału dominują resztki krowy, a na dalszym planie o wyraźnie niskim odsetku znajdują się świnię. Kości konia nieco więcej występuje w Kuninie: Ze szczątków kostnych wyróżniono ssaki dzikie takie jak: łoś, jelen, dzik i bóbr, które w Dzbądzku zajmują drugie miejsce, a w Kuninie trzecie (tabela 1). Skład gatunkowy materiału kostnego z obu osad jest zbliżony, a różnice zachodzą jedynie w składzie procentowym, a mianowicie w Dzbądzku jest niższy odsetek szczątków domowych a wyższy odnośnie kości ssaków dzikich.

Analizę jednego ssaka przedstawia M. Sobociński w pracy „Szczątki kostne wczesnośredniowiecznego dzika (*Sus scrofa* L., 1758) z wykopalisk w Santoku” (s. 143 - 148). Materiał pochodzi z prac wykopaliskowych przeprowadzonych przez U. i A. Dymaczewskich na grodzisku z VII/VIII - XII/XIII w. i podgrodzium z X - XIII w. Ogółem wydobyto 90 791 szczątków kostnych z których rozpoznano 70 926. Z tej liczby do ssaków dzikich należy 2514, tj. 3,54% wśród których dominuje jelen a dzik zajmuje drugie miejsce. Do dzika należy 520 (20,68%) szczątków kostnych, z których 150 uzyskano na grodzisku a 390 na podgrodzium. Odsetek kości dzika w materiale kostnym z grodziska wyniósł 15,35%, a z podgrodzia 23,40%. Autor przeprowadził szczegółową analizę anatomiczną i gatun-

kową resztek kości dzika stwierdzając wyraźne różnicowanie wielkościowe poszczególnych obiektów. W konkluzji autor dochodzi do wniosku, że dzik, który występował w okolicznych lasach Santoka, był raczej zwierzęciem roslym.

Ostatnia praca M. Sobocińskiego „Bóbr (*Castor Fiber* L., 1758) i zając (*Lepus Europaeus* Pallas, 1778) z wczesnośredniowiecznego Santoka”, jest również monograficzną. Z ogólnej liczby 90 791 szczątków kostnych wydobytych na grodzisku i podgrodzium przez U. i A. Dymaczewskich w Santoku rozpoznano 70 926 czyli 78,1%. Należą one głównie do ssaków domowych (91,55%). Z ssaków dzikich pochodzi 2514, tj. 3,54%. Większy odsetek wynoszą kości ptaków (4,91%). Na tabeli 1 przedstawiono sumarycznie ilości i gatunki materiału osteologicznego wydobytego w Santoku. Wśród 15 gatunków zwierząt dzikich, wśród których czwarte miejsce zajmuje bóbr (7,99%) a 6 zając (2,80%) najliczniej reprezentowany jest jeleni (47,02%) i dzik (20,68%), sarna (10,42%) i łos (4,14%). Autor analizując kości bobra stwierdza że pochodzą one od zwierząt młodych i dojrzałych fizjologicznie, a nawet starych. Przy zupełnym braku osobników całkowicie młodych konkluduje, że fakt ten przemawia za prowadzeniem zorganizowanej do pewnego stopnia gospodarki hodowlanej w tzw. „bobrowniach”. Pokawałkowanie i nacięcia kości bobrów świadczą o spożywaniu ich mięsa. Drugi gatunek, którym zajmuje się szczegółowo autor, to zając. Przeprowadzona analiza szczątków kostnych pozwala twierdzić, że występujący gatunek zająca w Santoku mieści się swoimi rozmiarami w zakresie wielkościowym kości zajęcy wczesnośredniowiecznych.

Ostatnią pracą publikowaną w niniejszym tomie jest opracowanie A. Waluszewskiej-Bubień „Resztki kostne fauny ptasiej w materiale wykopaliskowym z podgrodzia w Bninie, b. pow. Śrem (stanowisko 2B)” (s. 164 - 177). Omawiany materiał pochodzi z badań Katedry Archeologii UAM w Poznaniu. Resztki kostne znalezione w Bninie pochodzą z różnych faz chronologicznych od kultury łużyckiej z V okresu epoki brązu (800 - 650 p.n.e.), okresu Hallstatt C (650 - 500 p.n.e.), okresu Hallstatt C/D (500 - 450 p.n.e.), a następnie wczesnego średniowiecza od 1 połowy X w.

poprzez 2 połowę X w. i 1 połowę XI w. (faza II) od schyłku XII w. i początku XIII w. (faza III). Resztki kostne fauny ptasiej w kostnym materiale zwierzęcym uzyskanym na stanowisku 26 w Bninie stanowią od 0,1% do 3,2%. Pojedyncze egzemplarze fauny ptasiej uzyskano w warstwach kultury łużyckiej (żuraw, głuszc, gęgawa). W warstwach wczesnośredniowiecznych dominują resztki kury domowej, które w fazie I stanowią 54,3%, w fazie II — 100% a w fazie III — 73% ogólnej liczby resztek ptasich. Szczątki te w pewnej liczbie przypadków reprezentują osobniki męskie (stosunek 4 : 1). Natomiast gęsi, w większości pochodzą z ptaków udomowionych, niedużych rozmiarów. Pozostałe gatunki fauny ptasiej, jak krzyżówka, cietrzew, kuropatwa i żuraw notowane są w niewielkiej liczbie szczątków i pod względem morfologicznym szkieletów odpowiadają dzisiejszym przedstawicielom wymienionych gatunków ptaków.

Jak wynika z powyższego omówienia zawartości t. 5 „Archeozoologii”, zawiera on bogaty i różnorodny materiał, tak co do zasięgu terytorialnego jak i chronologicznego. Wśród autorów w dalszym ciągu dominują reprezentanci z ośrodka poznańskiego przedwrocławskim. W tomie zawarty jest bogaty materiał tabelaryczny ułatwiający korzystanie z prac zainteresowanym archeozoologom a także archeologom odnośnie struktury gospodarki hodowlanej¹.

Dokonane analizy osteologiczne są także poparte starannie dobranym materiałem ilustracyjnym. Zamieszczone streszczenia obcojęzyczne: rosyjskie i angielskie ułatwiają orientację co do treści publikowanych prac odbiorcy zagranicznemu. Zasługuje na uwagę staranne wydanie edytorskie a także cieszyć się należy, że redaktorowi udało się zwiększyć nakład i objętość rocznika.

Włodzimierz Błaszczyk

¹ W. Błaszczyk, *Niektóre aspekty rozwoju gospodarki rolnej i hodowlanej w starożytności i wczesnym średniowieczu na terenie Wielkopolski*, „Kronika Wielkopolski”, t. 2-3 (6): 1975, s. 203 - 232; tenże, *Dorobek i rozwój archeozoologii w Polsce*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, t. 26 (1975): 1977, s. 180 - 192; tenże, *Archeozoologia jako nowa dyscyplina naukowa (na marginesie współpracy archeologii z archeozoologią)*, „Nauka Polska” r. 25 z. 3, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1977, s. 97 - 99.

